

**Вищий навчальний заклад
«Університет економіки та права «КРОК»**

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ УНІВЕРСИТЕТУ «КРОК»

Міжнародне фахове видання

Випуск тридцять сьомий

Київ – 2014

Збірник наукових праць «Вчені записки Університету «КРОК»:

- 1) внесено до нового переліку наукових фахових видань України з економічних наук (Бюлетень ВАК України. — 2010. — № 3. — С. 5);
- 2) входить до бази даних «Російський індекс наукового цитування» (база даних РИНЦ), розташованої в науковому інформаційному ресурсі російської зони мережі Інтернет;
- 3) входить до бази даних Ulrich's Periodicals Directory, США (international database Ulrich's Periodicals Directory, USA).

В-90 Вчені записки Університету «КРОК» / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Вип. 1 (1997). – Вип. 37. – К., 2014. – 195 с.

У тридцять сьомому випуску зібрані статті науковців Університету економіки та права «КРОК», інших вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ України за результатами їх наукової роботи у 2010-2014 роках.

Розраховано на викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у сфері економіки, фінансів, економіки підприємств, міжнародної економіки, обліку й аудиту, управління, економічної безпеки.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК»
(протокол № 2 від 16.10.2014 року)*

Головний редактор: Алькема В.Г., доктор економічних наук, професор

Редакційна колегія: Борисенко З.М., доктор економічних наук, професор
Грушко В.І., доктор економічних наук, професор
Денисенко М.П., доктор економічних наук, професор
Захаров О.І., кандидат економічних наук, професор
Кігель В.Р., кандидат економічних наук, доцент
Козенюк В.О., доктор юридичних наук, ст. наук. співр.
Косарев О.Й., кандидат економічних наук, доцент
Лаптев С.М., кандидат економічних наук, професор
Мелько Л.Ф., кандидат педагогічних наук, доцент
Петрова І.І., доктор економічних наук, професор
Одягайло Б.М., доктор економічних наук, професор
Радіонова І.Ф., доктор економічних наук, професор
Рокоча В.В., доктор економічних наук, професор
Сідак В.С., доктор історичних наук, професор,
кандидат юридичних наук
Степанкевич К.С., кандидат економічних наук, доцент
Терехов В.І., доктор економічних наук, професор
Тимошенко В.А., доктор юридичних наук, професор
Ушакова Н.М., кандидат економічних наук, професор

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17174-5944ПР від 18.11.2010 р.

Вступне слово

У випуску №37 збірника «Вчених записок» ВНЗ «Університет економіки та пра- ва «КРОК», який Ви тримаєте в руках, опубліковано результати наукових досліджень учених економістів Університету та інших вищих навчальних закладів, академічних інституцій України та науковців практиків органів державного управління і організа- цій інформаційно-аналітичної та інноваційної діяльності. Поточний випуск міжнарод- ного фахового видання містить чотири розділи.

У розділі «Економічна теорія» подано статті, в яких розглядаються теоретико-ме- тодологічні, методичні та практичні аспекти економічної безпеки держави, вплив на неї таких деструктивних явищ як тіньова економіка та недобросовісна конкуренція, представлено результати досліджень з проблематики реформування та адаптації еко- номіки держави в напрямі поступової інтеграції до європейського економічного про- стору, дотриманні європейських вимог щодо покращення процедури припинення змов підприємців в Україні. В цьому ж розділі висвітлено питання формування нової моделі економічного розвитку в Україні, розглянуто сутність та особливості реалізації пе- рерозподільної функції нашої держави. Висвітлено також питання теоретичного об- ґрунтування проблеми формування стратегії продовольчого забезпечення регіону як фактора економічної безпеки України. Ураховуючи важливість і невідкладність про- цесів реформування галузі вищої освіти та імплементації передового досвіду і при- кладів успішної практики європейського простору вищої освіти для результативного макроекономічного регулювання та державного управління освітою, у розділі розгля- даються питання оцінки результативності вищої освіти та підходи до довгострокового прогнозування потреб у спеціалістах із вищою освітою.

У розділі «Фінанси» розміщено статті, що розкривають сучасні підходи до оцінки впливу параметрів біржового ринку акцій на динаміку індексу Української біржі, ви- світлюють результати аналізу проблем і перспектив розвитку фондового ринку Украї- ни, розглядають шляхи та напрями вдосконалення механізму управління фінансовою безпекою підприємств. Значна частина публікацій цього розділу присвячена питанням удосконалення системи бухгалтерського і податкового обліку. Авторами публікацій висвітлено особливості процесу переходу на складання фінансової звітності за між- народними стандартами, аспекти гармонізації бухгалтерського і податкового обліку основних засобів, зосереджено увагу на теоретико-методичних аспектах організації бухгалтерського обліку в системі інформаційно-аналітичного забезпечення економіч- ної безпеки підприємства.

У статтях розділу «Економіка підприємства» розглянуто сучасні концептуальні підходи до формування системи економічної безпеки вітчизняних підприємств різних галузей і сфер економіки з урахуванням їх техніко-технологічної спеціалізації та спе- цифіки діяльності, розкрито засади формування інноваційних підходів до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства через призму показників корпоративної со- ціальної відповідальності, висвітлено стратегії підвищення конкурентоспроможності українських підприємств у галузі АПК при ефективному використанні прямих іно- земних інвестицій, окремі аспекти захисту комерційної таємниці вітчизняних підпри- емств в умовах євроінтеграції.

Статті розділу «Менеджмент і маркетинг» розкривають сучасне розуміння сутнос- ті, місця та ролі логістичної діяльності організацій у глобальній економіці, представ- ляють авторське бачення функціональної структуризації та системної декомпозиції, визначають комплекс показників оцінки цієї діяльності, аналізують сучасні моделі підвищення комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпаній, розглядають питан- ня забезпечення ефективності застосування аутсорсингу та аутстафінгу для великих підприємств, висвітлюють механізми та алгоритми оптимізації управління оборотним капіталом гірничо-збагачувальних комбінатів Кривбасу, розглядають мотиваційні та дидактичні особливості читання електронних лекцій з проблем інтелектуальної влас- ності (капіталу) при підготовці професіоналів з інноваційної діяльності.

Головний редактор,
доктор економічних наук,
професор

В.Г. Алькема

Розділ I

Економічна теорія

УДК 336.144

М.Ю. Авксентьев
*кандидат економічних наук, докторант,
Науково-дослідний економічний інститут
Міністерства економічного розвитку і торгівлі України*

Довгострокове прогнозування потреб у спеціалістах із вищою освітою

У статті розроблено науково-методичний підхід до довгострокового прогнозування потреб у робочій силі з вищою освітою, заснований на оцінці тенденцій розвитку світової економіки, що дає змогу визначити глобальні перетворення на ринку праці та їхній вплив на потреби українських підприємств у висококваліфікованих фахівцях, у результаті чого можуть бути сформовані рекомендації щодо стратегії планування державного замовлення на фахівців із вищою освітою.

Ключові слова: прогнозування потреб у робочій силі з вищою освітою, реформування системи вищої освіти, довгострокове прогнозування ринку праці.

М. Ю. Авксентьев
*кандидат экономических наук, докторант,
Научно-исследовательский экономический институт
Министерства экономического развития и торговли Украины*

Долгосрочное прогнозирование потребности в специалистах с высшим образованием

В статье разработан научно-методический подход к долгосрочному прогнозированию потребности в рабочей силе с высшим образованием, который основывается на оценке тенденций развития мировой экономики, что позволяет определить глобальные изменения на рынке труда и их влияние на потребности украинских предприятий в квалифицированных специалистах, в результате чего могут быть сформированы рекомендации по стратегии планирования государственного заказа на специалистов с высшим образованием.

Ключевые слова: прогнозирование потребности в рабочей силе с высшим образованием, реформирование системы высшего образования, долгосрочное прогнозирование рынка труда.

M.Y. Avksientiev

PhD in Economics

*Doctoral Student of Scientific and Research Economic Institute
of Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*

Long-term forecasting of needs of labor forces with higher education

The article deals with the scientific and methodical approach to long-term forecasting of needs for labor force with higher education, based on the assessment of trends in the global economy and their impact on Ukrainian companies. Thus, this approach can help to formulate the strategy of planning of governmental order on specialists with higher education.

Keywords: needs for labor forces with higher education forecasting, reforming of higher education system, long-term forecasting of labor market.

Постановка проблеми

На сьогодні прогнозування потреби у фахівцях із вищою освітою все ще здійснюється неформалізованими методами, без урахування специфіки розвитку ринку праці в Україні та без поєднання цього процесу із взаємозв'язаними процесами. Найбільш значимими недоліками системи прогнозування потреби у фахівцях із вищою освітою є: базування прогнозів на популярності спеціальностей і напрямів навчання серед абітурієнтів, а не працедавців, унаслідок чого готується величезна кількість економістів і юристів, які після випуску не потрібні на ринку праці; невідповідність частки населення з вищою освітою реальним потребам економіки, унаслідок чого спостерігається дефіцит кваліфікованих робітників і надлишок фахівців із вищою освітою, а також зниження якості вищої освіти, спричинене низьким конкурсом; побудова прогнозів на підставі наявних трендів без урахування стрибкоподібних змін, що відбуваються, обумовлених науково-технічним прогресом; відсутність системи збору інформації, необхідної для прогнозування потреб у фахівцях із вищою освітою; відсутність довірчих інтервалів при визначенні прогнозних значень потреб у фахівцях із вищою освітою. Цим обумовлена необхідність обґрунтування підходів до прогнозування потреб у робочій силі із вищою освітою в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженнями питанням прогнозування потреб у робочій силі на регіональному рівні займалися ряд учених: Н.В. Андрєєва [1], В.А. Гуртов [2], Т.Г. Козлова [1], Д.В. Марков [3], М.Е. Матафонов [4; 5], А.Г. Мезенцев [2], А.Г. Мокроносов [4; 5], Д.М. Прудников [4; 5], Л.А. Скороходова [5], Є.І. Чучкалова [5], Л.В. Гриневич [6], Є.В. Зірко [6], В.М. Гриньова [7], Г.Ю. Шульга [7], О.І. Щербак [8], які дослідили різні підходи до довгострокового прогнозування ринку праці: нормативне прогнозування, екстраполяція наявних тенденцій, розрахунково-аналітичні методи. Однак ці дослідження не враховують інтеграцію економіки України у світове економічне середовище та інституційну специфіку, що склалася в українській системі вищої освіти.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Попри значний досвід у визначенні теоретичних аспектів цієї проблеми існує необхідність у визначенні основ підходу до прогнозування потреб у робочій силі для подальшого планування державного замовлення на підготовку фахівців із вищою освітою, який повинен ураховувати українську інституційну специфіку.

Формулювання цілей статті

Метою статті є розроблення науково-методичного підходу до довгострокового прогнозування потреб економіки України в робочій силі з вищою освітою.

Виклад основного матеріалу дослідження

На сьогодні прогноз потреб у фахівцях із вищою освітою здійснюється нормативними методами, при цьому принципи вибору нормативів залежать від конкретної сфери [9; 10]: у сфері охорони здоров'я по нормативу кількості медиків на 10 тисяч населення; у сфері освіти по нормативу кількості школярів на одного вчителя, а також кількості студентів на одного викладача; аналогічно у сферах освіти, пов'язаних із культурою, юриспруденцією, мистецтвом тощо, прогноз розраховується по різних залежностях від прогнозу населення; у інших сферах, які не можуть бути чітко прив'язані до населення, по нормативу частки фахівців із вищою освітою в структурі тих, що працюють. Саме остання сфера є найбільш проблематичною при управлінні вищою освітою в Україні.

Система прогнозування потреб у фахівцях із вищою освітою повинна бути реформована відповідно до нових умов функціонування. Цей процес повинен розпочинатися з середньострокових прогнозів потреб у таких фахівцях, уточнюючи та деталізуючи їх у міру наближення тимчасового горизонту і зниження невизначеності. Далі на базі середньострокових прогнозів будуються довгострокові, які є агрегованими, але враховують далекі перспективи розвитку української економіки. Агрегування здійснюється за укрупненими напрямками підготовки, що дає змогу збільшити точність прогнозування при великих горизонтах прогнозів.

Довгострокові прогнози складаються на термін понад 10 років, а середньострокові – 6-10 років. Такий часовий проміжок обумовлений тим, що сам по собі процес вищої освіти вимагає як мінімум чотири роки (при здобутті ступеня бакалавра), а також два роки потрібні школярам старших класів, аби визначитися з планованим напрямом навчання і предметами, яким надається перевага при складанні іспитів ЗНО. Два останні класи середньої школи є ключовими в сучасній світовій практиці для підготовки учня до першого курсу вищого навчального закладу, адже відповідно до діючої системи середньої освіти у провідних навчальних закладах, таких як гімназії та ліцеї, останні два роки освіти є спеціалізованими. Така практика відповідає провідному міжнародному досвідові, адже при вступі до ВНЗ абітурієнт уже має певний рівень підготовки за профільними спеціальностями.

Недоліки вітчизняної системи середньої освіти полягають у її «загальності», тобто школа дає базові знання з усього спектра предметів. Така система була ефективною у другій половині ХХ століття. Починаючи з переходу суспільства від індустріального до постіндустріального, система втратила власну актуальність, адже перестала забезпечувати ринок сучасним продуктом. Стрімке збільшення обсягу знань і навичок, необхідних спеціалістові в сучасному світі, яке розпочалося у 90-х роках ХХ ст., чітко вказало на необхідність поглиблення знань за напрямом підготовки фахівця. При цьому, отримати відповідний обсяг знань за рештою предметів стало фізично неможливо. Виходячи з цього, необхідно поглиблювати рівень знань сучасного спеціаліста за профілем його підготовки та зменшувати кількість знань, отриманих за непрофільними напрямками. Якість і глибина підготовки такого спеціаліста в майбутньому будуть визначати ефективність його роботи, а отже, внесок у розбудову національної економіки. Таким чином, система підготовки фахівців стає ключовим елементом розвитку сучасної економіки.

Інформаційне суспільство та «економіка знань» є на сьогодні реаліями життя, отже, ігнорувати їхні правила та принципи неможливо. Саме тому, мінімальний ефективний термін прогнозування підготовки фахівців із вищою освітою становить шість років.

Основною проблемою при прогнозуванні на такі тривалі тимчасові горизонти є інформаційна невизначеність, яка не дає змоги адекватно оцінити ключові параметри, потрібні для прогнозування. Нині при зборі даних для прогнозування потреб у висококваліфікованих фахівцях немає якої-небудь єдиної та формалізованої системи моніторингу ключових критеріїв. Українські підприємства й організації є вкрай різномірними, як правило, вони не надають повної інформації про себе та свої потреби у спеціалістах. Також є істотні недоліки в процесі збирання інформації. На сьогодні вивчаються лише кількісні характеристики, а методів централізованого збору даних про якісні характеристики потреб у кваліфікованому персоналі не існує. Визначення якісних характеристик потрібних на ринку праці фахівців віддане під юрисдикцію Міністерства освіти і науки України, яке не має інструментів і механізмів для збору таких даних.

З метою зниження невизначеності необхідно здійснювати моніторинг чинників, які визначають розвиток ринку праці, що дасть змогу забезпечити процес прогнозування необхідним набором інформації та своєчасно виявляти зміну тенденцій.

На сьогодні зв'язок між державними структурами, відповідальними за задоволення потреб національної економіки в робочій силі, працедавцями і населенням розірвано. Так, дані Державної служби статистики України за багатьма показниками не відображають реальної ситуації, наприклад, неадекватно описано дані з безробіття. Реальна кількість безробітних у кілька разів перевищує офіційний рівень, оскільки далеко не кожен безробітний стає на облік у центрі зайнятості. Також офіційні дані про потреби економіки у фахівцях не є повними, оскільки далеко не всі працедавці подають заявки в центри зайнятості. Відбувається спотворення прогнозів при їх русі між відомствами (з Державної служби статистики в Міністерство економіки і торгівлі, після чого в Міністерство освіти та науки), оскільки зацікавлені державні органи вносять свої корегування й уточнення, які далеко не завжди здійснюються за об'єктивними й формалізованими методиками.

Система моніторингу чинників, що визначають розвиток ринку праці повинна включати такі групи даних:

- 1) прогнози циклічності розвитку української та світової економіки, яка обумовлює коливання пропозиції та попиту на висококваліфіковану робочу силу;
- 2) демографічні чинники, такі як рівні смертності і народжуваності, тривалості життя, рівень профзахворювань і тому подібне;
- 3) чинники конкурентоспроможності на світовому ринку, такі як рівень зарплатної плати і порівняльна кваліфікованість населення, можливість і легкість трудової міграції і тому подібне;
- 4) чинники державного впливу, такі як вплив податкової політики на потребу в робочій силі, наявність програм зі сприяння розвитку малого бізнесу, наявність працюючої стратегії залучення інвестицій у галузі реальної економіки, особливості пенсійної системи.

Для ефективного прогнозування на середньостроковий період необхідне забезпечення співпраці з питань кадрового забезпечення між працедавцями й органами управління системою освіти. На сьогодні така співпраця якоюсь мірою

реалізована лише в частині державних підприємств, тоді як приватний сектор економіки залишається повністю за межами аналізу при прогнозуванні потреб у висококваліфікованій робочій силі.

При цьому однією з найважливіших проблем є відсутність зворотного зв'язку між результатами підготовки та випуску фахівців із вищою освітою і їх подальшим працевлаштуванням. Так, у системі освітніх закладів Міністерства внутрішніх справ у середньому отримують направлення на роботу за фахом лише 30% випускників, у системі Міністерства освіти і науки – близько 80%, у системі Міністерства аграрної політики та продовольства – 90%. Причому ця диспропорція зростає з кожним роком, як і кількість випускників, що стоять на обліку в Державній службі зайнятості [10].

Також негативно впливає на зіставлення попиту і пропозиції на ринку праці відсутність взаємозв'язку між назвами галузей знань, напрямів підготовки і спеціальностей, якими керуються освітні установи, і класифікатором видів економічної діяльності, а також класифікатором професій, якими керуються працевдавці.

Тому основними завданнями підходу, що розробляється, до прогнозування потреби у фахівцях із вищою освітою на довгостроковий період є забезпечення зворотного зв'язку з підприємствами як потенційними працевдавцями фахівців, що випускаються. Також при прогнозуванні одним із завдань є мінімізація інформаційної невизначеності, коли абітурієнти не знають, які професії будуть найбільш необхідні через 5-7 років, що призводить до формування дисбалансу при прогнозуванні попиту на різні напрями підготовки.

На сьогодні формування державного замовлення на підготовку фахівців із вищою освітою, у тому числі й прогнозування потреби в таких спеціалістах, здійснюється на підставі постанови Кабінету міністрів України від 29 лютого 1996 р. №266 «Про порядок формування і розміщення державних замовлень на постачання продукції для державних потреб і контролю за їх виконанням», із змінами і доповненням від 15 червня 2013 р. [11]. Основні етапи держзамовлення, згідно з цією постановою, а також іншими відомчими документами, полягають у такому: вищі навчальні заклади висувають свої пропозиції з формування державного замовлення на підготовку фахівців із вищою освітою; Міністерство економічного розвитку і торгівлі формує держзамовлення на підставі статистичних звітів Державної служби статистики; державне замовлення на підготовку фахівців із вищою освітою затверджується в Кабінеті Міністрів України.

При цьому процесом формування держзамовлення в Міністерстві економічного розвитку і торгівлі займаються декілька фахівців, у розпорядженні яких немає ні систем для збору і обробки потрібної для цієї функції інформації, ні методичних інструкцій із прогнозування [10]. У результаті прогнозування потреби здійснюється формально, без якого-небудь наукового обґрунтування.

При довгостроковому прогнозуванні потреби у фахівцях із вищою освітою методи середньострокового прогнозування не можуть застосовуватися, оскільки не існує досить надійних прогнозів базових чинників. Також істотні спотворення обумовлені неможливістю з достатньою точністю екстраполювати тренди, що описують зміну науково-технічного устрою на тривалі періоди. Тому як основу для довгострокових прогнозів пропонується використовувати середньострокові прогнози, однак, скореговані на очікувані зміни в науково-технічному середовищі, отримані в результаті аналізу досвіду високорозвинутих країн. Для цього можна використати схему, представлену на рисунку.

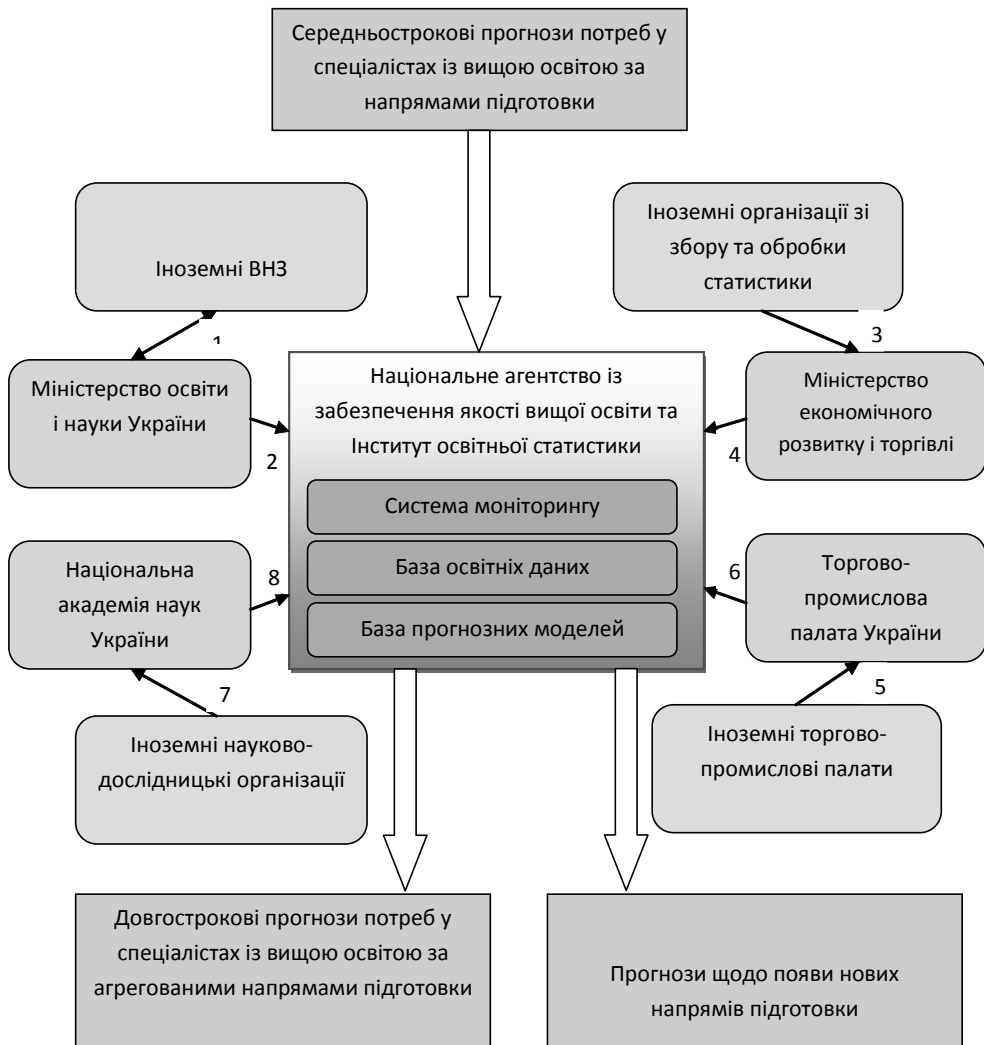


Рис. Довгострокове прогнозування потреб економіки України у фахівцях із вищою освітою

Джерело: складено автором

Запропонований науково-методичний підхід до довгострокового прогнозування потреб у фахівцях із вищою освітою передбачає активну взаємодію учасників процесу прогнозування з іноземними контрагентами.

Довгострокове прогнозування здійснює Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти та Інститут освітньої статистики спільно з Міністерством економічного розвитку і торгівлі (потік 4).

При цьому Міністерство економічного розвитку і торгівлі забезпечує аналіз інформації про структуру потреб у фахівцях із вищою освітою по країнах, які близькі до України щодо структури економіки, але є розвиненішими і більш інтегрованими в структуру світового господарства (потік 3). Джерелом інформації є іноземні організації та установи, які забезпечують збір і обробку статистичних даних. Міністерство освіти і науки обмінюється досвідом із вищими навчальними закладами інших країн, аналізує особливості спеціальностей і освітніх програм, що використовуються в цих країнах (потік 1).

Ця інформація є підставою для внесення змін до довгострокових прогнозних переліків кваліфікацій і спеціальностей (потік 2). Торгово-промислова палата України в процесі контактів з іноземними торгово-промисловими палатами вивчає потреби бізнесу у кваліфікованій праці розвинутих країн і проблеми, які при цьому виникають, з метою попередження можливого перенесення негативного досвіду (потік 5). Результати аналізу оформляються у вигляді рекомендацій по перспективних і неперспективних напрямках підготовки фахівців із вищою освітою (потік 6).

Національна академія наук взаємодіє з дослідницькими центрами і організаціями (потік 7), що дає їй змогу оцінити, які напрями досліджень є перспективними для України, і сформувати довгострокові прогнози по спеціальностях, необхідних для ведення цих досліджень (потік 8).

Агрегування дає можливість знизити похибку прогнозу, оскільки прогнозування загальної потреби по якому-небудь напрямку дає змогу уникнути відхилень, обумовлених змінами в конкретному змісті навчальної програми спеціальностей, змінами потреб в одних спеціальностях за рахунок інших, близьких спеціальностей тощо. Ураховуючи, що на далеких періодах прогнозування деталізація не має істотного значення, такий підхід є виправданим.

Рекомендація з уточнення прогнозу потреби в *m*-ій агрегованій групі типів фахівців є результатом аналізу іноземного досвіду близьких до України за структурою економіки, але при цьому більш розвинутих країн. Аналіз здійснюють за своїми напрямами діяльності Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Торгово-промислова палата України, Національна академія наук України та Міністерство освіти і науки України.

Висновки

Розроблений науково-методичний підхід до довгострокового прогнозування потреб у робочій силі з вищою освітою, заснований на оцінці тенденцій розвитку світової економіки, дає змогу визначити глобальні перетворення на ринку праці та їх вплив на потреби українських підприємств у висококваліфікованих працівниках, унаслідок чого можуть бути сформовані рекомендації зі стратегії планування державного замовлення на фахівців із вищою освітою. Подальшим розвитком цього дослідження є побудова забезпечення практичної реалізації розробленого підходу.

Література

1. Андреева Н. В. Методика прогнозирования, планирования и мониторинга кадровых потребностей региона / Н. В. Андреева, Т. Г. Козлова // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2013. – № 32. – С. 19-32.
2. Гуртов В. А. Моделирование потребностей экономики региона в выпускниках системы высшего профессионального образования / В. А. Гуртов, А. Г. Мезенцев // Регионоведение. – 2003. – № 1-2. – С. 262-267.
3. Марков Д. В. Прогнозирование потребности региона в кадрах с профессиональным образованием: дисс. ... к.э.н.: 08.00.05 / Д. В. Марков. – Иркутск, 2009. – 276 с.
4. Мокроносов А. Г. Прогнозирование потребности в специалистах экономики региона / А. Г. Мокроносов, М. Э. Матафонов, Д. М. Прудников // Вестник УрФУ. Серия «Экономика и управление». – 2012. – № 1. – С. 137-144.
5. Мокроносов А. Г. Прогнозирование потребности региональной экономики в подготовке квалифицированных кадров // А. Г. Мокроносов, М. Э. Матафонов, Е. И. Чучкалова, Д. М. Прудников, Л. А. Скороходова. – Екатеринбург : ГОУ ВПО РГППУ, 2012. – 111 с.
6. Гриневич Л. В. Организационное обеспечение определения потребности в специалистах с высшим образованием / Л. В. Гриневич, Е. В. Зирко // Коммунальное хозяйство городов: науч.-техн. сб. – 2014. – Вып. 113, Серия «Экономические науки». – С. 291-300.

7. Гриньова В. М. Економіка праці та соціально-трудові відносини / В. М. Гриньова, Г. Ю. Шульга. – К. : Знання, 2010. – 310 с. 8. Щербак О. И. Современное состояние и механизмы реализации системы квалификации в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://prliga.org.ua/node/385?tid=>

9. Сикора И. Новый закон о высшем образовании: приобретения и риски / И. Сикора, А. Бабанин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.zn.ua/macrolevel/novyy-zakon-o-vysshem-obrazovanii-priobreteniya-i-riski-.html>

10. Суржик Л. Страшная тайна госзаказа / Л. Суржик, О. Онищенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.zn.ua/EDUCATION/strashnaya_tayna_goszakaza.html

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 лютого 1996 р. № 266 «Про порядок формування та розміщення державних замовлень на поставку продукції для державних потреб і контролю за їх виконанням» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266-96-%D0%BF>

УДК 339.137

З.М. Борисенко
*доктор економічних наук, професор,
Університет економіки та права «КРОК»*

Європейські вимоги щодо покращення процедури припинення змов підприємців в Україні

Досліджуються питання реалізації вимог Угоди про асоціацію з ЄС у частині вдосконалення конкурентного законодавства та процедури припинення антиконкурентних узгоджених дій підприємців, які працюють на товарних ринках України. Розглядаються питання співпраці з європейською спільнотою при вирішенні цих проблем.

Ключові слова: конкуренція, конкурентна політика держави, антиконкурентні узгоджені дії, колективна монопольна поведінка, Угода про Асоціацію з ЄС.

З.Н. Борисенко
*доктор экономических наук, профессор,
Университет экономики и права «КРОК»*

Европейские требования по улучшению процедуры прекращения сговоров предпринимателей в Украине

Исследуются вопросы реализации требований Договора об ассоциации с ЕС в части усовершенствования конкурентного законодательства и процедуры прекращения антиконкурентных согласованных действий предпринимателей, работающих на товарных рынках Украины. Рассматриваются вопросы сотрудничества с европейским сообществом при решении этих проблем.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентная политика государства, антиконкурентные согласованные действия, коллективное монопольное поведение, Договор об Ассоциации с ЕС.

Z. Borysenko
Doctor of Economics, Professor,
“KROK” University

European Requirements on Improvement of Procedure of Concerted Actions Suspension in Ukraine

The paper analyses challenges arising from implementation of the Association Agreement with the EU in the areas of enhancing competition legislative framework and procedures aimed at termination of entrepreneurs' uncompetitive concerted actions in Ukraine. Cooperation with European community in solving these problems is also analyzed.

Key words: competition, competition policy, concerted actions, collective monopolistic behavior, Association Agreement with the EU.

Постановка проблеми

У розвинених ринкових країнах припинення антиконкурентних узгоджених дій підприємців є головним завданням антимонопольних органів. Саме на ці дії вони спрямовують свої основні зусилля. У нашій країні структура припинених Антимонопольним комітетом України (далі – АМК) порушень свідчить, що частка такого виду завершених справ з року в рік є порівняно незначною, хоча цей напрям розслідувань на момент прийняття Закону України «Про захист економічної конкуренції» був визначений як пріоритетний і суттєві зусилля працівників усіх органів Комітету при проведенні перевірок останніми роками спрямовувалися на виявлення саме таких порушень. За даними річного звіту АМК за 2013 р. частка цих порушень у загальній їх кількості становила лише 9% [1]. Основна причина – недоліки процедури проведення розслідувань таких змов. І в першу чергу – недостатність дієвих засобів виявлення та доведення факту їх існування. Для цього не створена відповідна нормативно-методична база, не вистачає кваліфікованих фахівців, спеціальної техніки для здійснення слідчих дій.

При цьому ціна питання є надзвичайно високою, оскільки з посиленням конкуренції антиконкурентні змови завдають усе більшої шкоди економіці. Цей вид порушення конкурентного законодавства в силу його прибутковості та практичної безкарності в нашій країні є досить поширеним. Він реально обумовлює значні матеріальні та моральні збитки, тягне за собою інші суттєві негативні наслідки для суспільства.

У вирішенні цієї гострої проблеми важливу роль може відіграти застосування відповідного світового досвіду. При цьому серйозні надії покладаються на підписання та подальше виконання Угоди про асоціацію з ЄС, яка містить низку положень стосовно удосконалення практики здійснення конкурентної політики і, зокрема, боротьби з картельними змовами підприємців. Тому вивчення зазначених питань є надзвичайно актуальним для вітчизняної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивчення конкурентної політики держави є порівняно новим науковим напрямом, оскільки лише на початку 90-х років минулого століття, з проголошенням розбудови ринкової економіки, в країні було створено відповідну законодавчу базу і розпочато формуватися конкурентного середовища. Наукове дослідження принципів нових для нашої країни економічних явищ вимагало певного часу. Тому праці дослідників цієї проблеми з'явилися лише в кінці 90-х років. На сьо-

годні серед них можна назвати роботи Г. Андрощука [2], О. Бакалінської [3], С. Валітова, І. Дахна, Б. Кваснюка [4], Н. Саніахметової, Л. Семенової, С. Шкляра [2], О. Шниркова [5], І. Шуміло та інших. Зокрема питаннями порівняльного аналізу конкурентного законодавства Євросоюзу із законодавством України опікувалися науковці Т. Вовк [6], А. Жупанін, В. Лук'янець, С. Перемот, С. Смирнова, Г. Стахєєва та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Вивчаючи питання реалізації конкурентної політики, науковці насамперед намагаються досліджувати загальні ситуації зі створення конкурентного середовища, проблеми розроблення й удосконалення загальних правил гри. Останнім часом почали досліджувати й окремі напрями цієї політики. Однак частіше всього обговорюються питання концентрації, зловживань монополічним становищем, різних проявів недобросовісної конкуренції. Водночас проблеми антиконкурентних узгоджених дій підприємців часто залишаються поза увагою. Ураховуючи важливість цього порушення та складність його доведення, ретельного вивчення вимагає можливість застосування світового досвіду припинення змов підприємців і вимог іноземних інвесторів, які звикли до цивілізованого розгляду таких проблем у своїх країнах. Ця стаття присвячена дослідженню питань реалізації вимог Угоди про асоціацію з ЄС у частині вдосконалення процедури припинення антиконкурентних змов підприємців в Україні та співпраці з європейською спільнотою при вирішенні цих проблем.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження вимог ЄС щодо покращення процедури припинення антиконкурентних узгоджених дій підприємців, які працюють на товарних ринках України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Курс на інтеграцію з ЄС ставить перед нашою державою комплексне завдання здійснення глибоких економічних реформ, створення справжньої ринкової економіки. Вирішення цього завдання залежить від удосконалення конкурентної політики, яка є визначальним напрямом успішного розвитку всіх соціально-економічних процесів у ринковій економіці. Про важливість цього питання свідчить те, що в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС у розділі IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» окрему главу 10 присвячено саме конкуренції [7]. Вона складається з двох частин – «Антиконкурентні дії та злиття» і «Державна допомога». Це найбільочіші проблеми, які повинна в першу чергу вирішувати Україна для того, щоб стати повноправним учасником європейської спільноти. Однак вирішення цих питань є надзвичайно складною справою.

Навіть не наголошуючи на тому, що Україна нині перебуває у стані війни з Росією, можна навести низку причин, завдяки яким саме ці питання роками ефективно не вирішуються відповідними органами державного регулювання. Перш за все це неефективна структура розподілу власності в нашій країні і, як результат, монополізація виробництва. Найпривабливіші сфери суспільного виробництва належать не тим, хто має суттєві підприємницькі здібності, а тим, хто тим чи іншим чином наближений до влади, хто на кожному кроці безкарно порушує вимоги законів. Корупційні схеми доступу до найкращих об'єктів виробництва і споживання продукції, обладнання у митній справі та сферах зовнішньоекономічної діяльності, злочинні дії у процедурах державних закупівель і збору податків, недосконала судова система і цілий ряд інших кричущих проблем державного регулювання призвели до того, що злочинні методи господарювання

стали системними. Суспільна мораль не засуджує такі дії. Навпаки, здебільшого вони вважаються цілком прийнятними для добропорядної людини. Припинити навіть уже доведені порушення часто просто неможливо через недоторканність того чи іншого власника суб'єкта господарювання.

Революція гідності саме тому й відбулася, що ці проблеми стали нездоланою перешкодою для цивілізованого розвитку країни. Прагнення вступу до ЄС викликане бажанням жити згідно з європейськими нормами, нормами життєдіяльності високорозвинених країн світу. У таких країнах люди живуть набагато краще нас не тому, що є особливими чи потенційно багатшими, а тому, що там встановлені й чітко захищаються правила гри в ринковій економіці.

Зокрема, у сфері конкуренції заборонені й жорстко караються антиконкурентні змови. Через об'єктивний характер такі змови постійно виникають у тій чи іншій сфері, однак не тільки державні органи, а й усе суспільство системно їм протидіє. У нас за прикладом розвинених країн теж прийнято законодавство досить високого рівня та створено відповідні державні органи. Однак змови підприємців не просто виникають повсюдно, а й залишаються або невиявленими, або безкарними. Збитки від таких дій і шкода суспільству є величезними.

Так, країна регулярно переживає гострі скандали, пов'язані з підвищенням цін на бензин і незадовільною його якістю. Якщо на багатьох заправках ціни різко зростають, то навіть нефахівці розуміють, що є змова. Під тиском громадськості та Уряду АМК розгортає бурхливу діяльність. Починаються масові перевірки, але гучні кампанії, як правило, закінчуються нічим. Змову довести не можуть [8]. У кращому разі на потенційних порушників накладається штраф за неподання інформації. Іноді карають за змову, але в якомусь окремому регіоні [9]. Як правило основні гравці ринку, які зазвичай є наближеними до влади особами, серйозних санкцій уникають, що призводить до регулярного повторення порушень.

Про проблеми на ринку нафтопродуктів автором написано багато, але, на жаль, влада не завжди адекватно реагує на наукові дослідження [10]. Нерідко чиновники намагаються самі регулювати ціни або умовляють операторів ринку їх не підвищувати. На короткий термін це вдається, але потім ціни зростають ще більше. Якщо такі ціни прямо чи опосередковано закладаються у собівартість майже всіх товарів, то зрозуміло, що постійної розкрутки цінової спіралі у вітчизняній економіці не уникнути.

Такі прояви картельних змов характерні не тільки для ринку нафтопродуктів, а й для інших товарних ринків. Можна назвати низку галузей, де останнім часом спостерігалися змови підприємців, зокрема, ринки ліків, послуг торгівлі, закупівлі молока, олії, енергетичного вугілля тощо. Безліч прикладів змов виявляється в процесі організації тендерних процедур при державних закупівлях товарів і послуг.

Для успішної протидії такого роду порушенням важливим є застосування світового досвіду припинення антиконкурентних узгоджених дій підприємців. Якщо країна прагне до залучення широкого кола іноземних інвесторів, то слід прислухатися й до їхніх побажань щодо покращення практики здійснення державного регулювання економіки. Ці побажання знайшли своє комплексне відображення в Угоді про асоціацію з ЄС. Розглянемо детальніше, що саме пропонує угода стосовно питань припинення змов підприємців.

У частині 1 глави 10 «Антиконкурентні дії та злиття» (стаття 253) містяться загальні визначення окремих понять для цілей цієї частини. Зокрема поняття «відомство з питань конкуренції» для України означає – Антимонопольний комітет України, а для ЄС – Європейська Комісія. Що стосується законодавства про

конкуренцію, то зазначається, що це – Закон України «Про захист економічної конкуренції» [11] та акти, що вносять до нього зміни. Для Сторони ЄС – ст. 101, 102 та 106 Договору про функціонування Європейського Союзу [12], Регламент Ради (ЄС) No 139/2004 від 20 січня 2004 р. про злиття [13] та акти, що вносять до них зміни. Крім того, Додаток XXIII до цієї угоди містить ще деякі пояснення певних термінів, важливих для цієї частини угоди.

Текст угоди містить принципи формування конкурентної політики (стаття 254). Зокрема зазначається, що сторони визнають важливість вільної та неспотвореної конкуренції. Вони визнають, що антиконкурентні господарські практики та угоди можуть спотворити функціонування ринків і зменшити позитивні наслідки лібералізації торгівлі. Тому вони вважають, що такі дії є несумісними з вимогами цієї угоди в тій мірі, у якій можуть вплинути на торгівлю між сторонами.

Підписуючи угоду, сторони домовляються, що Україна та ЄС забезпечуватимуть застосування конкурентного законодавства, яке ефективно протидіє антиконкурентним господарським практикам. Для цього відповідним чином буде забезпечуватися функціонування спеціальних регулюючих органів. Законодавство про конкуренцію буде застосовуватись у прозорий, своєчасний і недискримінаційний спосіб, поважаючи принципи процесуальної справедливості та права на захист. З цієї метою визначено, що перед накладенням відомством з питань конкуренції однієї зі сторін санкцій чи зобов'язань на будь-яку фізичну чи юридичну особу воно повинно надати право цій особі бути заслуханою та представити докази протягом обґрунтованого строку, визначеного законодавством, після повідомлення цієї особи про попередні висновки щодо існування порушення. У свою чергу суд або інша незалежна судова установа, визначена законодавством цієї сторони, повинна встановлювати або, на вимогу особи, переглядати будь-які такі санкції чи зобов'язання.

Прозорість застосування конкурентного законодавства повинна бути забезпечена тим, що на вимогу сторін буде надаватися відкрита інформація стосовно діяльності відповідних відомств. При цьому обмін інформацією повинен здійснюватися з урахуванням обмежень, передбачених їхнім відповідним законодавством, та беручи до уваги їхні суттєві інтереси. Тут окремо визначено важливість затвердження та опублікування документа, у якому роз'яснюються принципи, що застосовуються при оцінці горизонтальних злиттів. Крім того, повинно бути затверджено та опубліковано документ, у якому роз'яснюються принципи застосування штрафних санкцій, що накладаються за порушення конкурентного законодавства.

Питання накладення штрафних санкцій розглянемо детальніше, оскільки це нині серйозна проблема для підприємств, які працюють в Україні, особливо іноземних інвесторів. Ця процедура може бути підґрунтям корупційних дій чиновників. На відміну від багатьох інших країн, у нас, крім загальних критеріїв накладення штрафу, немає чіткої методології його обрахунку залежно від різних обставин порушень. Законодавчо визначені лише максимальні ставки. Відповідно до законів «Про захист економічної конкуренції» та «Про захист від недобросовісної конкуренції» по окремо визначених групах порушень штраф може становити від 1 до 10% виручки підприємства від реалізації за рік [11; 14]. Відповідно до Кодексу про адміністративні правопорушення скоєння ряду порушень у сфері конкуренції тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від 5 до 1500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Зокрема, відповідно до ст. 166-2 укладення неправомірних угод між підприємствами тягне за собою накладення штрафу на керівників підприємств у розмірі до 15 неоподатковуваних

мінімумів доходів громадян, а на осіб, які займаються підприємницькою діяльністю, – до 30 [15].

Однак детальніше не визначено, чому штраф становить саме таку суму. Більше того, чиновник може й не накладати ці величезні штрафи, якщо підприємець виконає його рекомендації. При цьому Антимонопольний комітет може не тільки не розпочинати справу про порушення, а навіть закривати розпочате провадження, що залишає чиновникам необмежені можливості для корупції, а підприємцям – для безкарності.

Для забезпечення об'єктивності покарання законом передбачено, що рішення про накладення достатньо великих штрафів (нині це 4 тис. неоподатковуваних мінімумів або 68 тис. грн.) приймає виключно АМК або його колегія. Штраф повинен бути сплачений у двомісячний строк з дня одержання рішення про накладення штрафу, незалежно від того, чи буде він оскаржений у суді, за кожен день прострочення сплати штрафу стягується пеня в розмірі 1,5% суми штрафу.

Це викликає обурення, особливо у іноземних інвесторів. Підприємці та судові органи не мають можливості серйозно обґрунтовувати свої заперечення часто безпідставних рішень чиновників. Тобто можна констатувати, що практика встановлення санкцій за порушення свідчить про нагальну необхідність розроблення більш детальних правил і критеріїв покарання.

У Європі такі правила давно встановлені і, за необхідності, оновлюються. Так, прийняті у 2006 р. нові правила обрахунку штрафів стали частиною реформи конкурентного законодавства в ЄС [16]. Вони спрямовані на підвищення ефективності законодавчого регулювання конкуренції. Нова методологія відрізняється від прийнятої в 1998 р. тим, що є більш науково обґрунтованою та прозорою. Вона робить чіткішими заходи, застосовувані Єврокомісією для покарання порушників конкурентного законодавства і дає можливість підприємцям порівнювати вигоди від його порушення із втратами від можливих санкцій за такі дії.

Варто зазначити, що і законодавством Росії передбачено процедуру накладення штрафів у певному діапазоні. Саме тому ФАС випустила Методичні рекомендації щодо розрахунку розміру штрафу для юридичних осіб згідно зі статтями 14.31 та 14.32 Кодексу РФ про адміністративні правопорушення [17].

Таким чином, на відміну від багатьох країн, в Україні процедура накладення санкцій за порушення конкурентного законодавства залишається недостатньо врегульованою, що нерідко є підґрунтям корупційних дій чиновників. Цілком очевидно, що крім загальних критеріїв накладення штрафу, визначених законами, повинна бути розроблена, офіційно затверджена й оприлюднена чітка методологія його обрахунку залежно від різних обставин порушень. Саме тому однією з найважливіших вимог угоди є затвердження та опублікування документа, у якому роз'яснюються принципи застосування штрафних санкцій, що накладаються за порушення конкурентного законодавства.

Підписуючи Угоду про асоціацію сторони також визнали важливість співробітництва між їхніми відповідними відомствами. Встановлено, що відомство з питань конкуренції будь-якої зі сторін може інформувати відомство іншої сторони про своє бажання співпрацювати з питань правозастосовної діяльності, що не повинно перешкоджати сторонам приймати самостійні рішення. Окремо передбачена також можливість проведення консультацій (стаття 260). Зазначено, що кожна сторона, на вимогу іншої, для вирішення питань, які постають у рамках цієї частини угоди, повинна розпочати відповідні консультації, зазначивши у своєму запиті, яким чином це питання впливає на торгівлю між сторонами. З метою сприяння обговоренню питання, яке є предметом консультацій, кожна

сторона повинна докласти певних зусиль для представлення відповідної неконфіденційної інформації.

Найголовнішою, на наш погляд, є вимога суттєво наблизити конкурентне законодавство України та практики його застосування до вимог ЄС (стаття 256). Зокрема, стаття 30 Регламенту Ради (ЄС) No 1/2003 від 16 грудня 2002 р. щодо імплементації правил конкуренції, викладених у статтях 81 та 82 договору, повинна бути імплементована протягом трьох років після набуття чинності цією угодою. У такий же термін повинні бути імплементовані статті 1, 2, 3, 4, 6, 7 та 8 Регламенту Комісії (ЄС) No 330/2010 від 20 квітня 2010 р. про застосування статті 101(3) Договору про функціонування Європейського Союзу до категорій вертикальних угод та узгоджених практик. Це стосується також статей 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 та 8 Регламенту Комісії (ЄС) No 772/2004 від 27 квітня 2004 р. про застосування статті 81 (3) Договору до категорій угод з передачі технології.

Що стосується державних підприємств і підприємств, яким надані спеціальні або виключні права, то сторони взяли на себе зобов'язання не запроваджувати будь-яких заходів, що суперечать принципам формування конкурентної політики, визначеним цією угодою (статті 254 і 258-1). Законодавство про конкуренцію до таких підприємств буде застосовуватися в тій мірі, у якій це не перешкоджає здійсненню конкретних завдань відповідних підприємств. Зокрема протягом п'ятирічного періоду з дати набрання чинності цією угодою кожна сторона повинна відкоригувати умови діяльності державних монополій комерційного характеру (стаття 258) таким чином, щоб забезпечити відсутність дискримінаційних підходів стосовно умов, відповідно до яких товари закупаються та продаються, для фізичних і юридичних осіб сторін.

Висновки

Конкурентне законодавство ЄС нині є одним із найкращих у світі. Більше того, воно постійно удосконалюється на вимогу практики його застосування. Підписуючи Угоду про асоціацію з ЄС, Україна відповідально бере на себе обов'язок привести у відповідність до європейських вимог не тільки вітчизняне законодавство про конкуренцію, а й практику його застосування. Це викликає великі надії на те, що в цій сфері нарешті буде наведено порядок. А ще більшою є надія, що європейські інституції будуть суворо контролювати виконання вимог зазначеної угоди.

Література

1. Річний звіт Антимонопольного комітету України за 2013 рік [Електронний ресурс] // Сайт Антимонопольного комітету України. – Режим доступу : www.amc.gov.ua
2. Андрощук Г. О. Конкурентне право: захист від недобросовісної конкуренції. Науково-практичне видання / Г. О. Андрощук, С. В. Шкляр. – К. : Юстініан, 2012. – 472 с.
3. Бакалінська О. О. Організаційно-правові засади захисту економічної конкуренції в Україні / О. О. Бакалінська. – К. : КНТЕУ, 2005. – 190 с.
4. Перехідна економіка: Підручник / В. М. Гесьць, Є. Г. Панченко, Е. М. Лібанова та ін. / за ред. В. М. Гейця. – К. : Вища школа, 2003. – 591 с.: іл.
5. Шнирков О. І. Конкурентна політика Європейського Союзу: Монографія. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – 217 с.
6. Вовк Т. В. Система конкурентного законодавства Європейського Союзу. Правове регулювання правил конкуренції в Україні. Шляхи адаптації законодавства України / Т. В. Вовк, С. В. Перемот. – К. : РВА «Тріумф», 2006. – 416 с.
7. Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншого боку [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://comeuoint.rada.gov.ua/komevoint/control/uk/publish/article?art_id=56220&cat_id=50493/

8. Чому різко зросли ціни на бензин? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unian.net/ukr/news/news-369001.html>
9. Бензин відтанцював «сім сорок». Пальне продовжує бити цінові рекорди, але популярності не втрачає [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://20minut.ua/news/156686>–
10. Борисенко З. Змови на ринку нафтопродуктів? / З. Борисенко // Дзеркало тижня. – 1 жовтня 2005. – № 38. – С.10.
11. Закон України «Про захист економічної конкуренції від 11 січня 2001 р. №2210-III [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>
12. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз і Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01) // Офіційний вісник Європейського Союзу 30.3.2010 UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minjust.gov.ua/file/23491
13. Регламент Ради (ЄС) 139/2004 від 20 січня 2004 р. про контроль за концентраціями між суб'єктами господарювання (Регламент ЄС про злиття) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minjust.gov.ua/file/23490
14. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 7 червня 1996 р. №236/96-ВР [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/236/96-vr>
15. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. №80731-10 // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
16. Cartlidge, H. Olswang, LLP – New European Commission Guidelines on Competition Fines [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.olswang.co.uk/pdfs/competition_jul06.pdf
17. Методические рекомендации по расчету размера штрафа для юридических лиц в соответствии со статьями 14.31 та 14.32 Кодекса РФ об административных правонарушениях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fas.gov.ru/legislative-acts/>

УДК 330.111.64

Б.Б. Гарін
*кандидат економічних наук, доцент,
кафедра економічної теорії,
Університет економіки та права «КРОК»*

Перерозподільна функція держави в Україні

Стаття присвячена аналізу виконання державою перерозподільної функції в Україні. Розглянуто роль і значення державного бюджету для ефективної перерозподільної політики. Показана необхідність суттєвих змін в оподаткуванні доходів населення для кращого наповнення бюджету.

Ключові слова: перерозподільна функція держави, валовий внутрішній продукт, державний бюджет, пропорційна система оподаткування, прогресивна система оподаткування.

Б.Б. Гарин
*кандидат экономических наук, доцент,
кафедра экономической теории,
Университет экономики и права «КРОК»*

Перераспределительная функция государства в Украине

Статья посвящена анализу выполнения государством перераспределительной функции в Украине. Рассмотрены роль и значение государственного бюджета для

эффективной перераспределительной политики. Показана необходимость существенных изменений в налогообложении доходов населения для лучшего наполнения бюджета.

Ключевые слова: перераспределительная функция государства, валовой внутренний продукт, государственный бюджет, пропорциональная система налогообложения, прогрессивная система налогообложения.

B.B. Harin

*PhD in Economics, Associate Professor,
Economic Theory Department
“KROK” University*

The redistributive function of the state in Ukraine

The article is devoted to the analysis of the implementation of state redistributive function in Ukraine. The role and importance of the state budget for the effective redistribution policy was reviewed. The necessity of significant changes in the taxation of incomes of the population for better filling of the budget was shown.

Keywords: the redistributive function of the state, gross domestic product, state budget, proportional tax system, progressive taxation system.

Постановка проблеми

Сучасна економіка ринкового типу є, по суті, змішаною економічною системою, у якій недоліки ринку компенсуються виконанням державою низки економічних функцій. Одна з найважливіших серед них – перерозподільна, що включає в себе перерозподіл як доходів населення, так і економічних ресурсів. Належне виконання державою цієї функції є ознакою соціально орієнтованої економіки європейського типу.

В Україні на сьогодні перерозподільна функція виконується державою вкрай незадовільно. Як показує досвід провідних європейських країн, ефективна соціально-економічна політика ґрунтується на використанні потужних державних бюджетів, що за своїм обсягом дорівнюють половині ВВП. Наповненню та раціональному використанню вітчизняного держбюджету перешкоджають величезний розмір тіньової економіки та корупція в органах влади. Відповідно, частка державного бюджету у ВВП України менша за одну четверту.

Ще однією причиною такого становища є застосування в Україні пропорційної системи оподаткування доходів населення. Повернення до прийнятої у більшості країн світу прогресивної системи оподаткування дало б змогу, на нашу думку, збільшити як загальний обсяг бюджету, так і його частку у складі ВВП, що дещо розширило б можливості держави у виконанні нею перерозподільної функції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Тема побудови в Україні соціально орієнтованої економіки європейського типу є дуже актуальною на сьогодні. У зв'язку з цим у низці публікацій порівнюються різні моделі ринкової економіки, що застосовуються у Європі, оцінюється їх ефективність. Особливу увагу приділяють ролі державного бюджету в забезпеченні соціально-економічних програм уряду, кращого його наповнення та використання.

Серед тих, хто останнім часом висловився з приводу зазначених питань, мож-

на назвати таких науковців: В.М. Гєєць [11], Ю.Д. Радіонов [8], Ю.В. Кіндзерський [6], М.В. Диха [10] та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

В Україні побудовано економіку ринкового типу. Однак найсучасніші економічні системи однаково спираються як на механізми ринку, так і на державне регулювання. Суттєвою проблемою на сучасному етапі розвитку України є недостатня увага до виконання державою однієї з найважливіших економічних функцій – перерозподільної.

Для успішного проведення перерозподілу доходів і ресурсів державі потрібно збільшити питому вагу власного бюджету у складі ВВП. Разом з боротьбою проти тіньової економіки та корупції в державному апараті цьому може посприяти перехід від пропорційної до прогресивної системи оподаткування доходів населення.

Формулювання цілей статті

Метою статті є доведення необхідності введення прогресивної системи оподаткування доходів населення в Україні. Це допоможе кращому наповненню державного бюджету, що, у свою чергу, дасть можливість уряду проводити більш ефективну перерозподільну політику.

Виклад основного матеріалу дослідження

Револьюційні події, що відбувалися наприкінці 2013 р. – на початку 2014 р. дали Україні ще один шанс на гідне майбутнє. Київський Майдан привів до дострокових виборів нового президента, який у своїй інавгураційній промові підтвердив неухильну зорієнтованість на європейські цінності в подальшому розвитку країни. Європейський вибір України багато разів декларувався ще з перших років її незалежності, проте надто мало було зроблено в цьому напрямі.

Перетворення суспільства неможливе без економічних реформ, що змінюють умови виробництва та розподілу суспільного продукту. Так, в Україні відбувся перехід від моделі адміністративно-командної економіки до економіки, що базується переважно на ринкових засадах. Проте ринкові економіки теж бувають дуже різні. Стихія ринку без відповідного державного контролю над ним сьогодні вже не розглядається як оптимальний шлях розвитку. Треба пам'ятати, що європейський вибір – це модель змішаної економіки, де роль держави є не менш важливою, ніж вільна дія механізму ринку.

Як відомо, роль держави в сучасній змішаній економіці полягає, у тому числі, й у виконанні нею функцій, що стосуються регулювання економічних процесів. До таких функцій відносять: законодавчу, перерозподільну та стабілізуючу [1]. У цій статті головну увагу приділимо розгляду виконання державою в Україні перерозподільної функції. Стосовно законодавчої та стабілізуючої функцій зроби́мо лише кілька зауважень.

Законодавча функція полягає а розробленні та прийнятті законів, що, головним чином, регламентують діяльність суб'єктів ринку, визначають їхню поведінку, встановлюють «правила гри». Створити законодавчу базу для ефективного функціонування сучасної ринкової економіки досить не просто. З одного боку, ефективність роботи ринку напряму зв'язана з мінімізацією обмежень у діях його учасників – чим більше свободи, тим краще працюють механізми ринку. З іншого боку – цілком виправдане бажання підприємців максимізувати власні прибутки може стати загрозою для споживачів і суспільства в цілому. Енергію підприємців можна порівняти з енергією, що утворюється під час функціонування ядерного реактора, а встановлені державою закони – із системами захисту, що

забезпечують його безпечну роботу. При дотриманні всіх встановлених правил поведінки підприємницька діяльність приносить неабияку користь суспільству, але в разі їх постійного та масового порушення відбувається поступове «забруднення» економічного простору, настає економічна катастрофа. Отже, прийняті державою закони повинні бути спрямовані не на створення перешкод у підприємницькій діяльності, а на захист інтересів суспільства від дій нерозбірливих у засобах підприємців і, головне, розповсюджуватися на всіх без виключень, а не залишатися для деякого лише на папері.

Фахівці, розглядаючи законодавчу функцію держави, окремо згадують необхідність прийняття законів, що протидіють тенденції до монополізації економіки в умовах ринку [2]. Підтримка конкурентного середовища є одним із найважливіших завдань державної економічної політики в сучасних умовах. Стосовно України – це питання, що потребує окремого розгляду. Відтворити конкурентне середовище там, де свого часу конкуренцію було повністю свідомо знищено заради створення централізованої планової економіки – надто складне та довгострокове завдання.

Стабілізуюча функція держави має три складові: забезпечення стійкого рівномірного зростання економіки, забезпечення належного рівня зайнятості працездатного населення та утримання контролю над курсом національної валюти. Кожна з названих складових може бути предметом окремого дослідження. Можна окремо простежити, як коливалися обсяги виробництва в Україні за роки її незалежності, які зміни відбувалися на ринку праці, як Україна прийшла до власної валюти і що відбувається з цією валютою зараз. Проте, економічне зростання, відсутність надмірного безробіття та контрольована інфляція є вочевидь тісно взаємозв'язаними та взаємозалежними проблемами. Катастрофічне падіння обсягів виробництва в Україні у 1990-х роках супроводжувалося масовим безробіттям і гіперінфляцією. Економічне зростання початку 2000-х років покращило ситуацію на ринку праці та принесло відносну стабільність валютному ринку.

Сьогодні важко говорити про виконання державою стабілізуючої функції в Україні. За умов політичної нестабільності, а тим більше, ведення військових дій на її території, про стабільну економіку не може бути мови. Припинення бойових дій на сході України, дострокові перевибори Верховної Ради (яка, будемо сподіватися, підтримає курс розвитку, задекларований президентом) створять умови для реальних кроків у напрямі побудови економіки європейського типу. Одним із найважливіших кроків у цьому напрямі повинен стати перегляд існуючих на сьогодні в Україні підходів до виконання державою її перерозподільної функції.

Перерозподільна функція має дві складові: перерозподіл доходів і перерозподіл ресурсів.

Необхідність перерозподілу доходів в умовах ринку визнана в усіх сучасно організованих економіках змішаного типу. Особливо це стосується європейських країн, що сповідують модель соціально орієнтованої ринкової економіки. Метою перерозподілу доходів є підтримка найменш економічно захищених прошарків населення за рахунок найбільш заможної його частини. Головними засобами виступають: трансфертні платежі (у вигляді допомоги непрацюючим з тих чи інших причин громадянам); встановлення визначеного державою мінімального рівня оплати праці; прогресивна система оподаткування.

Не всі з цих засобів можуть бути ефективно застосовані в Україні сьогодні. Рівень розмірів державної допомоги безробітним, самотнім матерям та іншим категоріям, залежить, у першу чергу, від розміру державного бюджету. Зрозуміло, що в умовах скорочення обсягів виробництва доходи державного бюджету

(за інших рівних умов) теж будуть зменшуватися, тобто сподіватися на збільшення за таких умов допомоги з боку держави не варто.

Регулювання державою рівня заробітної плати теж має певні обмеження. У першу чергу слід пам'ятати про нерозривний зв'язок між заробітною платою та продуктивністю праці [3]. На сьогодні середній рівень продуктивності праці в Україні значно нижчий за цей показник для європейських країн. Звідси найнижчий у Європі (за виключенням Молдови) рівень середньої заробітної плати. За таких умов законодавче підвищення мінімальної зарплати (а, відповідно, й середньої) – прямий шлях до розкручування інфляції. Реальна заробітна плата може зростати тільки на основі реального зростання обсягів виробництва на душу населення. Для цього потрібна суттєва модернізація виробництва, перехід до сучасних технологій (насамперед енергозберігаючих), що, у свою чергу, потребує величезних капіталовкладень. За рахунок державного бюджету в сучасних умовах це завдання вирішити неможливо, а приватні підприємці (як вітчизняні, так і іноземні) не надто воліють ризикувати своїми грошми в умовах загальної нестабільності.

Розглянемо ситуацію з оподаткуванням в Україні. Почнемо з того, що прогресивна шкала оподаткування особистих доходів населення є загальновизнаною нормою в усіх передових розвинутих країнах світу. Є певна різниця в підходах у країнах із більш вільною і більш регульованою державою економікою. Так, якщо у США максимальна ставка особистого доходу становить 35%, то підприємці більшості країн північної Європи звикли перераховувати у держбюджет і 50%, і 60%, і 70% (залежно від сфери діяльності) власних доходів. Останнім часом, із приходом до влади соціалістів у Франції ставка оподаткування 90% розповсюджується на всі доходи, що перевищують 1млн. євро на рік.

Прогресивна шкала оподаткування доходів існувала навіть у СРСР в умовах панування зрівняльного підходу щодо визначення оплати праці. У середині 1990-х років Україна, за прикладом Росії, перейшла до пропорційної системи оподаткування особистих доходів. Було встановлено максимальну ставку оподаткування 13%, яка згодом зросла до 15%, а зараз становить 17%. Зміни в оподаткуванні пояснювали необхідністю зменшення сектору тіньової економіки в країні. Значних успіхів у боротьбі з тіньовою економікою цей крок не приніс, але особисті статки українських олігархів почали стрімко зростати. Цю ситуацію можна було б якось виправдати, якби отримувані надприбутки використовувались для конче потрібної зараз модернізації економіки. Проте з 2002 р. по 2014 р. Україна вклала у власну економіку лише 250 млрд. доларів. Якщо перерахувати вкладені інвестиції на душу населення, то це в 11 разів менше, ніж у ЄС, у 2,5 раза менше, ніж в Китаї, навіть утричі менше, ніж у Росії [4]. Якщо наші олігархи не бажають вкладати кошти в українську економіку, навіщо залишати їм так багато? Потрібно повернутися до загальноприйнятої прогресивної системи оподаткування та вирішувати завдання перерозподілу доходів і ресурсів за допомогою державного бюджету.

Дані наведеної таблиці наочно демонструють, яка частина ВВП перерозподіляється через держбюджет у різних країнах світу.

Дані таблиці майже не потребують коментарів. Як бачимо, провідні країни Європи, обравши модель соціально орієнтованої ринкової економіки, перерозподіляють через державний бюджет близько половини виробленого ВВП. Україна використовує бюджет для перерозподілу ВВП на рівні Китаю та Росії, демонструючи зовсім не європейський підхід. Японія та США не можуть бути прикладом для України, оскільки мають власні моделі змішаної економіки, що відрізняються від європейської.

Таблиця

Частка державного бюджету у ВВП деяких країн світу (станом на 2013 р.)

Країна	Доходи держбюджету (тис. дол.)	Номінальний ВВП (тис. дол.)	% держбюджету у ВВП
Норвегія	292800	499667	58,6
Франція	1410000	2612878	54,0
Швеція	283500	525742	53,9
Італія	984000	2014670	48,8
Нідерланди	370400	772227	48,0
Німеччина	1626000	3428131	47,4
Велика Британія	1023000	2471784	41,4
Іспанія	505100	1322965	38,2
Канада	687800	1821424	37,8
Австралія	494300	1532408	32,3
Японія	1739000	5959718	29,2
КНР	2118000	8227103	25,7
Україна*	351164	1505485	23,3
Росія	439000	2014775	21,8
США	2849000	16244600	17,5

* (тис. грн.)

Джерело: [5]

Значні кошти в розпорядженні урядів європейських країн для проведення ефективної соціальної політики є результатом не тільки прогресивної шкали оподаткування. Протягом другої половини XX ст. у Західній Європі відбувалося зростання питомої ваги державного сектору в економіці, що теж відбивається на наповнюванні бюджетів країн цієї частини світу сьогодні. В Україні внаслідок численних хвиль приватизації цей сектор давно втратив провідну роль і вже не може розглядатись як основа формування держбюджету. Останнім часом переваги приватного сектору над державним почали ставитися під сумнів [6].

Наповненню Державного бюджету України суттєво заважають обсяги тіньової економіки, що протягом багатьох років залишаються на рівні 40-50%, і різноманітні корупційні схеми. Так, лише через непрозорі державні закупки бюджет щорічно втрачає близько 150 млрд. грн. (а це більше третини його загальної величини). Наприкінці 2013 р. кожна друга державна закупівля проводилась у одного учасника, без будь-якої конкуренції [7]. Низька ефективність і результативність бюджетних програм усе частіше стають предметом обговорення на сторінках економічних видань [8].

Отже, краще наповнення українського бюджету можливе за умови суттєвих успіхів на фронтах боротьби з корупцією і тіньовою економікою, з одного боку, та на основі внесення необхідних змін у податкову політику, з іншого боку. Про внесення змін у податкову політику України говориться сьогодні дуже багато. Однак у якому напрямі будуть відбуватися ці зміни та якими будуть їх наслідки для наповненості бюджету країни?

Найчастіше йдеться про необхідність скорочення кількості податків і спрощення процедури їх сплати, що повинно зробити її більш прозорою. Це можна лише вітати, але постає питання: якщо кількість податків зменшиться, а ставки оподаткування залишаться без змін – хіба це не призведе до загального зменшення надходжень до нашого відносно невеликого бюджету? Про можливість розгортання подій у цьому напрямі свідчить таке. У вересні 2014 р. Кабінет Міністрів України прийняв рішення скоротити на 15% ставку єдиного соціального

внеску по заробітній платі (зараз 41%), якщо така зарплата буде перевищувати дві мінімальні [9]. Гроші, що залишаються при цьому на рахунках підприємств, за задумом авторів нововведення, можуть і повинні використовуватися на підвищення зарплат. Поки що невідомо, як насправді будуть використовуватися ці гроші, але вже відомо, що втрати держбюджету внаслідок зазначених змін становитимуть 28 млрд. гривень. Складається враження, що уряд не усвідомлює, яку роль відіграє бюджет при виконанні державою її перерозподільної функції в умовах соціально-орієнтованої ринкової економіки, і не має наміру цю роль підвищувати.

Бажання України стати повноправним членом Європейського Союзу повинно бути підкріплене реформами відповідного зразка. Декларуючи свій європейський вибір, ми повинні поводити себе по-європейськи. Порівняння різних моделей ринкової економіки та оцінка їх ефективності стала популярною темою економічних видань [10; 11]. Один із головних напрямів реформування нашого суспільства повинен бути пов'язаний із виконанням державою її перерозподільної функції, для чого потрібен відповідний державний бюджет. У сучасних умовах чи не єдиним способом його кращого наповнення є перегляд підходів у галузі податкової політики. Необхідно повертатися до загальноприйнятої у світі прогресивної системи оподаткування доходів, а не брати приклад у вирішенні цього питання з нашого північно-східного сусіда.

Висновки

Однією з найважливіших функцій держави в економічній системі змішаного типу є перерозподільна. Належне її виконання дає змогу зняти соціальне напруження в суспільстві та створити умови для стабільного економічного розвитку країни. Ефективність перерозподільної політики напряму залежить від величини державного бюджету, що є в розпорядженні уряду. Як переконує досвід провідних країн Європейського Союзу, для реалізації моделі соціально орієнтованої ринкової економіки через держбюджет перерозподіляється близько половини всього створеного валового внутрішнього продукту. В Україні частка бюджету у ВВП – менше 25%. Збільшення цієї частки в сучасних умовах уможливорюється головним чином на основі суттєвих змін у податковій політиці. В оподаткуванні особистих доходів необхідно відмовлятися від пропорційної та повертатися до прогресивної системи. Збільшення за рахунок цього загального обсягу держбюджету та його частки у ВВП дадуть змогу державі проводити більш ефективну політику реформ зі створення соціально-економічної системи європейського типу.

Література

1. Макконнелл К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю / Пер. с англ. Изд. – М. : ИНФРА-М. 2009. – 916 с.
2. Семюелсон Пол А. Макроекономіка / Семюелсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. / Пер. з англ. – К. : Основи, 1995. – 544 с.
3. Гарін Б. Б. Середня заробітна плата та середня продуктивність праці: компаративний аналіз / Б. Б. Гарін // Вчені записки Університету «КРОК». 2013. – Вип. тридцять четвертий. – С. 22-28.
4. Соглашение об ассоциации – решение, а не проблема [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.segodnya.ua/economics/enews
5. Государственный бюджет по странам [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki>
6. Кіндзерський Ю. В. Імператив використання державного сектору в модернізації економіки / Ю. В. Кіндзерський // Економіка України. – 2013. – № 11. – С. 29-40, № 12. – С. 40-52.

7. В Минюсте рассказали, почему ежегодно бюджет теряет 150 млрд. грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.segodnya.ua/economics/enews

8. Радіонов Ю. Д. Результативність бюджетних програм як основа динамічного розвитку України / Ю. Д. Радіонов // Економіка України. – 2013. – № 7. – С. 21-33, № 12. – С. 76-87.

9. Украина займет \$182 млн. ради выполнения бюджета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.segodnya.ua/economics/enews

10. Диха М. В. Принципові підходи до визначення стратегії соціально-економічного розвитку держави / М.В. Диха // Економіка України. – 2013. – № 2. – С. 29-37.

11. Гесць В.М. Яке майбутнє у соціальної держави? / В. М. Гесць // Економіка України. – 2013. – № 7. – С. 4-20.

УДК 338.246.87: 338.121

М.П. Денисенко

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки підприємства,
Київський національний університет технологій та дизайну*

С.В. Бреус

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства,
Київський національний університет технологій та дизайну*

Економічна безпека держави та деструктивний вплив на неї тіньової економіки

Стаття присвячена питанням необхідності посилення ролі держави в процесі забезпечення її економічної безпеки. Особливу увагу приділено формуванню комплексу заходів протидії «мінізації» економіки як фактора, що справляє деструктивний вплив на економічну безпеку держави.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека держави, тіньова економіка, нелегальна економіка, «чорний» ринок.

М.П. Денисенко

*доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры экономики предприятия,
Киевский национальный университет технологий и дизайна*

С.В. Бреус

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики предприятия,
Киевский национальный университет технологий и дизайна*

Экономическая безопасность государства и деструктивное влияние на нее теневой экономики

Статья посвящена вопросам необходимости усиления роли государства в процессе обеспечения его экономической безопасности. Особое внимание уделено формированию комплекса мер противодействия «тенизации» экономики как фактора,

оказывающего деструктивное влияние на экономическую безопасность государства.

Ключевые слова: национальная безопасность, экономическая безопасность государства, теневая экономика, нелегальная экономика, «черный» рынок.

M.P. Denysenko

*Doctor of Economic Sciences,
Professor, Professor of Enterprise Economics Department
Kyiv National University of Technologies and Design*

S.V. Breus

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Enterprise Economics Department
Kyiv National University of Technologies and Design*

The state economic security and the destructive influence of the shadow economy on it

The article examines the matters related to the necessity of the state role strengthening in the ensuring of economic security. A particular attention is given to the formation of a complex of measures of the «shadow» economy as a factor that gives a destructive influence on economic security combating.

Keywords: national security, state economic security, shadow economy, illegal economy, the “black” market.

Постановка проблеми

Поняття економічної безпеки має тісний зв'язок із поняттям національної безпеки. Наявність тіньової економіки є однією з найбільш істотних перешкод економічному зростанню країни та загрозою економічній безпеці держави. Найважливішим принципом формування в Україні цивілізованих ринкових відносин є досягнення економічної безпеки держави, оскільки загроза економічній безпеці – це загроза економічному суверенітету [1]. Критичність нинішньої економічної ситуації полягає в тому, що або руйнівні процеси стануть незворотними і призведуть до втрати державності або, в кращому разі, забезпечать Україні роль другорядної держави і сировинного придатка високорозвинених країн, або все ж таки вдасться зупинити негативні процеси, домогтися економічного зростання і гідного місця у світі [2]. У цьому контексті розширення обсягів тіньової економіки справляє деструктивний вплив на забезпечення економічної безпеки держави і національної безпеки в цілому. Однією з головних загроз, які несе в собі тіньова економіка національній безпеці, можна вважати блокування створення ефективних механізмів управління соціально-економічним розвитком [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам забезпечення економічної безпеки держави та питанням тіньової економіки присвячена велика кількість публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних авторів: В. Алькема [4], З. Варналій [5], М. Гетьманчук [6], Б. Губський [7], Я. Жаліло [8], К. Кальмук [1], О. Користін [2; 9], В. Лойко [10], І. Мігус [11], В. Мунтіян [12], М. Статкевич [3], А. Сухоруков [13], Ю. Уманців [14], М. Нордвік [15], F. Schneider [16] та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Попри велику кількість публікацій за цією тематикою в науковій літературі не

знайшли комплексного висвітлення питання, пов'язані з необхідністю посилення ролі держави задля підвищення рівня її економічної безпеки у формуванні комплексу заходів протидії «тінізації» економіки.

Формулювання цілей статті

Метою статті є формування комплексу заходів, що передбачають посилення ролі держави задля підвищення рівня її економічної безпеки та протидії «тінізації» економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження

У державах сучасного світу національна безпека стала невід'ємним атрибутом, своєрідним категоричним імперативом їх зовнішньої, внутрішньої та військової політики [6]. Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» [17] національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [18].

Однією із загроз національній безпеці в економічній сфері відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» [17] є «тінізація» національної економіки. Національна безпека – це система оптимізації взаємовідносин між усвідомленими загрозами та ресурсами, що має суспільство для протидії цим загрозам. Загрози для суспільства є завжди, а рівень захищеності від них ніколи не буває максимальним. Тому національна безпека є динамічним засобом досягнення і підтримки балансу між реальними та потенційними загрозами, з одного боку, та здатністю суб'єкта протидіяти їм, з іншого [6].

Головною складовою національної безпеки є економічна безпека. Згідно з Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженою наказом Міністерства економіки України (нині – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України) №60 від 2 березня 2007 р. [18] економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави. Складовими економічної безпеки є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека.

Загрозами економічній безпеці України слід вважати явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних еконо-

мічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи [9].

Економічна оцінка наслідків загроз безпеці в будь-яких сферах, як правило, забезпечує універсальний підхід, даючи можливість кількісно оцінити збиток і на цій основі визначити систему пріоритетів [14]. Головні зусилля повинні бути спрямовані не на спроби найбільш точного обрахування обсягів тіньової економіки, а на усунення причин і умов надзвичайного її поширення, оскільки держава підійшла до межі, за якою при подальшій загальній «тінізації» економіки може втратити важелі реального впливу на ситуацію [19].

Тіньова економіка – незареєстрована в установленому порядку економічна діяльність суб'єкта господарювання, яка характеризується мінімізацією витрат на виробництво товарів, виконання робіт і надання послуг, ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), статистичного анкетування та подання статистичної звітності, наслідком якого є порушення законодавчо встановлених норм (рівень мінімальної заробітної плати, тривалість робочого часу, умови і безпека праці тощо) [20]. Вона є укладом економічних відносин, що охоплює невраховані, нерегламентовані й незаконні види господарської діяльності. Цей сектор економіки в різних країнах називається по-різному: у Франції – «підземна», «неформальна» економіка; в Італії – «таємна», «підводна»; в Англії – «неофіційна», «підпільна», «схована»; у Німеччині – «стіньова» [21].

За сферою діяльності до тіньової економіки різні автори відносять різні види діяльності. Одні вважають, що тіньова економіка охоплює насамперед кримінальну діяльність; інші зазначають, що тіньова економіка як особливий сектор утворюється тими, хто ухиляється від сплати податків. У Німеччині до тіньової економіки спочатку зараховували лише фінансові таємні угоди [21]. В ООН фахівці, що займаються національними рахунками, тіньову економіку поділяють на три види діяльності: приховану (або тіньову), неформальну (або неофіційну) і нелегальну. Прихована діяльність характеризує дозволена законом працю, що офіційно не оголошується або її результати занижуються з метою відсторонення від сплати податків. Неформальна діє на законній підставі й націлена на виробництво товарів і послуг для задоволення власних потреб домашніх господарств (наприклад, власними силами індивідуальне будівництво). Нелегальна – це діяльність, що здійснюється найманими робітниками без юридичного оформлення договору [21].

Найбільш точно сутність і природу виникнення нелегальної економіки встановив провідний перуанський економіст Ернандо де Сото, який сформулював такі принципові положення [21]:

1. Нелегальна економіка – це стихійна реакція народу на неспроможність держави задовольняти основні потреби зубожілих мас.
2. «Чорний» ринок – це реакція мас на систему, що традиційно ставить їх у положення жертв своєрідного правового та економічного апартеїду.
3. Залучені в тіньову діяльність живуть більш благополучно, коли порушують закон, порівняно з тими, що поважають його.
4. Особистості самі по собі не є «тінями», тіньовими є їхні дії й діяльність.

Згідно з Методичними рекомендаціями розрахунку рівня тіньової економіки [20] причинами утворення тіньової економіки є: обліково-статистичні та економічні. Для інтегральної оцінки рівня тіньової економіки в Україні застосовуються методи, усереднене значення результатів яких представляє характеристику стану і тенденцій розвитку тіньової економіки [20]. Розвиток неконтрольованої

державою економічної діяльності сам по собі є індикатором існування в державі певних деструктивних тенденцій [3].

До основних причин зростання тіньової економіки в Україні експерти відносять такі [19]: високі податки і нерівномірність їх розподілу; невиправдане звільнення значної частини суб'єктів господарювання від оподаткування; недостатня прозорість податкового законодавства та постійне внесення змін до нього; повільні та непрозорі приватизаційні процеси; корумпованість значної частини структур влади і особливо податкової адміністрації; втручання влади у діяльність суб'єктів господарювання; соціально-економічна криза в країні, непослідовність економічних і соціальних реформ; неврегульованість багатьох сторін суспільно-економічних і соціальних реформ; відсутність стабільного законодавства, яке регламентує економічну діяльність; серйозні прогалини в чинному законодавстві; відсутність упевненості в гарантуванні захисту правоохоронними органами, що підштовхує навіть законослухняних підприємців до злочинних угруповань з наступним укладанням «довгострокової угоди», яка стає звичайним інструментом здійснення платежів і усунення конкурентів.

Україна стала європейським лідером за обсягом тіньової економіки, випередивши весь Євросоюз [22]. За оцінками Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), поширення тіньової економіки поряд із макроекономічною розбалансованістю визнано основними глобальними ризиками протягом найближчих десяти років на фоні обмеженості ресурсів [15]. У європейських країнах, що були досліджені Фрідріхом Шнайдером, спостерігається зменшення рівня тіньової економіки протягом 2011-2013 років (таблиця) [16]. Хоча багато хто з експертів небезпідставно стверджує, що тіньова економіка нашої країни дорівнює приблизно половині ВВП [15]. Згідно з експертними висновками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України рівень тіньової економіки в країні становить майже 40% [23]. Рівень тіньової економіки у 2012 р. за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот» становив 45% офіційного ВВП [23].

Таблиця

Рівень тіньової економіки у європейських країнах, у відсотках ВВП

Країни	Рівень тіньової економіки, % ВВП		
	2011 рік	2012 рік	2013 рік
1	2	3	4
ЄС-27			
Болгарія	32,3	31,9	31,2
Румунія	29,6	29,1	28,4
Литва	29,0	28,5	28,0
Естонія	28,6	28,2	27,6
Латвія	26,5	26,1	25,5
Кіпр	26,0	25,6	25,2
Мальта	25,8	25,3	24,3
Польща	25,0	24,4	23,8
Греція	24,3	24,0	23,6
Словенія	24,1	23,6	23,1
Угорщина	22,8	22,5	22,1
Італія	21,2	21,6	21,1
Португалія	19,4	19,4	19,0

Продовження табл.

1	2	3	4
Іспанія	19,2	19,2	18,6
Бельгія	17,1	16,8	16,4
Чехія	16,4	16,0	15,5
Словаччина	16,0	15,5	15,0
Швеція	14,7	14,3	13,9
Данія	13,8	13,4	13,0
Фінляндія	13,7	13,3	13,0
Німеччина	13,7	13,3	13,0
Ірландія	12,8	12,7	12,2
Франція	11,0	10,8	9,9
Велика Британія	10,5	10,1	9,7
Нідерланди	9,8	9,5	9,1
Люксембург	8,2	8,2	8,0
Австрія	7,9	7,6	7,5
Середній рівень тіньової економіки по ЄС-27	19,2	18,9	18,4
Країни, що не входять до ЄС-27			
Хорватія	29,5	29,0	28,4
Туреччина	27,7	27,2	26,5
Норвегія	14,8	14,2	13,6
Швейцарія	7,8	7,6	7,1
Середній рівень тіньової економіки по країнах, що не входять до ЄС-27	19,9	19,5	18,9
Середній рівень тіньової економіки по 31 європейській країні	19,3	19,0	18,5

Джерело: [16]

Висновки

Можна констатувати, що в Україні необхідно посилювати роль держави задля підвищення рівня її економічної безпеки у формуванні комплексу заходів протидії «тінізації» економіки. Зазначене, ураховуючи євростратегічні пріоритети України, сприяло б нівелюванню негативного впливу тіньової економіки на економічний розвиток держави і зумовлювало економічне зростання.

Література

1. Кальмук О. Механізми забезпечення економічної безпеки України / О. Кальмук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=81077
2. Користін О. Є. Економічна безпека. Роль економічної безпеки в системі національної безпеки / О. Є. Користін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/13761025/ekonomika/rol_ekonomichnoyi_bezpeki_sistemi_natsionalnoyi_bezpeki
3. Статкевич М. Тіньова економіка і національна безпека – загрози і способи захисту / М. Статкевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dialogs.org.ua/ru/project/page7924.html>
4. Алькема В. Г. Управління економічною безпекою транспортного підприємства / В. Г. Алькема // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – 2012. – Випуск 3 (59). Серія «Економіка». – С. 3–10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.nuwm.rv.ua/metods/asp/vd1/Ve591.pdf>

5. Варналій З. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : моногр. / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева, О. С. Сасенко. – К. : Знання України, 2011. – 299 с.
6. Гетьманчук М. П. Політологія. Розділ 16. Національна безпека України / М. П. Гетьманчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/10310208/politologiya/natsionalna_bezpeka_ukrayini
7. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : моногр. / Б. В. Губський. – К. : Укрархбудінформ, 2001. – 122 с.
8. Жаліло Я. А. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку / Я. А. Жаліло // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 97–104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=epol2&issue=2004_3
9. Користін О. Є. Економічна безпека. Національні економічні інтереси та загрози економічній безпеці України / О. Є. Користін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15290527/ekonomika/natsionalni_ekonomichni_interesi_zagrozi_ekonomichniy_bezpetsi_ukrayini
10. Лойко В. В. Основні напрями моніторингу реалізації державного регулювання економічної безпеки на регіональному рівні / В. В. Лойко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2013. – № 2 (22). – С. 69–72. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vbumb_2013_2_13.pdf
11. Мігус І. П. Методичний підхід до оцінки впливу загроз на економічну безпеку емісійної діяльності акціонерного товариства / І. П. Мігус // Фінансовий простір. – 2013. – № 3 (11). – С. 104–107. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fp.cibs.ck.ua/files/1303/13mipmpd.pdf>
12. Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 462 с.
13. Сухоруков А. Економічна безпека України в умовах сучасних геоекономічних змін / А. Сухоруков // Стратегічна панорама. – К., 2007. – № 2. – С. 30–44.
14. Уманців Ю. М. Механізм економічної політики. Об'єкти і предмет економічної безпеки / Ю. М. Уманців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/18210712/ekonomika/obyekti_predmet_ekonomichnoyi_bezpeki
15. Нордвік М. Тіньова економіка і ми / М. Нордвік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://real-economy.com.ua/publication/22/31782.html>
16. Schneider F. Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2013: A Further Decline [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.econ.jku.at/members/schneider/files/publications/2013/shadeceurope31_jan2013.pdf
17. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради України, 2003. – № 39, с. 351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
18. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України / Наказ Міністерства економіки України від 2 березня 2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=98200&cat_id=32854
19. Тіньова економіка – основне підґрунтя економічної злочинності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/pidrychnuku/kruminologiuua/458-nevmersh/7571-3-----.html>
20. Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки / Наказ Міністерства економіки України від 18 лютого 2009 р. № 123 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://me.kmu.gov.ua/file/link/135879/file/Metod_TinEk.doc
21. Тіньова економіка, структура й природа її виникнення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/15800119/ekonomika/tinova_ekonomika_struktura_priroda_viniknennya
22. Україна стала європейським лідером за обсягом тіньової економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.newsru.ua/finance/23nov2012/tenn_2.html
23. У Мінекономіки визначили, що тіньова економіка в Україні становить близько 40% [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.newsru.ua/finance/28may2013/ten_f.html

УДК 330.1:339.9

К.В. Ковтонюк
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки,
Університет економіки та права «КРОК»

Формування нової моделі економічного розвитку в Україні

У статті розглянуто комплексний підхід до оцінки економіки, заснованої на знаннях. Доведено, що знання як сукупність структурних та якісних показників є об'єктивною передумовою зміни моделі економічного розвитку в Україні та її переходу на якісно новий рівень.

Ключові слова: знання, індустріальна економіка, інновації, економіка знань, національна стратегія розвитку.

Е.В. Ковтонюк
кандидат экономических наук,
доцент кафедры международной экономики,
Университет экономики и права «КРОК»

Формирование новой модели экономического развития в Украине

В статье рассмотрен комплексный подход к оценке экономики, основанной на знаниях. Доказано, что знания как совокупность структурных и качественных показателей являются объективной предпосылкой изменения модели экономического развития в Украине и ее перехода на качественно новый уровень.

Ключевые слова: знания, индустриальная экономика, инновации, экономика знаний, национальная стратегия развития.

K. Kovtoniuk
Ph.D. in Economics,
Associate Professor of International Economics Department,
«KROK» University

Formation of New Model of Economic Development of Ukraine

The article considers the most comprehensive approach to the assessment of the knowledge economy. It is proved that the knowledge as a set of structural and qualitative indicators is objective precondition changes in current model of economic development in Ukraine and transition to a new level.

Key words: knowledge, industrial economy, innovation, knowledge economy, national development strategy.

Постановка проблеми

Безпрецедентна трансформація господарської парадигми в Україні на межі ХХ–ХХІ століть відбувалася за такими напрямками: від закритої (самодостатньої) економічної системи, що забезпечує створення національного продукту виключ-

но для потреб самої країни та за рахунок власних ресурсів) господарської системи до відкритої (економіки, що має зовнішній сектор та включена до міжнародного поділу праці); із соціалістичної системи до світової економічної системи, заснованої на капіталістичних принципах господарювання; від комунального матеріально-технологічного середовища до некомунального. Це, у свою чергу, зумовило непослідовність, несистемність і суперечливість розвитку вітчизняної економіки перехідного періоду [1, с. 3]. У таких умовах в Україні виникла гостра необхідність у розробленні нової стратегії економічного розвитку країни, що дасть їй змогу посісти гідне місце у глобальній економічній системі. Не викликає сумніву в сучасних реаліях, що ця стратегія повинна спиратися, насамперед, на знаннєво-інноваційну компоненту [2, с. 225]. У зв'язку з цим формування нової національної економічної системи, заснованої на знаннях, постає важливим викликом для подальшого розвитку України як конкурентоспроможної держави, створюючи передумови її переходу на вищу сходинку свого розвитку – від індустріальної економіки до «економіки знань».

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Концепція знаннєвої економіки тісно пов'язана з трансформацією економічних відносин, що передбачає перехід від «споживацької економіки» (економіки, націленої на екстенсивну експлуатацію природних факторів виробництва в гонитві за максимізацією прибутку) до «економіки дару» (заснованій на прагненні задоволення людських потреб, не завдаючи шкоди природі, сприяючи її відтворенню). Значний вклад у розвиток теоретичних і методологічних питань цієї проблематики зробили провідні західні вчені, а саме: Д. Белл [3], П. Дракер [4], Г. Кан [5], М. Кастельс [6], Ф. Махлуп [7], М. Родрігес [8], Е. Тоффлер та Н. Тоффлер [9], Й. Шумпетер [10] та інші.

Проблеми становлення та розвитку економіки, заснованої на знаннях, а також її вплив на трансформаційні процеси у вітчизняній економіці отримали пояснення в публікаціях В.П. Семиноженка та В.М. Гейця (підкреслюють, що знаннєва економіка базується на нових знаннях, що мають інформаційну основу і втілюються в інноваціях, які визначаються як домінантна компонента стратегії модернізації економіки України) [2, с. 8]; Д.Г. Лук'яненка та О.Д. Лук'яненка (вказують не лише на доцільність формування економіки знань в Україні, а й визначаються шляхи їх розвитку, з одного боку, через узагальнення та використання адекватного досвіду стосовно реалізації сучасної кластерної політики, а, з другого – проведення системної інноваційної політики з визначенням на державному рівні цілей, мотивацій і пріоритетів кластеризації економіки) [11, с. 24]; Л.І. Яковенка (розглядає питаннями пошуку нової парадигми соціально-економічного-розвитку, осмислення сутнісних характеристик і суспільних трансформацій, а також причин і факторів, що впливають на становлення економіки знань) [12, с. 141]; В.Л. Оселеського та О.В. Красоти (вказують на можливість переходу України в історично короткі строки до економіки знань за умови залучення якісно нових механізмів творення і розповсюдження знань, що ґрунтуються на загальному доступі до знань та освіти, розподілу витрат, відмові від приватної інтелектуальної власності) [13, с. 347]; Ю.М. Бажала (акцентується увага на декларативності «інноваційного вектора економічного зростання в Україні», що зумовлює активізацію процесу запровадження діючих заходів для стимулювання прогресивної структурної перебудови економіки та з проведенням ефективного реформування сфер освіти, науки, інноваційної діяльності в Україні [14, с. 223] тощо.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Попри розширення обсягу уваги як науковців, так і практиків усього світу до феномену економіки знань, це не применшує ваги подальших досліджень у цій сфері через постійну зміну предмета аналізу. Таким чином, виникає необхідність вивчення економіки знань як сукупності досягнень практики, системи методів створення умов для функціонування та підтримки науково-дослідної діяльності [15, с. 12]. Проте незважаючи на істотні напрацювання, ці питання потребують подальшого ґрунтовного дослідження, урахуовуючи особливості розвитку національних економічних систем.

Формулювання цілей статті

У контексті цієї проблеми важливим питанням є аналіз рівня розвитку знаннево-інноваційної компоненти в Україні з метою оцінки готовності її переходу від індустріальної до економіки, що базується на знаннях, а також можливості розроблення своєї моделі економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Домінуючу позицію серед екзогенно-ендогенних факторів формування нової економіки як України, так і провідних країн світу займає знаннево-інноваційна компонента і заслуговує на детальніше дослідження. Слід зазначити, що на цей час найбільш комплексний підхід оцінки економіки, заснованої на знаннях, був запропонований Світовим банком як методологія оцінки знання (Knowledge Assessment Methodology, KAM). Вона встановлює прямий взаємозв'язок між знанневою економікою та довгостроковим, стабільним економічним зростанням як рушійної сили трансформації національної економічної системи. Методика включає комплекс зі 109 структурних і якісних показників, об'єднаних у групи (кожна група показників оцінюється в балах від 0 до 10, тобто від мінімального до максимального значення) [16, с. 107-108].

Методологія дає змогу порівнювати окремі показники різних країн, а також середні показники, що характеризують групу країн (рисунок). Порівняння можна проводити як за окремими показниками, так і за двома зведеними індикаторами: індексом економіки знань та індексом знань.

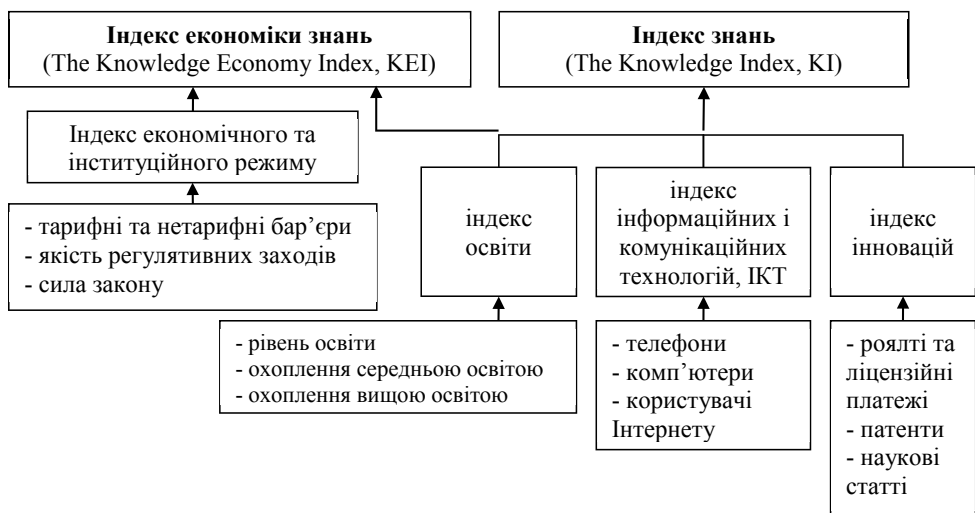


Рис. Структура індексів знання
Джерело: [17]

Група лідерів у галузі формування моделі економіки знань протягом 1995-2012 рр. розширюється за рахунок європейських країн з малою економікою: Швеція, Фінляндія, Данія, Нідерланди, Норвегія (перші п'ять позицій рейтингу відповідно). Швейцарія займає 10 місце (на дві позиції менше рівня 1995 р.) у результаті зниження показників по групі «Освіта» (табл. 1).

Таблиця 1

Топ-10 країн за показниками індексів знань, 2012 р.

Ранг	Зміна до 1995 року	Країна	KEI	KI	Індекс економічного та інституційного режиму	Індекс інновацій	Індекс освіти	Індекс інформативно-комунікативних технологій
1	+3	Швеція	9,43	9,38	9,58	9,74	8,92	9,49
2	+5	Фінляндія	9,33	9,22	9,65	9,66	8,77	9,22
3	-1	Данія	9,16	9,00	9,63	9,49	8,63	8,88
4	+1	Нідерланди	9,11	9,22	8,79	9,46	8,75	9,45
5	+2	Норвегія	9,11	8,99	9,47	9,01	9,43	8,53
6	0	Нова Зеландія	8,97	8,93	9,09	8,66	9,81	8,30
7	+3	Канада	8,92	8,72	9,52	9,32	8,61	8,23
8	+6	Німеччина	8,90	8,83	9,10	9,11	8,20	9,17
9	+6	Австралія	8,88	8,98	8,56	8,92	9,71	8,32
10	-2	Швейцарія	8,87	8,65	9,54	9,86	6,90	9,20
56	-4	Україна	5,73	6,33	3,95	5,76	8,26	4,96

Джерело: [17]

Слід зазначити, що більшість країн-лідерів із малими та великими економіками, заснованими на знаннях, досягли найвищих показників за індексом економічного та інституційного режиму, що також підтверджується перевищенням величини індексу економіки знань над індексом знань ($KEI > KI$). Таким чином, можна зробити висновок про ефективне використання потенціалу економічного середовища в процесі становлення та розвитку знаннєвої економіки. Проте, можлива і зворотна ситуація, що характеризується нераціональним використанням знання (нераціональне використання як інтелектуального, так і людського капіталів). Зокрема, найбільша невідповідність спостерігається у Венесуелі (KEI на 1,27 пункту менше KI), Російській Федерації (1,18), Аргентині (1,11), Ірані (1,06), Білорусі (1,03), Кубі (0,97), Киргизькій Республіці (0,75), Узбекистані (0,74) та ін. У свою чергу, необхідно звернути увагу на те, що різниця цих показників в Україні навіть менша на 0,08 пункту порівняно з Південною Кореєю, що є одним із найуспішніших прикладів застосування парадигми економіки знань у своїй стратегії розвитку, оскільки сорок років тому вона мала практично однаковий рівень доходу на душу населення з Ганою, а вже на початку 1990-х років – перевищувала його в 6 разів [11, с. 10].

Провідними країнами у сфері інновацій (одночасно з індексами інституційного режиму та інформативно-комунікативних технологій) є Швейцарія, Швеція, Фінляндія, Сінгапур і Данія (табл. 2), що забезпечується ефективною регуляторною політикою, адекватними тарифними і нетарифними бар'єрами,

дієвою та прозорою системою законодавства; налагодженою системою комерціалізації інновацій, що сприяє захистові та впровадженню інновацій у виробничу сферу; відповідністю системи освіти галузевим потребам; інформаційно-комунікативними технологіями [18].

Таблиця 2

Топ-10 країн за основними показниками оцінки знань, 2012 р.

Ранг	Індекс економічного та інституційного режиму	Індекс інновацій	Індекс освіти	Індекс інформативно-комунікативних технологій
1	Сінгапур	Швейцарія	Нова Зеландія	Бахрейн
2	Фінляндія	Швеція	Австралія	Швеція
3	Данія	Фінляндія	Норвегія	Люксембург
4	Швеція	Сінгапур	Південна Корея	Велика Британія
5	Гонконг, Китай	Данія	Греція	Нідерланди
6	Швейцарія	США	Швеція	Фінляндія
7	Канада	Нідерланди	Ісландія	Швейцарія
8	Норвегія	Ізраїль	Тайвань, Китай	Німеччина
9	Люксембург	Тайвань, Китай	Ірландія	Тайвань, Китай
10	Австрія	Канада	Іспанія	Гонконг, Китай

Джерело: [17]

Показник рівня освіти в контексті становлення та розвитку економіки, заснованої на знаннях, дає змогу, з одного боку, підтвердити високий знаннєво-інноваційний потенціал країн-лідерів (Швеція, Норвегія, Нова Зеландія, Австралія), а, з іншого – визначити рівень освітньої складової та її вплив на становлення нової економічної системи (Ірландія, Тайвань, Ісландія, Іспанія, Південна Корея та Греція). Слід звернути особливу увагу на високий рівень розвитку людського капіталу в Україні. Високий рівень зафіксовано за показниками індексу освіти (21 місце серед 146 держав і територій у 2012 р., що є першим місцем серед країн із низьким середнім рівнем доходів) [17]; субіндексу «Вища освіта та професійна підготовка» у комплексному індикаторі глобальної конкурентоспроможності (40 позиція з 144 країн у 2014 р.) [19, с. 19]; індексу рівня освіти (83 позиція серед 187 країн світу та входить до групи країн із високим рівнем людського розвитку у 2014 р.) [20, с. 161].

Однак високий рівень освіти в Україні одночасно поєднується з низькою оцінкою економічного та інституційного режиму країни, який формується в умовах низької ефективності законодавства та регуляторної політики держави. Таким чином, процес побудови знаннєвої економіки в Україні полягає в реалізації комплексної стратегії покращення за всіма напрямками, що мають відношення до цієї сфери, а також пошуку нових інструментів зростання інновацій та інтенсивного їх використання, оскільки окремі результати не можуть забезпечити перехід країни до нової економічної системи. Подібний механізм покращення знаннєво-інноваційної компоненти в процесі розвитку ефективно використовується як розвинутими країнами, так і тими, що розвиваються. Наприклад, Бахрейн покращив свої позиції на 39 пунктів протягом 21 року (2000-2012 рр.) за рахунок різкого зростання кількості інтернет-користувачів на 1000 громадян (із 60 у 2000 р. до 820 у 2012 р.), користувачів телефонів (із 580 у 2000 р. до 2290 у 2012 р.), комп'ютерів (із 150 у 2000 р. до 750 у 2012 р.). Подібна ситуація була характер-

ною і для Великої Британії, Люксембургу, Німеччини, Тайваню, Гонконгу тощо.

Отже, оцінка основних показників економіки знань дає змогу оцінити не лише рівень розвитку економіки, заснованої на знаннях, а й визначити основні шляхи її поліпшення, адаптувавши досягнення країн-лідерів до специфіки української економічної системи.

Висновки

Таким чином, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що визначальним фактором інноваційного розвитку провідних країн світу виступає дієвий економіко-інституційний режим, що створює ефективні передумови динамічного розвитку інноваційної, освітньої та інформативно-комунікативної складових. Комплексний розвиток цих складових обумовлює розвиток трансформаційних процесів у національній економічній системі, що сприяє її переходу на вищий рівень економічного розвитку, тобто формування знаннєвої економіки. В Україні процес формування якісно нової економічної системи, заснованої на знаннях, обумовлюється потребою наздогнати країни-лідери в цій сфері. Відповідно до цього, еволюційний (трансформаційний) шлях розвитку вітчизняної економічної системи необхідно найближчим часом замінити революційним (модернізаційним). Попри відставання України за більшістю показників економіки знань, наявність висококваліфікованих і мотивованих людських ресурсів може створити передумови прискореного переходу від індустріальної до знаннєвої економіки. Формування нової економічної системи в Україні повинно розпочатися з розроблення та впровадження стратегії комплексної модернізації національної економічної системи, що визначається низкою ендегенних та екзогенних факторів і може бути використана для проведення подальших досліджень у цій сфері.

Література

1. *Александрова О. С.* Становлення середнього класу в сучасному українському суспільстві : автореф. дис. ... докт. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / О. С. Александрова. – К., 2010. – 34 с.
2. *Геєць В. М.* Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.
3. *Bell D.* The Coming of Post-Industrial Society: A Venture of Social Forecasting. – New York: Basic Books, 1973.
4. *Дракер П.* Посткапіталістическое общество / П. Дракер // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 640 с.
5. *Kahn H.* The Year 2000: A Framework for Speculation on the Next Thirty Three Years / H. Kahn, A. Wiener // The Hudson Institute, 1967. – 173 p.
6. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс // Под. ред. О. И. Шкаратана. – М. : Знание. – 2000. – 237 с.
7. *Machlup F.* Knowledge: Its Creation, Distribution, and Economic Significance / F. Machlup // The Economic of information and Human Capital. Princeton (N.Y.), 1984. – Vol. III – P. 148–163.
8. *Rodriges M. J.* New Knowledge Economy in Europe. A Strategu for International Competitiveness and Social Cohsion / By Mariy J. Rodrigues. – Edward Elgar Pbl., 2002. – 46 p.
9. *Alvin and Heidi Toffler.* Creating a New Civilization. The Politics of the Third Wave. Turner Publishing, Inc. – Atlanta, 1995. – 112 p.
10. *Schumpeter J.* Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung / J. Schumpeter. – Duncker & Humblot; Auflage : 1. A., 2006. – 548 p.
11. *Лук'яненко Д.* Імплементация парадигми економіки знань у стратегії національного економічного розвитку / Д. Лук'яненко, О. Лук'яненко, О. Дорошенко // Міжнародна економічна політика. – 2013. – № 2 (19). – С. 5-26.
12. *Яковенко Л. І.* Інноваційний характер економіки знань / Л. І. Яковенко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – № 2. – С. 141-145.
13. *Оселецький В. Л.* Соціальний вектор розвитку економіки знань / В. Л. Оселецький, О. В. Красота // Економічний нобелівський вісник. – 2014. – № 1 (7). – С. 343-348.

14. Бажал Ю. М. Знання економіка – економіка конкурентоспроможності / Ю. М. Бажал // Інформаційне суспільство. Шлях України. – К., Бібліотека інформаційного суспільства. – 2004. – С. 219-224.
15. Глухов В. В. Экономика знаний : учеб. пособие / В. В. Глухов, С. Б. Коробко, Т. В. Маринина. – СПб. : Питер, 2003. – 528 с.
16. Батракова Л. Г. Показатели развития экономики знаний / Л. Г. Батракова // Ярославский педагогический вестник (Гуманитарные науки). – 2012. – № 2 – Том I. – С. 107-111.
17. The Knowledge Economy Index [Electronic resource] / The World Bank. – Way to assess : worldbank.org/kam
18. Лебедева Л. В. До питання про вимір економіки знань / Л. В. Лебедева [Електронний ресурс] // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2010. – № 3. – Режим доступу : http://www.chtei-knteu.cv.ua/herald_ru/content/download/archive/2010/v3/NV-2010-V3_58.pdf
19. The Global Competitiveness Report 2014–2015 [Electronic resource] / World Economic Forum. – Way to assess : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf.
20. Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience [Electronic resource] / United Nations Development Programme. – Way to assess : <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>.

УДК 330.837;334.73

О.В. Манжура
*кандидат економічних наук,
заступник директора
Полтавського кооперативного технікуму*

Класифікація і склад кооперативів в інституціональних координатах України

У статті запропоновано авторську класифікацію кооперативів, яка враховує існуючі в Україні формальні інститути. Проаналізовано склад і структуру кооперативів на основі показників Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України.

Ключові слова: кооперативи, класифікація, склад, інституціональні координати, Україна.

А.В. Манжура
*кандидат экономических наук,
заместитель директора
Полтавского кооперативного техникума*

Классификация и состав кооперативов в институциональных координатах Украины

В статье дана авторская классификация кооперативов, которая учитывает существующие в Украине формальные институты. Проанализированы состав и структура кооперативов на основе показателей Единого государственного реестра предприятий и организаций Украины.

Ключевые слова: кооперативы, классификация, состав, институциональные координаты, Украина.

O. Manzhura

Ph.D in Economics,

Deputy of Director Poltava Cooperative College

Classification and Structure of Cooperatives in Institutional Coordinates Ukraine

The paper presents the author's classification of cooperatives, which takes into account the existing formal institutions in Ukraine. The composition and structure of cooperatives are analyzed on the basis of performance of the Unified State Register of Enterprises and Organizations of Ukraine.

Keywords: cooperatives, classification, composition, institutional coordinates, Ukraine

Постановка проблеми

Кооперативні форми господарювання органічно притаманні сучасному суспільству і сприяють його прогресивному економічному розвитку. Формування кооперативного сектору національної економіки дає змогу реалізувати підприємницьку ініціативу громадян, забезпечити зайнятість широких верств населення та посилити їх соціальний захист.

Велика кількість різновидів кооперативів зумовлює необхідність їх систематизації за певними ознаками, що дає змогу більш поглиблено вивчати природу й особливості їх окремих видів [1, с. 301]. Кооперативний рух у світі налічує майже 200 років і є інституціонально оформленим. Пліуралізм кооперативних структур в Україні лише розпочинає формуватися, оскільки на момент здобуття незалежності наша країна отримала у спадок деформовану систему споживчої кооперації та псевдо-кооперативи «нової хвилі» кінця 80-их років минулого століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам розвитку кооперативного руху присвячені роботи численних іноземних і вітчизняних науковців. Серед зарубіжних авторів слід відзначити Марвіна А. Шаарса [2], серед вітчизняних А. Пантелеймоненка [1], В. Артеменка [3], В. Перхуна [5], В. Зіновчука [10]. Аналіз наукових робіт зазначених авторів свідчить про відсутність системного підходу до розгляду сутності та класифікації кооперативів з урахуванням інституціональних особливостей України. Крім того, науковці переважно орієнтуються й посилаються на підходи до класифікації кооперативів, вироблені зарубіжними науковцями. Однак виділені ними форми і види кооперативів не є адекватними вітчизняній практиці, оскільки інституціональна зрілість кооперативного сектору України значно менша порівняно з зарубіжною.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Найбільш відомою є класифікація кооперативів, розроблена Марвіном А. Шаарсом [2] за 7 ознаками: кількістю членів, обслуговуваною територією, типом членства, організаційно-правовою формою, способом формування капіталу, типом членів кооперативу, головною функцією або видом господарської діяльності. Утім із деякими ознаками важко погодитися, зокрема з виділенням за організаційно-правовою формою юридичних і неюридичних осіб, а також за способом формування капіталу – акціонерних і неакціонерних. Запропонована класифікація також не враховує специфічних форм кооперативних утворень, передбачених нормативно-правовими актами України.

Формулювання цілей статті

Метою статті є адаптація до інституціональних умов України класифікацій кооперативних форм в економіці, а також оцінка їх значущості як інституціональних одиниць із використанням інформації офіційної статистики.

Виклад основного матеріалу дослідження

Після здобуття Україною незалежності розпочалося роздержавлення майна шляхом корпоратизації та приватизації. Завдяки активній позиції, сформульованій у Зверненні 3-х зборів Ради Укоопспілки XV скликання до Верховної Ради України (травень, 1991 р.), майно Укоопспілки було виключене з державної програми приватизації [3]. Так розпочався трансформаційний період і реформування споживчої кооперації, що відбувалися як без допомоги, так і без втручання з боку державних інститутів. Існування потужного сегмента споживчої кооперації обумовила оперативність прийняття відповідного першого кооперативного закону України вже у 1992 р. [4].

На початку 90-их років минулого століття на українському селі було ліквідовано колгоспи і проведено приватизацію шляхом виділення майнових і земельних паїв. Цей процес перетворень зумовив різке погіршення рівня матеріального добробуту селян, зменшення рівня їх доходів, натуралізацію, безробіття тощо. Проголошений перехід до фермерського господарювання поставив селян у жорсткі умови ринкової конкуренції [5]. Частина з них була змушена об'єднуватися у фермерські й інші спілки для обстоювання своїх прав і власності, інша – віддала свої паї в оренду, у результаті чого виник прошарок сільських господарів – «великих землевласників», орендарі, які зосередили в своєму тимчасовому володінні та використанні більшість земельних паїв селян для отримання надприбутків. Виник глухий кут: перші не в змозі, а другі не зацікавлені у вирішенні соціальних проблем сучасного українського села – розбудові його соціальної інфраструктури, благоустрою, підвищенні добробуту сільського населення. Унаслідок монопольного панування на аграрному ринку великих приватновласницьких структур і приватних «заготівельників», які диктують ціни на сільськогосподарську сировину та продукти, в українському селі разом зі збіднінням населення відновилися процеси десоціалізації та депопуляції. Тому виробнича і споживча кооперація є дієвими інструментами вирішення проблем розвитку українського села.

Кооперативний рух на селі почав відроджуватися після прийняття Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» у 1997 р. й уточнення його редакції у 2000 р. [6], який створив умови для функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. У 2000 р. активізувалася робота з державного стимулювання кооперативного руху в Україні, який визнано одним із важливих напрямів реалізації структурних змін в економіці України та формування її багатокладності [7].

Закон України «Про фермерське господарство» був прийнятий у 2003 р. [8]. Фермерські господарства разом з іншими сільськогосподарськими товаровиробниками мають право створювати обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, кооперативні банки, спілки, інші об'єднання, а також бути засновниками (учасниками) господарських товариств. Створені за участю фермерських господарств обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи не є прибутковими.

Чільне місце за характером регулювання кооперативних відносин займає Закон України «Про кооперацію», прийнятий у 2003 р. [9]. Він став базовим для

всіх видів і форм кооперації в Україні. Однак аналіз змісту цього закону виявляє такі його основні вади: поверховий характер; дублювання змісту законів України «Про споживчу кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію»; відсутність визначення понять і податкового статусу сільськогосподарського обслуговуючого, житлово-будівельного, садівницького, садово-городнього та дачного кооперативів тощо.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про кооперацію» створення кооперативу передбачається у формі юридичної особи, утвореної фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування. До того ж, на наш погляд, кооператив і акціонерне товариство є принципово різними організаціями, оскільки принцип управління в кооперативі: один член – один голос, у акціонерному товаристві: один член – кількість акцій, що голосують. У табл. 1 наведено класифікацію кооперативів.

Таблиця 1

Класифікація кооперативів

№	Ознака	Види кооперативів	Характеристика
1	2	3	4
1	За обслуговуваною територією	місцеві	окрема місцевість (село, район, міжрайонні)
		регіональні	обласні, міжобласні
		національні	на рівні держави
		міждержавні	об'єднують членів двох і більше країн
2	За типом членства	місцеві	об'єднують членів місцевості, регіону
		централізовані	члени місцевих і централізованих кооперативів
		федеративні	члени національного кооперативу
		змішані	кооперативи різних рівнів
4	За типом членів кооперативу	виробники	фермери, переробники
		споживачі	споживачі товарів і послуг
		робітники	працюють на власному підприємстві
		торговці	продають товари
5	За головною функцією або видом господарської діяльності	споживчі	організація торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення споживчих потреб його членів
		виробничі	об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку
		обслуговуючі	надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їхньої господарської діяльності
		сервісні	опосередковано впливають на процес господарського виробництва, зокрема – телефонізація, газифікація, електрифікація сільської місцевості, медичні, побутові, санітарно-курортні та інші види обслуговування

Продовження табл. 1

1	2	3	4
6	За галузевою ознакою (для обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів)	зерновий	післязбиральна доробка (сушіння, очистка), зберігання та реалізація зерна
		з обробітку землі та збирання врожаю	оранка, дискування, культивування, збирання врожаю
		плодоовочевий	заготівля, переробка, постачання та збут плодоовочевої продукції
		молочарський	заготівля, переробка, постачання та збут молока
		м'ясопереробний	заготівля, переробка, постачання та збут м'яса
		багатофункціональний	поєднують кілька видів діяльності
7	За функціями (для сільськогосподарських кооперативів)	переробні	виробництво хлібобулочних, макаронних виробів, овочевих, плодово-ягідних, м'ясних, молочних, рибних продуктів, виробів і напівфабрикатів із льону, луб'яних культур, лісо- і пиломатеріалів тощо
		заготівельно-збутові	заготівля, зберігання, передпродажна обробка та продаж продукції, виробленої членами кооперативів, надання маркетингових послуг
		постачальницькі	закупівля та постачання членам таких кооперативів засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів, необхідних для виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, виготовлення сировини, матеріалів і постачання їх членам кооперативу
8	За станом дотримання принципів кооперації	класичні	класичні кооперативи, тобто ті, що засновані на фундаментальних принципах кооперації і не мають відхилень від концепції кооперативного підприємства
		лібералізовані	вільно трактують певний принцип кооперації (наприклад, обмежують принцип відкритості, обслуговуючі кооперативи надають послуги іншим особам в обсягах, що не перевищують 20% загального обороту кооперативу)
		кооперативи, що існують на неформальній основі	не реєструються як кооперативи, не створюють відповідну систему управління, не здійснюють кооперативні виплати, не застосовують принцип відкритого членства тощо
		псевдо-кооперативи	зареєстровані як кооперативи або вважають себе кооперативами, але насправді значно відрізняються від традиційних кооперативів

Джерело: розроблено автором

Відповідно до завдань і характеру діяльності кооперативи поділяються на такі типи: виробничі, обслуговуючі, споживчі, сервісні. За напрямками діяльності кооперативи можуть бути житлово-будівельними, садово-городніми, гаражними, торговельно-закупівельними, транспортними, освітніми, туристичними, медичними тощо.

За станом дотримання принципів кооперації кооперативи поділяють на традиційні (класичні, лібералізовані) і нетрадиційні (квазікооперативи) (коопера-

тиви, що існують на неформальній основі, хоча фактично являють собою певну форму взаємодії сільськогосподарських товаровиробників, а також псевдокооперативи) [10]. Спільною ознакою квазікооперативів і традиційних кооперативів є лише назва, тобто вони взагалі не є кооперативними підприємствами за своєю природою, наприклад, не будують свою діяльність на приватно-дольовій формі власності, отже, не є агрегативним об'єднанням приватних власників, або їхня діяльність спрямована на отримання прибутку, або розподіляють доходи не як кооперативні виплати, а пропорційно вкладеному капіталу.

У табл. 2 проаналізовано склад і структуру кооперативів на основі показників Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України відповідно до класифікації організаційно-правових форм господарювання.

Таблиця 2

**Показники Єдиного державного реєстру підприємств
та організацій України**

Організаційно- правова форма господарювання	01.01.2013		01.01.2014		01.07.2014		Приріст 01.07.2014 до 01.01.2013	
	Кіль- кість, од.	Струк- тура, %	Кіль- кість, од.	Струк- тура, %	Кіль- кість, од.	Струк- тура, %	Абс., од.	Темп при- росту, %
Усього, у т.ч.	1341781	100	1372177	100	1311047	100	-30734	-2,29
фермерське госпо- дарство	49095	3,66	49169	3,58	47329	3,61	-1766	-3,60
підприємство споживчої кооперації	1360	0,10	1325	0,10	1301	0,10	-59	-4,34
кооператив	33664	2,51	33806	2,46	29447	2,25	-4217	-12,5
з нього								
виробничий	2459	0,18	2647	0,19	2636	0,20	177	7,20
обслуговуючий	20619	1,54	20620	1,50	17677	1,35	-2942	-14,3
споживчий	771	0,06	809	0,06	717	0,05	-54	-7,00
сільськогоспо- дарські:								
виробничий	1224	0,09	1192	0,09	1074	0,08	-150	-12,25
обслуговуючий	947	0,07	1035	0,08	941	0,07	-6	-0,63
кредитна спілка	1154	0,09	1171	0,09	1105	0,08	-49	-4,25
споживче товари- ство	5044	0,38	5162	0,38	5036	0,38	-8	-0,16
спілка споживчих товариств	363	0,03	378	0,03	369	0,03	6	1,65

Джерело: розраховано автором на основі [11; 12]

Протягом 2013 – 1 півріччя 2014 рр. скоротилася чисельність майже всіх суб'єктів кооперативного сектору: фермерських господарств до 47329 одиниць (на 1766, або на 3,60%), кооперативів – до 29447 одиниць (на 4217, або на 12,53%), кредитних спілок – до 1105 одиниць (на 49, або на 4,25%).

Найбільш потужним сегментом кооперативного сектору за кількістю є фермерські господарства (близько 3,6%), а також кооперативи, частка яких ско-

ротилася із 2,51% до 2,25%. Вони представлені переважно обслуговуючими кооперативами, питома вага яких зменшилася – із 1,54% до 1,35%. Кількість споживчих товариств скоротилася на 8, а спілок споживчих товариств зросла на 6. Відбулися зміни у структурі кооперативів за видами діяльності: на 177 одиниць збільшилася чисельність виробничих за рахунок скорочення обслуговуючих (на 2942 одиниць) і споживчих (на 54 одиниці). Утім кількість сільськогосподарських виробничих кооперативів скоротилася на 150 одиниць, або на 12,25%, а обслуговуючих – на 6 (на 0,63%).

В Україні виробничі кооперативи у сільському господарстві поширилися завдяки подібності до колективних сільськогосподарських підприємств. Саме це зробило їх привабливими для значної кількості господарств, що змінили свій організаційно-правовий статус у період проведення аграрної реформи, особливо з 1999 року. Формальне реформування унеможливило ринкову адаптацію виробничих кооперативів. Отже, виробничі кооперативи у сільському господарстві не можна вважати перспективними утвореннями, що відповідають стратегічним цілям ринкової трансформації аграрного сектору. Їх поширення є тимчасовим явищем – атрибутом перехідного періоду, здатним лише певним чином послабити соціальне напруження ринкової трансформації сільського господарства.

На відміну від різного типу псевдо- і квазікооперативних утворень, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи являють собою особливий тип підприємства корпоративного (інтегрованого) типу, визнаний розвиненими країнами і перспективний для аграрного сектору економіки України.

Висновки

В основу пропонованої автором класифікації кооперативів покладено такі ознаки: обслуговувана територія, тип членства, тип членів кооперативу, головна функція або вид господарської діяльності, галузева і функціональна ознака (для обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів), стан дотримання принципів кооперації. На відміну від існуючих, вона враховує формальні та неформальні інститути функціонування кооперативів в Україні.

Аналіз складу і структури кооперативів за мірою зменшення кількості суб'єктів господарювання дав змогу розташувати їх у такому порядку: фермерські господарства, обслуговуючі кооперативи, споживчі товариства та їх спілки, сільськогосподарські кооперативи (відносно останніх зроблено висновок про більші перспективи обслуговуючих кооперативів порівняно з виробничими), кредитні спілки тощо.

Перспективою подальших досліджень є обґрунтування раціональних форм інтеграції кооперативних організацій.

Література

1. Пантелеймоненко А. О. До питання про визначення сутності понять «кооперація» та «кооператив» у працях представників світової кооперативної думки / А. О. Пантелеймоненко // Історія нар. госп-ва та екон. думки України. 2005. – Вип. 37-38. – С. 297-305.
2. Шаарс, Марвін А. Кооперативи: принципи і практика : Пер. з англ. / М. А. Шаарс. – К. : ВОКА, 1994. – 66 с.
3. Артеменко В. М. Суспільні реформи і кооперація [Електронний ресурс] / В. М. Артеменко // Українська кооперація. – 2009. – № 2. – Режим доступу: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/>
4. Закон України «Про споживчу кооперацію» від 10 квітня 1992 р. № 2265-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2265-12>
5. Перхун В. Г. Роль споживчої кооперації у вирішенні соціально-економічних проблем сучасного села [Електронний ресурс] / В. Г. Перхун // Українська кооперація. – 2009. – № 2. – Режим доступу: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/>

6. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17 липня 1997 р. № 469/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>

7. Указ Президент України «Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах» від 19 грудня 2000 р. № 1348/2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1348/2000>

8. Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 № 973-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.

9. Закон України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 р. № 1087-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>

10. Зіновчук В. В. Економічна природа псевдокооперативів і небезпека їх поширення в аграрному секторі України / В. В. Зіновчук [Електронний ресурс] // Українська кооперація. – 2010. – № 3. – Режим доступу : <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2010-3/num/zinovchuk.htm>

11. Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004 : затверджено Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 р. № 97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN10242.html

12. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 338.242.4

Є.В. Нікішин
*аспірант кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Формування стратегії продовольчого забезпечення регіону як фактора економічної безпеки України

У статті досліджено генезис продовольчої безпеки регіону. Показано роль продовольчого забезпечення у формуванні економічної безпеки держави. Визначено необхідність створення стратегії продовольчої безпеки регіону та її принципи. Дано визначення поняття «продовольча безпека регіону».

Ключові слова: продовольча безпека регіону, стратегія продовольчої безпеки, критерій.

Е.В. Никишин
*аспірант кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Формирование стратегии продовольственного обеспечения региона как фактора экономической безопасности Украины

В статье исследован генезис продовольственной безопасности региона. Показана роль продовольственного обеспечения региона в формировании экономической безопасности государства. Определена необходимость создания стратегии продоволь-

ственной безопасности региона и ее принципы. Дано определение понятия «продовольственная безопасность региона».

Ключевые слова: продовольственная безопасность региона, стратегия продовольственной безопасности, критерий.

E. Nikishin
*PhD student of Financial and
Economic Security Management Department,
«KROK» University*

Formation of strategy of food provision of the region as economic security factor of Ukraine

The genesis of food security of the region is investigated. The role of food provision in the region in formation of the state economic security is shown. The need to create a strategy of food security of the region and its principles is identified. Definition to the concept of food security of the region is given.

Keywords: food security of the region, food security strategy, criteria.

Постановка проблеми

У всі часи питання продовольчої безпеки держави було першорядним. Сьогодні, коли наша країна стоїть на шляху глобальних політичних та економічних змін, актуальність забезпечення економічної безпеки, самостійності та незалежності країни набуває особливо важливого значення. Останнім часом проблема стабільного продовольчого забезпечення населення України є найбільш актуальною. Різке зростання індексів споживчих цін і цін виробників ускладнив економічну ситуацію в країні та знижив економічну доступність населення до продуктів харчування. Загострення ситуації з продовольчою безпекою погіршило економічну безпеку в країні. Однак вирішення цих проблем не може і не повинно відбуватися тільки на державному рівні. Міжнародні дослідження і дослідження вітчизняних учених особливо відзначають, що найважливіший вплив на стан продовольчої безпеки справляє розрив забезпеченості продовольством усередині країни на регіональному та/або індивідуальному рівні. Цей розрив відбивається або в середніх, отриманих у вигляді відносин, національних агрегатів, або в національній оцінці обстеження. Національний підхід до формування стратегії та управління продовольчою безпекою виправданий тим, що відповідальність за її стан покладається значною мірою на органи управління державою, які можуть і несуть відповідальність за достатнє забезпечення населення якісним продовольством усіх соціальних груп і територій. Однак національний підхід до продовольчої безпеки є недостатньо всеосяжним і вельми неоперативним для адекватного реагування на зміни, що відбуваються в різних регіонах такої великої країни як Україна. Це обумовлено не тільки значною різноманітністю природно-кліматичних умов, а й нерівномірністю розподілу виробничо-економічного потенціалу, наявної логістичної та соціальної інфраструктури, що різняться демографічною ситуацією і рівнем доходів населення по регіонах. Не враховується та обставина, що контроль системи продовольчого забезпечення країни, у силу її складності та за умови тісного взаємозв'язку продовольчих систем регіонів, є багатокомпонентною та мультифакторною системою, яка важко оптимізується та нормалізується для формалізації цього завдання. Тому ефективність контр-

олу та система реагування на ризики та загрози економічній безпеці повинна бути забезпечена, перш за все, на регіональному рівні.

Ці обставини актуалізують дослідження проблем продовольчої безпеки на регіональному рівні з метою виявлення специфічних для регіону факторів і механізмів функціонування, уточнення критеріїв і показників, загроз і ризиків, що впливають на її стан. Вирішення цих питань дасть змогу на регіональному рівні створити інструменти управління стратегією забезпечення продовольчої безпеки, визначити пріоритетні напрями її розвитку, створити систему оперативного контролю та ефективного реагування на загрози та ризики, щоб значною мірою гарантувати економічну безпеку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемами продовольчої безпеки в Україні почали займатися відносно недавно. Не в останню чергу це було обумовлено значним скороченням виробництва всіх видів продовольства і пов'язаним із цим небезпечним зниженням рівня споживання та якості життя населення країни. Велика кількість факторів, що впливають, низка проблем, що виникли при вивченні ситуації, загальна невивченість питання у світовій науці, зумовили ту обставину, що рівень наукового опрацювання проблем продовольчої безпеки відповідає початковому етапові наукових досліджень і не повною мірою відповідають вимогам управління системою продовольчого забезпечення. Важливість і складність проблеми визначило те, що дослідженням продовольчої безпеки займалися відомі світові вчені, серед яких слід виділити Л. Канторовича [1], Т. Мальтуса, Д. Рікардо, А. Сена [2] та інших. Питанням регулювання безпеки продовольчого забезпечення приділяли увагу українські та зарубіжні вчені. Серед українських авторів слід назвати, зокрема, Г. Балабанова, В. Гейця [3], Л. Дейнеко, Т. Кучеренко [4], І. Лукінова, Р. Маркова [5], Л. Мельника, О. Онищенко, П. Саблука, В. Семиноженко [3], В. Трегобчук та інших. Серед зарубіжних теоретиків: В. Балабанов, Є. Борисенко, Є. Серова та інші. Основи відтворювального підходу до аналізу регіональної економіки, специфіки регіональних ринків досліджені в працях А. Маршалової [6], А. Новосолова [6], В. Овчинникова [7], Б. Орлова та інших. Праці цих учених зробили істотний вклад у розроблення проблем економіки на рівні регіону, проте дослідження проблеми контролю продовольчого забезпечення мають переважно загальнодержавний характер, а тому залишаються незавершеними у своїй системі. Комплексний підхід до формування сучасної аграрної політики на рівні регіонів, забезпечення їх продовольчої безпеки та розроблення системи контролю її стану, що враховують існуючі регіональні особливості, залишається слабо розробленим. Відсутня або існує фрагментарно науково обґрунтована система прийняття рішень щодо забезпечення продовольчої безпеки, включаючи оцінку ефективності обраної стратегії та аналізу можливих її наслідків. Немає єдності в підходах з питань забезпечення національної та регіональної продовольчої безпеки, не завжди є розуміння, що продовольча безпека – це основоположна компонента економічна безпека. Тому проблеми регулювання розширеного відтворення в агропромисловому комплексі та економічній політиці не знаходять належного місця в державній стратегії.

Незавершеність наукових розробок, недостатнє обґрунтування ролі державного регулювання продовольчого забезпечення на регіональному рівні підтверджують актуальність теми статті.

На наш погляд, поняття продовольчої безпеки в працях вітчизняних і зарубіжних вчених і документах міжнародних організацій, недостатньо розкриває сутність цього складного поняття.

Таблиця 1

**Поняття продовольчої безпеки в працях вітчизняних
і зарубіжних учених і документах міжнародних організацій**

Поняття продовольчої безпеки	Джерело
Продовольча безпека – це стан, при якому всі люди тієї чи іншої країни в кожен момент часу мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої в кількісному відношенні і поживної їжі, що відповідає їх потребам і необхідної для ведення активного та здорового способу життя	[8, с. 6]
Продовольча безпека держави (на відміну від її продовольчої небезпеки) визначається таким становищем продовольчого ринку кожного регіону країни протягом тривалого часу, коли пропозиція продовольства перевищує науково обгрунтовану (медично рекомендовану) потребу населення в продуктах харчування, а ринкова вартість науково обгрунтованого (медично рекомендованого) раціону є нижче гарантованого державою мінімального доходу населення	[5, с. 91]
Стан продовольчої безпеки країни визначається наявністю на національному продовольчому ринку достатньої кількості продовольства (незалежно від місця його виробництва)	[9, с. 156; 10, с. 29]

Джерело: складено автором на підставі [5; 8; 9]

Наведені в таблиці 1 та багато інших визначень продовольчої безпеки виходять зі спроби дати визначення цього терміна для країни в цілому і не охоплюють усі основні принципи досягнення продовольчої безпеки, що виділяються в Плані дій Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з проблем продовольства в Римі в 1996 р.: доступність, автономність, надійність і стійкість. Тільки в одному з наведених у таблиці 1 визначенні зроблено спробу пов'язати продовольчий ринок кожного регіону країни з продовольчою безпекою держави в цілому. Таке визначення не зовсім повно враховує всі фактори, що визначають продовольчу безпеку, оскільки продовольчі ринки регіонів у своїй сукупності не становлять продовольчу безпеку країни і не вичерпують її. Для визначення поняття «продовольча безпека» необхідно враховувати, що національна економічна система складається з економічних систем регіонів, що створюють державу. Тому продовольча безпека забезпечується загальним станом економічної безпеки країни та формується як інтегральна сума систем продовольчої безпеки її регіонів. Неможливо упускати важливі складові продовольчої безпеки: інфраструктуру, яка забезпечує діяльність АПК, соціально-економічний стан суспільства, купівельну спроможність населення, участь держави у формуванні політики продовольчої безпеки тощо. За минулі після Всесвітньої зустрічі в Римі роки набула глобального значення проблема якості продуктів і збалансованості харчування згідно з науково обгрутованими медичними нормами. У визначеннях також упускається винятковість ролі державної підтримки сільського господарства, яка ні за яких умов не може бути замінена іншими видами підтримки та фінансування. Доводиться визнати, що визначення продовольчої безпеки остаточно не сформульовано. Тим не менш, поняття продовольчої безпеки регіону необхідно подати для формулювання принципів стратегії продовольчої безпеки та регулювання продовольчого ринку.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Дослідження системи продовольчого забезпечення регіонального рівня як складової частини економічної безпеки є актуальною та мало розробленою науково-методологічною проблемою і полягає у формулюванні визначення поняття «продовольча безпека регіону», виявлення основних критеріїв і розроблення принципів системи контролю її стану.

Формулювання цілей статті

Мета наукової статті полягає в обґрунтуванні необхідності створення теоретичних основ контролю системи продовольчого забезпечення на регіональному рівні та визначенні поняття «продовольча безпека регіону».

Виклад основного матеріалу дослідження

Подальше існування і розвиток України як держави неможливе без створення і здійснення комплексної цілеспрямованої системи забезпечення економічної безпеки. Продовольча безпека є основоположною складовою економічної безпеки країни. Важливим у розумінні проблеми і місця продовольчої безпеки є та обставина, що продовольча безпека країни – це інтегральна сума продовольчої безпеки регіонів. Важливість проблеми регіональної продовольчої безпеки на Україні серйозно недооцінюється. Однією з основних причин є те, що на національному рівні проблема управління системою продовольчої безпеки не є одним із пріоритетних напрямів державної політики. Проект Закону України «Про продовольчу безпеку України» був відхилений Верховною Радою України, але замість нього іншого подібного законопроекту прийнято не було. Отже, питання контролю продовольчої безпеки на рівні регіону законом не врегульовано.

Неминучий при зміні суспільно-економічного ладу перехідний період до різноукладної економіки з низки причин призвів сільське господарство України до глибокої кризи. Ця криза була зумовлена недосконалістю і непослідовністю фінансово-кредитної політики держави; недоліками і непрозорістю законодавства в податковій політиці; самоусунення держави від вирішення проблем, пов'язаних із монополістичним диктатом посередників, великих торгових мереж і переробних підприємств; несвоєчасними розрахунками держави із сільськогосподарськими товаровиробниками за продукцію, що позбавляло їх оборотних коштів, змушуючи продавати частину продукції за викидними цінами, або частина отриманих коштів знецінювалась інфляцією; ціновим диспаритетом між цінами на сільськогосподарську та промислову продукцію для АПК. До причин макроекономічного рівня додалися прорахунки стратегічного управління. Особливо негативно позначилося різке зниження продуктивності в агропромисловому секторі при ліквідації великих товаровиробників і перенесення основного виробництва у сферу невеликих і дрібних господарств, позбавлених необхідної техніки та інфраструктури. Наслідком цього стало різке зниження врожайності та виробництва сільгосппродукції. Яскравим прикладом цього є овочівництво захищеного ґрунту, яке раніше забезпечувало значну частину потреби населення регіону. Фахівці зазначають: «Розширення площ різноманітних теплиць і парників у приватному секторі у 2009 році до 2,36 тис. га з недосконалими технологіями та низькою врожайністю в 3 кг/м² у фермерських господарствах та 9,5 кг/м² – у господарствах населення проти 30–35 кг/м² на високотехнічних великих підприємствах не забезпечує зростаючої потреби в продукції захищеного ґрунту, яка до того ж має низьку якість» [4, с. 23]. Аналогічне, більш разуче по відмінності в рівнях продуктивності, становище є в інших галузях АПК. Характеризуючи стан сільського господарства, В. Геєць та В. Семиноженко зазначають: «Протягом 15 років відбулося скорочення більш ніж на третину обсягів виробництва продукції рослинництва і тваринництва. У 1990 р. поголів'я великої рогатої худоби становило 25194,8 тис. голів, а у 2007 р. вже 6175,4 тис. голів. Виробництво сільськогосподарської продукції ледь досягає 60% рівня 1990 року. ... Виробництво м'яса за цей час скоротилось з 4,4 до 2,5 млн. тонн, молока – з 24,2 до 13,6 млн. тонн, яєць – з 17,2 до 12,7 млн. шт.» [3, с. 45]. Ці дані підтверджує динаміка тваринництва Київської області (рисунок).

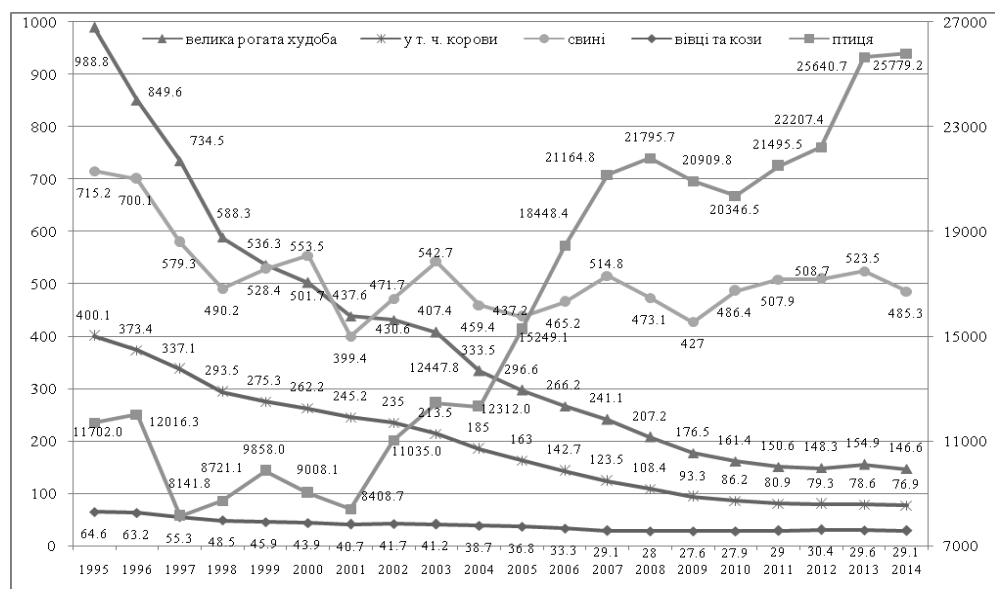


Рис. Динаміка поголів'я худоби по Київській області в 1995-2014 рр.

Джерело: Сільське господарство. Тваринництво (1995-2013 рр.) [11]

Скорочення поголів'я худоби свідчить про глибоку кризу, у якій опинилося сільське господарство. Нерівномірність графіка поголів'я свиней, де ріст поголів'я систематично змінюється різким спадом, також говорить про відсутність у цій галузі тваринництва стабільного розвитку, який у будь-який момент може обернутися кризою. Натомість у птахівництві останніми роками спостерігається тенденція до розвитку, що відображає зростання попиту населення на дешевий і поживний, але малокалорійний продукт при вирощуванні якого часом використовуються корма, що містять не завжди безпечні для здоров'я людини добавки.

Зниження продовольчої безпеки України підтверджують незалежні дослідження міжнародних організацій та агентств. Згідно з Рейтингом країн світу за рівнем продовольчої безпеки в травні 2014 Україна з індексом 56,4 перебувала на 52 місці зі списку 109 країн, опинившись нижче таких бідних країн світу як Болгарія і Колумбія [12]. Проведений агентством аналіз трьох основних груп показників продовольчої безпеки для України представлений у таблиці 2.

Таблиця 2

Індекс продовольчої безпеки в Україні по роках

	Бал / 100			Рейтинг / 109		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Загальний бал	58,4	58,0	56,4	50	50	52
доступність	55,6	55,5	58,7	53	53	50
наявність	58,0	57,4	50,6	45	48	65
якість і Безпека	66,1	65,7	66,7	=40	=45	42

Джерело: за даними EIU Global Food Security Index – 2014 [12]

Відповідно до даних таблиці, становище з продовольчою безпекою в Україні поступово погіршується, знизилась наявність продуктів харчування, наслідком чого є останнє місце серед європейських країн [12]. Це свідчить про нестабіль-

ність ситуації з продовольством у країні. Стабільне функціонування регіональних АПК служить здійсненню стратегічної мети – забезпечення продовольчого ринку необхідним обсягом якісних і доступних продуктів харчування для всіх верств населення на національному рівні.

Підвищення ефективності виробництва сільськогосподарських підприємств усіх форм власності неможливе без радикального збільшення продуктивності праці, підвищення врожайності, енергозабезпеченості та кількості сільгосптехніки, застосування вимог сівозмін, створення та розвитку логістичних і торговельних інфраструктур. Динамічний розвиток цих складових є вищим економічної можливості та стратегічної перспективи як окремих сільськогосподарських виробників, так і великих їх об'єднань. Держава зобов'язана брати на себе роль розробника стратегії та шляхів економічного, технічного і соціального розвитку аграрного сектору економіки. Політика держави у сфері сільського господарства повинна бути комплексним втіленням виробленої збалансованої стратегії, супроводжуватися системними структурними перетвореннями, а не обмежуватися тимчасовою або частковою підтримкою окремих компонентів продовольчого забезпечення регіону чи країни.

Розширене відтворення регіонального АПК повинно супроводжуватися вирішенням соціальних та екологічних проблем. Низький рівень життя, який ініціює відтік працездатного населення з сільської місцевості в міста, старіння населення, вимирання сіл, недостатня кваліфікація працівників і супутні проблеми роблять першочерговими та необхідними завдання соціального розвитку села. Зниження агротехнічної культури обробки землі, малоземельність великої частини підприємств АПК, порушення вимог сівозміни, скорочення, а подекуди й зникнення сортових насінницьких станцій, племінного тваринництва, агрохімічних станцій робить розвиток цих напрямів забезпечення сільського господарства гостро необхідними. Перелічені напрями в сучасних умовах ринкової економіки епохи глобалізації повинні розвиватися з дотриманням основних фундаментальних принципів:

- державна програмна підтримка сільгосптоваровиробників усіх форм власності та обсягів виробництва;
- забезпечення сільському населенню регіону належного рівня життя та платоспроможності не нижче рівня населення міст;
- відтворення і розвиток соціально-культурної інфраструктури, комунально-побутового та медичного забезпечення сільських поселень;
- формування в регіонах необхідної інфраструктури у світлі вимог економічної, продовольчої та екологічної безпеки;
- подолання негативних тенденцій у диференціації розвитку, як різних регіонів, так і різних сільських територій шляхом створення необхідних соціально-економічних і юридично-правових засад забезпечення соціального консенсусу;
- підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, конкурентоспроможності його продукції відповідно до вимог продовольчої безпеки регіону та країни в цілому.

При визначенні поняття «продовольча безпека регіону» певні труднощі викликає та обставина, що в науковій літературі немає однозначно встановленого розуміння терміна «регіон». На думку А.С. Маршалової та А.С. Новосьолова, «регіон є не тільки підсистемою соціально-економічного комплексу країни, а й відносно самостійною його частиною із закінченим циклом відтворення, особливими формами прояву стадій відтворення та специфічними особливостями протікання соціальних і економічних процесів» [8, с. 25]. Вважаємо, що таке визначення найбільш повно відповідає розумінню відносної господарської

відокремленості та самостійності регіону як структурної економічної одиниці держави. Особливості економіки регіону дають такі аспекти: кожній території властиве своє сполучення природних ресурсів (ПР), між якими існують стійкі взаємозв'язки. Зміна одного ПР може спричинити зміну інших, тому треба враховувати всю їх сукупність. Величина ПР є динамічною і змінюється в процесі освоєння. Різні типи освоєння забезпечують різну економічну та екологічну ефективність освоєння. Динаміка природного ресурсного потенціалу має часові періоди, протягом яких ПР достатньо для розвитку, але часом їх буває недостатньо. Ці властивості обумовлюють власну системність та особливості економіки регіону. Необхідність оцінки ПР та принципи такої оцінки були викладені в роботах лауреата Нобелівської премії Л. Канторовича, який особливу увагу приділяв оцінці земельних і водних ресурсів, урахуванню цих показників у цінах на сільськогосподарську продукцію [1, с. 115-123]. Недооцінка регіональних особливостей призводить до результату, який вітчизняні економісти визначають так: «Характерною рисою сучасного стану сільського господарства є деформована структура сільськогосподарського виробництва з позицій регіональних особливостей раціонального використання продуктивних сил» [13, с. 40]. Тому виокремлення економічних особливостей регіону, встановлення системного взаємовпливу чинників ПР повинно бути одним із завдань для побудови системи продовольчої безпеки та її стратегії.

У результаті дослідження аспектів проблем продовольчої безпеки регіону необхідно дати таке визначення: продовольча безпека регіону – такий стан взаємопов'язаних систем виробництва, зберігання і розподілу основних продуктів харчування, який при стратегічній державній підтримці та управлінні, врахуванні особливостей використання природних ресурсів і продуктивних сил регіону, у своїй сукупності здатен протягом усіх циклів відтворення сільськогосподарської продукції, незалежно від внутрішніх і зовнішніх загроз та соціально-економічного стану, забезпечувати стабільність розвитку, відносну економічну автономність і такий рівень споживання життєво важливих продуктів харчування, який гарантує потреби здорового та активного життя, відповідає рекомендованим медичним нормативам обсягу, якості та раціону споживання за умови фізичної та економічної доступності продовольства всім верствам населення.

Такий підхід вважаємо найбільш комплексним, оскільки він враховує не лише особливості виробництва і логістики продукції АПК в умовах ринкової кон'юнктури, а й соціально-економічний стан суспільства, яке за всіх умов повинно мати доступ до якісних продуктів харчування. На взаємозв'язок функціонування всієї економіки і достатнього харчування вказував економіст, лауреат Нобелівської премії Амарт'я Сен: «Недоїдання і голод є результат функціонування всієї економіки, а не тільки виробництва продовольства і сільськогосподарської діяльності» [2, с. 11]. Тому стратегія продовольчого забезпечення повинна бути складовою загальнодержавної економічної стратегії.

Висновки

Продовольча безпека регіону є важливою базовою складовою національної економічної безпеки, оскільки від її стану залежать усі без винятку інші складові безпеки. Аналіз показує, що системі контролю продовольчої безпеки регіону приділяється недостатня увага. Пріоритетними напрямками досліджень залишаються макро- (світовий), мезо- (регіони світу) і державні рівні забезпечення продовольчої безпеки та їх внесок в економічну безпеку світу. При цьому специфічні особливості формування та функціонування продовольчих комплексів регіонів розроблені недостатньо.

Генезис поняття «продовольча безпека» доводить, що наростаючі проблеми у сфері забезпечення продовольством вимагають трансформації та подальшого вдосконалення систем виробництва і забезпечення продовольством, а також контролю системи пов'язаних із ними процесів. Контроль продовольчої безпеки регіону є цілісним, складним, централізованим комплексом заходів, спрямованих на виявлення фундаментальних показників, які характеризують стан складових продовольчої безпеки та структур, що забезпечують діяльність із розроблення та впровадження стратегії регулювання продовольчого ринку регіону.

Литература

1. Канторович Л. В. Экономический расчет наилучшего использования ресурсов / Л. В. Канторович. – М. : Издательство АН СССР, 1960. – 348 с.
2. Амартья К. Сен. Экономическая взаимосвязь и мировая продовольственная проблема / Сен К. Амартья // Проблемы теории и практики управления. – 1999. – № 2. – С. 8-15.
3. Гесць В. М., Семиноженко В. П., Кваснюк Б. Є. Національна стратегія розвитку «Україна – 2015» / Український форум. – К. : 2008. – 74 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.semynozhenko.net/content/files/Ukraine-2015%20big.pdf>
4. Кучеренко Т. Развитие овощеводства защищенного грунта в Украине / Т. Кучеренко // Овощеводство. – 2010. – № 6. – С. 21-25.
5. Марков Р. В. Вплив кон'юнктури ринку зерна на продовольчу безпеку регіону / Р. В. Марков // Культура народів Причорномор'я. – 2010. – № 191. – С. 88-94.
6. Маршалова А. С. Основы теории регионального воспроизводства / А. С. Маршалова, А. С. Новоселов. – М. : Экономика, 1998. – с. 192.
7. Овчинников В. Н. Экономическая модернизация России: макроэкономическая динамика и региональное развитие / В. Н. Овчинников. – Ростов-на-Дону : Изд-во РГУ, 2006. – 368 с.
8. FAO. 1996. Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action. World Food Summit 13-17 November 1996. – Rome. – 36 p.
9. Голубь Н. И. Продовольственная безопасность – важнейший фактор стабилизации АПК / Н. И. Голубь // Проблемы совершенствования управления в АПК : м-лы юбилейной научно-практической конференции. – Воронеж : ВГАУ, 1998. – С. 155-157.
10. Коваленко Н. Я. Экономика сельского хозяйства с основами аграрных рынков. Курс лекций / Н. Я. Коваленко. – М. : Ассоциация авторов и издателей ТАНДЕМ; ЭКМОС, 1998. – 448 с.
11. Статистична інформація. Сільське господарство. Тваринництво (1995-2013 рр.). / Головне управління статистики у Київській області. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=104&lang=1>
12. EIU Global Food Security Index-2014 / [Електронний ресурс] : Economist Intelligence Unit. – Назва з екрана — Режим доступу : <http://gtmarket.ru/ratings/global-food-security-index>
13. Бойко В. І. Формування продовольчих ресурсів в Україні: регіональний аспект / В. І. Бойко, О. А. Козак // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 37-40.

УДК 330.342:378.1

М.Р. Терованесов

*кандидат технічних наук, доцент, декан факультету
«Інфраструктура та економіка залізничного транспорту»,
Донецький інститут залізничного транспорту*

Оцінка результативності вищої освіти

Статтю присвячено проблемам підвищення якості вищої освіти за рахунок нівелювання негативних наслідків інерційних процесів. Запропоновано використовувати індикатор інерційності для оцінювання результативності вищої школи за економічними критеріями.

Ключові слова: вища освіта, результативність, інерційність, індикатор, економічні критерії.

М.Р. Терованесов

*кандидат технических наук, доцент, декан факультета
«Инфраструктура и экономика железнодорожного транспорта»,
Донецкий институт железнодорожного транспорта*

Оценка результативности высшего образования

Статья посвящена проблемам повышения качества высшего образования за счет нивелирования негативных последствий инерционных процессов. Предложено использовать индикатор инерционности для оценивания результативности высшей школы по экономическим критериям.

Ключевые слова: высшее образование, результативность, инерционность, индикатор, экономические критерии.

M.R. Terovanesov

*Ph.D., Associate Professor, Dean of the Faculty
“Infrastructure and Economics of Railway Transport”
Donetsk Institute of Railway Transport*

Higher education effectiveness evaluation

The article is devoted to the problems of the quality of higher education upgrading due to the leveling of negative consequences of inertia processes. It is offered to use the indicator of inertance for the evaluation of effectiveness of higher education on economic criteria.

Keywords: higher education, effectiveness, inertance, indicator, economic criteria.

Постановка проблеми

В умовах тенденцій, спрямованих на формування єдиного освітнього простору, на перший план у вищій школі висувається проблема реалізації освітньої політики з усунення кількісного і якісного дисбалансу між пропозицією та попитом на дипломованих фахівців з боку роботодавців. Розв'язання цього протиріччя гальмується інерційними процесами в освітній сфері. Результативність вищої школи може бути оцінена величинами, що відбивають ступінь адаптивності вищої школи до глобальних економіко-політичних змін, тобто рівнем її інерційності. Для її визначення використовується безліч різнопланових показників у національних системах статистики, міжнародних аналітичних і рейтингових оглядах. Розбіжність застосовуваних індикаторів у різних країнах не дає змоги виробити єдині підходи до розв'язання проблеми визначення ефективності функціонування СВО, що порушує питання про необхідність проведення додаткових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням проблем якості вищої освіти і визначення її результативності приділяється підвищена увага вчених різних країн. Групи вчених досліджують інструменти управління освітньою діяльністю, її вдосконалення за рахунок самооцінки, побудову незалежної системи оцінювання [1]. Так, С.Н. Белова підкреслює, що ключовою складовою становлення і розвитку системи забезпечення якості вищої освіти є система оцінювання якості освітніх процесів, та описує її нову організаційну структуру [2]. Дослідник М.В. Ніязова виявляє підходи до управління результатом діяльності ВНЗ, який визначається системою управління людськими ресурсами, процесами організації та соціальною значущістю сис-

теми освіти [3]. Учені Л.Д. Маслова та О.Б. Гаффорова проводять аналітичний огляд діючих систем оцінки якості вищої освіти (їх елементів, цілей, завдань і критеріїв) у різних країнах, що сприяє створенню системи незалежної оцінки якості освіти [4].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Наведені приклади свідчать про актуальність порушених питань у сфері підвищення ефективності вищої освіти. Разом із тим, існує необхідність детермінування статистичних і рейтингових показників, що характеризують результативність вищої школи. Також необхідно розробити методичні підходи, що застосовують універсальні критерії оцінки якості та можуть бути використані для порівняльного аналізу освітніх систем, удосконалення управління.

Формулювання цілей статті

Метою роботи є визначення результативності вищої освіти за допомогою універсальних критеріїв для підвищення ефективності управління освітньою сферою.

Виклад основного матеріалу дослідження

Моніторинг усіх складових підсистем ВНЗ виявляє недоліки і визначає безліч параметрів, що характеризують освітні процеси. Ключовим моментом є оцінка якості в усіх сферах функціонування. Разом із тим, складність розв'язання цього завдання полягає в комплексному характері, багатofакторності та різноманітності самої системи оцінювання. Доказом може слугувати дослідження групи вчених, які, ґрунтуючись на системному підході до незалежного аналізу діяльності університетів, пропонують розробку критеріальної моделі її оцінки. Модель має ієрархічну структуру, складається з декількох груп критеріїв, одна з яких характеризує можливості навчального закладу, а інша – досягнуті результати [1, с. 108].

Так, С.Н. Белова пропонує поділ системи оцінювання якості на дві взаємодоповнюючі: зовнішню і внутрішню. До зовнішньої належить встановлення рівня підготовки фахівців і відповідність змісту процесу навчання прийнятим стандартам і вимогам. Внутрішня включає визначення параметрів, що характеризують стан освітнього процесу і діяльності ВНЗ [2, с. 121]. Разом із тим, такий поділ зводиться до одержання великої кількості різноманітних показників, не акцентуючи спрямованість на оцінку результативності самої освітньої системи, тому її вихідні дані складно інтерпретувати.

Варто зауважити, що обов'язковому аналізу підлягає дослідження ефективності використання потенціалу освітньої системи при підготовці фахівців. У першу чергу вивчається, наскільки дипломовані фахівці є затребуваними на ринку праці. Тобто, наскільки сфера освіти інерційна і здатна відповідати на зовнішні зміни. Тим самим вища школа враховує негативний вплив інерційних процесів у своїй діяльності й одержує можливість більш гнучко реагувати на вимоги економіки.

Таким чином, пріоритет віддається оцінці, що безпосередньо відбиває характеристики результативності. Кількісне та якісне оцінювання підсистем освітнього закладу та їх функцій є супутнім завданням, яке необхідне для детального аналізу освітніх процесів, перевірки відповідності встановленим акредитаційним вимогами мережевих значень. У цьому разі відбувається перехід від оцінки діяльності вищої школи до визначення результатів її функціонування.

Підтвердженням такого підходу є дослідження М.В. Ніязової, яка підкреслює, що висновки стосовно результативності системи освіти свідчать про ефек-

тивність управління нею, задоволення потреби в якісній освіті та модернізацію освітньої сфери, що викликає необхідність перейти від управління ресурсами (витратами) до управління результатами [3, с. 46]. Виділення показників, що відбивають результативність СВО, при аналізі освітньої системи обумовлене зростанням комерціалізації освіти, конкурентною боротьбою між вищими школами, впливом глобальних процесів інтеграції, інтернаціоналізації та інформатизації освіти. Так, Л.Д. Маслова і О.Б. Гаффорова відзначають, що університети створюють свої системи гарантій і оцінки якості освіти, які застосовують системи показників, що не співпадають [4]. У цьому аспекті інерційність та її складові є універсальним критерієм аналізу й оцінки освітніх систем.

Міжнародні статистичні системи надають різні індикатори, що характеризують результативність вищої освіти. Європейська комісія (Євростат) використовує показник, який відображає зміну зайнятості та безробіття залежно від рівня освіти з розбивкою за різними критеріями [5]. Подібним чином оцінюється результативність СВО статистикою і країн СНД. Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) дає змогу більш детально аналізувати вищі школи за допомогою таких індикаторів [6]: забезпеченість зайнятості населення на ринку праці залежно від рівня освіти (A5); співвідношення рівня доходу залежно від освіти (A6); переваги інвестування в освіту із вказівкою витрат і доходів стосовно рівнів освіти (A7); соціальні результати від здобування освіти (A8).

Показовою для аналізу результативності навчання та його якості є інформація про зміну заробітної плати і зайнятості залежно від освітнього рівня (A5, A6). Очевидним є непряма оцінка за допомогою індикаторів A5 і A6 якості СВО й визнання її результатів серед роботодавців. Звертає на себе увагу загальна спрямованість статистичних показників на виявлення комерційних переваг здобування вищої освіти.

Разом із тим, статистичні показники, що характеризують результативність вищої школи в Україні в аспекті комерціалізації, є досить обмеженими. Це стосується показників, які відображають вплив вищої школи на національну економіку, зокрема, зайнятість населення. Державна служба статистики застосовує індикатор, що показує кількість випускників ВНЗ, які одержали направлення на роботу. Так, у 2012 р. їх число становило 170285 осіб, або 30% загальної кількості [7, с. 105]. При цьому відсутня статистика із влаштування на роботу інших 70% і не відбивається відповідність місця роботи дипломованих випускників одержаній спеціальності. Існують труднощі з отриманням інформації про кар'єрне зростання, рівень заробітної плати, підвищення кваліфікації, оскільки відсутній фактичний зворотний зв'язок із випускниками.

Схожим непрямым показником, що відбиває якісні характеристики вищої школи, є використовуваний Державною службою статистики України індикатор «Безробітні з причин незайнятості», що враховує один із факторів безробіття – неможливість надання робочого місця випускникам ВНЗ. Число дипломованих фахівців, що не одержали направлення на роботу після закінчення ВНЗ, має незначні коливання й лежить у діапазоні від 14,1% до 18,7% [8, с. 350].

Наведені показники мають низьку інформативність у контексті аналізу результативності СВО, залежать не тільки від якісної вищої освіти, а й від кон'юнктури дипломованих випускників на ринку праці. Ці величини не дають змоги оцінити ступінь інерційності вищої школи, без урахування якої неможлива побудова ефективної системи управління. Зазначені дані не пов'язані безпосередньо з визначенням якості навчання і не дають змоги простежити залежність між якістю та результативністю СВО.

Виходячи із цілей оцінювання результативності СВО та порівняння освітніх систем за допомогою відповідних індикаторів і даних, перевагу мають міжнародні рейтингові та статистичні огляди. До них можна віднести рейтинг національних систем вищої освіти Universitas 21 (U21) [9]. У числі інших він містить індикатор «результативність» (Output), який охоплює показники, що відбивають ефективність функціонування освітньої сфери. Оцінка результативності виражається в акумулюванні даних, що належать до обсягу наукових досліджень, числа дослідників у країні, відсотка населення з вищою освітою, рівня безробіття серед дипломованих фахівців. Отримані оцінки можуть бути використані для порівняльного аналізу освітніх систем різних країн і непрямой характеристики ступеня інерційності.

Показники результативності вищої освіти також застосовуються для складання міжнародного аналітичного огляду конкурентоспроможності різних країн (The Global Competitiveness Report) [10]. До них належать індикатори, що відбивають професійну підготовку та навчання фахівців, взаємовідносини роботодавців і найманої робочої сили, співробітництво університетів і підприємств у сфері наукових досліджень, інженерний і науковий потенціал. Використання різнопланових рейтингових оцінок, заснованих на думці експертів і статистичній інформації, дає змогу одержати інтегрований підсумковий показник, який можна використовувати для порівняльного аналізу. Ураховуючи, що результативність СВО пов'язана зі складовою інерційності, яка характеризує реакцію системи на зміни в економічній сфері, підсумкова величина інтерпретується як індикатор інерційності I_t . Оскільки дані рейтингів мають різні чисельні діапазони та методику визначення, вони повинні бути перелічені в частковому відношенні та розташовані за зростанням. Тоді формула для визначення I_t буде такою:

$$I_t = \frac{C_{11}}{\sum_{i=1}^n C_{1i}} + \frac{C_{21}}{\sum_{i=1}^n C_{2i}} + \dots + \frac{C_{i1}}{\sum_{i=1}^n C_{ni}},$$

де I_t – індикатор результативності СВО, що відбиває часові параметри інерційності вищої школи і визначає тривалість реакції освітньої системи на зовнішні фактори;

C_{in} – рейтингові бали, що відповідають значенням індикаторів, які характеризують параметри результативності СВО (i – індекс країни, освітня система якої порівнюється із іншими; n – номер індикатору).

Як приклад, був зроблений порівняльний аналіз освітніх систем США, Великої Британії, Німеччини, Франції, Австралії, а також України та Російської Федерації за критерієм інерційності з визначенням індикатора результативності I_t . Результати подано в таблиці.

Інтерпретація отриманих даних дає змогу зробити висновок про рівень інерційності, зокрема її часові параметри, на основі аналізу результативності вищих шкіл різних країн. Зручність запропонованого підходу полягає у використанні загальних для розглянутих систем показників, що ґрунтуються на статистичних даних та експертних оцінках. Оцінювання результативності базується на декількох універсальних індикаторах. Наприклад, вивчення ступеня підготовки кадрів передбачає необхідність продовження навчання на робочому місці, тим самим характеризує якість практичної та професійної підготовки фахівців. Взаємовідносини (співробітництво) між роботодавцем і найманим робітником відбивають здатність ринку праці ефективно та гнучко управляти трудовими ресурсами для досягнення оптимального результату. Співробітництво ВНЗ і бізнесу у сфері

Таблиця

**Визначення індикатора результативності освітніх систем I_t
за допомогою рейтингових балів**

	Ступінь підготовки кадрів	Взаємини роботодавця – найманий робітник	Співробітництво ВНЗ і бізнесу в НДДКР	Потенціал учених та інженерів	Рейтинг результативності СВО	Перетворення індикаторів C_i					Індикатор результативності
Країна	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_{1i}	C_{2i}	C_{3i}	C_{4i}	C_{5i}	I_t
США	12	42	3	6	100	0,04	0,07	0,01	0,03	0,73	0,88
Велика Британія	22	26	5	23	63,2	0,07	0,05	0,02	0,10	0,83	1,07
Німеччина	10	18	9	17	52,8	0,03	0,03	0,04	0,07	0,86	1,04
Франція	42	135	32	24	47,5	0,14	0,24	0,16	0,10	0,87	1,51
Австралія	30	103	15	34	56	0,10	0,18	0,07	0,14	0,85	1,35
Російська Федерація	88	112	64	90	27	0,29	0,20	0,31	0,38	0,93	2,10
Україна	103	125	77	46	25,3	0,34	0,22	0,38	0,19	0,93	2,06

Джерело: розраховано автором на підставі [5; 6]

НДДКР відбиває адаптивність вищої школи до сучасних економічних умов, її можливості у розв'язанні практичних завдань і відповідність навчальних програм вимогам економіки. Оцінка потенціалу вчених та інженерів демонструє готовність розв'язувати науково-технічні завдання, зв'язок науки й освітньої сфери з виробництвом.

Низька результативність вищої школи України і, відповідно, високий рівень інерційності обумовлені в першу чергу невідповідністю кваліфікації випускників сучасному технічному рівню. Крім того, необхідним є постійне відновлення знань, отриманих у процесі навчання. Ці фактори збільшують тривалість адаптації випускників, необхідність їхньої додаткової підготовки, що викликають труднощі з найманням робочої сили потрібної кваліфікації. Диспропорції на ринку праці підкреслюють нездатність СВО розв'язувати поставлені перед нею завдання, а значить, і високий рівень інерційності. Кризові явища в економіці, недостатнє фінансування освітньої сфери, низький обсяг проведених разом із промисловими підприємствами НДДКР вимагають зміни системи управління та розробки моделей функціонування вищої освіти з урахуванням її інерційності. Вихідні статистичні дані повинні надавати актуальну інформацію про результативність СВО, що відбиває якісні характеристики навчання, оцінки роботодавців, взаємозв'язок бізнесу та вищої школи, науковий потенціал. У цьому разі вихідна інформація дасть змогу приймати відповідні управлінські рішення.

Таким чином, наведений підхід дозволяє на основі оцінювання параметрів результативності СВО зробити висновок про рівень інерційності освітньої системи та її врахування в управлінні вищою школою.

Висновки

Викладене дає змогу зробити такі висновки. По-перше, результативність вищої школи вимагає оцінювання з економічних критеріїв, що базуються на фінансових результатах діяльності університетів, комерційного прибутку, інвес-

тиційної привабливості, явних або неявних вигод конкретного індивідуума та суспільства в цілому від здобування вищої освіти. По-друге, визначення величини результативності пов'язане з обчисленням часових характеристик функціонування вищої школи, що є складовими інерційності її розвитку та відбивають тривалість реагування системи на зміни в економічній сфері. По-третє, перевагами зазначеного способу обчислення результативності вищої освіти за допомогою інтегрованого індикатора є використання загальних систем показників, що ґрунтуються на статистичних даних та експертних оцінках, можливість зробити висновок про рівень інерційності СВО, використання отриманих даних для вдосконалення управління освітньою сферою.

Література

1. Соловьев В. П. Независимая система оценивания вузов для совершенствования их деятельности / [В. П. Соловьев, А. И. Кочетов, Н. В. Крапухина, С. В. Проничкин] // Открытое образование: научн.-практ. журнал. – 2009. – № 6. – С. 105-116.
2. Белова С. Н. Организационная структура системы оценивания качества образовательного процесса в вузе: новое видение / С. Н. Белова // Проблемы педагогики и психологии. – 2008. – № 4. – С. 120-125.
3. Ниязова М. В. Результат вуза: понятия, подходы к управлению и оценке / М. В. Ниязова // Современные наукоемкие технологии. – 2008. – № 1. – С. 46-48.
4. Маслова Л. Д. О системах оценки качества высшего образования. [Електронний ресурс] / Л. Д. Маслова // Международный научно-исследовательский журнал. – 2012. – № 3. – Режим доступа : <http://research-journal.org/featured/pedagogy/o-sistemah-ocenki-kachestva-vysshego-ob/>
5. European Commission. Eurostat. Education and training [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/education/data/main_tables
6. The Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). Education at a Glance 2013 – Indicators and annexes [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oecd.org/edu/educationataglance2013-indicatorsandannexes.htm>
7. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/2012 навчального року. Статистичний бюлетень. – К. : Держкомстат України, 2009. – 219 с.
8. Статистичний щорічник України за 2012 рік / за ред. О. Г. Осауленка ; Державна служба статистики України. – К. : Держаналітінформ, 2013. – 552с.
9. U21 Ranking of National Higher Education Systems [Електронний ресурс] / Ross WilliamsGaetan de Rassenfosse, Paul Jensen, Simon Marginson // University of Melbourne. – 2013. – Режим доступа: www.universitas21.com
10. Xavier Sala-i-Martin. The Global Competitiveness Report 2013–2014 / Xavier Sala-i-Martin // World Economic Forum. – Geneva, Switzerland, 2010. – 516 с.

Розділ II

Фінанси

УДК 330.341.(477)

О. В. Куриліна
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри цивільного права і процесу,
Національна академія внутрішніх справ*

Створення підрозділів фінансової розвідки як потреба в умовах боротьби з економічним сепаратизмом

У статті проаналізовано різні концептуальні точки зору відносно понять «економічна злочинність», «відмивання грошей». Розглянуто моделі фінансових розвідок у різних країнах світу з метою підбору найбільш доцільної для України. Запропоновано модель фінансової розвідки задля забезпечення економічної безпеки країни.

Ключові слова: тіньова економіка, економічна злочинність, відмивання грошей.

О. В. Курилина
*кандидат экономических наук,
доцент кафедры гражданского права та процесса,
Национальная академия внутренних дел*

Создание подразделений финансовой разведки как потребность в условиях борьбы с экономическим сепаратизмом

В статье проанализированы различные концептуальные точки зрения относительно понятий «экономическая преступность», «отмывание денег». Рассмотрены модели финансовых разведок в разных странах с целью избрать самую целесообразную для Украины. Предложена модель финансовой разведки с целью обеспечения экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: теневая экономика, экономическая преступность, отмывание денег.

O.V. Kurylina
*PhD in Economics,
Associate Professor of Civil Law and Process Department
of the National Academy of Internal Affairs*

Creation of departments of financial intelligence as the necessity in the conditions of fight against economic separatism

Different conceptual standpoints to the notions of the economic crime and money laundering were analyzed in the article. The models of financial intelligence in different countries

were analysed in order to choose the most expedient model for Ukraine. The most expedient model of financial intelligence for Ukraine for the sake of economic security provision was offered.

Key words: shadow economy, economic crime, money laundering.

Постановка проблеми

Виконання закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» дасть можливість удосконалити систему організації боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму.

Однією з державних інституцій, яка буде реалізовувати виконання цього закону, є Державна служба фінансового моніторингу, структура, завдання та повноваження якої, на наш погляд, потребують суттєвого вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанням вивчення проблеми та запобігання поширенню тіньової економіки приділяли увагу такі вчені, як З. Варналія [4], О. Власюк [5], А. Гальчинський [6], В. Засанський [7] та інші. В основному у вітчизняних дослідженнях і публікаціях розглядалися питання теоретичних основ тіньової економіки, розроблення різноманітних методик її запобігання.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Нестабільність економічного стану в Україні останнім часом мають украй загрозливий характер для її національної безпеки. Це перш за все пов'язано з політичною нестабільністю, що породжена як внутрішніми, так і зовнішніми факторами впливу; катастрофічним розвитком кримінальної економіки та розкраданням державного майна; переведенням коштів у «тінь» із подальшим використанням для розвитку кримінально-тіньової економіки.

Формулювання цілей статті

Завдання дослідження – проаналізувати моделі структур фінансових розвідок у різних країнах та запропонувати найбільш доцільну модель для України.

Виклад основного матеріалу дослідження

За умов динамічного розвитку світогосподарських процесів, глобалізації світових економічних систем відбуваються зміни у структурі тіньових процесів, які спонсорують різноманітні сепаратистські рухи та збройні конфлікти. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба розроблення науково обґрунтованих стратегій боротьби з відмиванням грошей і припинення фінансування тероризму. Провідне місце у запобіганні розвитку цих явищ посідають підрозділи фінансової розвідки (ПФР). ПФР є центральним національним органом, відповідальним за отримання, аналіз і подальше передавання компетентним органам виявленої фінансової інформації про підозрілі операції. Боротьба зі злочинами, пов'язаними з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму, вважається невід'ємною умовою забезпечення цілісності фінансових систем, але для успіху цієї діяльності традиційні методи правоохоронних органів повинні підкріплюватися участю самої фінансової системи, зокрема, упровадженням принципів «знай свого клієнта» і напрямом у ПФР відомостей про підозрілі операції, через які може здійснюватися відмивання коштів. ПФР існують уже понад десять років, і більше 90 з них прийняті в Егмонтську групу – неофіційну міжнародну асоціацію підрозділів фінансової розвідки. Багато інших країн планують створити ПФР, а в

багатьох країнах влада прагне підвищити результативність роботи вже існуючих підрозділів.

На підставі аналізу основних функцій ПФР у різних країнах (отримання повідомлень про підозрілі операції, їх аналіз і подальша підготовка інформації) визначено додаткові функції, що покладаються на окремі ПФР, наприклад, поточний контроль за дотриманням норм відносно боротьби з відмиванням грошей і припиненням фінансування тероризму відповідними установами. Головною функцією ПФР є розроблення стратегії боротьби з відмиванням грошей, що не може бути виконана, адже правоохоронні органи мають обмежений доступ до відповідної інформації.

Перші декілька ПФР було створено на початку 1990-х років у зв'язку з потребою в центральному органі для отримання, аналізу й подальшого передавання фінансової інформації з метою боротьби з відмиванням грошей. За подальші десять років кількість підрозділів фінансової розвідки зростає настільки, що у 2004 р. Егмонтська група налічувала вже 94 члени. У 2003 р. Цільова група з фінансових заходів для боротьби з відмиванням грошей FATF ухвалила рекомендації щодо боротьби з відмиванням грошей, до яких уперше було включено рекомендації відносно створення і функціонування ПФР, що входять до складу Егмонтської групи. Крім того, нині завдання ПФР розширюються і включають, крім боротьби з відмиванням грошей і пов'язаних з цим первинних злочинів, питання протидії фінансуванню тероризму. Фінансова інформація, що стосується фінансування тероризму, здебільшого є недовсконалою [1].

Егмонтська група була створена в 1995 р. для заохочення обміну інформацією фінансової розвідки між країнами і сприяння такому обмінові. Ця організація покликана забезпечити форум для ПФР з метою посилення підтримки відповідних національних програм боротьби з відмиванням грошей. Така підтримка включає розширення і систематизацію обміну інформацією фінансової розвідки, підвищення кваліфікації та можливостей персоналу таких організацій, а також сприяння ефективнішій взаємодії між ПФР різних країн шляхом застосування технічних досягнень. Створення таких підрозділів є важливим етапом боротьби з фінансовими злочинами. При цьому слід урахувати специфічні для кожної країни аспекти кримінальної політики, а принципові характеристики ПФР повинні бути узгоджені із загальною системою нагляду в країні, а також із її правовою та адміністративною системами, мають відповідати її фінансовим і технічним можливостям. Створення ПФР пов'язано з міжнародними нормами і стандартами та свідчить про рішучість влади країни підвищити пріоритетність боротьби з фінансовими та іншими злочинами.

При створенні ПФР повинні визначатися функції та методи діяльності цих органів відповідно до цілей політики у сфері боротьби зі злочинністю, а також виділятися відповідні бюджетні ресурси.

Створюючи підрозділи фінансової розвідки в Україні, потрібно врахувати загальні характеристики правової системи країни. Деякі схеми розміщення ПФР у структурі органів державного управління розробляються з урахуванням конкретних особливостей адміністративно-правових систем тієї або іншої країни. Аналогічним чином необхідно оцінити відносні переваги і недоліки відомств, до системи яких потенційно може входити ПФР, оскільки видається не виваженим створювати такі підрозділи в рамках адміністративного органу, який не має реального впливу. Для забезпечення успіху діяльності підрозділів фінансової розвідки необхідна політична підтримка, щоб гарантувати ухва-

лення закону про створення ПФР і на постійній основі забезпечувати отримання ними достатніх бюджетних ресурсів для досягнення відповідних цілей. Проаналізувавши проблеми, що стоять перед Україною у сфері фінансових злочинів, і роль, яку вказані підрозділи відіграватимуть у антикримінальній політиці, можна окреслити загальні характеристики, статус і функції ПФР, а саме:

- основні цілі підрозділів фінансової розвідки;
- повноваження і функції, необхідні для досягнення поставлених перед цим органом цілей;
- усі інші функції, які повинен буде виконувати ПФР, крім основних;
- засоби забезпечення операційної самостійності й підзвітності;
- базові вимоги за уявленням повідомлень про операції: хто надає відомості та про що? (наприклад, підозрілі операції, операції з наявними засобами, переміщення готівки за кордон);
- загальна чисельність ПФР (після закінчення періоду його створення) та обсяги бюджету (відповідно до очікуваного потоку вхідної та вихідної інформації, всіх додаткових обов'язків, що покладаються на ПФР);
- роль підрозділів фінансової розвідки щодо інших національних відомств і державних органів, включаючи обмін інформацією;
- місце ПФР у структурі адміністративних органів, їхня автономія [1].

Для того, щоб підрозділ фінансової розвідки міг виконувати поставлені перед ним завдання, необхідні відповідні ресурси. Більшість ПФР фінансуються безпосередньо з державного бюджету. Ці органи адміністративного типу входять до складу міністерства фінансів, мають власний бюджет у рамках бюджету цього міністерства (наприклад, KOFIU Кореї, SICCFIN Монако, OMLP Словенії, FINCEN США). ПФР правоохоронного типу зазвичай фінансуються з бюджету поліції, міністерства внутрішніх справ або прокурорської служби (наприклад, RA Естонії, FCU Острова Джерсе і ORFK Угорщини). Деякі ПФР спільно фінансуються різними державними органами або міністерствами. Наприклад, MOT у Нідерландах і MOT на Нідерландських Антильських Островах отримують фінансування в рамках домовленості між Міністерством фінансів і Міністерством юстиції Нідерландів. Такі ПФР частково або повністю фінансуються Центральним банком або органом нагляду за фінансовим сектором країни (наприклад, UIF Болівії, UIC Італії, SEPBLAC Іспанії, UNIF Венесуели). Деякі ПФР безпосередньо підпорядковані урядові, поза бюджетом будь-якого іншого відомства, і фінансуються як окрема бюджетна одиниця (наприклад, UIAF Колумбії, UAF Панами).

У всіх країнах установи й фахівці певних професій, що надають відомості, повинні самостійно покривати витрати на виконання законів про боротьбу з відмиванням грошей і припиненням фінансування тероризму, зокрема витрати на створення систем виявлення підозрілих та інших операцій і надання відповідної інформації. У країнах, де бюджет ПФР формується за рахунок органу нагляду, за фінансовим сектором, вони можуть фінансуватися за рахунок відрахувань, зборів і штрафів, якими обкладаються установи, що є об'єктами нагляду. У Бельгії установи, що надають повідомлення, здійснюють прямі відрахування на фінансування діяльності ПФР. Операційні витрати підрозділів фінансової розвідки Бельгії покриваються без будь-яких перерахувань із федерального бюджету, Міністерством фінансів і Міністерством юстиції Бельгії. Значна частка перерахувань до цього бюджету покладається на кредитні установи, страхові компанії, брокерів і дилерів фондового ринку, тоді як центральний банк, поштова служба

та інші юридичні особи й фахівці, що надають повідомлення, вносять лише незначні кошти до бюджету.

Упродовж багатьох років країни створювали ПФР із загальною метою – для боротьби з відмиванням грошей. На ці підрозділи, як правило, покладалися три основні функції, які є частиною загальноприйнятого визначення ПФР. При цьому адміністративні механізми, за допомогою яких виконуються такі функції, у різних країнах мають певні відмінності, зумовлені тією обставиною, що на початку 1990-х років, коли створювалися перші такі органи, не існувало загальної моделі функцій підрозділів фінансової розвідки, яка мала б міжнародне визнання. Наприклад, у деяких країнах особливу увагу приділяли функції ПФР як додаткового інструменту правоохоронних організацій у боротьбі з відмиванням грошей і пов'язаними з цим злочинами, і це стало причиною формування підрозділів у структурі слідчих органів або прокуратури. Інші країни підкреслювали необхідність буфера між фінансовими установами і поліцією, тому в таких країнах ПФР створювалися поза цими відомствами.

Різноманітність механізмів організації підрозділів фінансової розвідки можна звести до чотирьох загальних типів: адміністративного; правоохоронного; судового, або прокурорського; змішаного, або гібридного. Водночас така класифікація є певною мірою довільною і можливі інші її способи. Однак перелічені категорії ілюструють широкую різноманітність адміністративних механізмів, відповідно до яких створюються ПФР. Хоча наведений перелік і не є вичерпним, доцільно окреслити переваги і недоліки кожного з цих підрозділів.

Так, ПФР адміністративного типу зазвичай входять до структури адміністративного органу або відомства, що не належить до системи правоохоронних або судових органів, або діють під його наглядом. Іноді вони є окремим відомством, найважливіші питання діяльності якого перебувають під наглядом відповідного міністерства або адміністративного органу (автономні ПФР), або відомством, на яке такий нагляд не поширюється (незалежні ПФР). Головною підставою для використання зазначеного механізму є створення буфера між фінансовим сектором (у більш загальному плані структурами й певними фахівцями, на яких покладено зобов'язання за надання повідомлень) і правоохоронними органами, що відповідають за розслідування фінансових злочинів і судове переслідування за такі злочини, що часто засновані на неправильному тлумаченні фактів. Таким чином, роль ПФР полягає в тому, щоб обґрунтувати підозру й надіслати справу в органи, що відповідають за розслідування кримінальних злочинів і судове переслідування за них, тільки якщо таке обґрунтування буде знайдено, воно й буде підставою для проведення слідчих дій.

На практиці такі ПФР можуть розміщуватися в загальній адміністративній структурі різними способами. Найпоширеніша схема передбачає створення підрозділів фінансової розвідки у рамках міністерства фінансів, Центрального банку або регулюючого органу. Деякі ПФР створювалися як окремі структури, незалежні від будь-якого міністерства (наприклад, у Бельгії). Здебільшого ухвалюється рішення про створення підрозділів фінансової розвідки поза рамками правоохоронної системи, але в такому разі їхні повноваження обмежуватимуться отриманням, аналізом і подальшим передаванням повідомлень про підозрілі операції. Їм не буде надано повноважень проводити слідство й виступати державним звинувачуванням. Аналогічним чином визначаються повноваження ПФР із розкриття інформації, що міститься в повідомленнях про підозрілі операції. На ПФР адміністративного типу може покладатися або не покладатися

відповідальність за ухвалення нормативних положень у сфері боротьби з відмиванням коштів і припиненням фінансування тероризму або нагляд за дотриманням законності.

Перетворюючи адміністративний орган на буфер між сектором фінансових установ і сектором правоохоронних органів, офіційні органи можуть співпрацювати з установами, що надають відомості, які часто беруть до уваги той негативний характер, який в очах їхніх клієнтів мають прямі офіційно оформлені зв'язки з правоохоронними органами.

У деяких країнах ПФР організовується у структурі правоохоронного відомства, оскільки це найпростіший спосіб сформувати орган з відповідними правоохоронними повноваженнями без необхідності створювати нові адміністративно-правові основи. У операційному аспекті за такої схеми організації ПФР тісно взаємодіятиме з іншими правоохоронними підрозділами, зокрема з підрозділом боротьби з фінансовими злочинами, і зможе користуватися накопиченими цим підрозділом знаннями і практичним досвідом, а також його джерелами інформації. У свою чергу, інформація, отримана ПФР, стане доступнішою для правоохоронних органів і може бути використана в будь-якому розслідуванні, що підвищує її корисність. Обміну інформацією також може сприяти використання існуючих національних і міжнародних мереж. Крім того, підрозділи фінансової розвідки правоохоронного типу має повноваження самого відомства. Вони створюються в рамках судової гілки державної влади, і зазвичай перебувають під юрисдикцією прокуратури. Така організація ПФР існує в країнах із європейською континентальною правовою традицією, де державні обвинувачі є частиною судової системи, а їхні повноваження поширюються також на слідчі органи, що дає їм можливість керувати кримінальними розслідуваннями і здійснювати нагляд за ними.

Повідомлення про підозрілу фінансову діяльність зазвичай надходять до прокуратури, яка може розпочати розслідування в тому разі, якщо підозра підтверджується першими результатами розслідування, що проводиться під її наглядом. Здійснення судових повноважень (наприклад, арешт засобів, заморожування рахунків, проведення допитів, затримання підозрюваних і проведення обшуків) у такому разі може бути розпочато негайно. ПФР судового і прокурорського типів можуть бути дієвими в країнах, у яких закони про банківську таємницю є настільки жорсткими, що забезпечення співпраці з боку фінансових установ вимагає прямого зв'язку з органами суду або прокуратури. Вибір прокуратури як структури, до якої входить ПФР, не виключає можливості створення поліцейської служби з особливими функціями щодо проведення фінансових розслідувань. Крім того, у багатьох країнах незалежність судової системи викликає довіру фінансових кіл. Головна перевага такої організації полягає в тому, що надана інформація передається з фінансового сектору для аналізу.

Остання категорія організації структури ПФР включає поєднання форм, охарактеризованих вище. Така організація гібридного типу є спробою скористатися перевагами одночасного використання всіх елементів. Деякі ПФР поєднують у собі характеристики підрозділів адміністративного і правоохоронного типів, тоді як інші одночасно мають повноваження і митного органу, і поліції. У деяких країнах це є результатом об'єднання двох різних відомств, що здійснювали боротьбу з відмиванням грошей. У деяких ПФР, включених до категорії підрозділів адміністративного типу, працюють співробітники різних регулювальних і правоохоронних відомств.

Хоча міжнародне співтовариство швидко розробило загальні стандарти боротьби з відмиванням грошей, головним чином у рамках роботи, розпочатої FATF у 1989 р., офіційне визнання ПФР як важливого елементу стратегії боротьби з відмиванням грошей, відбулося пізніше. У Рекомендаціях FATF 1990 р. вказувалися компетентні органи, на які покладалося завдання отримання та оброблення повідомлень про підозрілі операції. Визначалися головні функції компетентних органів, а також додаткові необов'язкові функції отримання інформації про підозрілі операції або операції з наявною валютою в розмірах, що перевищують певний ліміт; ухвалення інструкцій для фінансових установ; ведення комп'ютеризованої бази даних, наявність повноважень із контролю за дотриманням встановлених вимог і нагляду, повноважень у сфері регулювання; ухвалення керівних принципів; а також здійснення обміну інформацією на міжнародному рівні. У рекомендаціях було наведено деякі правила, що регулюють надання відомостей про підозрілі операції, наприклад, звільнення від відповідальності сторін, що надають такі повідомлення до підрозділів фінансової розвідки із чесними намірами, а також правило, що забороняє попередження клієнтів. Водночас були створені перші національні ПФР. Рекомендації FATF 1996 р. не містять значних змін стосовно трактування центральних органів у контексті надання відомостей про підозрілі операції.

Спеціальні Рекомендації FATF про фінансування тероризму, прийняті в жовтні 2001 р., розширили обсяг зобов'язань щодо надання відомостей за рахунок включення операцій, що, як підозрюється, можуть бути пов'язані з фінансуванням тероризму. Ці рекомендації є важливою віхою в еволюції підходу FATF відносно ПФР. Унаслідок роботи Егмонтської групи в рекомендаціях уперше згадується підрозділ фінансової розвідки як одержувач повідомлень про підозрілі операції, а також передбачено, що країни повинні створювати ПФР. Із закріпленням цих підрозділів у системі боротьби з відмиванням коштів і припиненням фінансування тероризму як одного з компетентних органів на підрозділи фінансової розвідки, безумовно, почали поширюватися положення Рекомендації № 30 про те, що компетентні органи повинні мати у своєму розпорядженні адекватні фінансові, кадрові й технічні ресурси. Те ж саме стосується і Рекомендації № 40, у якій зазначено, За останні декілька років у низці міжнародних конвенцій було визнано корисність ПФР у сучасних системах боротьби з відмиванням грошей, і ці конвенції закликали держави до їхнього створення. Такі конвенції включають (у порядку, в якому вони були відкриті для підписання) Конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 р.), Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2001 р.) і Конвенцію ООН проти корупції (2003 р.) [2].

Перша – вимагає визнання фінансування тероризму кримінальним злочином; друга – криміналізації участі в організованих міжнародних злочинних групах, корупції, відмивання коштів і перешкоди відправленню правосуддя; третя – криміналізації різних форм корупції, відмивання коштів, приховування доходів від злочинної діяльності. Наприклад, згідно з вимогами Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, кожна держава-учасник конвенції повинна забезпечувати, щоб її адміністративні, регулятивні, правоохоронні та інші органи, що проводять боротьбу з відмиванням коштів, мали змогу здійснювати співпрацю та обмін інформацією на національному й міжнародному рівнях на умовах, що встановлені її внутрішнім законодавством, і з цією метою повинна розглянути питання про створення підрозділу, який діятиме як національний

центр для збирання, аналізуванні та поширення інформації, що стосується можливих випадків відмивання грошей.

Членами Європейського Союзу було ініційовано низку заходів щодо боротьби з відмиванням грошей і міжнародною організованою злочинністю. Норми, прийняті ЄС є невід'ємною складовою правової основи боротьби з відмиванням грошей у країнах-членах. Крім того, оскільки ці норми і стандарти розробляються з урахуванням їх подальшого введення в країнах із різними правовими системами, вони становлять інтерес і для країн, що не входять до складу Європейського Союзу.

Висновки

Таким чином, з огляду на світовий досвід формування підрозділів фінансової розвідки та специфіку України, доцільно, на нашу думку, утворити Національне бюро фінансової розвідки з практичною радою гібридного типу у його структурі. Це об'єднало б переваги як адміністративного, так і правоохоронного типів.

Література

1. Огляд підрозділу фінансової розвідки. Міжнародний Валютний Фонд. Secretariat FATF/OECD France, Paris. – 2004. – 161 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apgml.org/fatf-and-fsrb/page.aspx?p=73b61d9a-f22c-4591-b92b-7b83364fb416>
2. Щорічні звіти FATF 2014-2013, 2012-2011, 2010-2009, Secretariat FATF/OECD France, Paris [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fatf-gafi.org/topics/mutual_evaluations/
3. Обзор конвенций и международных стандартов, касающихся законодательства о противодействии отмыванию денежных средств. ООН, Управление по наркотикам и преступности. Вена Vienna International Centre· P.O.Box 500 · A-1400 Vienna, Austria – 2004 –113 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imolin.org/pdf/imolin/overviewr.pdf>
4. Варналій З. Значення детінізації економіки та легалізації тіньових капіталів для розвитку економіки і демократії в Україні. Проблеми перерозподілу власності та легалізації тіньових капіталів в Україні / З. Варналій // Дзеркало тижня. – 2004. – № 18-19 (15 травня). – С.15.
5. Власюк О. Деякі аспекти внутрішньої економічної безпеки / О. Власюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.receps.com.ua/ukr/all/journal/2000_7html/64.shtml
6. Гальчинський А. С. Основи економічної теорії / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. – К. : Вища школа, 1995. – 471 с.
7. Засанський В. В. Детінізація економіки в перехідних суспільствах: управлінський аспект: Монографія / В. В. Засанський. – Львів : Політекс, 1998. – 309 с.
8. The FATF revised in February 2008 its Methodology for Assessing Compliance with the FATF 40 + 9 Recommendations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fincen.gov/statutes_regs/bsa/
9. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 336.761(477)

В.З. Кузьмінський
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та банківського бізнесу,
Університет економіки та права «КРОК»

С.М. Плетенецька
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та банківського бізнесу,
Університет економіки та права «КРОК»

В.Я. Голюк
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та банківського бізнесу,
Університет економіки та права «КРОК»

Проблеми та перспективи розвитку фондового ринку України

У статті досліджено тенденції фондового ринку України та проблеми його функціонування. Розглянуто основні напрями вдосконалення його розвитку.

Ключові слова: фондовий ринок, цінні папери, біржа, інвестиційні ресурси.

В.З. Кузьминский
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов и банковского бизнеса,
Университет экономики и права «КРОК»

С.М. Плетенецкая
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов и банковского бизнеса,
Университет экономики и права «КРОК»

В.Я. Голюк
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов и банковского бизнеса,
Университет экономики и права «КРОК»

Проблемы и перспективы развития фондового рынка Украины

В статье исследованы тенденции фондового рынка Украины и проблемы его функционирования. Рассмотрены основные направления совершенствования его развития.

Ключевые слова: фондовый рынок, ценные бумаги, биржа, инвестиционные ресурсы.

V.Z. Kuzminskyi

Ph.D. in Economics,

*Associate Professor of Finance and Banking Department,
«KROK» University*

S.M. Pletenetska

Ph.D. in Economics,

*Associate Professor of Finance and Banking Department,
«KROK» University*

V.Y. Goliuk

Ph.D. in Economics,

*Associate Professor of Finance and Banking Department,
«KROK» University*

The problems and prospects of stock market of Ukraine development

The tendencies of the development of stock market of Ukraine and problems of its functioning were investigated in the article. The basic directions of its development improvement were considered.

Keywords: stock market, securities, exchange, investment resources.

Постановка проблеми

Інтеграція України до світового економічного та фінансового простору актуалізує проблему забезпечення економічної безпеки держави за рахунок розвитку національного фондового ринку і розширення присутності вітчизняних суб'єктів господарювання на зарубіжних фондових ринках. Ринок цінних паперів є надзвичайно чутливим до змін економічної ситуації, тому необхідно підвищувати ступінь його адаптивності до зовнішніх і внутрішніх факторів. Необхідно також створювати систему надійного та прозорого контролю за діяльністю фондового ринку з боку держави і всіх його учасників.

На сучасному етапі гостро стоїть проблема розвитку вітчизняного фондового ринку з метою мобілізації тимчасово вільних коштів та інвестування їх у реальну економіку, а також потреби забезпечення безпеки функціонування фондового ринку держави за умов динамічного розвитку світових фондових ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам функціонування фондового ринку присвячено роботи численних науковців. Серед вітчизняних слід відзначити О. Мендрула [8], О. Вівчар [5], С. Боринець [3], О. Жумаєву [6], О. Белікова [2], А. Непран [9] та інших. Попри широкий спектр напрямів досліджень цієї теми, невисвітленим є широке коло питань, пов'язаних із проблемами формування фондового ринку України.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Вітчизняний фондовий ринок України поки що не виконує своє основне завдання: широке залучення фінансових ресурсів для інвестування інноваційних та інших довгострокових економічних проектів. Високі ризики на фондовому ринку пов'язані з недосконалою законодавчою базою щодо захисту інвесторів при вкладенні ними коштів у цінні папери, недотриманням прав акціонерів, неадекватною дивідендною політикою тощо. Ризики на фондовому ринку виникають також через зосередження торговців в основному на неорганізованому ринку з непрозорими правилами торгівлі.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження проблем формування фондового ринку України та розроблення шляхів удосконалення його функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження

Одним із найважливіших напрямів реформування економіки країни є створення ефективного ринку капіталу. Будь-які масштабні перетворення в економічній сфері залишаються незавершеними, якщо не буде створено конкурентоспроможного фінансового сектору та ринку капіталу, здатного мобілізувати, перерозподіляти та надавати реформованій економіці необхідні інвестиційні ресурси. Саме розвиток фондового ринку, як складової ринку капіталу та невід'ємного сегмента національної економіки, набуває важливого значення в умовах глобалізації [4].

Ринок цінних паперів України виступає однією з найважливіших складових української економіки, яка є показником розвитку не тільки ринку капіталу, а й усієї фінансової системи країни. Сучасний стан фондового ринку та його структура утворилися внаслідок трансформації економічної системи, що відбулася в Україні під впливом внутрішніх факторів її розвитку, а також зовнішніх, у тому числі криз на світових фінансових ринках упродовж останніх років.

Основними показниками, що характеризують рівень розвитку фондового ринку, є: обсяг випуску цінних паперів, обсяг торгів на ринку цінних паперів, різноманітність структури фондових інструментів.

Протягом початку 2013 р. загальний обсяг зареєстрованих Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку (НКЦПФР) випусків цінних паперів становив 39,96 млрд. грн. (із них: акцій – 17,34 млрд. грн.; облігацій підприємств – 11,30 млрд. грн.; інвестиційних сертифікатів компаній з управління активами (КУА) пайовими інвестиційними фондами – 10,43 млрд. грн.; акцій корпоративних інвестиційних фондів (КІФ) – 0,89 млрд. грн.), а загальний обсяг торгівлі виконаних біржових контрактів із цінними паперами – 118,92 млрд. грн. (із них: акцій – 7,25 млрд. грн.; облігацій підприємств – 14,35 млрд. грн.; державних облігацій України – 87,70 млрд. грн.; облігацій місцевих позик – 0,53 млрд. грн.; інвестиційних сертифікатів – 1,76 млрд. грн.; похідних цінних паперів – 7,33 млрд. грн.) [3].

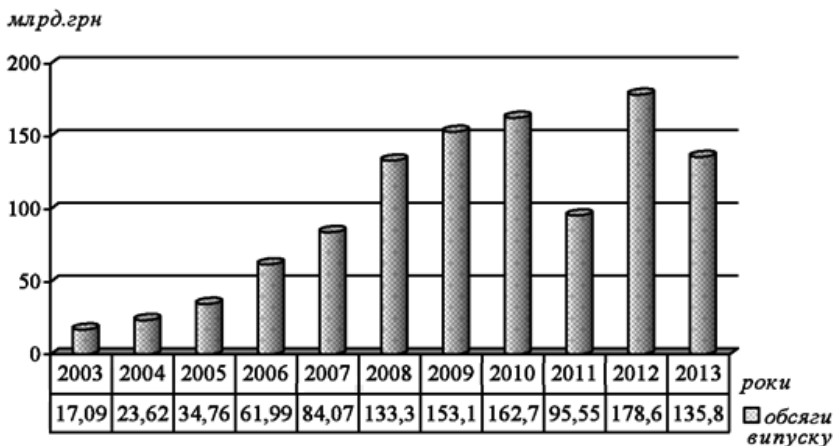


Рис. 1. Обсяги випуску цінних паперів в Україні у 2003-2013 рр.

Джерело: [6]

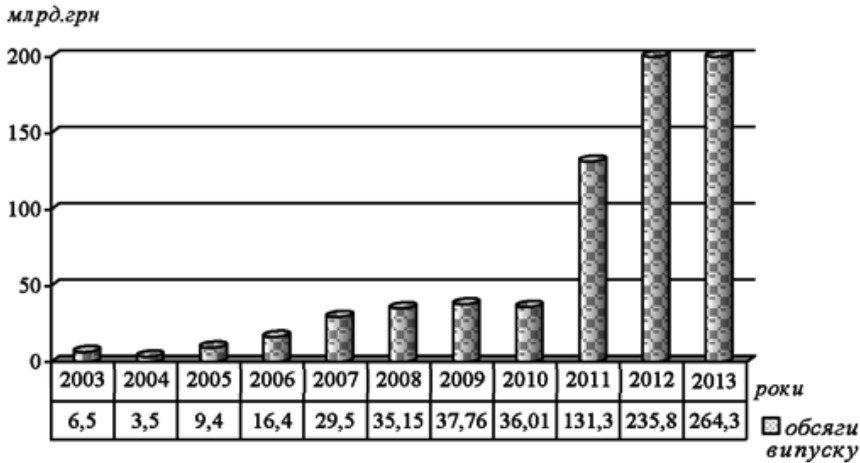


Рис. 2. Обсяги торгівлі на ринку цінних паперів в Україні у 2003-2013 рр.

Джерело: [6]

Динаміка обсягу випуску цінних паперів (рис. 1) та обсягу торгівлі на ринку цінних паперів (рис. 2) протягом 2003-2013 рр. в цілому є прогресивною.

Як видно з рис. 1, протягом 2003-2010 рр. спостерігається активізація діяльності на фондовому ринку, хоча з 2009 р., макроекономічні процеси країни почали характеризуватися посиленням нестабільності, причиненої світовою економічною кризою. Крім цього, варто відмітити, що 2012 р. характеризується найбільшим обсягом випуску цінних паперів порівняно з іншими роками досліджуваного періоду. Попри стрімкий ріст у 2012 р., який становив 187% порівняно з попереднім 2011 р., у 2013 р. відбувся спад на 24%. Така невідповідність організованого ринку цінних паперів процесам реальної економіки є свідченням того, що в Україні існує слабкий зв'язок (або навіть відсутній) між основними індикаторами організованого ринку та макроекономічними показниками, у тому числі – інвестиціями в основний капітал. На сьогодні більшість вітчизняних підприємств для формування фінансового капіталу використовують внутрішні джерела, зокрема, чистий прибуток та амортизаційні відрахування. Ринок цінних паперів не має змоги задовольнити потреби у фінансовому капіталі на фоні надто дорогого кредитного ринку для більшості товаровиробників.

Що стосується динаміки обсягу торгівлі виконаних біржових контрактів із цінними паперами, то вона більшою мірою відображає взаємозв'язок між фондовим ринком і макроекономічними процесами в країні. Прикладом може слугувати реакція фондового ринку, а саме зменшення обсягів торгівлі цінними паперами на 5% у 2010 р. порівняно з попереднім роком, на світову фінансову кризу 2009-2010 років. Однак варто зауважити, що протягом 2011-2013 рр. обсяг торгівлі біржовими контрактами з цінними паперами щорічно зростав, що пояснюється збільшенням попиту на цінні папери як вітчизняних, так і іноземних інвесторів, а також зростанням вартості цінних паперів емітентів.

На сьогодні ринок капіталу в Україні не відрізняється значною різноманітністю цінних паперів (табл. 1, табл. 2).

Як видно з табл. 1, цінними паперами, що випускаються в Україні, є: акції, облігації підприємств і місцевих позик, опціони, інвестиційні сертифікати КУА ПФ, акції КІФ, сертифікати ФОН, іпотечні облігації. Протягом досліджуваного періоду найбільшу питому вагу в основному становили акції та облігації підпри-

Таблиця 1

Динаміка випуску цінних паперів в Україні протягом 2003-2013 рр.

Вид цінного паперу	Кількість різних видів цінних паперів по роках, млрд. грн.										
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Акції	12, 79	18,021	28,330	24,815	43,54	50,014	46,159	41,06	40,59	57,79	46,88
Облігації підприємств	4,276	4,242	4,102	12,75	22,07	44,496	31,355	10,14	0,000	35,70	48, 73
Облігації місцевих позик	0,000	0,150	0,069	0,347	0,084	0,159	0,965	0,374	9,49	0,58	6,09
Звичайні іпотечні облігації	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,053	0,276	0,00	0,00	0,00	0,00
Інвестиційні сертифікати КУА ПФ	0,021	0,965	2,016	23,054	16,60	31,139	65,389	47,21	36,60	75,75	19,96
Акції КІФ	0,000	0,143	0,139	0,837	1,530	5,479	8,895	3,905	8,87	8,77	14,08
Опціони	0,003	0,099	0,104	0,161	0,017	0,027	0,0003	0,008	0,003	0,003	0,007
Сертифікати фонду операцій з нерухомістю (ФОН)	0,000	0,000	0,000	0,025	0,219	1,933	0,061	0,033	0,00	0,00	0,00
Усього:	17,09	23,62	34,76	61,99	84,07	133,30	153,10	162,7	95,55	178,6	135,8

Джерело: [6]

емств, а найменшу – опціони, не враховуючи ті цінні папери, які взагалі перестали випускати. Однак у деякі періоди (2009 та 2012 рр.) переважала питома вага інвестиційних сертифікатів КУА ПФ.

До 2010 р. обсяг випуску акцій в основному мав позитивний тренд і у 2010 р. сягнув свого максимуму, оскільки тоді темп росту становив порівняно з 2003 р. 790%. Однак у наступні періоди спостерігається нерівномірна тенденція обсягу випуску акцій: вона то спадає, то зростає. Наприклад, у 2013 р. обсяг випуску акцій спав на 19% порівняно з попереднім 2012 роком.

Скорочення обсягів випуску акцій, як засобу залучення додаткових інвестиційних ресурсів, може пояснюватися такими причинами: загальний несприятливий інвестиційний клімат у державі, що зумовлює високий рівень ризику цього виду цінних паперів; небажання нових власників приватизованих підприємств використовувати саме цей фінансовий інструмент через страх втратити контроль над підприємством; криза на світових фінансових ринках, що спричинила падіння попиту на вітчизняні цінні папери з високим рівнем ризику.

Що стосується обсягу випуску облігацій підприємств, то в Україні з 2003 по 2008 р. спостерігався бум ринку корпоративних облігацій, головною особливістю розвитку якого було те, що пропозицію і попит на ньому в основному формувала концентрована група банків [4]. У наступні періоди можна відмітити дві хвилі: спадаюча – із 2009 по 2011 р.; зростаюча – із 2012 по 2013 рік. Питома вага корпоративних облігацій у 2013 р. становила 35,9% і була найбільшою з усіх видів цінних паперів цього року. Також варто зазначити, що попит і пропозицію по корпоративних облігаціях протягом другої хвилі формували саме великі підприємства та потужні комерційні банки.

Таблиця 2

Динаміка обсягу торгівлі цінними паперами в Україні протягом 2003-2013 рр.

Вид цінного паперу	Кількість різних видів цінних паперів по роках, млрд. грн.										
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Акції	0,929	0,835	1,844	4,469	7,059	13,614	11,819	13,540	52,710	79,430	23,440
Облігації підприємств	0,787	2,024	4,342	6,534	12,316	17,361	16,611	7,070	6,710	21,530	26,360
Облігації місцевих позик	0,000	0,013	0,887	0,667	1,003	0,794	0,457	0,030	0,140	0,460	6,390
Облігації державних позик	4,713	0,516	0,652	3,872	8,646	2,773	8,549	7,880	60,860	99,130	179,13
Інвестиційні сертифікати	0,000	0,0001	0,027	0,174	0,339	0,428	0,204	7,140	7,140	11,400	3,990
Деривативи	0,065	0,112	1,624	0,684	0,089	0,053	0,120	0,050	3,730	23,890	24,950
Іпотечні цінні папери	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,127	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Інші види цінних паперів	0,007	0,000	0,000	0,000	0,047	0,000	0,000	0,300	0,000	0,000	0,000
Усього:	6,50	3,50	9,40	16,40	29,50	35,15	37,76	36,01	131,30	235,84	264,30

Джерело: [6]

Позитивна динаміка обсягів емісії корпоративних облігацій може пояснюватися такими причинами: зменшення ймовірності технічних дефолтів емітентів; висока ліквідність комерційних банків; поживавлення діяльності лізингових, факторингових та інших фінансових установ; потреба в довгостроковому фінансуванні підприємств.

Тенденція до зростання обсягів випуску цінних паперів інститутів спільного інвестування (ІСІ) пов'язана насамперед із тим, що спостерігалось зростання кількості ІСІ, зокрема у 2009 р. до Єдиного державного реєстру інститутів спільного інвестування було внесено 381 інвестиційний фонд, а у 2012 р. – 196 інвестиційних фондів, що має найбільше значення протягом 2010-2013 років.

Протягом досліджуваного періоду почали з'являтися нові види цінних паперів, а саме: звичайні іпотечні облігації, що були введені на ринок у 2008 р. та проіснували до 2009 р., а також сертифікати ФОН, перші випуски яких було здійснено у 2006 р. та прослідковуються до 2010 року.

Як видно з табл. 2, цінними паперами, біржові контракти яких обертаються на фондовому ринку України, є: акції, облігації підприємств і місцевих позик, облігації державних позик, опціони або деривативи, інвестиційні сертифікати, іпотечні цінні папери.

Що стосується визначення найбільшої та найменшої питомої ваги з усього обсягу торгівлі цінними паперами, то це завдання є непростим, оскільки щорічно структура змінювалася. Однак основним трендом можна назвати тенденцію на зростання угод із борговими цінними паперами. На нашу думку, такий стан торгів говорить про страх гравців фондового ринку втратити власні заощадження внаслідок нестабільності та нерозвинутості ринку капіталів в Україні, а також це свідчить про недовіру учасників ринку до емітентів цінних паперів.

Протягом досліджуваного періоду найбільша питома вага припадала на облігації державних позик – у 2003, 2011-2013 рр., на облігації підприємств – у 2004-2009 рр. і на акції – у 2010 році. Найменшим попитом у різні роки користувалися – деривативи (2007-2009 рр.), інвестиційні сертифікати (2004-2006,

2013 рр.), облигації місцевих позик (2010-2012 рр.) та інші види цінних паперів (2003 р.), не враховуючи цінні папери, які взагалі перестали випускати.

Тенденції використання іпотечних цінних паперів та інших видів цінних паперів (зокрема, векселів) практично не прослідковуються, торгівля ними здійснюється ситуативно та нерегулярно.

Таким чином, хоча останніми роками на ринку спостерігалася тенденція до диверсифікації в розподілі тимчасово вільних коштів і ускладнення структури ринку цінних паперів, що давало можливість для створення конкурентоспроможного вітчизняного ринку капіталу, однак найважливішим джерелом залучення фінансових ресурсів на ринку цінних паперів є такі інструменти, як акції, корпоративні облигації, інвестиційні сертифікати.

Водночас, пропозиції цінних паперів в Україні не тільки не може задовольнити потенційний попит міжнародних портфельних інвесторів, а є недостатньою навіть для забезпечення зростаючого попиту з боку вітчизняних, активи яких за світовими мірками – мізерні.

Загалом проведений аналіз свідчить, що на фондовому ринку переважають пайові цінні папери – з боку випуску цінних паперів, і боргові цінні папери – з боку торгівлі цінними паперами на біржі.

Від початку створення ринку цінних паперів в Україні гостро стоїть питання його ефективного функціонування. Нині фондовий ринок не виконує своєї основної функції – залучення інвестицій і перерозподіл капіталу. Крім того, потребує вирішення низка проблем, а саме:

1. Недосконалість конкурентоспроможності фондового ринку, яка впливає з того, що недостатньо сприятливою є державна політика стосовно оподаткування на фондовому ринку. Не завжди здійснюється оприлюднення вагомій інформації про ринок цінних паперів, домінуючими цінними паперами на ринку залишаються державні, що певною мірою перешкоджає випускові нових з боку підприємницьких структур.

2. Проблема податкового стимулювання розвитку фондового ринку, яка потребує звільнення від обкладення податком на прибуток підприємств і податком на додану вартість некомерційних організацій фондового ринку; скасування плати за реєстрацію інформації про новий випуск цінних паперів. Також доцільно відмовитися від оподаткування курсових різниць, що виникають при перерахуванні в національну валюту інвестицій на фондовому ринку, які надходять в іноземній валюті.

3. Проблема корпоративного управління ринком, яка полягає у недосконалій системі розкриття інформації про вартість цінних паперів та об'єкти інвестування через інструменти фондового ринку.

4. Недостатня розбудова інфраструктури фондового ринку, яка потребує організації обміну інформацією між організаційно оформленими ринками, оскільки такої організації нині немає. Також виникає необхідність запровадження електронного документообігу при укладанні та виконанні угод із цінними паперами, прийняття єдиних стандартів і сертифікації систем електронного цифрового підпису та шифрування даних.

5. Проблема системи регулювання та нагляду на фондовому ринку, яка полягає в порушенні прав інвесторів, недосконалості нормативної бази, що регулює діяльність фінансових інститутів, які здійснюють регуляторну функцію на фондовому ринку, низькому рівні кваліфікації персоналу наявних фінансових установ – професійних учасників ринку.

6. Проблема розвитку ринку боргових зобов'язань, місцевих позик, акцій і

деривативів. Обмеження ринку боргових зобов'язань є результатом відсутності інтегрованої стратегії управління державним боргом, який надміру зосереджений на короткостроковій вартості, і розвитку ринку боргових зобов'язань, який характеризується тим, що емісія боргових зобов'язань на первинному ринку є досить непередбачуваною, а на вторинному ринку – неліквідною. На сьогодні всі угоди з державними цінними паперами здійснюються на вторинному ринку. Розвиток ринку муніципальних запозичень гальмується через обмежену фінансову автономію місцевих органів самоврядування, а також через недоліки структури ринкових стимулів, причиною яких є пільгові умови оцінки банками рівня капіталу при кредитуванні органів самоврядування, недостатня прозорість ринку, спричинена недоліками у вимогах стосовно звітності й аудиторських перевірок тощо. Розвиток ринку акцій гальмується через незначний обсяг паперів у вільному обігу, недоліки в системі корпоративного управління, а також недосконалість валютного законодавства. У свою чергу, недостатня розвиненість ринків базових інструментів і недосконале законодавче регулювання в цій сфері зумовило фактичну відсутність повноцінного ринку деривативів.

7. Недосконалість нормативно-правового забезпечення діяльності фондового ринку.

8. Низький рівень капіталізації фондового ринку.

9. Складність організації та проведення первинних публічних розміщень фінансових інструментів на українському фондовому ринку, яка значно зменшує можливості доступу інвесторів до об'єктів інвестування.

Для подальшого ефективного розвитку фондового ринку в Україні слід вжити низку позачергових заходів, а саме:

- 1) удосконалити законодавчу базу;
- 2) підвищити роль держави на фондовому ринку. Одним із основних елементів державного регулювання ринку цінних паперів є контроль за діяльністю емітентів, професійних учасників ринку, фондових бірж і самоврядних організацій, спрямованих на виявлення та своєчасне попередження порушень законодавства на ринку цінних паперів;
- 3) створити сприятливі умови для реалізації прав інвесторів на придбання цінних паперів на міжнародних фондових ринках;
- 4) розглянути питання зміцнення системи державного регулювання та нагляду;
- 5) забезпечити захист прав інвесторів і споживачів фінансових послуг, використовуючи розкриття інформації учасниками фінансового ринку на основі загальноприйнятих принципів, міжнародних стандартів бухгалтерського обліку й аудиту, недопущення зловживань з боку фінансових посередників і професійних учасників ринку;
- 6) стимулювати розвиток інвестиційних фондів і недержавних пенсійних фондів (НПФ) шляхом: перегляду чинного законодавства, що регулює діяльність зазначених суб'єктів, здійснення реформ з метою вдосконалення інфраструктури ринку, розробки регуляторної бази для здійснення нагляду за корпоративним управлінням в ІСІ та НПФ;
- 7) забезпечувати зосередження торгівлі цінними паперами тільки на організаційно оформленому біржовому та позабіржовому ринках;
- 8) удосконалити систему спеціалізованих організацій інфраструктури фондового ринку, зокрема національного депозитарію, зберігачів цінних паперів і розрахунково-клірингових установ;

9) створити сприятливі умови для обігу цінних паперів іноземних емітентів на території України та цінних паперів резидентів за її межами;

10) поліпшити механізм залучення вільних коштів суб'єктів господарювання через систему внутрішніх місцевих позик;

11) збільшити капіталізацію, ліквідність і прозорість фондового ринку шляхом: розширення пропозиції цінних паперів із високими інвестиційними характеристиками, покращення інформаційної прозорості фондового ринку, вдосконалення принципів функціонування фондового ринку та впровадження нових видів фондових інструментів, сприяння розвитку та становленню потужних інституційних інвесторів;

12) здійснити податкове та валютне стимулювання фондового ринку шляхом: удосконалення та оптимізації режиму валютного регулювання операцій із цінними паперами, формування сприятливого податкового клімату для учасників ринку.

Висновки

Аналіз основних показників, які визначають стан фондового ринку, показав, що сучасний ринок цінних паперів України характеризується надзвичайно високим ступенем фрагментації, обмеженістю ліквідності та різноманітності видів цінних паперів, що, у свою чергу, є основними перешкодами на шляху розвитку фондового ринку та ринку капіталу в цілому.

Попри недоліки, ринок цінних паперів має потенційні можливості для подальшого розвитку, а особливо це стосується ринку державних цінних паперів. Тому наступним етапом може бути дослідження перспектив розвитку ринку державних цінних паперів в Україні з урахуванням міжнародного досвіду.

Література

1. Аналітичний огляд ринку облігацій України за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://urik.com.ua/documents/research/bondsreview2013.pdf>
2. Беліков О. Цінні папери та фондовий ринок в контексті європейських прагнень України / О. Беліков // Юстиніан : юрид. журн. – 2012. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.justinian.com
3. Боринець С.Я. Економічна природа та призначення державних цінних паперів / С.Я. Боринець, Л.В. Могилко // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 13. – С. 29-31.
4. Бюлетень НБУ № 1/2013 (226) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=101265>
5. Вівчар О.Й. Сучасні тенденції розвитку ринку цінних паперів в Україні / О.Й. Вівчар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/
6. Жумаєва О.І. Ринок цінних паперів України: значення та перспективи розвитку / О.І. Жумаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer24/794.htm>
7. Інформаційна довідка щодо розвитку фондового ринку України протягом 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/62/1364376262.pdf
8. Мендул О.Г. Фондовий ринок: операції з цінними паперами: Навч. посіб. / О.Г. Мендул, І.А. Павленко. – К.: КНЕУ, 2000. – 156 с.
9. Непран А.В. Ресурси ринку капіталу в системі інвестиційного фінансування реального сектору економіки України [текст] / А.В. Непран // Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 99-109.

УДК 657.42

О.П. Пархоменко
*кандидат економічних наук, доцент,
Університет економіки та права «КРОК»*
О.Ю. Закревська
*старший викладач,
Університет економіки та права «КРОК»*

Бухгалтерський і податковий облік основних засобів та його гармонізація

У статті розглянуто актуальні аспекти обліку основних засобів. Основну увагу приділено дискусійним питанням бухгалтерського та податкового обліку основних засобів, його гармонізації. Досліджено питання нарахування амортизації різних груп основних засобів.

Ключові слова: основні засоби, бухгалтерський облік, податковий облік, амортизація.

О.П. Пархоменко
*кандидат экономических наук, доцент,
Университет экономики и права «КРОК»*
Е.Ю. Закревская
*старший преподаватель,
Университет экономики и права «КРОК»*

Бухгалтерский и налоговый учет основных средств и его гармонизация

В статье рассмотрены актуальные аспекты учета основных средств. Основное внимание уделено дискуссионным вопросам бухгалтерского и налогового учета основных средств, его гармонизации. Исследованы вопросы начисления амортизации разных групп основных средств.

Ключевые слова: основные средства, бухгалтерский учет, налоговый учет, амортизация.

O.P. Parkhomenko
*PhD in Economics, Associate Professor,
“KROK” University*
O.Y. Zakrevska
*Senior Lecturer, Accounting, Analysis and Audit Department
“KROK” University*

Accounting and tax registration of fixed assets and its harmonization

Current aspects of the assets accounting are considered in the article. Main attention is paid to the debating issues of accounting and tax registration of the fixed assets, and its harmonization. The problem of the different assets groups' amortization was investigated.

Keywords: assets, accounting, tax registration, amortization.

Постановка проблеми

Існування суттєвих принципових неузгоджень і розбіжностей у частині фінансового та податкового обліку призвели до внесення змін у чинне законодавство, розроблення та введення в дію Податкового кодексу України, що дало змогу наблизити бухгалтерський і податковий облік. Однак не всі питання було вирішено. Необхідність проведення подальшої гармонізації цих двох систем обліку не викликає сумніву. Актуальними залишаються питання ведення обліку основних засобів, а саме – нарахування амортизації на різні об'єкти їх обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Науковці та практики проводять дослідження питань удосконалення обліку основних засобів. Зокрема, ці питання висвітлено у працях Ф.Ф. Бутинця [3], С.Ф. Голова [5], В.В. Сопко [9], А.В. Максименко [6], Г.В. Власюка [4], А.П. Панасенко [8], Р.Л. Хом'яка [10] та інших. Однак переважна більшість наукових праць лише розкриває питання бухгалтерського обліку основних засобів або окремі аспекти їх податкового обліку.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Низка питань у наукових працях і законодавчо-нормативних документах залишається невирішеною, а саме: наближення податкового обліку до фінансового та нарахування амортизації основних засобів у податковому і бухгалтерському аспектах тощо.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження питань удосконалення законодавчо-нормативної бази податкового та бухгалтерського обліку основних засобів. Для досягнення поставленої мети завданням дослідження є проведення теоретичного узагальнення основних організаційних і методологічних підходів до визнання подальших витрат щодо основних засобів, нарахування амортизації у бухгалтерському та податковому обліку, визначення напрямів їх зближення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Гармонізація податкового та бухгалтерського обліку в Україні на основі введення в дію Податкового кодексу України та редагування Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, що відповідають вимогам ринкової економіки та міжнародним стандартам обліку, призвела до деяких змін в обліку основних засобів. На сьогодні методологічні засади бухгалтерського обліку та розкриття у фінансовій звітності інформації щодо основних засобів регламентуються П(С)БО 7 «Основні засоби», затвердженого наказом Мінфіну України від 27 квітня 2000 р. № 92 зі змінами та доповненнями [2]. Податковий облік основних засобів здійснюється згідно з Податковим кодексом України, затвердженим наказом від 2 грудня 2010 р. № 2755–VI [1]. Розглянемо зміни, що відбулися в податковому та бухгалтерському обліку основних засобів.

У фінансовому обліку, на відміну від податкового, підприємство самостійно визначає, чи відбувається збільшення первісно очікуваних майбутніх економічних вигод від використання об'єкта, і залежно від цього включає відповідні витрати або до витрат звітного періоду, або ж, згідно з п. 14. П(С)БО 7, збільшує первісну вартість основних засобів на суму витрат, пов'язаних із поліпшенням об'єкта (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що призводить до збільшення майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від використання об'єкта [2].

Водночас, Наказом МФУ «Про затвердження Змін до деяких положень (стан-

дартів) бухгалтерського обліку» від 18 березня 2011 р. № 372 до П(С)БО 7 введено уточнення, що первісна (переоцінена) вартість основних засобів може бути збільшена на суму витрат, пов'язаних із поліпшенням і ремонтом об'єкта, визначену в порядку, встановленому податковим законодавством.

Залишкова вартість основних засобів зменшується у зв'язку з частковою ліквідацією об'єкта основних засобів. При введенні в дію Податкового кодексу України з 1 квітня 2011 р. передбачено пооб'єктний облік основних засобів у межах 16 груп, визначено мінімально допустимі терміни корисного використання основних засобів від 2 до 20 років залежно від групи, до якої належить відповідний об'єкт основних засобів.

Так, у податковому обліку облік основних засобів здійснюється за такими групами основних засобів:

- група 1 – земельні ділянки (не підлягає амортизації);
- група 2 – капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом (15 років);
- група 3 – будівлі (20 років), споруди (15 років), передавальні пристрої (10 років);
- група 4 – машини та обладнання (5 років), з них: електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальним активом), інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модулі, модеми, джерела безперебійного живлення та засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (у тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує 2500 грн (2 роки);
- група 5 – транспортні засоби (5 років);
- група 6 – інструменти, прилади, інвентар (меблі) (4 роки);
- група 7 – тварини (6 років);
- група 8 – багаторічні насадження (10 років);
- група 9 – інші основні засоби (12 років);
- група 10 – бібліотечні фонди (не встановлено);
- група 11 – малоцінні необоротні матеріальні активи (не встановлено);
- група 12 – тимчасові (нетитульні) споруди (5 років);
- група 13 – природні ресурси (не підлягає амортизації);
- група 14 – інвентарна тара (6 років);
- група 15 – предмети прокату (5 років);
- група 16 – довгострокові біологічні активи (7 років) [1].

Земельні ділянки та природні ресурси не підлягають амортизації. П(С)БО 7 «Основні засоби» (п. 5) встановлено, що для цілей бухгалтерського обліку основні засоби класифікуються за групами (виділено 9 груп) основних засобів:

1. Земельні ділянки.
2. Капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом.
3. Будівлі, споруди та передавальні пристрої.
4. Машини та обладнання.
5. Транспортні засоби.
6. Інструменти, прилади, інвентар (меблі).
7. Тварини.
8. Багаторічні насадження.
9. Інші основні засоби.

Виокремлено також 7 груп інших необоротних матеріальних активів:

1. Бібліотечні фонди.
2. Малоцінні необоротні матеріальні активи.
3. Тимчасові (нетитульні) споруди.
4. Природні ресурси.
5. Інвентарна тара.
6. Предмети прокату.
7. Інші необоротні матеріальні активи [2].

Отже, у бухгалтерському обліку будівлі, споруди та передавальні пристрої обліковуються у складі однієї групи, а в податковому обліку виділяються у складі групи 3 окремі підгрупи для обліку будівель, споруд і передавальних пристроїв із визначенням для кожної з підгруп різного мінімально допустимого строку корисного використання, що, на нашу думку, є доцільним, оскільки будівля експлуатується значно довше, ніж передавальний пристрій.

Крім того, у П(С)БО 7 «Основні засоби» виділено групу «Інші необоротні матеріальні активи», на відміну від податкового, де останньою 16 групою є довгострокові біологічні активи.

На нашу думку, П(С)БО 7 «Основні засоби», виділяючи окрему групу «Інші необоротні матеріальні активи», надає ширші можливості підприємству щодо ідентифікації приналежності об'єктів до складу інших необоротних матеріальних активів.

Слід розглянути деякі недоліки нормативної бази бухгалтерського обліку основних засобів. Так, амортизація основних засобів у бухгалтерському обліку починає нараховуватися на об'єкти обліку з наступного місяця після їх введення в експлуатацію. У П(С)БО 7 такої чіткості немає, у п. 29 стандарту зазначено, що «нарахування амортизації починається з місяця, наступного за місяцем, у якому об'єкт став придатним для корисного використання». Однак придатним для корисного використання може бути й обладнання, яке не потребує монтажу та зберігається на складі, а також інші види капітальних інвестицій. Таке визначення може спричинити на практиці формування неправильної думки стосовно того, що по капітальних інвестиціях теж можна нарахувати амортизацію. У зв'язку із зазначеним, передостанній абзац п. 29 П(С)БО 7 треба викласти в такій редакції: «Нарахування амортизації починається з місяця, наступного за місяцем, у якому об'єкт основних засобів було введено в експлуатацію» [8, с. 135].

Також для нарахування амортизації досить важливим є визначення адекватного терміну корисного використання об'єкта, який не впливав би на викривлення інформації про основні засоби у фінансовій звітності, як це відмічено в Податковому кодексі. Тому вважаємо за доцільне у П(С)БО 7 встановити мінімальну і максимальну межі корисного використання різних видів основних засобів для більшого наближення бухгалтерського обліку до податкового.

Для нарахування амортизації у П(С)БО 7 варто розробити компетентний підхід, який мав би на меті нарахування амортизації на кожную частину об'єкта основних засобів окремо, якщо ці окремі частини об'єкта мають різний термін експлуатації, що впливає на строки їх зношення.

Проблемні аспекти бухгалтерського та податкового обліку основних засобів і шляхи їх вирішення зазначені у таблиці.

Щодо розгляду проблемних питань стосовно нарахування амортизації різних видів основних засобів у бухгалтерському обліку слід зауважити, що важливу роль відіграє вибір методу нарахування амортизації. Найбільший вплив на вибір методу нарахування амортизації у практичній діяльності справляють такі фактори:

Проблемні аспекти бухгалтерського та податкового обліку основних засобів

Нормативна база	Проблемне питання	Причина	Шляхи вирішення
П(С)БО 7, пункт 29 [2]	Нарахування амортизації розпочинається з місяця, наступного за місяцем, у якому об'єкт основних засобів став придатним для використання	Виникає неоднозначність трактування початку нарахування амортизації, якщо об'єкт не потребує монтажу	Встановити необхідність нарахування після місяця, у якому об'єкт основних засобів було введено в експлуатацію, що документально підтверджено
П(С)БО 7, пункт 24 [2]	Термін корисного використання об'єктів основних засобів	Заниження терміну корисного використання підприємствами	Встановити мінімальний термін корисного використання різних видів основних засобів
П(С)БО 7, пункт 24 [2]	Відсутність можливості нарахування амортизації окремих частин об'єктів основних засобів, якщо вони мають різний термін використання		Визначити можливість окремо амортизувати суттєві частини об'єкта, термін використання яких відрізняється від терміну використання основного засобу
Податковий кодекс [1]	Група 16 «Довгострокові біологічні активи»	Звуження можливості підприємства щодо ідентифікації приналежності об'єктів до складу інших необоротних матеріальних активів. Відсутність цієї групи	Дати назву групі 16 відповідно до П(С)БО «Інші необоротні матеріальні активи» із включенням до неї довгострокових біологічних активів

Джерело: узагальнено на підставі [1; 2]

- простота (складність) методу та можливість його застосування;
- вплив на собівартість продукції та вартість засобів у звітності;
- кваліфікація працівника, уповноваженого вирішувати це питання;
- наявність корпоративної політики у сфері нарахування зносу [7, с. 387-388].

Не існує єдиної думки щодо найкориснішого або найдоцільнішого з методів. Тому в питанні вибору методу нарахування амортизації пропонуємо виходити з двох позицій :

- 1) принцип обачності;
- 2) очікуваний спосіб отримання економічних вигод від використання об'єктів.

Найбільше принципові обачності відповідає метод зменшення залишкової вартості, за якого нараховується найбільша сума амортизації в перші роки використання об'єкта. Наступним є метод прискореного зменшення залишкової вартості та кумулятивний метод. За рівномірного випуску продукції показники виробничого методу наближаються до прямолінійного.

Основні засоби умовно можна поділити на 2 типи:

а) безпосередньо зайняті у виробництві, допоміжні та обслуговуючі (рахунки обліку 104, 105, 106);

б) інші основні засоби, які переважно становлять інфраструктуру підприємства (рахунки обліку 102, 103, 107, 108, 109) [5, с. 136].

Стосовно першого типу об'єктів, то для всіх основних засобів, щодо яких є можливість достовірно та з мінімальними витратами визначити обсяг виробленої продукції, застосовується виробничий метод.

Якщо ж визначити фактичну потужність важко або неможливо, то застосовується один із так званих прискорених методів, що сприятиме швидшому поверненню капітальних вкладень.

До другого типу основних засобів зараховано специфічні об'єкти, які можуть не брати безпосередньої участі у виробничому процесі, їх фактичну потужність важко визначити, та вони не становлять питому частину основних засобів на підприємствах (крім сільськогосподарських). До цієї групи пропонуємо застосовувати прямолінійний метод [4, с. 389].

Наступним моментом, який суттєво впливає на величину нарахованої амортизації, є визначення строку корисного використання. Надана свобода в цьому питанні призводить до того, що для однакового об'єкта на різних підприємствах такий строк може суттєво відрізнятись. Дослідження процесу нарахування амортизації в інших країнах свідчить, що прогресивним підходом є законодавчий поділ основних засобів на групи з установленням відповідних строків корисного використання.

Іншим ключовим моментом є визначення ліквідаційної вартості основних засобів. Ліквідаційну вартість доцільно розраховувати лише для об'єктів, що знаходяться на рахунках 103, 104, 105 та мають у своїй структурі суттєву однорідну складову (метал, будівельні конструкції тощо). Для всіх інших пропонуємо встановлювати ліквідаційну вартість у мініальному розмірі 1 грн. – це пояснюється тим, що для розрахунку амортизації методом зменшення залишкової вартості обов'язково потрібна ліквідаційна вартість, більша за нуль [8, с. 408].

Висновки

Чинна процедура обліку основних засобів складна та суперечлива. Недоліки національного законодавства у сфері бухгалтерського обліку створюють перешкоди для стандартизації та гармонізації обліку. Однак проведений аналіз бухгалтерської та податкової концепції обліку основних засобів дав змогу встановити їх суттєве зближення. Проте залишаються й деякі розбіжності.

Податкове законодавство, на відміну від бухгалтерської концепції, визначає вартісні критерії приналежності об'єкта до основних засобів. У бухгалтерському обліку виділено 16 груп основних засобів та інших необоротних матеріальних активів, у податковому – також 16 та визначено мінімально допустимі терміни корисного використання основних засобів від 2 до 20 років залежно від групи, до якої належить відповідний об'єкт основних засобів, проте у складі груп є відмінності: у податковому виділено групу «Довгострокові біологічні активи», яка відсутня у класифікації за П(С)БО 7, а у бухгалтерському є відсутня у податковому обліку група «Інші необоротні матеріальні активи».

У цілому, у бухгалтерській і податковій концепціях нарахування амортизації основних засобів відбулося значне зближення. Однак залишаються питання щодо методів нарахування амортизації та методик їх використання для різних видів основних засобів.

Література

1. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р., № 2755-VI // Офіційний вісник України. – 2010, 10 грудня 2010 р., № 92, т 1. – С. 9, ст. 3248.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 7 «Основні засоби», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27 квітня 2000 р. № 92, зі змінами та доповне-

ннями. [Електронний ресурс] // Нормативний документ. Міністерство Фінансів України. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>

3. *Бутинець Ф. Ф.* Теорія бухгалтерського обліку: Підручник / Ф. Ф. Бутинець. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – Житомир, ЖТІ, 2000. – 640 с.

4. *Власюк Г. В.* Шляхи вдосконалення основних засобів / Г. В. Власюк, О. І. Зиміна // Держава та регіони. – 2008. – № 4. – С. 32-36.

5. *Голов С. Ф.* Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку / С. Ф. Голов. – К. : Центр навч. літ., 2007. – 522 с.

6. *Максименко А. В.* Проблеми питання обліку основних засобів [Електронний ресурс] // Фінанси, облік і аудит: Збірник наукових праць. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Foa/2009_13/index.html

7. *Муріна Т. С.* Шляхи ефективності використання основних засобів на промисловому підприємстві / Т. С. Муріна // Держава та регіони. – 2007. – №6. – С. 387-390.

8. *Панасенко А. П.* Проблеми основних засобів у бухгалтерському обліку / А. П. Панасенко // Держава та регіони. – 2008. – № 3. – С. 407-410.

9. *Сопко В. В.* Бухгалтерський облік в управлінні підприємством: навчальний посібник / В. В. Сопко. – К. : КНЕУ, 2006. – 526 с.

10. *Хом'як Р. Л.* Бухгалтерський облік в Україні: навчальний посібник / За ред. Р. Л. Хом'яка, В. І. Лемішовського. – 7-ме вид., перероб. і доп. – Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2009. – 1224 с.

УДК 336.761

І.М. Ройко

*аспірант кафедри фінансових ринків,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

Оцінка впливу параметрів біржового ринку акцій на динаміку індексу Української біржі

У статті представлено результати проведеної оцінки впливу внутрішніх параметрів біржового ринку акцій на динаміку індексу Української біржі, побудови економіко-математичних моделей і кореляційних зв'язків параметрів біржового ринку акцій.

Ключові слова: акції, індексний кошик, обсяг товарів, економіко-математична модель, ринкові параметри.

И.М. Ройко

*аспирант кафедры финансовых рынков,
Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана*

Оценка влияния параметров биржевого рынка акций на динамику индекса Украинской биржи

В статье представлены результаты проведенной оценки влияния внутренних параметров биржевого рынка акций на динамику индекса Украинской биржи, построение экономико-математической модели и корреляционных связей параметров биржевого рынка акций.

Ключевые слова: акции, индексная корзина, объем торгов, экономико-математическая модель, рыночные параметры.

I.M. Roiko

*PhD student of the Financial Markets Department
Kyiv National Economic University named after V. Hetman*

The evaluation of the stock market parameters impact on the Ukrainian Exchange index dynamics

The evaluation results of the Ukrainian stock market internal parameters influence on the Ukrainian exchange index dynamics, the construction of the mathematical economic and correlation models of the stock market quantitative parameters are presented in the article.

Key words: stock, index basket, volume of goods, economic and mathematical model, market parameters.

Постановка проблеми

Український біржовий ринок акцій останніми роками перебуває у стані якісної трансформації. Саме на 2013 р. припала радикальна зміна інфраструктурної моделі біржового ринку, нині на порядку денному стоїть проблема консолідації біржової системи України.

Українські біржові індекси 2013 р. закінчили у «червоній зоні» (падіння індексу Української біржі становило 4,3%, а індексу фондової біржі ПФТС – 8,6%). Однак за першу половину 2014 р. біржові індекси і Української біржі, і фондової біржі ПФТС значно виросли – на 34,8 і 46,9% відповідно. Водночас за цей же період національна валюта девальвувала на 47,9%. Постає проблема оцінювання чинників впливу на динаміку індексу Української біржі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми оцінки кількісних параметрів біржового ринку акцій в Україні, виявлення впливу на них макроекономічних і мікроекономічних чинників, аналізу взаємозв'язку динаміки показників із зовнішніми до ринку факторами постійно перебувають у центрі уваги наукової спільноти. На особливу увагу заслуговують роботи М.А. Гапонюка [1], Л.Б. Долінського [2], О.М. Мозгового [3], Н.М. Шелудько [4], І.Г. Лук'яненко [5] та інших. Водночас аналіз внутрішніх ринкових факторів та їхнього впливу на поведінку біржових індексів є недостатньо дослідженою.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У період ринкової турбулентності та кризових явищ в економіці загальнопоширені методи прогнозування динаміки індексів, а саме фундаментальний і технічний аналізи, не завжди дають змогу будувати точну прогнозну модель динаміки ринку. Виникає нагальна потреба доповнити методи аналізу та прогнозування динаміки індексів, ураховуючи вплив саме внутрішніх ринкових факторів.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – проаналізувати за допомогою класичного інструментарію регресивно-кореляційного аналізу вплив основних внутрішніх (ендогенних) параметрів біржового ринку акцій, а саме: кількості укладених угод з акціями індексного кошика, обсягу торгів акціями індексного кошика, суми коштів, попередньо зарезервованих у розрахунковому центрі для виконання договорів на Українській біржі, на динаміку індексу Української біржі та побудувати математичні моделі залежностей за результатами дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження

На біржовому ринку акцій у якості найбільш презентабельних індикаторів слугують, насамперед, біржові індекси акцій. В Україні на сьогодні розраховуються два міжнародно-визнані біржові індекси акцій:

- індекс українських акцій Української біржі (індексний кошик – 10 емітентів, розраховується з 26 березня 2009 р., початкове значення – 500);
- індекс ПФТС фондової біржі ПФТС (індексний кошик – 20 емітентів, розраховується з 1 жовтня 2007 р., початкове значення – 100).

До початку діяльності у 2009 р. в Україні ПАТ «Українська біржа» лідером та індикатором українського біржового ринку акцій була фондова біржа ПФТС, що функціонувала до 2006 р. в статусі торгово-інформаційної системи, а потім отримала статус фондової біржі. Питома вага ПФТС на регульованому ринку багато років перевищувала 85-95% регульованого обігу акцій. Із 2009 р. ФБ ПФТС починає втрачати свою монополію – головного біржового ринку акцій України. У 2009 р. на лідируючі позиції в біржовій торгівлі акціями стрімко вийшла Українська біржа, яка в подальшому перетворилася на центр ліквідності вітчизняного біржового ринку акцій.

У свою чергу, фондова біржа ПФТС поступово втратила колишню презентабельність на українському біржовому ринку акцій. Після запровадження в Україні у 2012 р. спеціального податку з відчуження цінних паперів та унормування порядку обчислення біржового курсу для цілей оподаткування, сенс проведення біржових угод з акціями не міг не змінитися. Безумовно, це стосується не тільки біржі ПФТС, а значною мірою й інших фондових бірж.

У 2014 р. торгівля з акціями індексного кошика індексу ПФТС має «обмежену мету» – забезпечити підстави для нормативного розрахунку «біржового курсу» акцій індексного кошика (щоденний обсяг угод з інструментом від 17 до 25 тис. грн., кількість угод не менше трьох) і забезпечити мінімальний відрив від динаміки такого ж індексу Української біржі [6]. Саме ці обставини змусили нас обмежитись у дослідженні аналізом динаміки внутрішніх показників саме Української біржі, яка, у свою чергу, надає найбільш транспарентну біржову статистику.

Якщо у 2009-2011 рр. можна було вести мову про значущу кореляцію вітчизняних індексів до російських, європейських і навіть американських: варто відзначити, що рівень залежності українських фондових індексів від змін на провідних фондових майданчиках світу, розрахований за 2011 р., істотно підвищився порівняно з рівнем залежності, розрахованим за 2010 р. [2], то у 2012 р. цей зв'язок почав стрімко слабнути. У 2012 р. можна було констатувати втрату кореляції динаміки українських біржових ринків із поведінкою традиційних для них індикаторів. Динаміка вітчизняних індексів мало реагувала на зовнішні «подрознижки». Можна висунути припущення, що вперше за багато років внутрішні чинники переважали над зовнішніми у формуванні стійких трендів наших біржових індексів [7]. Слід зауважити, що тенденція реакції українських біржових індексів акцій саме на внутрішньо українські чинники і у 2013 р., і в першій половині 2014 р. зберігається.

Традиційно велика увага до зовнішніх факторів, що впливають на український біржовий ринок, не може не призвести до їх суттєвої переоцінки й недооцінки внутрішніх (екзогенних) факторів. Так, в одному з досліджень впливу значних флуктуацій на фондовому ринку на розвиток економічних процесів в Україні зазначається, що: «процес розвитку фондового ринку було визначено екзогенним відносно моделі (класична динамічна стохастична модель загальної

рівноваги з фінансовим акселератором, в яку було також додатково включене рівняння фінансової бульбашки) що, як показують розрахунки на основі реальної інформації, прийнятне характеризує український фондовий ринок, який сильно залежить від зовнішнього сектора, а не від внутрішніх (ендогенних) змінних» [5].

У якості внутрішніх (ендогенних) ринкових факторів можуть бути використані такі показники:

1. Кількість укладених угод з акціями індексного кошика за місяць.
2. Середня за місяць сума коштів, зарезервованих у Розрахунковому центрі для виконання договорів на Українській біржі.
3. Місячний обсяг торгів акціями індексного кошика (рисунок).



Рис. Ринкові параметри, що впливають на індекс Української біржі

Джерело: сформовано автором на основі [1]

Аналізуючи реалії українського біржового ринку акцій, необхідно враховувати, що вітчизняний ринок акцій ще дуже далекий від «стабільно еволюціонуючого», на якому акції оцінюються виключно рівнем очікуваних відповідних дивідендів [8]. В останні декілька років частина емітентів, акції яких торгуються на Українській біржі, періодично здійснюють дивідендні виплати. Часом саме очікування сплати дивідендів суттєво впливає на біржовий курс окремої акції. Однак сьогодні розглядати фактор дивідендних виплат як безпосередньо ринковий фактор, на наш погляд, є передчасним, позаяк строк між оголошенням розміру дивідендів і фактичним отриманням їх є досить тривалим та й розмір дивідендів не завжди відповідає очікуванням інвесторів.

Для аналізу впливу ринкових параметрів на динаміку індексу Української біржі проведемо кореляційно-регресійний аналіз ринкових параметрів з метою визначення щільності зв'язку між результативними показниками і факторними величинами та побудови економіко-математичних моделей.

Досліджуваним періодом обрано період із квітня 2010 р. до липня 2014 р., оскільки лише з квітня 2010 р. на ринку почали оприлюднювати дані про залишки коштів для гарантування виконання угод на ринку заявок Української біржі. Оприлюднюються щотижневі дані про ці залишки. З метою вирівнювання даних було підраховано середньомісячні залишки коштів, які по суті є тими обіговими коштами учасників біржової торгівлі акціями, що використовуються в щоденній біржовій торгівлі. За цей період отримано 51 спостереження місячних результатів.

Для дослідження залежностей у якості результуючого показника (Y) обрано

показник індексу українських акцій Української біржі станом на кінець відповідного місяця, а в якості факторних величин такі показники:

X1 – місячний обсяг торгів акціями індексного кошика на ринку безадресних заявок, млн. грн.;

X2 – кількість укладених угод з акціями індексного кошика на ринку безадресних заявок, тис. угод;

X3 – середньомісячні залишки коштів, попередньо зарезервованих у Розрахунковому центрі для забезпечення виконання договорів щодо цінних паперів, укладених на Українській біржі, млн. грн.

Дані для кореляційно-регресійного аналізу впливу факторних величин на індекс Української біржі подано в таблиці 1.

Таблиця 1

**Дані для кореляційно-регресійного аналізу впливу параметрів
X1, X2, X3 на індекс Української біржі (Y)**

Місяць, рік	Y	X1	X2	X3
1	2	3	4	
04.10	2551,72	918,96	34,86	168
05.10	1873,72	1186,26	47,03	155
06.10	1884,28	1509,06	53,87	162
07.10	2086,18	1087,46	38,65	150
08.10	1979,53	1125,6	41,88	190
09.10	1957,03	798,82	38,49	161
10.10	1869,54	1249,92	57,26	139
11.10	2104,92	1971,86	95,80	154
12.10	2443,7	2336,34	105,94	205
01.11	2632,73	1981,26	87,69	287
02.11	2890,16	2577,2	104,46	276
03.11	2812,83	2438,04	98,60	292
04.11	2753,09	1593,8	81,10	252
05.11	2513,25	1271,88	63,59	246
06.11	2311,87	869,34	47,79	210
07.11	2315,06	916,61	60,67	184
08.11	1743,82	1741,73	82,32	199
09.11	1442,73	1037,99	68,97	212
10.11	1448,89	755,81	61,19	166
11.11	1582,23	1066,96	91,80	147
12.11	1458,87	454	46,39	128
01.12	1514,35	274,49	28,52	107
02.12	1474,12	315,85	32,33	99
03.12	1421,93	304,64	29,73	87
04.12	1399,14	239,72	22,98	89
05.12	1033,47	239,4	26,26	78
06.12	967	192,3	38,09	83
07.12	1061,23	228,81	46,29	79
08.12	994,58	134,54	28,57	73

Продовження табл. 1

1	2	3	4	
09.12	1007,86	140,7	32,99	56
10.12	885,62	166,73	48,10	48
11.12	863,81	100,87	39,32	50
12.12	950,56	102,96	30,10	48
01.13	973,25	89,09	26,59	42
02.13	1030,76	156,32	44,32	41
03.13	903,42	87,96	27,17	50
04.13	826,12	54,6	22,56	41
05.13	866,89	34,49	12,40	35
06.13	866,47	35,64	12,34	30
07.13	889,83	48,99	14,83	35
08.13	839,79	32,74	10,04	33
09.13	847,9	49,55	16,83	35
10.13	867,3	45,23	14,55	25
11.13	906,54	59,76	19,14	30
12.13	910,04	46,35	12,57	21
01.14	887,49	30,3	6,67	20
02.14	1129,08	62,52	13,59	22
03.14	992,41	57,37	12,18	30
04.14	1113,62	82,5	17,31	34
05.14	1 220,89	77,5	14,03	32
06.14	1 226,69	67,54	13,15	32

Джерело: сформовано та розраховано автором за джерелами [6]

Спочатку проведемо перевірку параметрів на взаємозалежність і кореляційні зв'язки. Для цього побудуємо кореляційну матрицю; результати розрахунків представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Кореляційна матриця залежностей параметрів X1, X2, X3 та Y

	Y	X1	X2	X3
Y	1			
X1	0,894764	1		
X2	0,769221	0,912132	1	
X3	0,931553	0,911035	0,855774	1

Джерело: розраховано автором на основі даних таблиці 1.

Розрахована кореляційна матриця дає змогу зробити висновок про високу залежність між результативним показником (Y) та обраними параметрами (X1, X2, X3). Так найбільше значення у 93,16% коефіцієнта кореляції до індексу Української біржі (Y) має параметр (X3) – середньомісячні залишки коштів, попередньо зарезервованих у Розрахунковому центрі для забезпечення виконання договорів щодо цінних паперів, укладених на Українській біржі. Наступним за величиною у 89,48% є параметр (X1) – місячний обсяг торгів акціями індексного кошика на ринку безадресних заявок. Найменшим коефіцієнт кореляції у 76,92% є параметр (X2) – кількість укладених угод з акціями індексного кошика

на ринку безадресних заявок. За шкалою Чеддока можна визначити, що отримані результати демонструють високу щільність зв'язку між обраними ринковими параметрами – коефіцієнти залежності між факторами перевищують 75%.

Користуючись економетричною моделлю, з метою перевірки отриманих результатів аналізу проведемо статистичне оцінювання параметрів моделі. Розраховані коефіцієнт множинної регресії, коефіцієнт детермінації, стандартну похибку та критерій Стюдента представимо в таблицях 3, 4, 5.

Таблиця 3

Показники регресійної статистики досліджуваної моделі

Показники регресійної статистики	
Коефіцієнт множинної регресії – R	0,9513
Коефіцієнт детермінації – R ²	0,9051
Нормований коефіцієнт детермінації – R ²	0,899
Стандартна похибка	202,404
Кількість спостережень	51

Джерело: розраховано автором на основі даних таблиці 1

За даними аналізу можна зробити висновок про дуже щільний зв'язок між результативним показником і факторними величинами, коефіцієнт множинної регресії R=95,13%. Коефіцієнт детермінації R², який дорівнює 90,51%, вказує на залежність індексу Української біржі на 90,51% від досліджуваних параметрів і на 9,49 % від інших параметрів, які не включені до цієї кореляційно-регресійної моделі.

Таблиця 4

Показники, що характеризують достовірність моделі регресії

	DF	SS	MS	F	Значущість F
Регресія	3	18367527	6122509	149,44	0,00000487
Залишок	47	1925470	40967,46		
Разом	50	20292998			

Джерело: розраховано автором на основі даних табл. 1

Із розрахунків показників достовірності моделі регресії, з огляду на високі значення коефіцієнтів множинної регресії та детермінації, ця залежність є достатньо закономірною. Отримані показники дисперсії, значущості F та F-статистики Фішера свідчать про достатній рівень результаті оцінювання.

Таблиця 5

Таблиця коефіцієнтів кореляції досліджуваної моделі

	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-критерій Стюдента
Y-перетин	899,569	70,184	12,817
X 1	0,499	0,1209	4,127
X 2	-8,974	2,558	-3,507
X 3	5,837	0,867	6,728

Джерело: розраховано автором на основі даних таблиці 1

За результатами таблиці 5 тепер можна подати рівняння економіко-математичної моделі залежності індексу Української біржі від обраних ринкових параметрів:

$$\hat{Y} = 899,569 + 0,499X_1 - 8,974X_2 + 5,836X_3$$

Джерело: побудовано автором на основі даних таблиці 5

Отримане рівняння множинної регресії свідчить, що з обраних ринкових параметрів на індекс Української біржі найбільше впливає параметр Х3 – середньомісячні залишки коштів, попередньо зарезервованих у Розрахунковому центрі для забезпечення виконання договорів щодо цінних паперів, укладених на Українській біржі. Вплив параметру Х1 – місячний обсяг торгів акціями індексного кошика на ринку безадресних заявок є значно .

Водночас потребує подальших досліджень вплив на біржові індекси акцій і таких ендегенних до ринку факторів, як середній розмір угоди на тижневих, місячних і річних проміжках. Також необхідно в подальшому проаналізувати вплив на індекс обсягу середньоденних торгів на ринку заявок. Якщо у 2009-2011 рр. на Українській біржі спостерігалася стійка тенденція до зростання загального обсягу угод з акціями на ринку безадресних заявок, відповідно збільшувалась кількість укладених на цьому ринку угод, обсяг середньоденних торгів, то у 2012-2013 рр. тенденція змінилася на протилежну. Причому у 2012 р. обсяг середньоденних торгів впав до рівня 2009 р., а у 2013 р. вже становив менше 40% рівня 2009 р. [6]. Пояснити такий стан речей можна низкою зовнішніх до ринку факторів: запровадження спеціального податку на обіг цінних паперів, нормативне визначення порядку обчислення біржового курсу тощо.

Висновки

Маємо можливість аналізу українського біржового ринку акцій саме на базі дослідження ринкових, внутрішніх щодо нього факторів. За результатами проведеного кореляційно-регресійного аналізу доведено, що наявність достатнього обсягу обігових коштів (середньомісячні залишки коштів, попередньо зарезервованих у Розрахунковому центрі для забезпечення виконання договорів щодо цінних паперів, укладених на Українській біржі) має значний позитивний вплив на динаміку індексу Української біржі. Безумовно, підвищення ефективності, транспарентності та симетричності біржового ринку акцій буде сприяти його позитивній еволюції.

Література

1. Гапонюк М. Фактори впливу на розвиток сучасних технологій торгівлі цінними паперами / М. Гапонюк, А. Щербина // Ринок цінних паперів в Україні, 2010 р. – № 9-10. – С. 9-14.
2. Долінський Л. Б. Кореляційно-регресійний аналіз залежності українських фондових індексів від кон'юнктури біржових ринків світу / Л. Б. Долінський, К. С. Ніколаєнко // Ринок цінних паперів України, 2012 р. – № 1-2. – С. 95-104.
3. Мозговой О. Н. Фондовый рынок Украины: [Учебник] / О. Н. Мозговой. – К. : Феникс, 1997. – 274 с.
4. Шелудько В. М. Фінансовий ринок: [Підручник] / В. М. Шелудько. – К. : Знання, 2006. – 536 с.
5. Лук'яненко І. Г. Монетарна політика та флуктуації на фондовому ринку України / І. Г. Лук'яненко, Р. Б. Семко // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 2. – С. 110-122.
6. Офіційні веб-сайти українських фондових бірж та Розрахункового центру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Українська біржа www.ux.ua ; Фондова біржа ПФТС www.pfts.com ПАТ «Розрахунковий центр» www.ausd.com.ua
7. Ройко І. М. Сучасні тренди українського біржового ринку акцій / І. М. Ройко // Ринок цінних паперів України, 2013. – № 3-4. – С. 75-86.
8. Evolutionary stable stock markets: Igor V. Evstigneev¹, Thorsten Hens, and Klaus Reiner Schenk-Hoppe, *Economic Theory* 27, 2006. – P.449-468.
9. Огляд українського біржового ринку акцій у 2013 році: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amadeusua.com/news.php?lan=0&mp=39>

УДК 336.502:622:333

О.М. Ромашко
*доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту,
Університет економіки та права «КРОК»*

Аспекти процесу переходу на складання фінансової звітності за міжнародними стандартами

У статті досліджено проблеми переходу вітчизняних підприємств на складання звітності за міжнародними стандартами. Розглянуто основні періоди процесу переходу та формування облікової політики при переході.

Ключові слова: міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, періодизація, контрольні дати переходу, облікова політика, процедури переходу.

О.М. Ромашко
*доцент кафедры учета, анализа и аудита,
Университет экономики и права «КРОК»*

Аспекты процесса перехода на составление финансовой отчетности по международным стандартам

В статье исследованы проблемы перехода отечественных предприятий на составление отчетности по международным стандартам. Рассмотрены основные периоды процесса перехода и формирования учетной политики при переходе.

Ключевые слова: международные стандарты бухгалтерского учета, периодизация, контрольные даты перехода, учетная политика, процедуры перехода.

O.M. Romashko
*Associate Professor of Accounting,
Analysis and Audit Department
«KROK» University*

Aspects of the transition process for the preparation of financial reporting according to the international standards

The article deals with the problem of domestic enterprises transition to the reporting according to the international standards. The main periods of the transition process, as well as the formation of accounting policies during the transition were considered.

Keywords: international standards of accounting, periodization, check date of the transition, accounting policies, transition procedures.

Постановка проблеми

Нагальною потребою в умовах інтеграції України до світового економічного простору став перехід бізнесу до системи обліку за міжнародними стандартами. Але процес впровадження цієї системи зіштовхується з необхідністю вирішення

кола проблемних питань в перехідний період Розширення вимог щодо розкриття інформації у фінансовій звітності, складеної за міжнародними стандартами вимагає значних методичних ресурсів для внесення змін в системи баз даних підприємства. В разі не врахування особливостей перехідного періоду, впровадження міжнародних стандартів може призвести до підготовки неякісної звітності і відповідно до негативних наслідків для підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням складання та трансформації фінансової звітності українських підприємств у фінансову звітність за міжнародними стандартами займалися багато вчених-економістів, таких як С. Голов [1; 2], В. Костюченко [8], Т. Кондрашова [3], Л. Ловінська [4] та інші. Однак, постійні зміни законодавства, неузгодженість міжнародних і національних стандартів обліку потребують постійного дослідження об'єкта обліку з метою вдосконалення відображення окремих об'єктів і достовірності інформації у звітності підприємства. Потребують повного вирішення питання гармонізації ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності за національними стандартами обліку та визначення основних шляхів удосконалення бухгалтерського обліку в Україні на основі міжнародного досвіду.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Упровадження МСФЗ європейськими компаніями супроводжувалося виникненням великої кількості проблем, пов'язаних із наявністю невідповідності вимог національних і міжнародних стандартів. Особливої уваги потребують роз'яснення щодо першого застосування міжнародних стандартів.

Формулювання цілей статті

Мета статті – розкрити аспекти процесу переходу до застосування Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження

У травні 2011 р. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» було визначено сферу та порядок застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності [7].

Відповідно до вимог закону визначено коло суб'єктів господарювання, які повинні були поетапно перейти на складання фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності за міжнародними стандартами.

На сьогодні, в період кульмінації глобалізаційних тенденцій, вітчизняні промислові підприємства поступово впроваджують міжнародні норми та стандарти, перехід здійснюється повільними темпами. Ще у 2000 р. було створено Раду з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, основною функцією якої була практична апробація норм на підприємствах. Відповідальними за впровадження МСФЗ були Міністерство фінансів і Міністерство юстиції України за участі інших державних органів, у тому числі Національного банку України. Саме банківські установи держави стали першими організаціями, що розпочали адаптацію власних систем обліку та аналізу фінансової звітності до міжнародних норм. На сьогодні серед установ, що зобов'язані застосовувати МСФЗ, виділяють банки та страхові компанії, компанії з надання фінансових послуг, зокрема послуг недержавного пенсійного забезпечення, а також фірми, що надають допоміжні послуги у сфері фінансового посередництва та страхування [3].

Міжнародні стандарти фінансової звітності та бухгалтерського обліку мають ще одну важливу функцію: виступають одним із методів модернізації та опти-

мізації функції обліку та контролю на виробництві. Створення прогресивної системи обліку та контролю на підприємстві передбачає усунення невідповідностей між національною системою обліку та міжнародними вимогами, що у свою чергу потребує гармонізації та ліквідації протиріч на законодавчому рівні. Застосування міжнародних стандартів дає змогу підприємству підвищувати рівень економічної безпеки, оскільки скорочення документообігу та спрощення звітності зумовлює зменшення кількості критичних помилок під час проведення обліку та контролю.

Міжнародні стандарти фінансової звітності уможливають розкриття та подання інформації про функціонування того чи іншого підприємства, що буде зрозумілою спостерігачеві незалежно від національності та територіальної віддаленості [4]. Таким чином, вітчизняне підприємство, що впроваджує міжнародні стандарти, має змогу залучити додаткових інвесторів та відповідно додатковий капітал, що не має національної приналежності. Водночас, подання зрозумілої та доступної інформації в загальнозживаній формі полегшує зовнішній контроль діяльності підприємств з боку аудиторів, державних органів, а щодо великих підприємств і ТНК – міжнародних організацій. Останній чинник відіграє все більш важливу роль, зважаючи на швидкість розвитку фінансових ринків і фінансових ризиків господарської діяльності. Тому застосування міжнародних стандартів фінансової звітності є неабияким кроком на шляху до зниження ризиків підприємства та забезпечення його економічної безпеки.

Однією з об'єктивних причин стримування переходу промислових підприємств є наявність відмінностей облікових систем різних країн, обумовлених національними особливостями розвитку підприємництва, а також складнощами при переході на складання звітності за Міжнародними стандартами та трансформації звітності. На сьогодні П(С)БО суттєво не суперечать міжнародним стандартам, однак не повністю охоплюють усі вимоги МСФЗ щодо подання та розкриття інформації у фінансовій звітності [8].

Крім того, процес переходу здебільшого визначається рішеннями менеджменту окремого підприємства, що у свою чергу залежать від характеру та сфери його діяльності (наявність чи відсутність зовнішньоекономічної діяльності), розмірів підприємства, очікуваних витрат на процес переходу, консервативності менеджера та керівників підрозділів тощо.

Головна відмінність міжнародних стандартів від національних полягає в увазі до деталей. Форми фінансової звітності згідно з МСФЗ є майже ідентичними, при цьому міжнародні норми передбачають велику кількість уточнень і приміток, що деталізують операції, та мають більш жорсткі вимоги до розкриття і прозорості інформації. МСФЗ прагнуть відображати об'єктивну інформацію про поточний стан компанії, тому в рамках міжнародного підходу використовується поняття справедливої (тобто ринкової) ціни активів і пасивів [1]. При цьому розроблення методів і критеріїв оцінювання витрат за справедливою ціною залишається прерогативою самого підприємства і чітко не врегульовується [2].

Застосування міжнародних стандартів фінансової звітності збільшує приток іноземних інвестицій та іноземного капіталу, сприяє поступовій інтеграції економіки України в світову економіку, обумовлює відносну стабільність міжнародних фінансових ринків, розвиток єдиної системи міжнародного та національного права, надає можливість для співставлення статистичної фінансової інформації. Аналіз структури прибутку в різних країнах світу доводить її схожість, тобто країни, що ведуть облік за МСФЗ, не мають суттєвих відмінностей у визначенні та аналізі основних фінансових показників [4].

Таким чином, національні стандарти здійснення обліку на вітчизняних підприємствах у цілому відповідають вимогам міжнародних стандартів фінансової звітності. МСФЗ не визначають порядок ведення облікової діяльності та не несуть рекомендацій з приводу аналізу отриманої інформації. Вони лише представляють загальні правила оцінки та подання інформації у фінансових звітах. МСФЗ виступають у якості міжнародних норм, створених для узагальнення та уніфікації бухгалтерського обліку та фінансової звітності, проте вони не є обов'язковими і мають рекомендаційний характер. Застосування МСФЗ знижує бар'єри на шляху транснаціональної виробничої діяльності та сприяє росту ефективності міжнародної економічної діяльності. Крім того, міжнародні стандарти, завдяки спрощенню процедур обліку та форм надання кінцевих результатів, сприяють зниженню кількості потенційних помилок у звітах, сприяють більш адекватному відображенню результатів обліку та контролю. Це підвищує ефективність процесу прийняття фінансових рішень на основі результатів облікової діяльності, знижує ризики, притаманні аналізу облікової інформації.

У процесі переходу на складання звітності за міжнародними стандартами виділяють три періоди: підготовчий, перехідний і перший звітний. У кожного з названих періодів є часові рамки з установленними контрольними датами, за винятком підготовчого.

Складність підготовчого періоду в тому, що процедури цього періоду не регламентуються жодним з існуючих стандартів. Початок підготовчого періоду може бути визначений за будь-якою з дат, що передують даті переходу на складання звітності за міжнародними стандартами. Тривалість цього періоду обмежена і визначається специфікою діяльності підприємства.

Основні процедури підготовчого періоду пов'язані з вибором реалізації переходу на складання звітності за міжнародними стандартами. На цьому етапі необхідно ухвалити рішення про дату переходу, якщо вона не визначена законодавством, а також оцінити ресурси, які можна задіяти в переході на МСФЗ [5].

При оцінці ресурсів необхідно врахувати можливі варіанти, а саме: самостійний перехід; аутсорсинг; ко-сорсинг.

Перший варіант переходу є мінімально витратним, оскільки процедури перехідного періоду будуть виконані кваліфікованими штатними працівниками. При цьому спеціалісти самостійно розробляють трансформаційну документацію.

У разі якщо підприємство обирає аутсорсинг, то слід врахувати, що всі процедури підготовчого періоду будуть виконані аудитором, однак відповідальність за достовірність такої звітності несе керівництво підприємства [7].

При виборі ко-сорсингу процедури будуть виконуватися як штатними спеціалістами, так і спеціалістами аудиторської або консалтингової фірми. За такого варіанта оцінки ресурсів підприємство отримує комплект документації, пов'язаної з переходом, а працівники підприємства набувають певного досвіду щодо складання звітності за міжнародними стандартами. Однак і другий, і третій варіанти потребують фінансування.

Незалежно від вибору варіанта переходу підприємства на складання звітності за МСФЗ, координатором цього процесу є головний бухгалтер підприємства або трансформаційна комісія. Трансформаційна комісія створюється на підприємствах, в організаційній структурі яких є багато спеціалізованих служб. Названі служби підприємства надають інформацію про пов'язаних осіб, судові процеси, управління капіталом, застави, укладені договори, маркетингові акції та інші питання господарської діяльності. Склад трансформаційної комісії затверджує керівник підприємства своїм наказом. До складу трансформаційної комісії по-

винні увійти керівник підприємства, фінансовий директор, головний бухгалтер, співробітники, компетентні у сфері економіки, фінансів, права, виробництва.

Важливим питанням підготовчого періоду є розроблення і затвердження облікової політики підприємства. У цьому документі трансформаційна комісія повинна розкрити альтернативні облікові рішення і викласти прийняті облікові рішення, у разі якщо МСФЗ не визначає їх. На практиці, у наказі про облікову політику зазначають ключові положення із самих міжнародних стандартів. Такого порядку розроблення облікової політики бажано дотримуватися для підприємств, що складають консолідовану фінансову звітність. Крім того, такі підприємства розробляють два документи: положення про організацію обліку за міжнародними стандартами фінансової звітності та наказ про облікову політику. Основними відмінностями між цими документами є те, що в положенні про організацію обліку розкриваються деталізація стандартів обліку щодо оцінки та відображення окремих об'єктів обліку, а в наказі про облікову політику – тільки обрані положення, що стосуються тільки облікових альтернатив.

Щорічно підприємства повинні переглядати облікову політику, адже в міжнародні стандарти обліку доволі часто вносять зміни, що можуть істотно впливати на облікову політику та порядок обліку окремих елементів фінансової звітності.

При переході на складання звітності за МСФЗ протягом підготовчого періоду облікову політику апробують, уточнюють. У цей період поширені випадки, коли застосування розроблених положень облікової політики негативно впливає на фінансовий результат. Це, у свою чергу, змушує підприємства шукати інші альтернативні облікові рішення.

Відповідно до МСФЗ 1 «Перше застосування міжнародних стандартів фінансової звітності» при коригуванні облікової політики, яка була розроблена на підготовчому етапі і прийнята на дату переходу, необхідно здійснити коригування вхідних залишків, відображених у звітності на дату переходу [5].

Внесені зміни повинні бути відображені в примітках до річної фінансової звітності, так як це передбачено в МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» [5].

Обов'язковою процедурою підготовчого етапу є проведення інвентаризації активів, елементів капіталу та зобов'язань. Інвентаризація на дату переходу складання звітності за МСФЗ передбачає аналіз критеріїв визнання елементів фінансової звітності, формування ставлення до наявних активів, елементів капіталу та зобов'язань, а також оцінку їх вартості за МСФЗ.

Так, підчас інвентаризації запасів, крім загальних процедур необхідно:

- установити відповідність наявних запасів підприємства критеріям визнання, регламентованим МСБО 2 «Запаси»;
- оцінити термін використання запасів, створивши резерв невикористаних;
- порівняти собівартість запасів із чистою вартістю реалізації;
- виявити наявність ознак знецінення;
- сформувати резерв під виявлене знецінення.

Подібні процедури необхідно провести і для інших активів, а також елементів капіталу та зобов'язань.

Результати проведеної інвентаризації в перехідному періоді будуть слугувати основою трансформації вхідних залишків на дату переходу.

Важливим на підготовчому етапі переходу на складання звітності за МСФЗ є аналіз помилок у звітності, складаній за П(С)БО, врахування відмінностей визнання окремих статей в оподаткуванні [6]. Найбільш поширеними помилками є відмінність у відображенні окремих статей звітності, а саме: незастосування

рахунків відображення авансів одержаних та авансів виданих; відсутність поточних зобов'язань за довгостроковою заборгованістю; відсутність визнання відстрочених податкових активів і відстрочених податкових зобов'язань; нестворення резервів під майбутні витрати, сумнівні борги, знецінення запасів; облік активів, які не відповідають критеріям визнання; нерозмежування витрат майбутніх періодів та неправильна оцінка незавершеного виробництва тощо.

Перехідний і перший звітний період процесу переходу на складання звітності за МСФЗ регламентовані МСФЗ 1 «Перше застосування міжнародних стандартів фінансової звітності». Названі етапи переходу тривають два роки, тобто два річних звітних періоди. Датою, що розмежовує підготовчий і перехідний періоди, є дата переходу на складання звітності за МСФЗ. Відповідно до МСФЗ 1 такою датою є дата найбільш раннього періоду, за який підприємство подає повну порівняльну інформацію за МСФЗ у своїй першій звітності [5].

Таким чином, початок перехідного періоду визначається за датою переходу на складання звітності за МСФЗ, а кінець перехідного періоду є початком першого звітного періоду.

Відповідно до МСФЗ 1 «Перше застосування міжнародних стандартів фінансової звітності» першим звітним періодом є останній звітний період, охоплений першою фінансовою звітністю підприємства, складеною за МСФЗ. У разі, якщо дата переходу на складання фінансової звітності припадала на 1 січня 2014 р., то увесь 2013 р. є періодом формування повної порівняльної інформації для першої фінансової звітності, складеної за МСФЗ, а першою фінансовою звітністю, складеною відповідно до вимог МСФЗ, буде звітність за 2014 рік.

Висновки

Перехід вітчизняних підприємств на складання звітності за міжнародними стандартами – складний процес, виконання якого є ретроспективним. Трансформація звітності, складеної за національними стандартами, передбачає проведення сукупності процедур, які дають можливість перетворити фінансову інформацію, наведену у звітності за П(С)БО, у фінансову звітність, яка відповідає міжнародним стандартам. Основними етапами переходу на складання звітності за міжнародними стандартами є підготовчий, перехідний, перший звітний. Кожному етапові притаманні певні процедури, які необхідно виконати у визначеній послідовності з метою зниження ризику недостовірного вибору альтернативних облікових рішень.

Література

1. Голов С. Ф. МСФЗ у Законі / С. Ф. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – № 9. – С. 3-9.
2. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами: практичний посібник / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко. – К. : Лібра, 2004. – 880 с.
3. Кондрашова Т. Міжнародні та національні стандарти бухгалтерського обліку: порівняльна характеристика / Т. Кондрашова, О. Соболева // Економіка. – К., – 2009. – № 4. – С. 16-20.
4. Ловінська Л. Г. Бухгалтерський облік – інформаційне підґрунтя євроінтеграційних процесів в Україні / Л. Г. Ловінська / Економіка и управление. – К. : 2009. – № 1. – С. 23-28.
5. Міжнародні стандарти фінансової звітності. – 2011, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_010
6. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
7. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 12 травня 2011 р. № 3332-YI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nnger=3332-17>

8. Трансформація фінансової звітності українських підприємств у фінансову звітність за міжнародними стандартами. Методичний посібник. Четверте видання / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко, О. М. Кулага. – К. : ФПБАУ, 2013. – 268 с.

УДК 336.131:65.012.8

О.Ю. Сова

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та банківського бізнесу,
Університет економіки та права «КРОК»*

Напрями вдосконалення механізму управління фінансовою безпекою підприємств

Автором наведено науково-теоретичні положення забезпечення фінансової безпеки підприємств в умовах глобалізації. Визначено шляхи вдосконалення елементів механізму управління фінансовою безпекою суб'єктів господарювання.

Ключові слова: фінансова безпека суб'єктів господарювання, глобалізаційні процеси в економіці, загрози, механізм управління фінансовою безпекою підприємства, фінансова стійкість.

Е.Ю. Сова

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов и банковского бизнеса,
Университет экономики и права «КРОК»*

Направления совершенствования механизма управления финансовой безопасностью предприятий

Автором приведены научно-теоретические положения обеспечения финансовой безопасности предприятий в условиях глобализации. Определены пути совершенствования элементов механизма управления финансовой безопасностью субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: финансовая безопасность субъектов хозяйствования, процессы глобализации в экономике, угрозы, механизм управления финансовой безопасностью предприятия, финансовая устойчивость.

O.Y. Sova

*Ph.D. in Economics,
Associate Professor of Finance and Banking Department,
«KROK» University*

The ways of improvement of the enterprises financial security management mechanism

The author gives the scientific and theoretical concepts on the provision of the enterprises financial security in the conditions of globalization. The ways of improvement of mechanism elements of the economic entities financial security were defined.

Keywords: Economic entities financial security, processes of globalization in the Economy, threats, enterprise financial security management mechanism, financial stability.

Постановка проблеми

В умовах кризових тенденцій розвитку світової економіки підприємства здійснюють свою діяльність під впливом низки дестабілізуючих факторів, серед яких: військово-політичні загрози, економічні обмеження, несталість законодавства, нерозвиненість фінансового ринку, недосконалість інструментарію застосування сучасних методів управління. Отже, проблема забезпечення фінансової безпеки підприємств, як інструменту захисту від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, вимагає відповідності останньої критеріям гнучкості та безперервності, а також необхідності узгодження та реалізації фінансових інтересів суб'єктів управління. За таких умов першочерговою потребою є вдосконалення механізму управління фінансовою безпекою підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Ефективність діяльності суб'єктів, що господарюють у ринковій економіці, обумовлюється багато в чому станом їхніх фінансів, що призводить до необхідності розгляду проблем забезпечення фінансової безпеки і стійкості підприємства. Аналіз економічної літератури в аспекті дослідження фінансової безпеки підприємства показав, що значна увага у працях вітчизняних науковців приділяється визначенню сутності категорії «фінансова безпека» [1; 5; 6], перелікові окремих загроз та індикаторів фінансової безпеки [2-4; 12], висвітленню певних підходів до забезпечення фінансової безпеки [7; 8; 11]. Однак механізм управління фінансовою безпекою підприємств в умовах глобалізації та шляхи його вдосконалення в епоху сучасних інтеграційних процесів є ще недостатньо розробленими.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Недосконалість трактування елементів системи управління фінансовою безпекою та низка дискусійних питань, пов'язаних зі структуруванням цього поняття в економічній науці, зумовлюють об'єктивну необхідність пошуку шляхів удосконалення елементів механізму управління фінансовою безпекою суб'єктів господарювання.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення шляхів підвищення фінансової безпеки підприємств на основі аналізу фінансових результатів вітчизняних суб'єктів господарювання, а також розроблення заходів, що повинні здійснюватися державою з метою забезпечення належного рівня фінансової безпеки підприємств за умов інтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Прояв загроз безпеці економіки підприємства відображатиметься на його фінансовому стані, саме через це необхідним є застосування системи управління фінансовою безпекою, що повинна враховувати альтернативні шляхи забезпечення безпеки підприємства.

Фінансова безпека підприємства може бути визначена як стан системи економічних відносин на підприємстві, який у межах наявних фінансових інструментів забезпечує досягнення кінцевих цілей фінансових стратегій, і може бути виражений у кількісних та якісних показниках відповідно до принципів та обраних методів управління.

Широковживаним є визначення І. Бланка, відповідно до якого фінансова безпека підприємства – це кількісно і якісно детермінований рівень його фінансового стану, який забезпечує стабільний захист його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру, параметри якого визначають на основі його фінансової філософії та створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого росту в нинішньому і перспективному періоді [1, с. 115].

Під управлінням фінансово-економічною безпекою підприємства розуміють систему принципів і методів розроблення та реалізації управлінських рішень, що пов'язані із забезпеченням захисту його пріоритетних фінансово-економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз [2, с. 63].

Точне оцінювання загроз фінансово-економічній безпеці підприємства, розроблення та реалізація методів нейтралізації негативного впливу цих загроз вимагають побудови адекватного механізму управління фінансово-економічною безпекою.

Механізм управління економічною безпекою підприємства повинен включати методи (організаційно-технологічні, соціально-економічні, адміністративні, правові, соціально-психологічні, інформаційні), інструменти та заходи їх реалізації. До складу механізму управління фінансовою безпекою підприємства С.В. Васильчак відносить такі елементи: сукупність фінансових інтересів підприємства, функції, принципи і методи управління, організаційну структуру, управлінський персонал, техніку і технології управління, фінансові інструменти, критерії оцінювання рівня фінансової безпеки. У такому розумінні механізм фінансового убезпечення підприємства становить єдність процесу управління та системи управління, що відповідає існуванню діалектичної суперечності змісту (процес управління) і форми (структура управління) [3, с. 152]. Систему управління можна розглядати як сукупність механізмів, необхідних для реалізації цілей управління.

Управління фінансовою безпекою залежить від обґрунтованого використання методів оцінки її рівня як бази й інструменту контролю та завдання орієнтирів для планування і здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства. Виходячи із зазначеного, механізм управління економічною безпекою підприємства повинен включати сукупність взаємопов'язаних процесів планування, регулювання, мотивації та контролю, які забезпечують фінансову стійкість підприємства (рисунк).

Діяльності підприємства властиві різні за джерелами виникнення, характером, обсягом і структурним рівнем загрози. З метою визначення поточного рівня фінансової безпеки підприємства доцільно проводити докладний аналіз загроз негативних впливів на фінансову безпеку підприємства і можливих збитків, а також існуючої на підприємстві системи аналізу для оцінювання результатів його діяльності. Фінансова безпека відображає такий стан, за якого підприємство знаходиться у фінансовій рівновазі, забезпечується його стійкість, платоспроможність і ліквідність у довгостроковому періоді; задовольняються потреби у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення; забезпечується захищеність фінансових інтересів власників підприємства; існує здатність протистояти існуючим і потенціальним небезпекам, що призводять до фінансового збитку.

Держава як регулятор підприємницької діяльності створює передумови для формування необхідного рівня фінансової безпеки у вигляді оптимальної мо-



Рис. Структура механізму управління фінансовою безпекою підприємств

Джерело: [2, с. 298; 10].

нетарної, валютної, інвестиційної, бюджетно-податкової та інших політик, а суб'єкти підприємництва використовують надані можливості з метою максимізації очікуваних фінансових результатів. Сьогодні в умовах глобальної конкуренції питання оцінки рівня фінансової безпеки підприємств є досить актуальним, оскільки критерії підвищення фінансової безпеки досі залишаються дискусійними. Основним критерієм оцінювання стану фінансової безпеки на підприємстві є чистий прибуток.

Про незадовільний стан управління фінансовою безпекою підприємств в Україні свідчать фінансові результати їхньої діяльності, зокрема частка збиткових підприємств у 1 кварталі 2014 р. зросла на 16,8% порівняно з підсумками 2013 р. і становила 50,9%. Звичайно, беремо до уваги порушення економічної рівноваги через військові дії на території України. У 2013 р. частка збиткових підприємств становила 34,1%, а у 2012 р. – 35,5%, тобто спостерігалася спадна тенденція цього показника.

У 2011 р. вітчизняні підприємства отримали 122,2 млрд. грн. чистого прибутку від діяльності, у 2012 р. показник знизився до 101,9 млрд. грн.; 2013 рік завершено суб'єктами господарювання з прибутком у сумі 29,6 млрд. грн., а в першому кварталі 2014 р. фінанси підприємств відображають кризові явища в економіці в значних обсягах – збиток 184,6 млрд. гривень.

Частку збиткових підприємств України за видами економічної діяльності наведено в таблиці.

Такі тенденції до зростання частки збиткових підприємств і погіршення рентабельності операційної діяльності підприємств України можна пояснити об'єктивними причинами, зокрема загостренням політико-економічної ситуації в країні. Проте можна виявити приклади підприємств, які мають достатній резерв для успішної діяльності в такій складній ситуації, а, отже, серед суб'єктивних чинників погіршення фінансово-економічних результатів діяльності можна назвати недостатню увагу керівників підприємств до проблем фінансово-економічної безпеки та забезпечення стійкого до зовнішніх та внутрішніх загроз фінансово-економічного стану підприємства.

Підвищення фінансової безпеки в умовах глобалізації насамперед передбачає

Таблиця

Фінансові результати діяльності підприємств України за 2011-2014 рр., %

	Чистий прибуток (збиток), млн. грн.				Підприємства, які мали збиток, %			
	2011	2012	2013	1 кв. 2014	2011	2012	2013	1 кв. 2014
Усього	122210,0	101884,7	29602,8	-184552,3	34,9	35,5	34,1	50,9
сільське, лісове та рибне господарство	25565,9	26992,7	16005,4	-561,2	17,0	21,7	20,2	11,5
промисловість	58662,3	21353,4	13204,5	-84254,2	37,4	37,6	36,8	54,7
будівництво	-3845,8	-71,1	-5547,2	-1919,5	39,5	39,5	37,9	52,5
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотр. засобів	21591,5	9608,0	-8572,5	-37784,8	33,3	34,0	33,0	48,1
транспорт, склад- ське господарство, поштова діяльність	8741,4	7524,9	2470,1	-5377,2	36,6	38,2	36,9	57,6
тимчасове розміщ. й орг. харчування	-571,6	-862,5	-1266,0	-2162,4	39,7	41,1	40,3	66,3
інформація та телекомунікації	4440,7	6300,1	6729,8	-5393,3	38,9	36,4	36,5	51,9
фінансова та стра- хова діяльність	12423,2	37984,3	23928,5	-6047,4	40,5	39,7	39,1	35,8
операції з нерухо- мим майном	-12060,8	-8539,5	-8465,4	-10672,6	45,8	44,7	42,2	56,7
професійна, науко- ва та техн. діяль- ність	11167,8	-165,5	-6293,1	-28477,7	37,1	37,8	36,6	46,4
діяльність у сфері адм. та допом. об- слуговування	-2213,2	3889,4	-1494,7	-1498,5	38,8	39,5	35,5	42,8
освіта	100,9	136,8	138,6	24,7	31,6	31,9	30,2	24,2
охорона здоров'я та надання соц. до- помоги	-119,8	30,5	-32,9	-491,8	38,7	37,3	35,3	57,5
мистецтво, спорт, розваги та відпоч.	-1706,2	-2280,4	-1177,6	129,2	43,8	45,7	42,8	67,6
надання інших видів послуг	33,7	-16,4	-24,7	-65,6	33,7	36,2	32,0	34,5

Джерело: складено автором на основі [9]

поліпшення основних показників розвитку підприємств, досягнення рівня країн із розвинутою економікою. Для цього необхідно здійснювати постійний аналіз діяльності підприємств і використовувати світовий досвід забезпечення їхньої фінансової безпеки як на державному рівні, так і на рівні суб'єктів господарювання.

Входження України на світові фінансові ринки в умовах фінансової глобалі-

зації є складним і тривалим процесом. Тому кожний крок на шляху до інтеграції повинен бути ретельно обґрунтованим і сприяти розвиткові на підприємствах надійної системи фінансово-економічної безпеки. Важливим цільовим спрямуванням системи фінансової безпеки підприємства є створення необхідних фінансових передумов стійкого зростання підприємства в поточному і перспективному періодах.

Наприклад, спостерігаючи недосконалість методології у сфері коефіцієнтного аналізу фінансового стану суб'єктів підприємництва, запропонуємо заходи вдосконалення системи управління фінансовою безпекою підприємств:

- уточнення нормативів за головними коефіцієнтами фінансового аналізу, а також розроблення нормативів за окремими видами економічної діяльності;
- розроблення системи критеріїв та індикаторів оцінки рівня економічної безпеки підприємництва регіону та її систематичний моніторинг;
- визначення рівня конкурентних переваг підприємства у взаємодії з зовнішнім і внутрішнім середовищами;
- уточнення економіко-математичних методів і моделей, що дають можливість комплексно описувати всі складові системи фінансово-економічної безпеки підприємства і взаємозв'язки між ними;
- здійснення моніторингу та прогнозування основних індикаторів системи фінансово-економічної безпеки підприємства на основі трендових моделей динаміки окремих показників ефективності функціонування системи безпеки або трендової моделі динаміки узагальненого показника тощо.

У сучасних умовах інтеграційних процесів існує необхідність розроблення, затвердження і реалізації стратегії забезпечення фінансової безпеки підприємства у вигляді відповідної програми на перспективу; постійного моніторингу реальних і потенційних загроз фінансовій безпеці з метою своєчасного їх виявлення та розроблення заходів щодо їх нейтралізації.

Визначаючи сукупність власних фінансових інтересів підприємства у складі його місії, критеріїв оцінки стану фінансової безпеки і прогнозу кількісних значень індикаторів системи фінансової безпеки на перспективу, забезпечуватиметься збалансованість фінансових інтересів підприємства, окремих його підрозділів і персоналу.

При своєчасному розробленні та застосуванні заходів із нейтралізації загроз фінансовій безпеці підприємства розширюватиметься поле щодо створення стимулів для ефективного використання ресурсного потенціалу, запровадження інноваційних проектів на підприємствах України.

Висновки

В умовах фінансової нестабільності, яка характеризується коливанням факторів зовнішнього середовища підприємства, загрозами його фінансовим інтересам з боку окремих суб'єктів господарювання, високим рівнем фінансових ризиків, одним із актуальних напрямів управлінської діяльності підприємства є забезпечення його фінансової стійкості. Діяльність державних органів управління в галузі поліпшення фінансової безпеки підприємств повинна бути спрямована як на активізацію підприємницької діяльності, так і на підвищення їхньої конкурентоспроможності.

З метою мінімізації ризиків і максимального використання переваг вітчизняних підприємств від інтеграційних процесів, державі слід проводити виважену політику, яка включатиме такі складові: удосконалення політики державного регулювання діяльності підприємств, стимулювання внутрішнього попиту на про-

дукцію вітчизняних компаній, удосконалення процедур стандартизації та сертифікації продукції, сприяння експорту, спрямоване на відкриття іноземних ринків для вітчизняних промислових підприємств. Реалізація таких заходів дасть змогу не лише мінімізувати негативні соціально-економічні наслідки глобалізаційних процесів, а й значно укріпити конкурентні позиції вітчизняних підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Україна повинна скористатися досвідом розвинених держав та усунути недоліки своєї державної регуляторної політики, а саме – делегувати повноваження розвитку підприємництва на місцевий рівень. Це доцільно у зв'язку з тим, що місцеві органи самоврядування об'єктивно мають більше можливостей проводити ефективну політику підтримки та розвитку підприємництва, оскільки глибше усвідомлюють проблеми та специфіку розвитку бізнесу в регіоні.

Отже, механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства є невід'ємним елементом системи його управління. Досягнення необхідного для функціонування й успішного розвитку рівня фінансової безпеки є можливим завдяки розробленню та реалізації взаємоузгоджених дій державних регулюючих органів і керівництва суб'єктів господарювання. Саме розроблення інструментів механізму управління фінансовою безпекою підприємств повинно стати предметом подальших досліджень у цій сфері.

Література

1. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.
2. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, О. Р. Бойкевич [за ред. Т. Г. Васильціва]. – Львів : Видавництво, 2012. – 386 с.
3. Васильчак С. В. Управління фінансовою безпекою підприємства / С. В. Васильчак, Н. В. Процикевич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.18. – С. 151-153.
4. Д'яконова І. І. Ресурсно-функціональний підхід у дослідженні фінансової безпеки підприємства та корпоративного управління / І. І. Д'яконова, Ю. М. Петренко // Бізнес інформ. – 2013. – № 2. – С. 188-193.
5. Єрмошенко М. М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: наукова монографія / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева. – К. : НАУ, 2010. – 232 с.
6. Мойсеєнко І. П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: навч. посіб. / І. П. Мойсеєнко, О. М. Марченко; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : [б. в.], 2011. – 380 с.
7. Нусінова О. В. Оцінка фінансової безпеки підприємств: монографія / О. В. Нусінова. – Кривий Ріг : Діоніс, 2011. – 189 с.
8. Основи формування економічної безпеки України: колективна монографія / за заг. ред. І. П. Мойсеєнко. – Львів : СПОЛЮМ, 2011. – 208 с.
9. Статистична інформація // Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Теоретико-методичні та прикладні засади забезпечення фінансово-економічної безпеки: монографія / за ред. д.е.н., проф. А. В. Череп. – Запоріжжя : ЗНУ, 2013. – 311 с.
11. Фінансова безпека будівельних підприємств: монографія / Ю. М. Воробйов, О. І. Воробйова, О. Г. Блажевич ; Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімферополь : АРІАЛ, 2013. – 179 с.
12. Формування фінансової безпеки підприємства: монографія / О. В. Родіонов [та ін.] ; Луган. нац. аграр. ун-т. – Луганськ : Ноулідж, 2011. – 247 с.

УДК 336.7

І.В. Співак

*кандидат економічних наук,
заступник начальника управління —
начальник відділу макроекономічного аналізу
та короткострокового прогнозування,
Національний банк України*

Монетарна економіка як форма модифікації глобальної економіки

У статті досліджено процес модифікації глобальної економіки в монетарну економіку за рахунок збільшення ролі фінансової сфери, зокрема її валютної складової під впливом стрімких глобалізаційних перетворень. Зазначено, що глобальна монетарна економіка виступає відображенням рішень валютного характеру, які мають суттєвий вплив на макроекономічні процеси та змінюють світовий механізм у рамках забезпечення національних інтересів.

Ключові слова: глобальна економіка, глобальна монетарна економіка, валютний механізм, потоки капіталу, глобалізаційні процеси.

И.В. Спивак

*кандидат экономических наук,
заместитель начальника управления —
начальник отдела макроэкономического анализа
и краткосрочного прогнозирования,
Национальный банк Украины*

Монетарная экономика как форма модификации глобальной экономики

В статье исследован процесс модификации глобальной экономики в монетарную экономику за счет увеличения роли финансовой сферы, в частности ее валютной составляющей под влиянием стремительных глобализационных преобразований. Отмечается, что глобальная монетарная экономика выступает отражением решений валютного характера, которые имеют существенное влияние на макроэкономические процессы и изменяют мировой механизм в рамках обеспечения национальных интересов.

Ключевые слова: глобальная экономика, глобальная монетарная экономика, валютный механизм, потоки капитала, глобализационные процессы.

I.V. Spivak

*Ph.D. in Economics, Deputy Head of Division —
Head of Department of Macroeconomic Analysis
and Short-Term Forecasting of National Bank of Ukraine*

Monetary economics as a form of the global economy modification

The process of modification of the global economy to the monetary economy by increasing the role of the financial sector, including its currency component under the influence of rapid globalization changes is investigated in the article. It is noted that the global monetary

economy stands as the reflection of the decisions of the monetary nature, which have a significant impact on macroeconomic processes and change the global mechanism within the protection of national interests.

Keywords: global economy, the global monetary economy, monetary mechanism, capital flows, globalization processes.

Постановка проблеми

Тема глобальної монетарної економіки для української науки є досить новою, хоча на міжнародній арені вже неодноразово порушувалися питання стосовно розгляду макроекономічних процесів крізь призму валютних перетворень. Адже по суті глобальна економіка на сучасному етапі розвитку, первинна роль в якій надається фінансовому секторові, а основним механізмом функціонування є валютний, трансформувалася у глобальну монетарну економіку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання монетарної економіки починали розглядати ще з 1939 р. (М. Гелперін – «Міжнародна монетарна економіка» [9]). Далі розвиток глобалізаційних процесів призвів до збільшення зацікавленості цим питанням, наразі його розглядають професор Інституту політичних досліджень у Парижі П.-О. Гуренша [8], професор Швейцарського інституту економіки KOF М. Газебнер [7], професор Австралійського міжнародного університету RMIT Дж. Боймел [5] та інші. Однак усі напрями дослідження обмежуються лише питаннями обмінного курсу, потоків капіталу та впливу на економічні процеси, не зачіпаючи основних рушіїв таких дій, тобто інтересів, які держави намагаються обстоювати інструментами валютного механізму на геоекономічній арені.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Розуміння підходів до визначення як глобальної економіки, так і валютного механізму є досить складним і неоднорідним. Крім того, відсутність чіткого усвідомлення того, що монетарна економіка не є прямим віддзеркаленням монетарної політики, а остання, у свою чергу, є лише складовою монетарної економіки та інституційною архітектонікою валютного механізму, потребує більш комплексного аналізу.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження питання модифікації глобальної економіки під впливом фінансової, зокрема валютної складової у глобальну монетарну економіку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Починаючи з XIX ст. до початку Першої світової війни у сфері міжнародних економічних відносин панував ліберальний порядок, заснований на золотому стандарті. Обсяг світової торгівлі зростав з 1870 по 1914 рр. в середньому на 3,4% щорічно, у той час як промислове виробництво – на 2,1%, населення збільшилося трохи більше ніж у півтора разу, а обсяг світової торгівлі в 10 разів [1, с. 57-58]. У 1913 р., за оцінками А. Медісона, відношення світового товарного експорту до валового світового продукту (експортна квота) становило 7,9% [11, с. 363], а в країнах Західної Європи, США, Канади, Австралії, Нової Зеландії та Японії, за підрахунками П. Байрона, навіть 12,9% [3, с. 7]. У період між 1870-1913 рр. середньорічне зростання іноземних інвестицій, що становило 4,2%, випереджало зростання не тільки світового валового продукту (2,1%), а й світової торгівлі (3,4%). До 1913 р. обсяг експорту капіталу досяг 5% ВВП країн-донорів,

а частка накопичених ПІІ у 1913 р. перевищила 9% світового виробництва [11, с. 126].

На 40-60 рр. XIX ст. припадають найвищі темпи зростання світової торгівлі порівняно з серединою XIX першої половини XX століття. Глобальна економіка відображає:

- географічний імператив, що виражається в органічному зв'язку економіки та простору, у впливі кліматичних і ландшафтних особливостей на форми і закономірності господарської діяльності;

- могутність та її актуальний інструментарій, що спричиняє зрушення міжнародних силових ігор зі сфери військово-політичної в економічну, який породжує особливий тип конфліктів – геоекономічні колізії в глобальному контексті;

- політику і стратегію підвищення конкурентоспроможності держави в умовах глобалізації економіки (уніфікації та поглинання світової економіки «вселенським ринком», її нової структурності);

- просторову локалізацію (географічну і трансгеографічну) у новому глобальному універсумі різних видів економічної діяльності, нову типологію світового поділу праці;

- злиття політики й економіки у сфері міжнародних відносин, формування на цьому базисі системи стратегічних взаємодій і основ глобального управління.

Постійна боротьба на світовій арені за можливість контролю над простором, рухом капіталу і робочої сили, встановлення влади з метою обстоювання своїх інтересів усе більше переходить із політичної в економічну площину. В основі цієї боротьби лежить забезпечення інтересів держав крізь призму валютних перетворень, що дають змогу розглядати геоекономіку в контексті саме монетарної економіки (рис.1).

Модифікація глобальної економіки у глобальну монетарну економіку відбувається на фоні розвитку глобалізму, що демонструється нині економічною цивілізацією й одночасно створює умови для встановлення особливої валютної влади, яка за допомогою володіння світовими грошима і розпорядження вартістю, управління валютними потоками дає змогу впливати як на весь світовий господарський простір, так і на окремі держави.

Уперше поняття «монетарна економіка» запропонував доцент Інституту міжнародних досліджень (Женева) М. Гелперін у роботі «Міжнародна монетарна економіка» 1939 р. [9]. Звичайно, що в умовах функціонування режиму золотого стандарту значна увага приділялася саме цьому аспектові, однак межі монетарної економіки були досить окреслені. Зокрема, рамки міжнародної монетарної економіки охоплювали міжнародні валютно-фінансові відносини, так званий грошовий інтернаціоналізм і зміни у валютній політиці. Причому широко розглядалися питання міжнародних розрахунків та умов валютної стабільності на фоні національної економічної політики та міжнародних політичних відносин. Однак висновки М. Гелперіна щодо зміни акцентів у проведенні валютної політики від міжнародного рівня до національного в період динамічного розвитку міжнародних відносин не були сприйняті адекватно. Відповідно й тема монетарної економіки зійшла нанівець.

Після Другої світової війни відбулася широкомасштабна лібералізація в торговельній та інвестиційній сферах, зумовлена низкою політичних і технологічних факторів, зокрема: реконструкцією валютно-грошової системи через укладання бреттон-вудських угод і заснуванням МВФ і МБРР; зниженням тарифних бар'єрів, скороченням контролю за імпортом і поступовим поверненням до кон-

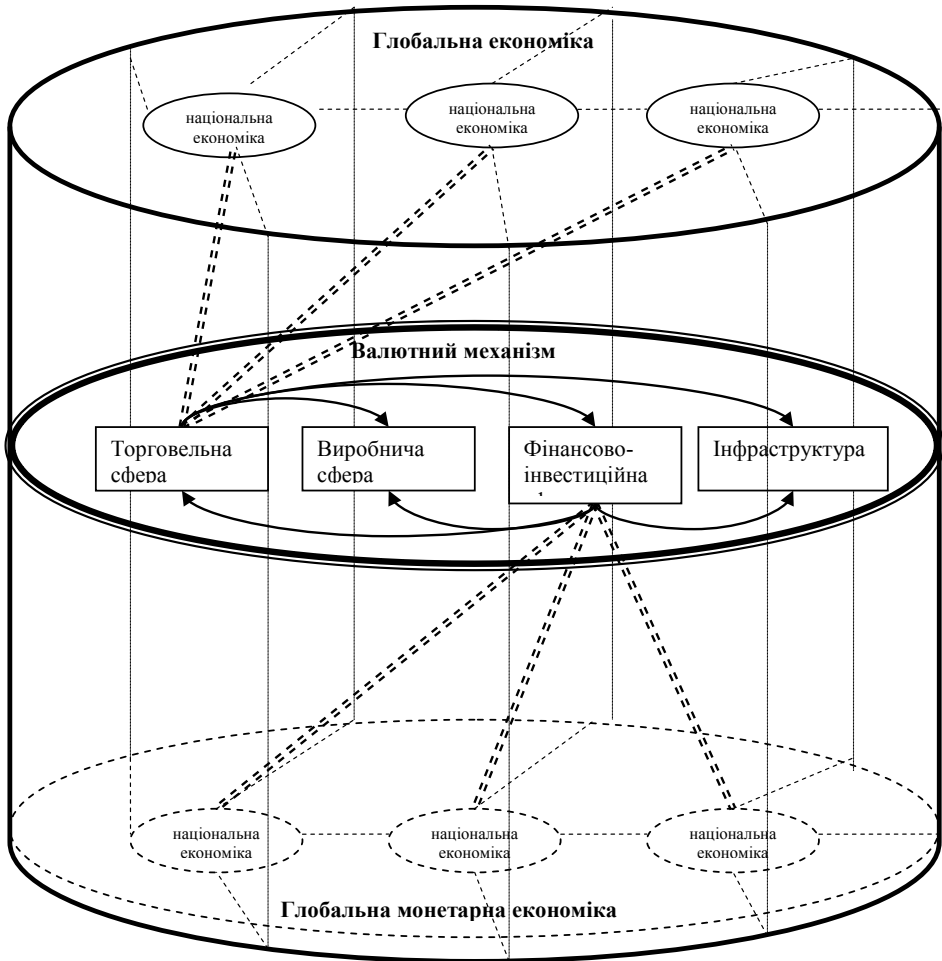


Рис. 1. Модифікація глобальної економіки

Джерело: побудовано автором на основі проведеного дослідження

вертованості валют; розвитком зон вільної торгівлі, у тому числі Європейського економічного співтовариства. Так, із 1950 по 1970 рр. обсяги світової торгівлі зросли майже в 5 разів, при цьому річні темпи зростання сягали 7% протягом 1950 рр. і 10% протягом 1960 рр. [4, с. 60]. У зв'язку з руйнівними наслідками Другої світової війни, обсяги зовнішньої торгівлі остаточно були відновлені у першій половині 70-х рр. XX століття. Промислово розвинуті країни вийшли на рівень 1890 р. за обсягами товарного експорту у ВВП лише на початку 1970 рр., а на рівень 1913 р. – у 1974 р., коли доходи від зовнішньої торгівлі забезпечувалися в основному за рахунок збільшення цін на нафту [4, с. 61].

У 1980-1990 рр. світове господарство вступило в нову фазу так званого глобального капіталізму, трансформаційні зміни в якому зініціювали розвиток нової хвилі глобалізації. Якщо в 1960 рр. воно становило сукупність окремих національних господарств, де виробництво організовано в рамках однієї держави, то починаючи з 1970 рр., відбулися зрушення в напрямі формування глобального поділу праці у виробничій і торговельній сферах.

Із розвитком глобалізаційних процесів і політичних перетворень 1989 р. знову повертаються поступово до питання монетарної економіки. Так, Б. Маккалум

у роботі «Монетарна економіка: теорія і політика» [10] по-новому відкриває питання, пов'язані з монетарною економікою, яка концентрується на концепціях обмінного курсу, руху капіталу та перспективних механізмах багатодержавної співпраці. Зокрема, привертає увагу виклад Б. Маккалумом основних понять в історичній ретроспективі економіки США та глобальної економіки з акцентом на міжнародні монетарні установи з 1800 р., представлення аналітичних моделей з використанням фіксованих і плаваючих валютних курсів при різній мобільності капіталу, а також виокремлення розділу щодо питання політики Європейської валютної системи.

Саме з цього періоду розпочинається свіжий погляд на монетарну економіку, у якій на одному щаблі перебувають об'єкти суто теоретичні, наприклад, що приймають ідеї з теорії загальної рівноваги і сучасної фінансової теорії, а на другому – більш неортодоксальні підходи, такі як схематичний (circuitist) і посткейнсіанський підходи.

Однак відсутність чіткого усвідомлення того, що монетарна економіка не є прямим віддзеркаленням монетарної політики, а розглядає питання макроекономічних процесів крізь призму валютних перетворень, виступає фактором стримування еволюції науково-практичних підходів до вивчення монетарної економіки. Тому використання терміна «монетарна економіка» є досить рідкісним і певною мірою обережним.

Наступний прорив у тлумаченні поняття «монетарної економіки» здійснив 1997 р. професор економіки Університету Париж-Дофін Е.-М. Классен. Причому це був перехід на вищий щабель – глобальної монетарної економіки. Саме в роботі «Глобальна монетарна економіка» [6] Е.-М. Классен зосереджує увагу на зв'язку між визначенням номінального обмінного курсу та впливом на реальний сектор економіки, у тому числі використання політики стабілізації. Істотне місце займає аналіз зовнішньої стабілізації та внутрішньої структурної політики країн, що розвиваються, і промислово розвинутих країн, який дає змогу зробити висновок, що будь-яке рішення валютного характеру має суттєвий вплив на економічні процеси та змінює світовий механізм у рамках забезпечення національних інтересів.

Питання монетарної економіки розглядають також професор Інституту політичних досліджень у Парижі П.-О. Гуренша [8], професор Швейцарського інституту економіки KOF М. Газебнер [7], професор Австралійського міжнародного університету RMIT Дж. Боймел [5] та інші. Однак знову всі напрями дослідження обмежуються лише питаннями обмінного курсу, потоків капіталу та впливу на економічні процеси, не зачіпаючи основних рушіїв таких дій, тобто інтересів, які держави намагаються відстоювати інструментами валютного механізму на гео економічній арені.

На сьогодні стрімко зросли транскордонні потоки капіталу, на ринках з'явилися нові складні фінансові інструменти, значно зросли швидкість і простота проведення фінансових операцій, що загалом мали позитивний характер і зумовлювали ефективніший розподіл капіталу, збільшуючи частку довгострокового капіталу в країні Латинської Америки та Східної Азії (рис. 2-3).

Однак ці зміни супроводжувалися й частими збоями в роботі фінансових ринків (наприклад, зміни потоків капіталу в країнах Східної Азії та Латинської Америки), стрімке коригування цін на фондових ринках США в 1987 р. («чорний понеділок») і 1997 р.; коливання на ринках облігацій у країнах Групи десяти в 1994 р. та США в 1996 р.; валютні кризи в Мексиці (1994-1995 pp.), Азії (1997 р.) і Росії (1998 р.); крах хеджінгового фонду «Long-Term Capital Management» в

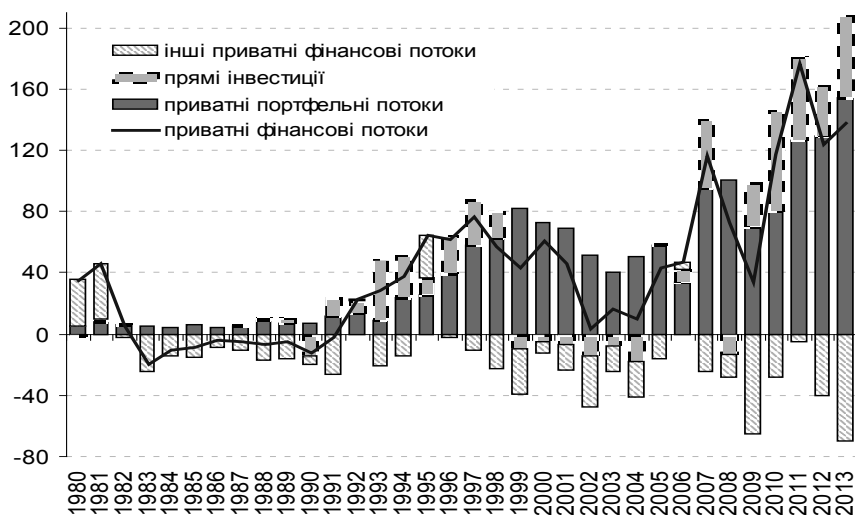


Рис. 2. Приватні фінансові потоки країн Латинської Америки, млрд дол. США

Джерело: побудовано автором на основі даних [12]

1998 р.; валютні коливання 1990-х; коливання на глобальних фондових біржах у 2000 і 2001 рр., світова фінансова криза 2007-2008 років. Ці події несли загрозу не лише економіці окремих країн або регіонів, а й усій глобальній економіці, вказуючи на те, що забезпечення фінансової стабільності повинно бути повноцінним завданням економічної політики. Остання глобальна фінансова криза 2007-2008 рр. показала, як мало ми знаємо про потенційні можливості глобальної фінансової системи видозмінювати механізми ціноутворення та розподілу капіталу.

Міжнародна фінансова система стала настільки складною, що директивним органам стає все важче визначати й оцінювати відповідні ризики. По-

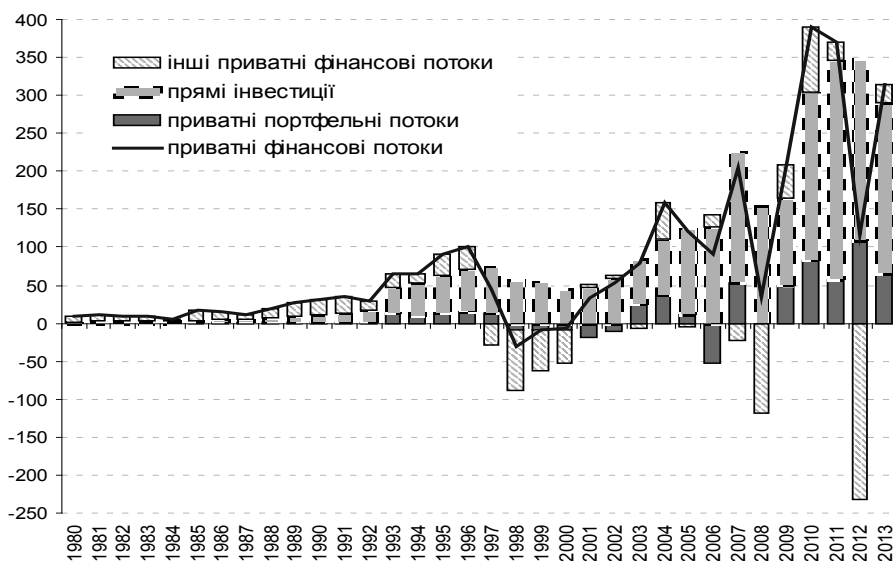


Рис. 3. Приватні фінансові потоки країн Азії, що розвиваються, млрд дол. США

Джерело: побудовано автором на основі даних [12]

трібен механізм, що давав би змогу швидко і чітко виявляти чинники вразливості [2].

На наш погляд, глобальна монетарна економіка – це відображення рішень валютного характеру, які мають суттєвий вплив на макроекономічні процеси та змінюють світовий механізм у рамках забезпечення національних інтересів. Причому рішення валютного характеру найчастіше проявляються через фінансові ринки, які тільки за останні три десятиріччя зазнали глибоких змін унаслідок процесів скорочення державного регулювання, лібералізації, глобалізації та прогресу у сфері інформаційних і комп'ютерних технологій.

Висновки

Конструкт глобальної монетарної економіки сформувався під впливом розвитку глобалізаційних процесів, що полягають у взаємозалежності та взаємопроникненні економічних систем, глибоких і якісних змінах у міжнародних економічних і фінансових відносинах та мають тенденцію впливати на сферу повноважень держави. Так, зростання фінансових і фондових ринків і розвиток інформаційно-комунікаційних засобів значно ускладнюють контроль переміщення капіталів через державні кордони та функціонування національних фінансових систем.

За сучасних глобалізаційних процесів роль держави залишається досить важливою і посилює до неї вимоги з пошуку нових рішень і моделей функціонування. З метою ефективного реагування на зміни у світі дедалі більше використовуються інструменти валютного механізму, які є основою глобальної монетарної економіки та покликані реалізовувати покладені на них завдання.

Література

1. Синцеров Л. Длинные волны глобальной интеграции / Л. Синцеров // Мировая экономика и международные отношения, 2000. – № 5. – С. 57-58.
2. Шинази Дж. Гарри. Сохранение финансовой стабильности / Гарри Дж. Шинази // Вопросы экономики – Международный валютный фонд. – 2005. – № 36. – С. 1-6.
3. Bairoch P. Globalization Myths: Some Historical Reflections on Integration, Industrialization and Growth in the World economy / P. Bairoch, R. Kozul-Wright. –UNCTAD, 1996. – P. 7.
4. Bergsten C.F. The Future of the International Economic Order / Bergsten C.F. (ed.). – Agenda for Research. Lexington, MA : Lexington Books, 1973. – P. 60
5. Boymal Jonathan. International monetary economics [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.rmit.edu.au/courses/004993>
6. Claassen E.-M. Global Monetary Economics / Emil-Maria Claassen. – Oxford University Press, USA, 1997. – 344 p.
7. Gassebner Martin. International monetary economics [Electronic resource] – Access mode: <https://www.kof.ethz.ch/en/events/teaching/2013/1/international-monetary-economics/>
8. Gourinchas P.-O. International monetary economics [Electronic resource]. – Access mode: http://econ.sciences-po.fr/sites/default/files/file/lect_1.pdf
9. Heilperin M. A. International monetary economics / Michael A. Heilperin. – London : LONGMANS, GREEN AND CO, 1939. – 293 p.
10. McCallum B. T. Monetary Economics: Theory and Policy / Bennett T. McCallum. – Macmillan Pub Co., 1989. – 480 p.
11. Meddison A. The World Economy / A. Meddison. – A Millenium Perspectives. Paris, 2001. – P. 363
12. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/01/weodata/weoselagr.aspx>

УДК 338.246.87 (477)

Т.О. Сугак

здобувач,

Університет економіки та права «КРОК»

Теоретико-методичні аспекти організації бухгалтерського обліку в системі інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства

У статті досліджено теоретико-методичні аспекти організації бухгалтерського обліку в системі інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання. Проведено аналіз факторів, що впливають на побудову організації бухгалтерського обліку. Визначено, що при розгляді організації бухгалтерського обліку за системним підходом його розроблення визначається необхідністю підпорядкування облікової інформації загальним принципам безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, методологія, організація бухгалтерського обліку, облікова політика.

Т.А. Сугак

соискатель,

Университет экономики и права «КРОК»

Теоретико-методические аспекты организации бухгалтерского учета в системе информационно-аналитического обеспечения экономической безопасности предприятия

В статье исследованы теоретико-методические аспекты организации бухгалтерского учета в системе информационно-аналитического обеспечения экономической безопасности субъекта хозяйствования. Проведен анализ факторов, влияющих на построение организации бухгалтерского учета. Определено, что при построении организации бухгалтерского учета в соответствии с системным подходом, его разработка определяется необходимостью подчинения учетной информации общим принципам безопасности предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность, методология, организация бухгалтерского учета, учетная политика.

T.O. Suhak

External PhD Student

«KROK» University,

Theoretical and methodological aspects of the accounting organization in the system of the information and analytical provision of the enterprise economic security

In the article the theoretical and methodological aspects of the accounting organization in the system of information and analytical provision of the economic security of the

economic entity were investigated. The analysis of the factors affecting the construction of accounting organization was conducted. It was determined that by looking at accounting organization via the systemic approach, its development is determined by the need of the subordination of the accounting information to general principles of enterprise security. The accounting policy can act as a coordinator of the legal framework and internal regulatory guidance of enterprise in the system of information and analytical support of economic security and enterprise management in general.

Keywords: economic security, methodology, organization of the accounting, accounting policy.

Постановка проблеми

На сучасному етапі економічного розвитку України, а саме – стратегічного курсу на євроінтеграцію, процеси глобалізації економічних відносин, нові форми підприємництва потребують запровадження динамічної інформаційної системи управління суб'єкта господарювання. Високо конкурентне бізнес-середовище вимагає підпорядкування облікової інформації загальним принципам системи безпеки підприємства, яка потребує певних динамічних реагувань у процесі управління господарською діяльністю, складання та подання фінансової звітності для забезпечення потреб користувачів.

Запровадження оновленого нормативного регулювання процесу бухгалтерського обліку як інструментарію системи економічної безпеки підприємства повинно бути спрямоване на побудову такої моделі, яка врахувала б інтереси всіх зацікавлених сторін. Це забезпечить ефективний вплив на економічне зростання суб'єкта підприємництва, його інвестиційну привабливість, перехід на більш високий цивілізаційний рівень розвитку економіки держави в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження теоретичних питань розвитку бухгалтерського обліку та методології облікової політики здійснювали такі науковці: Т.В. Барановська [2], М.Т. Білуха [4], Ф.Ф. Бутинець [5], П.С. Житний [6; 7], М.С. Пушкар, М.Т. Щирба [14], Я.В. Соколов [15] та інші дослідники. Попри значні досягнення, проблеми методології та організації облікової політики як інформаційної складової системи безпеки у дослідженнях розглядаються досить стисло та не забезпечують чіткого визначення шляхів подальшого розвитку. Аналіз наукових робіт зазначених авторів свідчить про наявність дискусії з приводу концептуальних основ національного обліку в Україні.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Протягом останніх років суспільство, виробничі та економічні процеси перейшли в інший формат відносин. Держава шляхом застосування нормативних документів, стандартів обліку здійснює організацію та методичне керівництво системою бухгалтерського обліку на підприємстві. Однак розроблення прийомів, методів відображення господарських операцій в обліку для безпечного функціонування підприємства залежить як від держави, так і від суб'єкта підприємництва. Тому перед державою, підприємцями, науковцями стоїть завдання зі створення удосконаленої системи нормативно-правового регулювання обліку в Україні, яка відповідала б вимогам сучасних умов господарювання.

Особливої уваги заслуговує те, що на сьогодні в Україні не побудовано комплексної системи облікової політики, яка дала б змогу застосувати в практичній діяльності механізм концептуального підходу у формуванні та застосуванні облікової політики в інформаційній системі суб'єкта господарювання.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження теоретико-методичних аспектів організації бухгалтерського обліку в системі інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження

Реформація бухгалтерського обліку та запровадження Національних положень (стандартів) обліку, що базуються на Міжнародних стандартах фінансової звітності зіграли значну роль на етапі перехідного періоду до ринкової економіки.

Однак у сучасних умовах інтеграції економіки України в Європейське Співтовариство важливого значення набувають дослідження розвитку функціонування підприємств різних форм власності, напрямів ефективного використання ними своїх ресурсів. У зв'язку з цим виникає необхідність побудови організаційно-економічного механізму управління підприємством, здатного запровадити успішну діяльність, сталий розвиток, ефективно протидіяти загрозам і викликам безпеці підприємства.

Недостатність бази державної політики протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам, посилення конкуренції на ринку, обмеженість фінансових ресурсів для підтримання ліквідності господарської діяльності, велика кількість збиткових і збанкрутілих підприємств та низка інших чинників ведуть до того, що управління підприємством стає відповідальнішим і складнішим. Дедалі більшої актуальності набуває проблема економічної безпеки суб'єктів господарювання, створення систем управління нею.

У роботі «Планування майбутнього корпорації» Р. Акофф акцентує увагу на тому, що «в середині 50-х років було загальноприйнятим, що схожість між дисциплінарних досліджень пов'язана з тим, що всі вони мають справу з поведінкою систем». І далі: «ключовим моментом системного мислення є синтез або об'єднання в ціле». Пояснення поведінки будь-якої системи він пропонує робити, «звернувшись до системи, в яку вона входить (системи більш високого порядку)» [1, с. 38, 43].

Як будь-яке ціле, система має певні частини. Система економічної безпеки підприємства теж не є цілісністю, а складається з частин. Існують різні наукові підходи до виділення елементів економічної безпеки.

При дослідженні складових системи економічної безпеки більшість науковців виділяють три підходи: системний, ресурсний і функціональний. У рамках системного підходу економічна безпека підприємства складається з технологічної, ресурсної, фінансової та соціальної складових. Згідно з ресурсним підходом економічна безпека підприємства має такі складові: безпека капіталу, безпека персоналу, безпека інформації та технології, безпека техніки та обладнання і безпека прав. Функціональний підхід передбачає такі складові економічної безпеки підприємства: фінансову, інтелектуально-кадрову, техніко-технологічну, політико-правову, інформаційну, екологічну та силову [16].

Попри різні підходи до економічної безпеки, їх об'єднує залежність від однієї складової – економічної, а в ній – фінансової компоненти.

Сучасні вітчизняні підприємства за умов економічної самостійності та в межах правового поля самі визначають свою економічну та облікову політику, організовують процес виробництва та реалізації продукції. Для забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання власники та керівництво повинні побудувати стратегію безпеки та вживати певних заходів.

Однак система економічної безпеки, за умови комплексного та системного підходу, повинна мати не тільки набір заходів, а й систему організації їх виконання та контролю, що дасть змогу досягнути найбільш високих значень рівня економічної безпеки підприємства як у поточний період, так і в майбутньому.

Для виконання більшості з цих функціональних завдань потрібна економічна інформація, а саме – дані бухгалтерського обліку підприємства як «мови бізнесу». У сучасних умовах глобалізації ринкових відносин бухгалтерський облік перетворюється на істотну частину інформаційної технології бізнес-процесів. Процес обліку дає можливість управлінцям контролювати раціональність поточної діяльності, аналізувати та своєчасно впливати на фінансовий результат, прогнозувати та планувати діяльність у перспективі.

Окрім надання інформації, необхідної для здійснення управління підприємством, забезпечення контролю та збереження майна власників, до функцій бухгалтерського обліку належить надання достовірної та неупередженої інформації про результати фінансово-господарської діяльності, доходи, витрати, прибутки, збитки за певний період часу. Для цього потрібні методичні основи формування в обліку інформації, які не перекручують тенденції в обліковій методології. Наявність таких важелів впливу на стратегічний результат системи економічної безпеки – прибуток підприємства, не дозволяє відводити другорядну роль бухгалтерському обліку в системі економічної безпеки суб'єкта економічної діяльності.

На ефективність діяльності суб'єкта господарювання впливає вибір методики ведення бухгалтерського обліку (підходів до оцінки активів, способів обробки фінансової інформації з урахуванням факторів часу, методів обліку витрат, способів калькулювання собівартості, методів поділу активів на оборотні та необоротні, методів списання вартості активів, методів обліку доходів тощо). Отже, базовий масив інформації з системи бухгалтерського обліку, що буде інформаційно-аналітичну систему фінансового й управлінського обліку, формується на рівні визначення методології.

Концепція розвитку бухгалтерського обліку набуває ознак корпоративної, за якої базові основи економічних наук інтегруються в управлінні економікою, служать вхідним критерієм побудови нових теоретико-методологічних засад удосконалення обліку і контролю як основи інформатизації економічної науки [7].

Однак процедури вибору оптимального варіанту обліку на тій або іншій його ділянці опрацьовані недостатньо. Дуже складно відбувається відступ від традиційних прийомів і техніки ведення бухгалтерського обліку та складання звітності. Основною причиною такого стану є відсутність нового підходу до організації обліку, який відповідає сучасним вимогам теорії та практики управління та ґрунтується на принципі доцільності [13].

Як зазначає І.А. Белоусова, «впродовж останніх років дещо впало значення бухгалтерського обліку на підприємствах на догоду податковому, що не дає змогу оцінити рівень економічної безпеки і розробити адекватні заходи захисту підприємства. [3, с. 360].

Тому однією з важливих проблем обліку на сучасному етапі розвитку економіки України є розроблення (проектування) системи обліку, яку необхідно здійснювати на основі концепції облікової політики, корисної для прийняття управлінських рішень щодо розподілу та ефективного використання наявних ресурсів і отримання фінансових результатів [14].

Особливої актуальності набувають питання формування облікової політики в сучасних умовах, коли необхідність своєчасної та достовірної інформації для

прийняття управлінських рішень зумовлює потребу впровадження інформаційних систем і комп'ютерних технологій при формуванні облікової політики як інструментарію управління системою економічної безпеки. Підходи щодо економічної концепції бухгалтерського обліку взагалі та облікової політики зокрема можна звести до таких напрямів:

- удосконалення та впровадження загальної структури економічного розвитку на рівні держави;
- відповідність системи бухгалтерського обліку вимогам управління бізнесом з урахуванням визнання міжнародних стандартів обліку.

Як економічна категорія, облікова політика набула поширення в результаті формування ринкових відносин, появи підприємств різних форм власності, розширення міжнародних економічних зв'язків, наявності права вибору способів і процедур, передбачених законодавством і нормативними документами щодо різних варіантів ведення обліку та складання фінансової звітності залежно від специфіки діяльності підприємств [14].

Серед науковців відсутня єдина думка стосовно трактування поняття «облікова політика» (таблиця).

Таблиця

**Підходи до трактування поняття «облікова політика»
в літературних джерелах**

Автор	Характеристика визначення поняття «облікова політика»
Барановська Т.В. [2]	Облікова політика – це вибрана підприємством з урахуванням встановлених норм та особливостей, методологія бухгалтерського обліку, яка спрямована на досягнення його цілей і завдань та використовується з метою забезпечення надійності фінансової звітності та якісної системи управління
Білуха М.Т. [4]	Облікова політика – це вибір суб'єктом господарювання методичних прийомів відображення в бухгалтерському обліку фінансово-господарських операцій на конкретний період із числа легалізованих державними органами управління (переважно на рік)
Бутинець Ф.Ф. [5]	Облікова політика – це не просто сукупність способів ведення обліку, обраних відповідно до умов господарювання, а й вибір методики обліку, яка дає змогу використовувати різні варіанти відображення фактів господарського життя. В широкому розумінні її можна визначити як управління обліком, а у вузькому – як сукупність способів ведення обліку (вибір підприємством конкретних методик ведення обліку)
Житний П.Є. [7]	Облікова політика є інструментом реалізації способів (приймів), методу бухгалтерського обліку. Прийоми облікової політики визначаються певними принципами. Обґрунтовано, що при розробці облікової політики необхідно керуватися не тільки специфічними, властивими бухгалтерському обліку принципами, але і загальними організаційно-управлінськими, які впливають на вибір істотних чинників і характеризують зв'язки внутрішніх господарських процесів із зовнішнім середовищем
Соколов Я.В. [15]	Облікова політика – засіб, що дозволяє адміністрації підприємства (фірми) легально маніпулювати фінансовими результатами

Джерело: складено на підставі [2; 4; 5; 7; 15]

Серед розглянутих визначень облікова політика в цілому становить сукупність методів, способів, засобів, принципів, методик і процедур бухгалтерського обліку. Однак науковці розглядають облікову політику не лише як сукупність

способів ведення обліку, а визначають «її як управління обліком» [5], «засобом, який впливає на фінансовий результат» [15], методологію, яка використовується з метою забезпечення надійності фінансової звітності та якісної системи управління» [2].

Підтримуючи думки науковців, слід зазначити, що для забезпечення достовірною, доречною та своєчасною обліковою інформацією, забезпечення виконання місії підприємства, організацію бухгалтерського обліку на підприємстві слід розглядати в комплексній системі безпеки підприємства, яка дала б змогу застосовувати в практичній діяльності механізм концептуального підходу у формуванні та застосуванні облікової політики.

Офіційно термін «облікова політика» стали застосовувати після прийняття та введенням в дію з 1 січня 1975 р. Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, зокрема з виходом Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку МСБО 1 «Розкриття облікової політики». В Україні поняття «облікова політика» увійшло у вжиток з 1 січня 2000 р., після введення в дію Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. №996-XIV [8], Положення (стандарту) бухгалтерського обліку (П(С)БО) №1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 31 березня 1999 р. [9].

Вищевказаним законом передбачено, що для організації бухгалтерського обліку підприємство самостійно «визначає за погодженням з власником (власниками) або уповноваженим ним органом (посадовою особою) відповідно до установчих документів облікову політику підприємства» [8]. У цьому законі дано визначення терміна «облікова політика» як «сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності» [8].

Як зазначає Т.В. Барановська, облікова політика в зарубіжній практиці виникла внаслідок усвідомлення необхідності централізованого регулювання бухгалтерського обліку, через його загальносуспільне значення та можливості задовольняти потреби в інформації різних категорій користувачів. Водночас в Україні поява облікової політики – це результат процесу реформування бухгалтерського обліку, орієнтиром якого обрано Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) [2].

Професор Ф.Ф. Бутинець наголошує, що «одним із напрямів організації бухгалтерського обліку на підприємствах в умовах становлення ринкової економіки є орієнтація його на міжнародні стандарти обліку і звітності. Це дозволяє значно підвищити якість та ефективність обліку і контролю, надає підприємствам певну самостійність у використанні більш обґрунтованої системи обліку з відображенням його особливостей, специфіки техніки і технології в організації виробництва, праці та управління» [5, с. 531-532.]

У системі Міжнародних стандартів обліку і звітності обліковій політиці відведено окремий стандарт МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках і помилки» [12], згідно з якого здійснюється методологічне застосування облікової політики. У параграфі 15 Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності» [11] зазначено, що «Фінансова звітність має достовірно подавати фінансовий стан, фінансові результати діяльності та грошові потоки суб'єкта господарювання. Достовірне подання вимагає правдивого подання впливу операцій, інших подій та умов відповідно до визначень та критеріїв визнання для активів, зобов'язань, доходу та витрат, наведених у Концептуальній основі» [10].

Тобто серед якісних ознак фінансової звітності стандарт наголошує на до-

стовірності звітності та відповідності концептуальним критеріям. Механізмом застосування відповідності критеріям, наведеним у Концептуальній основі параграф 17 МСБО 1 визначає :

«а) обирати та застосовувати облікові політики відповідно до МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки». МСБО 8 наводить ієрархію авторитетних рекомендацій, які управлінський персонал враховує за відсутністю МСФЗ, що застосовується до конкретної статті;

б) подавати інформацію (у тому числі облікові політики) так, щоб забезпечувати доречну, достовірну, зіставну та зрозумілу інформацію».

В Україні з 1 січня 2012 р. Міжнародні стандарти застосовуються для складання фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності в обов'язковому порядку публічними акціонерними товариствами, банками, страховиками, а також підприємствами, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [8, ст. 12-1, п. 2].

На сучасному етапі для забезпечення зближення Національних стандартів обліку та МСФЗ набуває актуальності питання вдосконалення облікової політики як економічної категорії.

Як доводить П.С. Житний [7], під концептуальною основою облікової політики слід вважати визначення способу ведення бухгалтерського обліку підприємством відповідно до умов його господарської діяльності, а саме:

- вибір одного з альтернативних варіантів обліку, регламентованих законодавством і стандартами бухгалтерського обліку: національними чи МСФЗ, який надає необхідну для потреб користувачів інформацію з прийняття економічних рішень;
- самостійне вирішення підприємством способу ведення окремих облікових операцій, якщо нормативно-методичними документами не встановлені методи і процедури ведення бухгалтерського обліку з цих питань. При цьому слід дотримуватися концептуальних підходів, визначених національними стандартами та МСФЗ для подібних облікових операцій;
- розкриття інформації про базові припущення, які стосуються майбутнього та інших ключових джерел оцінок невизначеності на дату балансу, з урахуванням загальних положень чинних нормативно-методичних документів з бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Висновки

Дослідженнями встановлено, що в сучасних умовах глобалізації ринкових відносин бухгалтерський облік перетворюється на істотну частину інформаційної технології бізнес-процесів.

Аналіз науково-методичних аспектів щодо організації бухгалтерського обліку дає можливість зробити висновок, що система бухгалтерського обліку на підприємстві, по-перше, підпорядкована головному завданню – забезпеченню системного перетворення обліково-економічної інформації про господарські явища та процеси з метою активного впливу на них; по-друге, організація бухгалтерського обліку є однією з найважливіших складових інформаційно-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки суб'єкта господарювання і дає можливість, застосовуючи облікову політику за умов комплексного підходу, контролювати раціональність поточної діяльності, своєчасно впливати на фінансовий результат, доходи та витрати, прогнозувати та планувати діяльність у перспективі, таким чином забезпечити його стабільне функціонування і створити умови для зростання його економічного потенціалу.

Напрямом подальших досліджень є формування концептуальних засад щодо запровадження облікової політики, яка «повинна бути багаторівневою, узгодженою з зовнішнім і внутрішнім середовищем економічної системи і завданнями управління підприємством» [6].

Література

1. *Акофф Р.* Планирование будущего корпорации / Р. Акофф / Пер. с англ. [Общая редакция и предисловие д.э.н. В.И. Данилова-Данильяна]. – М. : Прогресс, 1985. – 325 с.
2. *Барановська Т. В.* Облікова політика в Україні: теорія і практика: автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Т. В. Барановська. – К., 2005. – 27 с.
3. *Белоусова І. А.* Управлінський облік – інформаційна складова системи економічної безпеки підприємства: [монографія] / І. А. Белоусова. – К. : Дорадо Друк, 2010. – 430 с.
4. *Білуха М. Т.* Теорія бухгалтерського обліку: [підруч.] / М. Т. Білуха. – К., 2000. – 692 с.
5. *Бутинець Ф. Ф.* Теорія бухгалтерського обліку: [підруч.] / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ПП «Рута», 2000. – 637 с.
6. *Житний П. Є.* Концептуальний підхід щодо формування облікової політики виробничої системи / П.Є. Житний Обліково-аналітичні системи суб'єктів господарської діяльності в Україні // Науковий збірник. – 2005. – Спецвипуск 15 (ч. 2). – С. 352-358.
7. *Житний П. Є.* Організаційно-методологічні аспекти облікової політики фінансово-промислових систем: автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / П. Є. Житний. – К., 2009. – 37 с.
8. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-14 // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженого Наказом Міністерства фінансів України 31 березня 1999 р. № 87 // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
10. Концептуальна основа фінансової звітності, Концепція від 1 вересня 2010 р. // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_009
11. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності» // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>
12. МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>
13. *Мищенко С. М.* Облікова політика в системі управління банком: автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / С. М. Мищенко. – К., 2004. – 21 с.
14. *Пушкар М. С.* Теорія і практика формування облікової політики / М. С. Пушкар, М. Т. Щирба [Електронний ресурс] : Он-лайн підручники для студентів. – Режим доступу : http://nebook.net/book_teoriya-praktika-formuvannya-oblkovo-politiki_580_page_25/
15. *Соколов Я. В.* Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: [учеб. пособие для вузов] / Я. В. Соколов. – М. : Аудит: ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
16. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: [монографія за ред. : д.е.н., доцента Васильціва Т. Г.] / Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, О.Р. Бойкевич, В.В. Каркачук. – Львів : Видавництво, 2012. – 386 с.

Розділ III

Економіка підприємства

УДК 331.108.37

В.М. Андрієнко
кандидат історичних наук, доцент, докторант,
Університет економіки та права «КРОК»

Сучасні підходи до формування системи економічної безпеки вітчизняних будівельних підприємств

Конкретизовано підходи до структурного складу системи економічної безпеки вітчизняних підприємств. Встановлено перелік об'єктів і суб'єктів будівельних підприємств. Запропоновано узагальнену схему організації процесу формування системи економічної безпеки будівельного підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, економічна безпека будівельного підприємства, функціональні складові, система економічної безпеки.

В.Н. Андриенко
кандидат исторических наук, доцент, докторант,
Университет экономики и права «КРОК»

Современные подходы к формированию системы экономической безопасности отечественных строительных предприятий

Конкретизированы подходы к структурному составу системы безопасности отечественных предприятий. Установлен перечень объектов и субъектов строительных предприятий. Предложена обобщенная схема организации процесса формирования системы экономической безопасности строительного предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность, экономическая безопасность строительного предприятия, функциональные составляющие, система экономической безопасности.

V. Andrienko
Ph.D., Associate Professor, doctoral candidate,
“KROK” University

Modern Approaches to Formation of Economic Security of the National Construction Enterprises

Approaches to the structural composition of the economic security of domestic enterprises are concretized. A list of objects and subjects of construction companies is established. The generalized scheme of the process of formation of construction enterprise economic security is offered.

Keywords: economic security, economic security of construction enterprise, functional components, system of economic security.

Постановка проблеми

У радянські часи в процесі формування системи економічної безпеки будівельних підприємств брали участь, поряд з основними відділами підприємства, відділи або управління капітального будівництва. Крім того, держава в особі правоохоронних і контролюючих органів також вирішувала багато завдань економічної безпеки, оскільки була єдиним власником усього майна, зокрема, і підприємств.

З початком ринкових відносин на вітчизняних будівельних підприємствах виникла необхідність у формуванні власних систем економічної безпеки. Однак відсутність наукових розробок у цій царині та системи підготовки фахівців призвели до того, що це завдання почали виконувати найбільш підготовлені на той час спеціалісти – колишні працівники КДБ/СБУ або інших правоохоронних органів. Слід зауважити, що це дійсно кваліфіковані працівники, які можуть якісно вирішувати питання фізичної охорони, запобігання та розкриття злочинів, «кришування» тощо. На промислових і торговельних підприємствах (спільно з іншими відділами) вони практично повністю запобігають фінансовим втратам, однак будівництво відрізняється тим, що основні фінансові та виробничі ризики лежать не у сфері їхньої компетенції, а тому формування системи їх економічної безпеки повинно мати свою специфіку. Таким чином, нині актуальним є питання формування сучасної комплексної системи економічної безпеки вітчизняних будівельних підприємств із урахуванням їх галузевих особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сучасними вченими наразі закладено основи для побудови систем економічної безпеки вітчизняних підприємств, у тому числі й у будівельній сфері. Структурний склад систем економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання досліджують такі науковці, як О.І. Барановський [1], В.І. Мунтіян [2], М.В. Мосінок [3], М.І. Зубок, В.С. Рубцов, С.М. Яременко, В.Г. Гусаров [4], О.В. Васильєв [5], Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко [6], В.Є. Глушков, Р.М. Редько [7] та інші.

Зокрема, ними підкреслюється значення фінансової складової у структурі економічної безпеки [1], визначається роль кадрової підсистеми в її складі [3], розглядаються питання формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств [5], визначаються механізми забезпечення економічної безпеки [6].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

На жаль, досліджень, які містили б детальний опис рекомендацій щодо організації процесу формування системи економічної безпеки будівельного підприємства наразі виявлено не було.

Для початку формування сучасної комплексної системи економічної безпеки вітчизняних будівельних підприємств необхідно дослідити наукові підходи до побудови систем економічної безпеки, що дасть змогу виявити об'єкти, на які має бути спрямований захист, суб'єкти, що цей захист повинні будуть забезпечувати, та функціональні підсистеми, які доцільно буде виокремити у складі системи економічної безпеки будівельного підприємства для забезпечення високої ефективності її функціонування.

Формулювання цілей статті

Метою проведеного дослідження є надання пропозицій щодо організації процесу формування системи економічної безпеки будівельного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Актуальні на сьогодні підходи до конкретизації підсистем чи функціональних складових системи економічної безпеки підприємства було встановлено нами на основі численних наукових праць знаних сучасних учених та наведено в таблиці.

Таблиця

Підходи до структурного складу системи економічної безпеки вітчизняних підприємств

Складові	Науковець і джерело	Особливості
1. Фінансова безпека 2. Інтелектуальна і кадрова безпека 3. Техніко-технологічна безпека 4. Політико-правова безпека 5. Інформаційна безпека 6. Екологічна безпека 7. Силова безпека	Барановський О.І., Мунтіян В.І., Мосіюк М.В. [1; 2; 3]	Автори розділяють інтелектуальну і кадрову безпеку в окремі підсистеми; виділяється політична безпека, що в сучасних умовах політичної кризи досить актуально
Безпека матеріальних ресурсів Фінансова безпека Технологічна безпека Безпека комерційної діяльності Безпека системи управління	Зубок М. І., Рубцов В.С., Яременко С.М., Гусаров В.Г. [4]	Не виокремлено підсистему інформаційної безпеки, також залишено поза увагою юридичну або правову складову
Фінансова безпека Кадрова безпека Виробничо-технологічна безпека Силова безпека Політико-правова безпека Інформаційна безпека Екологічна безпека	Васильєв О.В. [5]	Відсутня підсистема технічної безпеки, проте запропоновано виокремити виробничу безпеку, що перебуває в тісному зв'язку з технологічною, в окрему підсистему
Фінансова безпека Силова безпека Техніко-технологічна безпека Правова безпека Кадрова безпека Логістично-виробнича безпека	Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. [6]	Не приділено уваги інформаційній безпеці підприємства та його екологічній безпеці; натомість має місце логістична складова у прив'язці до виробничої безпеки
Організаційно-управлінська безпека Фінансова безпека Матеріально-технічна безпека Техніко-технологічна безпека Безпека кадрів і персоналу Інформаційно-правова безпека Екологічна безпека Силова безпека	Глушков В.Є., Редько Р.М. [7]	Автори поєднують інформаційну і правову безпеку в єдину підсистему; вперше визначено організаційно-управлінську складову системи економічної безпеки підприємства; дещо незрозумілою є надмірна увага до технічної складової, що увійшла до складу одразу двох підсистем системи економічної безпеки – матеріально-технічної та техніко-технологічної

Джерело: складено автором на основі [1-7]

Отже, переважна більшість авторів схиляється до необхідності виокремити у складі системи економічної безпеки фінансову, інформаційну, кадрову, силову, екологічну, техніко-технологічну, правову і політичну функціональні складові.

Система безпеки будується на основі певних наукових принципів. Це слугує методологічною основою створення системи безпеки підприємства [8, с. 110]. При формуванні системи економічної безпеки будівельного підприємства необхідно враховувати специфіку його діяльності та вищезазначені загрози нормальному функціонуванню і розвитку [9, с. 105].

Дослідник А.А. Беспально пропонує у процесі формування системи економічної безпеки будівельних підприємств враховувати принцип чотирьох ролей будь-якого елементу будівельного підприємства. Авторська позиція полягає в наступному: будь-який елемент поза і всередині підприємства з точки зору забезпечення безпеки підприємства виступає і розглядається одночасно в 4 ролях: як суб'єкт (засіб, механізм, спосіб) забезпечення безпеки, як об'єкт забезпечення безпеки (елемент, на який спрямовано захист), джерело загрози, об'єкт загрози.

Крім цього, науковець пропонує у процесі формування системи економічної безпеки будівельного підприємства виділяти шість рівнів його діяльності та відповідних їм рівнів безпеки: рівень власника (акціонерний), рівень вищого керівництва підприємства, рівень організаційної структури та системи управління підприємства, кадрової політики та системи мотивації персоналу, рівень побудови бізнес-процесів, рівень поточної діяльності в рамках, регламентованих попереднім рівнем, рівень обліку, контролю, аналізу. Для успішного забезпечення економічної безпеки необхідним є проведення захисних заходів на всіх шести рівнях. При цьому більш високі рівні мають пріоритетне значення, діяльність із забезпечення безпеки тільки на нижчих рівнях, як вважає дослідник, найчастіше є малоефективною [10].

Беззаперечним є факт, що рівень економічної безпеки як у цілому по будівельній галузі, так і у конкретних підприємств будівельної індустрії, залежить від чітко організованої системи їх економічної безпеки. Алгоритм забезпечення економічної безпеки підприємств будівельної індустрії, відповідно до якого доцільно здійснювати формування їхньої системи економічної безпеки, на думку А.М. Арипшева, повинен бути таким: опис проблемної ситуації; визначення цільової установки; побудова системи економічної безпеки підприємств; розроблення методологічного інструментарію оцінки стану економічної безпеки на підприємствах, розрахунок сил і засобів для забезпечення економічної безпеки; розроблення заходів щодо реалізації основних положень концепції економічної безпеки підприємств [11].

Головні втрати замовників та інвесторів будівництва пов'язані з факторами, які в економічній науці називають «конфлікт інтересів» або «конкуренція між виробником і споживачем». Причому основною загрозою тут є відсутність у працівників підприємства-замовника спеціальних навичок щодо забезпечення економічної безпеки будівництва [12].

На думку О.Л. Коробчинського, методика побудови системи економічної безпеки підприємства, у тому числі й будівельного, включає такі етапи:

- 1) вивчення специфіки бізнесу підприємства, сегмента, який воно займає на ринку, штатного розпису, а також знайомство з персоналом;
- 2) аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства та вивчення інформації про кризові ситуації, їхні причини та шляхи врегулювання;

3) аудит наявних засобів із забезпечення безпеки й аналіз їх відповідності виявленим загрозам;

4) моделювання нової системи економічної безпеки підприємства: розроблення плану усунення виявлених під час аудиту недоліків; підготовка пропозицій з удосконалення системи економічної безпеки (у т.ч. створення служби безпеки на підприємстві, якщо такої не існувало, чи системи безпеки на її базі, визначення механізмів її забезпечення та розроблення організаційної структури управління системою), розрахунок усіх видів необхідних ресурсів; планування щомісячних витрат на забезпечення економічної безпеки (бюджет);

5) затвердження моделі нової системи та бюджету на її утримання;

6) етап формування нової системи економічної безпеки;

7) оцінка ефективності сформованої системи, її вдосконалення [13, с. 44].



Рис. 1. Об'єкти захисту в системі економічної безпеки

Джерело: складено автором

Під час формування системи економічної безпеки сучасних будівельних підприємств, їх керівники часто забувають, що питання економічної безпеки входять в обов'язок не тільки працівників економічних служб, а й технічних відділів (головного механіка, енергетика, технолога та ін.). Економічні служби підприємства планують господарську діяльність, здійснюють постачання і реалізацію продукції, організовують працю, фінансову роботу, облік і контроль господарської діяльності [14, с. 42]. А для будівельних підприємств неабияке значення має й організація власне процесу будівництва, під час якого виникають нетрадиційні для інших видів підприємницьких структур ризики і загрози, які необхідно відслідковувати і контролювати.

Основними об'єктами системи економічної безпеки будівельного підприємства вважаються: інформація, персонал, фінансова сфера тощо. Класифі-

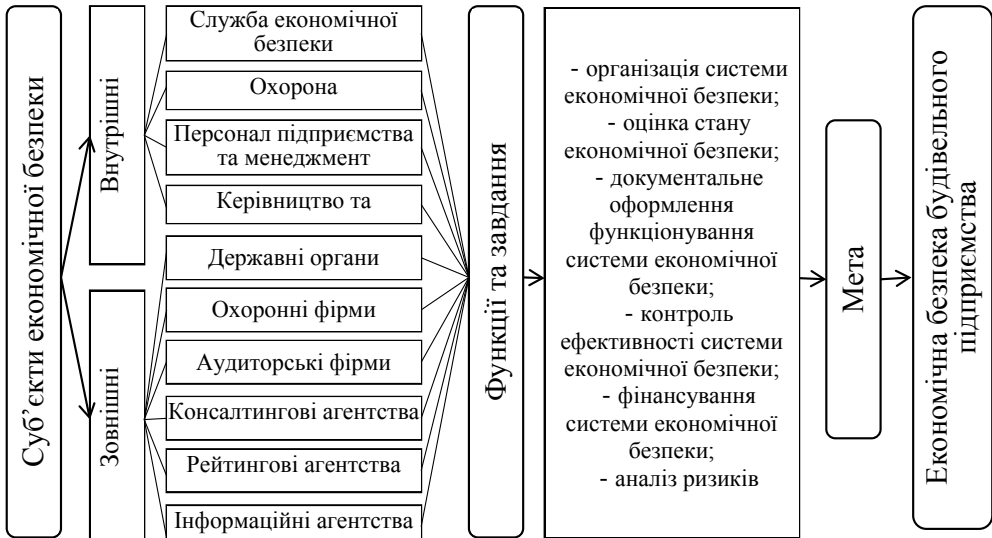


Рис. 2. Суб'єкти системи економічної безпеки будівельних підприємств

Джерело: складено автором

кацію об'єктів економічної безпеки будівельних підприємств представлено на рис. 1.

Об'єкти економічної безпеки взаємозумовлені та взаємопов'язані між собою та іншими об'єктами системи. Об'єктом системи економічної безпеки

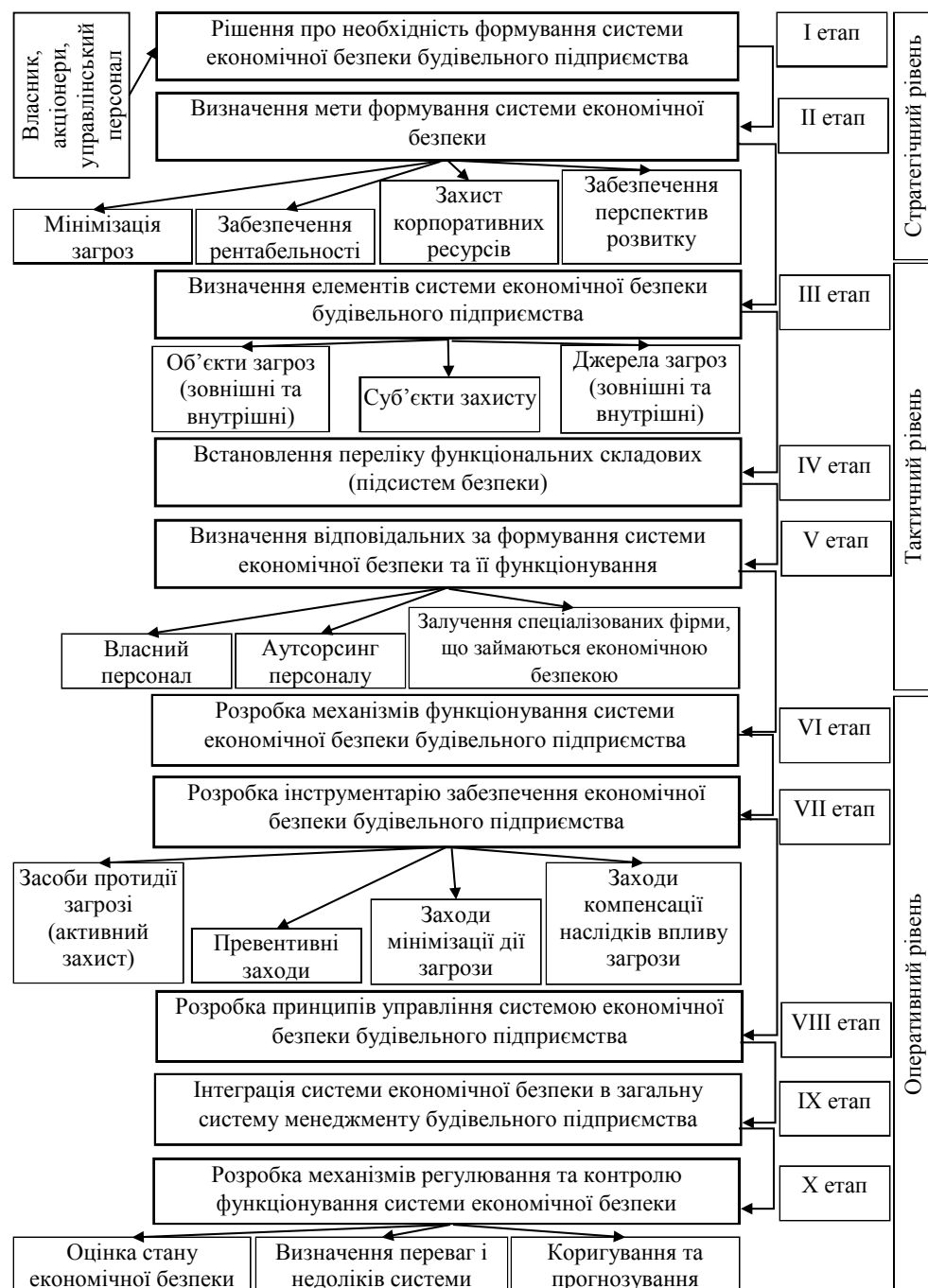


Рис. 3. Узагальнена схема організації процесу формування системи економічної безпеки будівельного підприємства

Джерело: складено автором

будівельного підприємства в цілому є його стабільний економічний стан на поточний період і в майбутньому. Суб'єкти системи економічної безпеки будівельного підприємства класифіковані за двома групами – внутрішні та зовнішні (рис. 2).

Формування системи економічної безпеки будівельного підприємства доцільно здійснювати з урахуванням тих специфічних видів небезпек і загроз, що супроводжують діяльність суб'єктів господарювання саме цієї галузі. Запропонуємо схему організації процесу формування системи економічної безпеки будівельного підприємства (рис. 3).

Вважаємо, що формування системи економічної безпеки за запропонованою схемою дасть змогу організувати її ефективно, тобто при мінімальних затратах часових, фінансових, трудових і матеріальних ресурсів забезпечити максимальний рівень захисту будівельного підприємства, його активів і персоналу від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз, як характерних для всіх видів підприємницької діяльності, так і специфічних для суб'єктів господарювання будівельної сфери.

Висновки

Система економічної безпеки кожного підприємства є абсолютно індивідуальною. Її повнота й дієвість багато в чому залежать від наявної в державі законодавчої бази, матеріально-технічних і фінансових ресурсів, які виділяє керівник підприємства, розуміння кожним зі співробітників важливості забезпечення безпеки бізнесу, а також від знань і практичного досвіду начальника системи економічної безпеки, що безпосередньо займається формуванням, побудовою і підтримкою самої системи. Лише незначна частка будівельних підприємств виділяє такий елемент своєї діяльності, як система економічної безпеки, частіше за все цими питаннями займаються менеджери, аналітики, охорона підприємства. На вітчизняних будівельних підприємствах більшого розвитку набула силова безпека, однак спеціалісти-практики наголошують на тому, що силова безпека підприємства є лише окремою складовою його економічної безпеки.

Особливістю та складністю при формуванні системи економічної безпеки є той факт, що її дієвість практично повністю залежить від людського чинника. Навіть за наявності на будівельному підприємстві професійно підготовленого начальника служби економічної безпеки, сучасних технічних засобів, менеджмент підприємства не отримає бажаних результатів, допоки в колективі кожний співробітник не усвідомить важливість і необхідність запровадження заходів економічної безпеки. Тому до питання формування сучасної системи економічної безпеки будівельних підприємств необхідно підходити комплексно, із урахуванням характерних галузевих особливостей і нетипових загроз. Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності розроблення методики оцінки стану економічної безпеки будівельних підприємств, яка дасть змогу визначити рівень захисту корпоративних ресурсів суб'єкта господарювання та необхідність удосконалення його системи економічної безпеки.

Література

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізм забезпечення) / О. І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – 759 с.
2. Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – К. : вид-во КВІЦ, 2009. – 464 с.
3. Мосіюк М. В. Кадрова безпека як складова в системі економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / М. В. Мосіюк // Міжнародна інтернет-конференція «Форму-

вання та розвиток економіки в сучасних умовах господарювання». – Режим доступу : <http://www.viem.edu.ua/konf4/art.php?id=0407>

4. Зубок М. І. Економічна безпека суб'єктів підприємництва: навчальний посібник / М. І. Зубок, В. С. Рубцов, С. М. Яременко, В. Г. Гусаров, Ю. В. Чернов. – К. : Промінь, 2012. – 226 с.

5. Васильєв О. В. Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств / О. В. Васильєв, В. І. Мейта // Економічний аналіз. – 2013. – Том 14. – № 2. – С. 138-145.

6. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.

7. Глушков Є. В. Економічна безпека підприємства як динамічна категорія / Є. В. Глушков, Р. М. Редько // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 4 (70). – Том 2. – С. 47-52.

8. Іванюта Т. М. Система економічної безпеки / Т. М. Іванюта // Проблеми економіки підприємств в сучасних умовах : тези доповідей VII Міжнарод. наук-практ. конф., Київ, 19-21 травня 2011 р. – К. : НУХТ. – 2011. – С. 109-111.

9. Столбов В. Ф. Особливості управління системою фінансово-економічної безпеки будівельних підприємств / В. Ф. Столбов, Г. М. Шаповал // Комунальне господарство міст. Науково-технічний збірник. – 2013. – № 111. – С. 103-108.

10. Беспалько А. А. Экономическая безопасность строительных предприятий / А. А. Беспалько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/ekonomicheskaya-bezopasnost-stroitelnykh-predpriyatii>

11. Арипшев А. М. Экономическая безопасность предприятий строительной индустрии и роль правоохранительных органов в ее обеспечении / А. М. Арипшев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/ekonomicheskaya-bezopasnost-predpriyatii-stroitelnoi-industrii-i-rol-pravookhranitelnykh-org>

12. Экономическая безопасность заказчиков строительства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stroy-expert.dp.ua/content/view/31/27/>

13. Коробчинський Л. О. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / Л. О. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4 (94). – С. 41-45.

14. Отенко І. П. Економічна безпека підприємства : навчальний посібник / укл. І. П. Отенко, Г. А. Іващенко, Д. К. Воронков. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2012. – 256 с.

УДК 347.775:327(4)

Т. В. Лічман
начальник науково-організаційного відділу,
Університет економіки та права «КРОК»

Окремі аспекти захисту комерційної таємниці вітчизняних підприємств в умовах євроінтеграції

У статті досліджено окремі аспекти захисту комерційної таємниці вітчизняних підприємств в умовах євроінтеграції. Для досягнення поставленої мети приведено підходи до розуміння ролі та місця комерційної таємниці в економічній системі Європейського Союзу, а також обґрунтовано ризики комерційній таємниці, обумовлені процесами євроінтеграції.

Ключові слова: комерційна таємниця, євроінтеграція, R&D, економічна безпека.

Т.В. Личман
начальник научно-организационного отдела,
Университет экономики и права «КРОК»

Отдельные аспекты защиты коммерческой тайны отечественных предприятий в условиях евроинтеграции

В статье исследованы отдельные аспекты защиты коммерческой тайны отечественных предприятий в условиях евроинтеграции. Для достижения поставленной цели приведены подходы к пониманию роли и места коммерческой тайны в экономической системе Европейского Союза, а также обоснованы риски коммерческой тайны, обусловленные процессами евроинтеграции.

Ключевые слова: коммерческая тайна, евроинтеграция, R&D, экономическая безопасность.

T.V. Lichman
Head of Scientific and Organizational Department,
KROK University

Some aspects of national enterprises commercial secrets protection in the European integration

The article deals with some aspects of national enterprises commercial secrets protection in the European integration. Approaches to understanding the role and place of commercial secrets in the economic system of the European Union are given, as well as the commercial secrets risks due to the process of European integration are justified.

Keywords: commercial secrets, European integration, R&D, economic security.

Постановка проблеми

Комерційна таємниця – невід’ємний елемент ринкової економіки та конкуренції. Захищаючи економічні інтереси власника інформації, вона сприяє створенню моделі економіки, що стимулює інноваційний розвиток підприємницької діяльності. В умовах різноманітності форм власності комерційна таємниця формує фундамент конкурентоспроможності суб’єкта господарської діяльності. Такий підхід повністю відповідає світовій і європейській практиці зокрема. Водночас, його реалізація в Україні та державах-членах Європейського Союзу суттєво різниться, оскільки європейська економіка розглядає комерційну таємницю переважно як інструмент захисту інвестицій, вкладених в інноваційну діяльність, що створює конкурентні переваги бізнес-одиниці на ринку.

Україна на сьогодні активно йде шляхом європейської інтеграції, саме тому українським підприємствам необхідно зрозуміти, які загрози супроводжують процеси зближення з європейською економічною системою, і, відповідно, адаптувати систему економічної безпеки до нових викликів і потреб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Тривалий час лише правова природа комерційної таємниці була предметом наукових дискусій зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких: Ю. Носік [1],

Л. Топалова [2], Г. і С. Нікіфорови [3], Е. Соловійов [4] та інші. Ці напрацювання знайшли своє продовження в дослідженні економічної сутності комерційної таємниці та питаннях розроблення механізмів її захисту, що почали аналізуватися у працях Г. Андрощука, П. Крайнева [5], В. Сідака [6] та інших представників вітчизняної і зарубіжної економічної думки.

Питання європейської інтеграції та вплив цього процесу на економіку України в цілому й різні сфери діяльності зокрема є ключовим у багатьох публікаціях [7-10 та інші]. При цьому залишаються мало дослідженими питання впливу процесу зближення з європейською економічною системою на забезпечення збереження комерційної таємниці вітчизняних підприємств у нових умовах.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Наслідки підписання Економічних і секторальних положень угоди про асоціацію Україна – ЄС змусили керівників багатьох вітчизняних підприємств звернути особливу увагу на проблему організації захисту комерційної таємниці в умовах створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження загроз комерційній таємниці, що обумовлені процесами євроінтеграції, а також аналіз практики захисту комерційної таємниці в державах-членах ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження

Питання євроінтеграції України було актуальним з моменту проголошення незалежності країни. Попри задекларовану в 1991 р. самоідентифікацію України як європейської держави, питання обрання вектора інтеграції досі є дискусійним. Однак підписання 21 березня 2014 р. Прем'єр-міністром України Політичних положень Угоди про асоціацію з ЄС і 27 червня 2014 р. Президентом України Економічних і секторальних положень угоди про асоціацію Україна – ЄС стало визначальною подією на шляху реалізації Україною євроінтеграційного напрямку розвитку.

Процес європейської інтеграції за змістом є не просто міжнародною взаємодією економік України та ЄС, а насамперед процесом глибокого проникнення інститутів Євросоюзу (законодавства, норм і правил ведення бізнесу, кращих практик тощо) в українську економіку.

Угода про асоціацію між Україною і ЄС містить положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (далі – ПВЗВТ). Відповідно, їх реалізація справить відчутний вплив на українську економіку.

Асоціація з ЄС і створення ПВЗВТ відкриває для підприємств України численні можливості, серед яких: лібералізація торгівлі, інвестиційних потоків і міграції трудових ресурсів. Інтеграція України в європейський ринок означатиме: значне розширення прав споживчого вибору на внутрішньому ринку, оскільки пропозиція товарів і послуг на ньому буде наближатися до структури пропозиції на єдиному ринку ЄС; можливість зниження цін на окремі групи товарів і послуг як внаслідок зростання конкуренції на внутрішньому ринку, так і внаслідок скасування або зменшення митних платежів; посилення в умовах зростаючої конкуренції стимулів до модернізації та інновацій у середовищі вітчизняних виробників. Положеннями ПВЗВТ передбачено відкриття більшості секторів економіки, що може значно полегшити доступ на ринок ЄС для українських виробників. Крім того, ПВЗВТ передбачає впровадження національного режиму стосовно взаємного інвестування, що повинно значно спростити режим інвестування, насамперед прямих інвестицій.

Звичайно, відкриття ринків і звільнення від митного оподаткування зумовить не лише позитивні явища, а й ускладнення певних аспектів функціонування економіки. В умовах лібералізації торгівлі українські виробники товарів, що конкурують з імпортом із ЄС, відчують істотне посилення тиску з боку конкурентів і постануть перед перспективою згортання неконкурентоспроможних виробництв.

Попри те, що в довгостроковій перспективі ці процеси будуть сприяти повному оновленню виробництва, розвитку інноваційних технологій і модернізації економічної системи в цілому, у короткостроковому періоді це зумовить різке зниження рівня конкурентоспроможності більшості національних підприємств на фоні неможливості з тих же причин виходити на європейські ринки збуту. З тим, щоб мінімізувати ризики, необхідно, в першу чергу, попередньо максимально адаптувати системи економічної безпеки підприємств до функціонування в умовах потенційних загроз, реалізація яких обумовлена процесами інтеграції України в європейську економічну систему.

Як показало дослідження, в Європейському Союзі високий рівень конкурентоспроможності досягається в основному за рахунок використання інноваційних технологій. У свою чергу, інновації, що створюють конкурентні переваги, і є комерційними секретами європейських підприємств. У сучасній європейській економіці комерційна таємниця здебільшого розглядається як результат інвестицій у сферу досліджень та розробок (англ. *research and development*, надалі – R&D). Існує й інша інформація, що становить комерційну таємницю підприємства, яка не відноситься до R&D (наприклад, списки клієнтів, дані про продажі, маркетингова інформація), однак саме R&D свідчать про інвестиції в нові ідеї, методи, інструменти – і це, здебільшого, є ключовим для віднесення інформації до категорії «комерційна таємниця». Наприклад, з початку 1980-х років витрати США на R&D перевищили 2,5% ВВП. Американський уряд називає цифру в 414 блн. дол., або 2,7% ВВП у 2011 р. [11].

Глобальні інвестиційні тенденції R&D подібні американським. Журнал *Battelle and Research&Development Magazine's* у статті «Глобальний фінансовий прогноз R&D» (2014) проаналізував рівень інвестицій R&D сорока світових економік (ранжованих за номінальним ВВП) і дані про фактичні та прогнозовані витрати (таблиця).

Таблиця

Прогноз валових витрат на R&D

Країна	2012			2013			2014 (прогноз)		
	*	**	***	*	**	***	*	**	***
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Сполучені Штати Америки	15 940	2,8%	447	16 195	2,8%	450	16 616	2,8%	465
Китай	12 610	1,8%	232	13 568	1,9%	258	14 559	2,0%	284
Японія	4 704	3,4%	160	4 798	3,4%	163	4 856	3,4%	165
Німеччина	3 250	2,8%	92	3266	2,8%	92	3 312	2,9%	92
Південна Корея	1 640	3,6%	59	1 686	3,6%	61	1 748	3,6%	63
Франція	2 291	2,3%	52	2 296	2,3%	52	2 319	2,3%	52
Велика Британія	2 375	1,8%	43	2 408	1,8%	44	2 454	1,8%	44
Індія	4 761	0,9%	40	4 942	0,85%	42	5 194	0,9%	44
Росія	2 555	1,5%	38	2 593	1,5%	38	2 671	1,5%	40
Бразилія	2 394	1,3%	30	2 454	1,3%	31	2 515	1,3%	33

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Канада	1 513	1.9%	29	1 537	1.9%	29	1 571	1.9%	30
Австралія	987	2.3%	22	1 012	2.3%	23	1 040	2.3%	23
Тайвань	918	2,3%	21	938	2,3%	22	974	2,4%	23
Італія	1863	1.3%	23	1829	1.2%	22	1842	1.2%	22
Іспанія	1434	1.3%	19	1415	1.3%	18	1418	1.3%	18
Нідерланди	719	2.0%	15	710	2,1%	15	712	2,1%	15
Швеція	399	3,4%	14	403	3,4%	14	412	3,4%	14
Ізраїль	253	4.3%	11	263	4,2%	11	271	4,2%	11
Швейцарія	369	2,9%	11	375	2,9%	11	382	2,9%	11
Туреччина	1 142	0.9%	10	1 185	0.9%	10	1 227	0.9%	11
Австрія	365	2,8%	10	366	2,8%	10	372	2,8%	10
Сінгапур	332	2.6%	9	344	2,6%	9	355	2,7%	9
Бельгія	427	2.0%	9	427	2,0%	9	432	2,0%	9
Іран	1 016	0,8%	8	1001	0,8%	8	1 014	0,8%	9
Мексика	1 788	0,5%	8	1 809	0,5%	8	1864	0,5%	8
Фінляндія	201	3,8%	8	200	3,6%	7	202	3,5%	7
Польща	814	0,8%	6	825	0,8%	6	844	0,8%	7
Данія	214	3.1%	7	214	3,0%	6	217	2,9%	6
Південна Африка	592	1.0%	6	604	1,0%	6	621	1,0%	6
Катар	191	2.8%	5	201	2,8%	6	211	2,7%	6
Чехія	292	1.8%	5	291	1,8%	5	295	1,8%	5
Аргентина	755	0,6%	5	781	0,6%	5	803	0,6%	5
Норвегія	282	1.7%	5	287	1,7%	5	293	1,7%	5
Малайзія	507	0,8%	4	531	0,8%	4	557	0,8%	5
Пакистан	524	0,7%	4	543	0,7%	4	556	0,7%	4
Португалія	251	1,5%	4	246	1,5%	4	248	1,4%	4
Ірландія	195	1.8%	3	196	1,7%	3	200	1,7%	3
Саудівська Аравія	922	0,3%	2	955	0,3%	3	997	0,3%	3
Україна	341	0.9%	3	341	0,9%	3	348	0,9%	3
Індонезія	1 237	0,1%	2	1 303	0,2%	2	1 374	0,2%	3
Разом (Топ-40)	73 362	2,0%	1 478	75 338	2,0%	1 518	77 896	2,0%	1 576
Інші країни світу	10 071	0,4%	39	10 413	0,4%	40	10 837	0,4%	42
Глобальні витрати	83 434	1,8%	1 517	85 751	1,8%	1 558	88 733	1,8%	1 618

Примітки: * – ВВП, білльйонів доларів

** – R&D, у % ВВП

*** – валові витрати на R&D, білльйонів доларів

Джерело: [11]

Отже, як вбачається з аналізу таблиці 1, витрати R&D становлять у середньому 1,8% ВВП країни.

Саме розмір інвестицій у сферу R&D спонукав європейців до створення єдиного надійного правового середовища для захисту прав інтелектуальної власності, зокрема комерційної таємниці.

Попри те, що в ЄС діє Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної

власності 1994 р. (Угода ТРІПС), яка стала основою правового захисту комерційної таємниці, прийняті норми є лише загальними орієнтиром, а тому не досить ефективно виконують призначення, що полягає в досягненні єдності в розумінні питання захисту комерційної таємниці в країнах Євросоюзу. Основною причиною цього є те, що положення Угоди ТРІПС не були повністю імплементовані в національні законодавства країн-учасниць, або імплементовані, але з окремими поправками чи особливостями реалізації.

У рамках ЄС лише Швеція має спеціальне законодавство про комерційну таємницю. В інших країнах норми про комерційну таємницю включені до інших положень законодавства (цивільного, кримінального, конкурентного тощо). В Австрії, Польщі та Іспанії захист комерційної таємниці здійснюється нормами законодавства про недобросовісну конкуренцію, в Італії та Португалії відповідні положення включено до змісту кодексів промислової власності. У Франції конкретні положення про захист виробничих секретів також містяться в кодексі промислової власності. Деліктне законодавство для захисту комерційної таємниці використовується в Нідерландах і Люксембурзі. Принципи деліктного права використовуються переважно для оцінки прямих збитків від втрати комерційної таємниці, а також упущеної вигоди. У країнах загального права, таких як Велика Британія та Ірландія, які не мають спеціальних законодавчих актів, торгові секрети захищаються загальними нормами контрактного права. Схожі інструменти захисту використовуються й на Мальті.

В Україні на сьогодні також відсутнє спеціальне законодавство про комерційну таємницю, що є перешкодою на шляху створення дієвих механізмів убезпечення комерційної таємниці. При цьому, наявні напрацювання в цій сфері (пропоновані законопроекти) не дають підстав для твердження, що найближчим часом ситуація може змінитися.

У процесі ведення звичайної господарської діяльності суб'єкти підприємництва безвинятково зазнають впливу оточуючого середовища, у тому числі негативного, що безпосередньо чи опосередковано дестабілізує економічний стан підприємства. Процес євроінтеграції, безумовно, вплине на ці фактори. З'являться нові небезпеки як усередині країни, так і ззовні. Особливо це характерно для представників приватного сектору бізнесу, які повинні самостійно протидіяти загрозам їх бізнесу. У зв'язку з цим і постає питання про загрози комерційній таємниці, оскільки такі загрози можуть виражатися у втратах: фінансових, майнових, іміджевих, людських тощо.

Під загрозами комерційній таємниці підприємства можна розуміти окремі явища, події, процеси, настання (плинність, побічний результат) яких може вплинути на захищеність комерційної таємниці підприємства та привести до негативних наслідків (прямих збитків, неoderжаного прибутку, підриву іміджу, зміни в планах, часових втрат тощо). Загрози комерційній таємниці підприємства мають свою специфіку, і це обумовлено, насамперед, таким:

- 1) посиленням конкурентної боротьби. Комерційна таємниця, будучи інструментом успішного бізнесу та створюючи переваги у веденні підприємницької діяльності, є об'єктом зазіхань з боку конкурентів, які, заволодівши нею, прагнуть або вивести конкурента з ринку, або використати у власній підприємницькій діяльності. Обидва варіанти передбачають негативні наслідки для власника комерційної таємниці у вигляді майнових або немайнових втрат;

- 2) недосконалістю чинного законодавства;

- 3) відсутністю досвіду в розробленні та реалізації засобів і методів захисту економічної безпеки підприємства. Наука про економічну безпеку підприємства

є молодішою, тому підприємства створюють системи економічної безпеки підприємств, здебільшого, керуючись власними уявленнями про її побудову та захист, іноді переймаючи досвід іноземних фірм, при цьому не беручи до уваги особливості національного середовища. Відсутність досвіду призводить до того, що життєво важливі інтереси підприємства залишаються незахищеними від загроз і можуть зазнати непрогнозованого негативного впливу;

4) відсутністю досвідчених фахівців у сфері захисту комерційної таємниці. Це також впливає на ефективність системи економічної безпеки підприємства з наведених вище причин;

5) невирішеність соціальних проблем населення (низький рівень доходів, високий рівень безробіття, плінність кадрів тощо). Наведені фактори впливають на ступінь відповідальності працівників за збереження комерційної таємниці підприємства. Адже працівник із посередніми доходами та в пошуках кращого місця роботи не вмотивований зберігати секрети підприємства і є загрозою їх втрати.

Євроінтеграція України сформувала ще одну групу факторів (окрім високої конкуренції), що можуть безпосередньо вплинути на безпеку комерційної таємниці, зокрема: мобільність робочої сили; зворотний інжиніринг; високотехнологічні стартапи; законодавчі вимоги про розкриття інформації про сировину, інгредієнти, технологічні процеси; аутсорсинг в інші країни (рисунк).

Висока мобільність працівників і зниження рівня безпеки у трудових відносинах ослаблює лояльність між працівниками та підприємствами, а тому зростають ризики розголошення комерційної таємниці колишнім працівником, який був допущений до цінної інформації у зв'язку з виконанням функціональних обов'язків. Ця загроза є актуальною на фоні того, що в Україні відсутні норми регулювання відносин між колишніми найманими працівниками та підприєм-

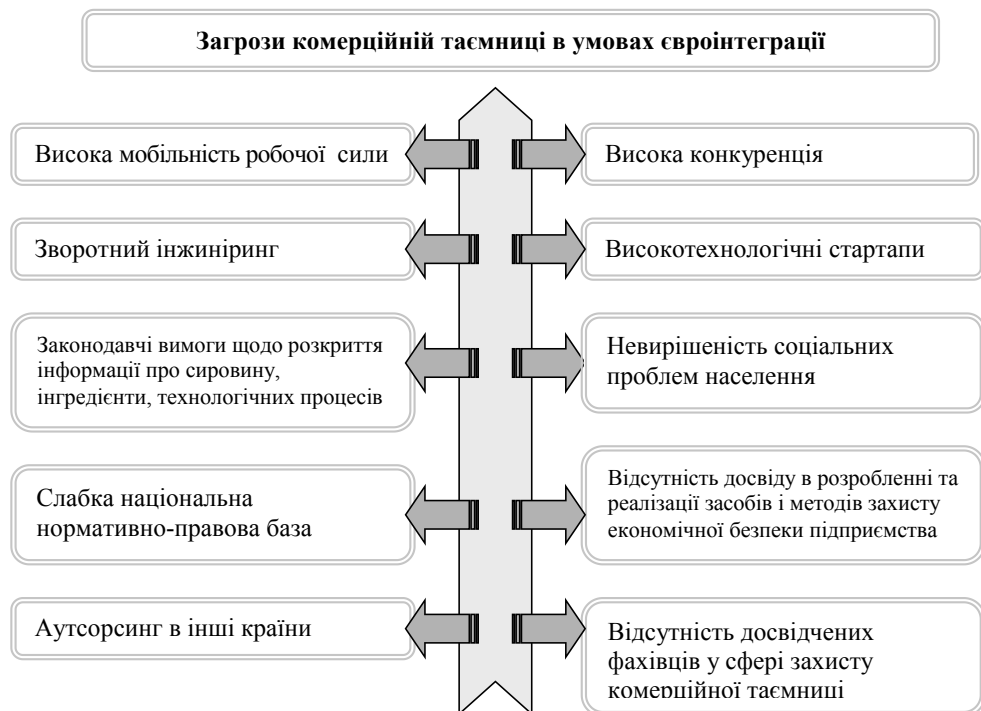


Рис. Загрози комерційній таємниці підприємств в умовах євроінтеграції

Джерело: складено автором

ством на предмет невикористання набутого досвіду, знань, інформації тощо за новим місцем роботи.

Із попередньою загрозою пов'язане й розповсюдження стартапів (від англ. *start-up* – запускати). Стартап – нещодавно створена компанія (можливо, ще не зареєстрована офіційно, але планує стати офіційною), що будує свій бізнес на основі інновацій або інноваційних технологій, не вийшла на ринок або почала на нього виходити і що володіє обмеженим набором ресурсів. Такі невеликі конкуренти, часто вихідці з числа колишніх співробітників середніх і великих компаній, у своїй діяльності використовують набутий досвід, у тому числі й комерційну таємницю попередніх роботодавців.

Розповсюдження практики аутсорсингу як передачі частини функцій для виконання сторонніми підприємствами на умовах субпідряду, в умовах євроінтеграції є загрозою комерційній таємниці, оскільки розповсюдження цінної для підприємства інформації стане набагато важче контролювати, особливо якщо субпідрядником є іноземна компанія.

Є очевидним те, що власник комерційної таємниці, втіленої в товарі, має ринкову перевагу до моменту появи конкуруючих товарів. Одним із способів законно створити такий конкурентний товар – через зворотний інжиніринг. Якщо товар не захищений патентом, він вразливий для зворотного інжинірингу. Розвиток реплікаційних технологій (наприклад, 3D візуалізація) створює додаткові можливості й для конкурентів, оскільки суттєво скорочує цикл зворотного реінжинірингу – а це має безпосередній вплив на можливість збереження секретності комерційної таємниці.

Останніми роками спостерігається стійка тенденція до розкриття виробниками даних, пов'язаних із сировиною, що використовується, інгредієнтами і виробничими процесами. Це є результатом тиску з боку зацікавлених суспільних груп, які розглядають комерційну таємницю як спосіб уникнути розголошення наявності небезпечних матеріалів усередині продукту. Ця тенденція була підтримана й органами державної влади, які розглядають таке розкриття як доцільні засоби тиску на виробників, щоб виключити можливість використання матеріалів, які вважаються небезпечними для здоров'я чи навколишнього середовища. Наприклад, Європейський Регламент 2006 року, відомий як REACH, встановлює центральний реєстр для адміністрування розкриття інформації, пов'язаної з хімічними продуктами [12]. А це є загрозою втратити комерційну таємницю в легалізований спосіб.

Таким чином, комерційна таємниця постійно піддається різноманітним загрозам. Заходи щодо забезпечення безпеки підприємства повинні бути спрямовані, у тому числі, на виключення або мінімізацію ризиків втрати цінної для підприємства інформації та несанкціонованого доступу до неї. Реалізація цих заходів повинна забезпечувати не тільки безпеку комерційній таємниці, а й сприяти стабільному (сталому) розвитку підприємства, збільшенню його доходів або досягнення іншої мети.

Висновки

Отже, європейські компанії, незалежно від їх розміру та видів діяльності, використовують комерційну таємницю як умову конкурентоспроможності, як спосіб захисту інвестицій в інновації. Ураховуючи масштаби фінансування в цю сферу та її стрімкий розвиток, питання захисту результатів інтелектуальної власності (у тому числі комерційної таємниці) є дуже актуальним. Про це свідчать результати роботи Єврокомісії по створенню єдиного на надійного правового середовища для захисту ноу-хау та інших результатів інноваційної діяльності

– прийняття проекту Директиви про захист ноу-хау та конфіденційної ділової інформації (комерційної таємниці) від їх незаконного розкриття, придбання та використання.

Як показало дослідження, національні тенденції не відповідають світовим і європейським зокрема – інститут комерційної таємниці досі не розглядається національними підприємствами як елемент розвитку їх інноваційності, а також інвестиційної привабливості за рахунок створення ефективних систем захисту комерційних секретів, що, у першу чергу, забезпечить конкурентоспроможність підприємства.

Такий стан справ негативно позначатися й на реалізації можливостей, що відкриваються для України в процесі євроінтеграції: національні підприємства не зможуть на рівних конкурувати з іноземними інноваційними компаніями (як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках), що вже створили дієві системи захисту комерційної таємниці, яка забезпечує їх ринкові переваги, – з одного боку, а з іншого – формувати привабливий інвестиційний клімат можна лише під гарантії ефективного захисту вкладень.

Наведене вище обумовлює необхідність в умовах перехідного періоду створювати комплексні системи захисту комерційної таємниці в системі економічної безпеки підприємств з тим, щоб уникнути подальших економічних втрат, у тому числі через втрату позицій на ринку.

Література

1. *Носік Ю. В.* Права на комерційну таємницю в Україні: Монографія / Ю.В. Носік. – К. : КНТ, 2007. – 240 с.
2. *Топалова Л. Д.* Правовий режим комерційної таємниці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / Л. Д. Топалова. – Донецьк : Інститут економіко-правових досліджень НАН України, 2006.
3. *Нікіфоров Г. К.* Підприємництво та правовий захист комерційної таємниці: Навч.-практ. посіб. для вищих навч. закл. / Г. К. Нікіфоров, С. С. Нікіфоров. – К. : Олан, 2001. – 208 с.
4. *Соловьев Э.* Коммерческая тайна и ее защита / Э. Соловьев. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 96 с.
5. *Андрощук Г. А.* Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны. Монография / Г. А. Андрощук, П. П. Крайнев. – К. : Издательский дом «ИнЮре», 2000. – 400 с.
6. Кадрова безпека суб'єктів господарської діяльності: менеджмент інсайдерями: Монографія / за ред. проф. В. С. Сідака, проф. І. П. Мігус. – Черкаси : ТОВ «МАКЛАУТ» – Черкаси, 2012. – 256 с.
7. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління / [О. Бетлій, М. Риженков, К. Кравчук та інші]; за ред. І. Бураковського, В. Мовчан. – К. : Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2014. – 139 с.
8. Україна на шляху до європейської інтеграції: економічна безпека, переваги вибору / За ред. В. М. Нижника. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – 307 с.
9. *Фокас Л. М.* Ринок праці України в умовах євроінтеграції / Л. М. Фокас // Проблеми ринку праці та зайнятості. – 2012. – № 3. – С. 8-12.
10. *Губарева І. О.* Загрози та переваги євроінтеграції для економічної безпеки та реального сектору економіки України / І. О. Губарева // Економіка. Управління. Інновації. – Випуск № 2 (10). – 2013.
11. 2013 Global R&D Funding Forecasts // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rdmag.com/sites/rdmag.com/files/GFF2013Final2013_reduced.pdf
12. Регламент Ради (ЄС) N 440/2008 «Що встановлює методи тестування відповідно до Регламенту Європейського Парламенту та Ради (ЄС) № 1907/2006 про реєстрацію, оцінку, авторизацію і обмеження хімічних речовин та препаратів (REACH)» від 30 травня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a14

УДК 338.436 (477)

Г.Б. Пекна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту ЗЕД та логістики,
Університет економіки та права «КРОК»

Підвищення конкурентоспроможності українських підприємств у галузі АПК при ефективному використанні прямих іноземних інвестицій

У статті розглянуто аналіз механізму впливу інвестицій на підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК; основні проблеми, що стримують надходження інвестицій та напрями їх розв'язання.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції, інвестиційний клімат, інвестор, сільське господарство, агропромисловий комплекс.

Г.Б. Пекна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры менеджмента ВЭД и логистики,
Университет экономики и права «КРОК»

Повышение конкурентоспособности украинских предприятий в области АПК при эффективном использовании прямых иностранных инвестиций

В статье рассмотрен анализ механизма влияния инвестиций на повышение конкурентоспособности предприятий АПК; основные проблемы, сдерживающие приток инвестиций и направления их решения.

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции, инвестиционный климат, инвестор, сельское хозяйство, агропромышленный комплекс.

H. Pekna
*Ph.D. in Economics, Associate Professor
of Foreign Activity International Management
and Logistics Department, «KROK» University*

Improving of Ukrainian enterprises competitiveness in the agroindustrial complex by efficient use of foreign direct investment

In the article the analysis of the influence mechanism of investment on improving of agricultural enterprises competitiveness is provided, the main problems that hinder the flow of investments and ways to solve them are considered.

Keywords: foreign direct investment, investment climate, investor, agriculture, agro-industrial complex.

Постановка проблеми

Інвестиції відіграють важливу роль в розвитку економіки будь-якої країни світу, Україна також не є винятком. Завдяки залученню коштів у виробництво збільшуються його обсяги, модернізуються засоби, а в межах країни підвищується рівень ринкової конкуренції, платіжний баланс, розвивається інвестиційна інфраструктура. Інвестори визначають доцільності розміщення коштів у країнах світу, даючи оцінку інвестиційному клімату.

Однією з найактуальніших проблем країн на сучасному етапі розвитку світового господарства є вирішення питання залучення та ефективного використання іноземних інвестицій. Успішне вирішення цього завдання насамперед залежить від вираженої державної політики в регулюванні іноземного інвестування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У розробленні проблеми ефективності залучення прямих іноземних інвестицій у контексті забезпечення економічного зростання українських підприємств АПК та їх конкурентоспроможності суттєвий внесок зробили вітчизняні вчені В.М. Коваль, О.Б. Каламан [5; 6], які розглядають вплив іноземних інвестицій на розвиток вітчизняних підприємств агропромислового комплексу. У роботах О.М. Гончарової, О.В. Гаврилюка [1; 2] розглянуто стан інвестиційного клімату в Україні, його проблеми та напрями покращення.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Фінансова та політичні кризи внесли певні корективи в інвестиційну діяльність нашої країни. Саме тому необхідним є переосмислення ролі окремих факторів, їхнього впливу на інвестиційну привабливість і конкурентоспроможність підприємств АПК.

Формулювання цілей статті

Метою роботи є аналіз механізму впливу інвестицій на підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК, основні проблеми, що стримують надходження інвестицій та напрями їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження

У 2011р. інвестиційні процеси активізувалися і випереджають загальноекономічну динаміку. Якщо приріст обсягу ВВП становив 5,3% у першому та 3,8% у другому кварталах, приріст промислової продукції в січні-червні становив 8,7%, то зростання інвестицій в основний капітал досягло 12% у першому та 15,9% у другому кварталах відносно відповідних періодів попереднього року.

За даними Держкомстату України на 1 квітня 2013 р. обсяг інвестицій у сільське господарство становить 773,8 млн. дол., у харчову промисловість – 3055,8 млн. доларів. Порівняно з попереднім аналогічним періодом ці показники збільшилися на 29,8 і 805,8 млн. дол. відповідно [9].

Загалом обсяг унесених з початку інвестування в економіку України прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на 1 квітня 2013 р. становив 55708,9 млн. доларів. Інвестиції надійшли зі 136 країн світу.

Серед зарубіжних фірм-інвесторів, що розпочали свою діяльність в Україні й досить активно інвестують в агропромисловий комплекс, чимало провідних іноземних компаній і навіть світових, зокрема, «Ілта Холдинг С. А.» (Швейцарія), «Каргілл», «Кейс» (США), «Янке» (ФРН) тощо. Це свідчить про існування зацікавленості в Україні з боку іноземних інвесторів [3].

Найвищу інвестиційну привабливість у нашій країні у 2012 р. мають такі види господарської діяльності: промисловість (31,5%), водночас частка в за-

гальному обсязі зменшується щороку. У тому числі перспективною і пріоритетною галуззю промисловості, на нашу думку, є металургія, інвестиції в цю сферу становлять 11,31% загального обсягу. Друге місце займає фінансова діяльність – 16105,6 млн. дол., що на 1,3% менше, ніж у 2011 році. Збільшення іноземного капіталу у 2012 р. спостерігалось на підприємствах, які здійснювали операції з нерухомості, торгівлю, послуги транспорту і зв'язку.

Зменшення обсягів інвестицій відбулося в наступних галузях: сільське господарство, будівництво, охорона здоров'я.

Попри це, Україна має кілька конкурентних переваг і в цілому сильні експортні позиції за деякими видами продукції, попит на яку у світі постійно зростає. У 2010 р. 14% загального обсягу експорту України припадало на експорт сільськогосподарської продукції, у якому 83% становили зернові й олійні культури, рослинні та тваринні жири [2].

Україна має всі необхідні передумови, щоб стати провідним виробником і експортером сільськогосподарської продукції у світі. Природні ресурси, клімат, ґрунти і одвічні традиції аграрного виробництва забезпечують міцну основу потужного сільського господарства.

Попри це, недостатня прозорість, непослідовність і здебільшого безсистемний характер державного регулювання заважають країні залучити інвестиції для стимулювання розвитку і зростання економіки. Негативним наслідком цього є значні коливання як загального обсягу виробництва продукції, так і врожайності сільськогосподарських культур. Через це аграрному секторові не вдається повною мірою скористатися значними природними перевагами. Показники виробництва багатьох видів рослинницької та тваринницької продукції залишаються значно нижчими порівняно з відповідними показниками розвинених країн [1].

За період відновлення виробничого потенціалу галузі, що розпочався близько 2000 р., врожайність у цілому підвищилася, але загальна продуктивність відстає, особливо якщо порівняти її з показниками попередніх періодів. Наприклад, урожайність зерна в Україні залишається нижчою за показники його виробництва за радянських часів, при цьому врожайність зерна в Росії та Казахстані наразі вже перевищує той рівень. Водночас розвинуті країни, зокрема Західної Європи, де зернове виробництво є високоінтенсивним, мають істотно вищі показники врожайності (Таблиця 1, Таблиця 2).

Слід зазначити, що в цілому інвестиції в підвищення продуктивності, покращення управління аграрним бізнесом і наросування загального виробничого потенціалу є прибутковими. Протягом 2002-2007 рр. сільське господарство мало річну дохідність капіталовкладень в середньому понад 25%, що є найвищим показником серед усіх провідних галузей економіки України. Але за обсягом інвестицій цей сектор далеко не перший. Незначний приплив іноземних інвестицій у сільське господарство, попри вищі за середні показники дохідності, вказує на існування глибоких гальмуючих чинників у цій сфері. Такі негативні чинники мають структурний характер і стримують як іноземних, так і внутрішніх інвесторів від інвестицій у цю, здавалося б, потенційно привабливу галузь.

Таблиця 1

Урожайність зернових в Україні порівняно з країнами колишнього Радянського Союзу – провідними виробниками зерна, т/га

Роки	Україна	Росія	Казахстан
2005-2008	2,67	1,94	1,06

Джерело: [4]

Таблиця 2

Урожайність зернових в Україні порівняно з іншими країнами світу – провідними виробниками зерна, т/га

Роки	Україна	Аргентина	Австралія	Канада	США	Західна Європа
2005-2006	2,40	3,70	2,00	3,03	6,39	6,66

Джерело: [4]

Результати дослідження свідчать, що протягом останніх п'яти років переважна більшість підприємств (88%) вкладали кошти у свій розвиток, при цьому середній обсяг капіталовкладень становив приблизно 2 млн. гривень (270 тис. дол.). Ця цифра є нижчою для приватних підприємств: 153 280 грн. (19,402 тис. дол.) [7].

Сільське господарство вимагає значних інвестицій, що дали б змогу виробникам залучити необхідні ресурси й забезпечити підвищення ефективності виробництва за рахунок технологічного переоснащення виробничих процесів, а не лише за рахунок залучення додаткових сільгоспугідь. Майже половина підприємств-респондентів (49%) повідомила, що інвестувала в сільгоспугіддя. Це, згідно з результатами цього дослідження, було основним видом аграрних інвестицій. Більше третини приватних підприємств (34%) надавали пріоритет саме такому виду інвестицій. Оскільки й досі діє мораторій на продаж сільськогосподарських земель, агропідприємства активно орендують землі, при цьому максимальний строк оренди становить 49 років. Така ситуація може означати, що підприємства збільшують обсяги виробництва сільгосппродукції, насамперед, шляхом розширення своєї виробничої бази (оренованих площ), а не підвищення врожайності за рахунок інвестицій в інноваційні технології [6].

Однією з найефективніших форм залучення іноземних інвестицій є спільні підприємства. Через спільне підприємство в агропромисловий комплекс надходять прогресивні технології, нова техніка, досконаліші форми організацій виробництва. На цій основі буде не тільки досягатися вища ефективність виробництва, а й зростатимуть рівні організації, управління і кваліфікації працівників [5].

Надходження іноземних інвестицій може спричиняти прямі й непрямі ефекти. Прямий ефект характеризується зростанням кількісних і якісних показників діяльності вітчизняних підприємств з іноземними інвестиціями. Непрямий ефект проявляється через взаємодію вітчизняних підприємств АПК з іноземним сектором, у результаті чого утворюється синергетичний ефект.

Частка агропідприємств, що спрямовують свої інвестиції в розвиток потужностей зі зберігання продукції, становить 14%, тоді як сільгоспугіддя становлять 49%, устаткування (34%), транспортні засоби (22%), нові технології (8%), інше (15%). Ця цифра досить низька, зважаючи на те, що гостра нестача зерноскосищ та елеваторів у межах господарств вважається багатьма операторами ринку однією з основних причин, через які сільгоспвиробники вимушені продавати свій урожай одразу після збору. У цьому разі продукція надходить на ринок за нижчою ціною, аніж могла б бути продана на пізніших стадіях маркетингового року, коли цінова кон'юнктура є більш привабливою.

Однією з ключових проблем агропромислового комплексу є обмежений доступ до зовнішніх фінансів: 75% підприємств повідомили, що незадовільний доступ до позик та/або кредитів був основною перешкодою для подальшого розширення їхнього бізнесу та інвестицій у нього. Фінансування за рахунок внутрішніх коштів, як-от нерозподіленого прибутку (60%), очолює список джерел фінансування серед підприємств агробізнесу, тоді як лише третина опитаних

респондентів (28%) одержують зовнішнє фінансування у вигляді банківських кредитів. Відсутність застави або іншого забезпечення, високі ризики, пов'язані з кредитуванням сільськогосподарського виробництва, і недостатнє знання специфіки агробізнесу працівниками банківського сектору є основними причинами обмеженого доступу агробізнесу до комерційного кредитування [8].

Підвищення продуктивності та ефективності виробництва (скорочення виробничих витрат) були основними мотивуючим чинниками інвестицій в аграрний бізнес. Близько 76 і 58% підприємств відповідно вказали на них як на найімовірніші, або основні причини для інвестицій. Необхідність консолідації внутрішнього ринку та задоволення очікувань місцевих споживачів щодо якості продукції становили другу групу причин для інвестування, що підтвердили 43 і 56% респондентів відповідно.

До третьої групи чинників, що спонукали до прийняття рішень про інвестиції, увійшли необхідність забезпечення надійного постачання виробничих ресурсів і сировини (42%) та бажання зменшити сезонні коливання цін за рахунок інвестицій у покращення умов зберігання сільгосппродукції (42%).

Результати дослідження вказують на те, що основними перешкодами для інвестування, з якими сільгосппідприємства в Україні стикаються на етапі реалізації готової продукції, є нестабільність і сезонні коливання цін (76%), змовницькі методи діяльності покупців (63%), регульовані урядом торговельні націнки (62%), високі транспортні витрати (60%).

Ураховуючи, що більшості респондентів доводилося покладатися на власні внутрішні кошти для фінансування своєї господарської діяльності, будь-які коливання цін мали величезний вплив і загострювали проблему дефіциту ліквідності господарств. Крім того, на відпускних цінах на зерно значно більшою мірою могли негативно позначитися заходи державної політики на аграрних ринках, наприклад, введення у 2010 р. експортних квот на зерно. Внутрішні ціни на врожай зернових у 2010 р. істотно знизилися, як результат – помітно зменшилися доходи фермерів [5].

Низька якість послуг із післязбирального транспортування й логістики обумовлюється поганим станом транспортних засобів і складських приміщень, низьким рівнем захисту прав власності фермерів на сільгосппродукцію, що зберігається на зовнішніх елеваторах, і незадовільним станом системи складських свідоцтв. Згідно з дослідженням, існуюча нормативна база, що регулює надання послуг із післязбирального транспортування й логістики сільськогосподарської продукції, є ще однією вагомою перешкодою для розвитку галузі. Це підтвердили майже 80% опитаних підприємств.

Близько 45% сільськогосподарських підприємств вказали на відсутність складських приміщень як на ще одну перешкоду для здійснення господарської діяльності.

Фермерам, що не мають власних складів, як правило, залишається два варіанти – або продавати свою продукцію відразу після збору врожаю, або зберігати її на зовнішньому елеваторі. Останній вибір не завжди є найкращим, тому що за відсутності альтернативи багато операторів складських приміщень вдаються до недобросовісних дій, таких як свідоме заниження сорту якості продукції або нечасне повернення фермеру продукції, що перебуває на зберіганні.

Низький рівень розвитку транспортної інфраструктури, логістики та потужностей зі зберігання сільгосппродукції, а також неефективні заходи державного регулювання аграрних ринків, зокрема ті, що стосуються реалізації виробленої продукції та регулювання цін, істотно гальмують розвиток сільського господар-

ства в Україні. Це накладає невинуватений тягар на підприємства, не даючи їм можливості отримати вигоду від знаних природних переваг країни і знижуючи загальну конкурентоспроможність її агропромислового сектора.

У межах цього дослідження вдалося визначити певні чіткі напрями реформ, виходячи з пріоритетів розвитку приватного сектору країни [4]:

1. Сприяти полегшеному доступу сільськогосподарських підприємств до зовнішнього фінансування, зокрема, довгострокового кредиту на комерційних засадах, шляхом удосконалення нормативно-правових механізмів надання кредитів під заставу та використання сільськогосподарських земель як об'єкта купівлі та продажу.

Створення ефективного ринку сільськогосподарських земель і впровадження нових фінансових продуктів для фермерів (наприклад, складські свідоцтва) відіграватиме важливу роль у розширенні можливостей комерційного фінансування, що вкрай необхідне агропідприємствам для здійснення довгострокових інвестиційних проектів.

2. Створити більш сприятливе регуляторне середовище для розвитку ланцюга реалізації сільгосппродукції.

Розвинена й диверсифікована інфраструктура аграрного ринку з достатньою кількістю складських приміщень, у тому числі потужних лінійних елеваторів, зерносховищ, складів, холодильників, оптових ринків і розподільчих центрів, дасть змогу агробізнесу знизити логістичні витрати та витрати на реалізацію сільгосппродукції під час її виходу на місцеві й міжнародні ринки. Чітка та ефективна нормативно-правова база також відіграватиме важливу роль у підвищенні конкурентоспроможності агропромислової галузі.

3. Утриматися від адміністративного регулювання аграрного експорту й цін на внутрішньому ринку, забезпечити більш прозорі та передбачувані заходи державної політики.

Урядові не слід вдаватися до адміністративних механізмів обмеження експорту та регулювання цін на внутрішньому ринку, таких як запровадження квот на експорт зерна та введення максимальних цін і торгових націнок. Ці адміністративні заходи спричиняють зменшення доходів виробників через зниження ринкових цін, призводять до фінансових збитків і звужують можливості ведення бізнесу, заважають сільськогосподарським виробникам та операторам ринку реалізувати нові інвестиційні проекти.

4. Привести нормативно-правову базу стосовно стандартів якості та безпечності харчових продуктів у відповідність до міжнародних і європейських принципів та практики. Приведення національної нормативної бази у відповідність до європейських та міжнародних принципів і практики регулювання безпечності та якості харчових продуктів допоможе усунути нормативні розбіжності й вади в регулюванні. Наприклад, підвищення рівня обізнаності про міжнародні стандарти якості та норми безпечності харчових продуктів, такі як GLOBALG.A.P і НАССР, дасть можливість усунути подвійне регуляторне навантаження, покращити якість і безпечність українських продуктів харчування, підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції на міжнародних ринках.

5. Розвивати лізингові відносини в аграрному секторі, що сприятиме забезпеченню нових конкурентних позицій підприємств АПК. Лізинг може стати альтернативою кредитування, що дасть можливість отримати необхідні ресурси та уникнути значних втрат. Найбільшим постачальником техніки в Україні є НАК «Укراгролізинг», який пропонує аграріям надійну і порівняно недорогу техніку. Використання лізингу дає змогу направляти ресурси на розширення виробництва та впровадження передових технологій. Перевагою лізингу в галузі АПК

є те, що, окрім всього, він є ефективним інвестиційним механізмом оновлення основних засобів, не виключає, а передбачає інші форми державного регулювання, наприклад, податкові та кредитні пільги. Що ж до лізингоотримувачів, то вони зможуть: придбати якісні нові основні засоби без вилучення з господарської діяльності значних коштів; провести авансовий платіж (переважно від 20 до 30% вартості предмета лізингу) і негайно приступити до використання придбаного встаткування, таким чином, генерувати грошовий потік із його участю; здійснювати виплати за гнучким графіком платежів, який буде для них зручним, використовувати податкові пільги; не витратити час на здійснення страхування, державної реєстрації та інших передбачених законодавством дій. Також лізинг є новим перспективним фінансовим інструментом, здатним сприяти збільшенню інвестиційних вкладень в економіку країни [6].

Висновки

Для України стратегічна інвестиційна політика повинна максимально використовувати всі позитивні ефекти залучення ПІІ. Адже, незаперечною перевагою ПІІ перед національними джерелами капіталу й іншими формами міжнародних інвестицій є те, що вони генерують трансфер технологій і ноу-хау, при виваженому їх використанні мають високий потенціал позитивного впливу на економічний розвиток приймаючих економік. Тому для України стратегія залучення ПІІ повинна направити їх приплив у напрямі вирішення загальнонаціональних потреб, проблеми зайнятості, підвищення ефективності інвестування в реальний сектор, оптимізації народногосподарської структури, підвищення конкурентоспроможності продукції та країни в цілому. Варто суворо відслідковувати чи ПІІ не закріплюють сировинну спрямованість економіки, законсервовують вітчизняні наукомісткі й високотехнологічні виробництва. Крім того, науково-обґрунтована стратегія залучення ПІІ повинна містити положення ефективної взаємодії (доповнення й заміщення) прямих іноземних і прямих внутрішніх інвестицій у напрямі досягнення бажаних темпів та інноваційних орієнтирів економічного зростання країни.

Серед причин недостатнього рівня економічного розвитку України є застарілий науково-технічний рівень виробництва. Морально і фізично застарілі виробничі потужності не можуть стати гарантом випуску конкурентоспроможної продукції, що відповідає б світовим стандартам якості. Стійке зростання економіки неможливе без оновлення виробничих фондів, освоєння сучасних технологій і, як наслідок, – залучення інвестицій. Залучення інвестицій повинно спиратися на ефективні інновації, що стане фактором виходу з економічної кризи, фактором забезпечення економічного зростання та національної економічної безпеки.

Стимулюючи інвестиційні потоки в галузі, що виробляють товари чи послуги з вищим рівнем доданої вартості, уряд зможе забезпечити стале зростання вітчизняних підприємств на довгострокову перспективу.

Література

1. Гаврилюк О. В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України / О. В. Гаврилюк // *Фінанси України*. – 2010. – № 3. – С. 7-9.
2. Гончарова О. М. Інвестиційний клімат як фактор підвищення національної конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2011_26/zb26_27.pdf
3. Грицюк І. В. Проблеми інвестицій АПК України / І. В. Грицюк // *Управління розвитком*. – 2012. – № 11. – С. 102-104.
4. Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес // *Звіт міжнародної фінансової корпорації. Консультативна програма з покращення інвестиційного клімату в Європі та Центральній Азії*. – К., 2011. – 114 с.

5. Калман О. Б. Проблеми інвестування та розвитку АПК України / О. Б. Каламан, Т. Яровенко // Економіка харчової промисловості. – 2010. – № 2. – С. 17-21.

6. Коваль В. М. Іноземні інвестиції – вагоме джерело для розвитку підприємств АПК / В. М. Коваль // Формування ринкової економіки [Електронний ресурс] : зб. наук. праць. – Спец. вип.: у 2 ч. Організаційно-правові форми агропромислових формувань: стан, перспективи та вплив на розвиток сільських територій / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» ; відп. ред. О. О. Беляєв. – К. : КНЕУ, 2011. – Ч. 1. – С. 223-227.

7. Коренюк П. І. Вплив інвестицій на економічну безпеку реального сектору національної економіки / П. І. Коренюк, Л. А. Горошкова, В. П. Волков // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2012. – Вип. 6 (2). – С. 12-17.

8. Переверзев В. І. Економічна безпека АПК / В. І. Переверзев, В. В. Козачкова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. – Вип. 19. – С. 102-106.

УДК 338.24

В.С. Сирота
*здобувач кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Оцінювання рівня економічної безпеки підприємства через призму показників корпоративної соціальної відповідальності: інноваційний підхід

Обґрунтовано необхідність пошуку нових підходів до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. Здійснено розгляд низки методик оцінки економічної безпеки, визначено їх переваги та недоліки. Запропоновано інноваційний підхід до оцінки рівня економічної безпеки на основі показників корпоративної соціальної відповідальності суб'єкта господарювання, який дасть змогу підвищити якість управління формуванням і забезпеченням необхідного рівня економічної безпеки в умовах сучасного динамічного середовища функціонування підприємств.

Ключові слова: економічна безпека, оцінювання, показники оцінки, складові, корпоративна соціальна відповідальність, соціально-орієнтоване управління.

В.С. Сирота
*соискатель кафедры управления
финансово-экономической безопасностью,
Университет экономики и права «КРОК»*

Оценивание уровня экономической безопасности предприятия посредством показателей корпоративной социальной ответственности: инновационный подход

Обоснована необходимость поиска новых подходов к оцениванию уровня экономической безопасности предприятия. Осуществлено рассмотрение методик оценки эко-

номической безопасности, определены их преимущества и недостатки. Предложен инновационный подход к оцениванию уровня экономической безопасности на основании показателей корпоративной социальной ответственности субъекта хозяйствования, который позволит повысить качество управления формированием и обеспечение необходимого уровня экономической безопасности в условиях динамической среды функционирования предприятий.

Ключевые слова: экономическая безопасность, оценивание, показатели оценки, составляющие, корпоративная социальная ответственность, социально-ориентированное управление.

V.S. Syrota

*External PhD Student of Financial and Economic
Security Management Department
“KROK” University*

Evaluation of the enterprises' economic security level through the indicators of corporate social responsibility: innovative approach

The necessity of new approaches to evaluation of the enterprises' economic security was substantiated. The consideration of a number of existing methodologies of evaluation of the economic security was done, their strengths and weaknesses were identified. The innovative approach to the evaluation of the level of the economic security based on the indicators of corporate social responsibility of economic entity was offered. It will allow to improve the quality of formation management as well as the provision of the required level of economic security in today's dynamic environment of enterprise operation.

Keywords. Economic security, evaluation, indicators of evaluation, components, corporate social responsibility, social-oriented management.

Постановка проблеми

Сучасне економічне середовище функціонування підприємств характеризується високим рівнем динамізму, нестабільності та низьким рівнем прогнозованості. Така ситуація підвищує ризиковість їх діяльності та водночас змушує активно вести роботу з пошуку найбільш ефективних шляхів забезпечення стабільного функціонування впродовж тривалого періоду.

Одним із найважливіших напрямів таких пошуків упродовж останніх десятиріч стає забезпечення економічної безпеки функціонування підприємства, тобто формування і підтримання умов безпечного розвитку суб'єкта господарювання переважно власними зусиллями (із використанням корпоративних ресурсів). У цьому контексті вагомим значення набувають питання оцінювання рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання і, крім того, саме питання пошуку нових підходів до оцінювання економічної безпеки підприємства, які, по-перше, враховували б сучасні тенденції розвитку менеджменту, і, по-друге, давали б змогу адекватно оцінювати реалії функціонування підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Особливостям оцінки рівня економічної безпеки підприємств присвячено низку досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, варто виокремити праці Д. Зеркалова [1], С. Ілляшенка [2], Д. Ковальова [3], О. Козаченка [4], З. Лагутіної [5], В. Лойко [6], П. Ляшенка [4], В. Пономарьова [4], О. Россошанської [7], Т. Сухорукової [3], І. Хоми [8].

Водночас, кожен із дослідників пропонує свій підхід до формування системи показників і побудови методики оцінювання, що лише ускладнює для кожного конкретного суб'єкта господарювання проблему вибору методики оцінювання економічної безпеки. При цьому, досить часто такі методики є занадто складними для практичного застосування, потребують низки додаткових управлінських документів чи навіть розроблення спеціалізованого програмного забезпечення.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

При побудові сучасної методики оцінювання економічної безпеки підприємства доцільно базувати її на сучасних управлінських підходах і, до того ж, робити максимально адаптованою для практичного застосування навіть на невеликих підприємствах. Саме тому необхідним на сьогодні є пошук інноваційних підходів до оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства.

Формулювання цілей статті

Основною метою дослідження є обґрунтування підходу до оцінювання економічної безпеки підприємства, що базується на сучасних тенденціях побудови систем корпоративного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження

Спеціалізоване вирішення наукових проблем, пов'язаних з економічною безпекою, розпочалося, як стверджують окремі науковці [1, с. 129], із використанням Ф. Рузвельтом в 1934 р. терміна «економічна безпека» [5] при проведенні аналізу внутрішніх проблем Сполучених Штатів Америки. Саме з того часу науковці розвинених економічних держав активно та ефективно почали займатися дослідженнями різних рівнів економічної безпеки, розуміючи під нею одну з найважливіших характеристик економічної системи, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів.

За досить короткий час наукова література накопичила значну кількість матеріалу, сформувала низку теорій і концепцій економічної безпеки, оформила різноманітні підходи до визначення суті цієї категорії і, відповідно, методики оцінювання рівня економічної безпеки підприємства.

Оскільки економічна безпека підприємства є комплексним поняттям, то, відповідно, і методичний інструментарій, що застосовується для оцінки її складових, є досить різноманітним.

При розробленні інструментарію моніторингу та діагностики рівня економічної безпеки сучасних соціально-економічних систем дослідники дотримуються різних концепцій, застосовуючи при цьому багатофункціональні методи і кількісні підходи до оцінно-аналітичного процесу: від побудови архітектури розроблення стратегії забезпечення економічної безпеки до прикладного застосування індикаторного, ресурсно-функціонального, програмно-цільового, коефіцієнтного методів, методу екстраполяції та максимальної правдоподібності теорії розпізнавання образів і таблиць-карт. Тому погляди на процес оцінювання рівня економічної безпеки розходяться ще на стадії формування баз даних [8, с. 105].

Для оцінювання рівня економічної безпеки підприємства В.В. Лойко пропонує використовувати експертну систему. Відповідно до підходу автора, процес оцінки є складним багатофакторним завданням, що зводиться до складання системи показників, їх групування та інтеграції, виявлення найбільших відхилень від нормативних значень показників. Для кожного ієрархічного рівня науковець виділяє функціональні складові, які характеризують систему економічної без-

пеки цього рівня найкраще. Для кожної складової економічної безпеки пропонується формувати систему оціночних показників, які потім інтегруються в єдиний показник рівня економічної безпеки підприємства з урахуванням питомої ваги кожної складової в загальній інтегральній оцінці. Рівень економічної безпеки об'єкта економіки визначається залежно від діапазону значень інтегрального показника [6, с. 23].

Оцінку економічної безпеки підприємства С.М. Ілляшенко диференціює на фінансову, ринкову, інтерфейсну, інтелектуальну, кадрову, технологічну, правову, екологічну, інформаційну й силову складові [2]. При цьому, оцінка економічної безпеки підприємства, за твердженням автора, повинна здійснюватися з деякими доповненнями, що можуть розглядатися як окрема складова або як частина окремої складової.

Методика оцінювання економічної безпеки підприємства, наведена в науковій праці А.В. Козаченка, В.П. Пономарьова та А.Н. Ляшенко [4], базується на використанні показників реінвестованого прибутку та амортизаційних відрахувань основних виробничих фондів. Варто відзначити, що хоча наведена методика й містить чітко задані умови та показники для розрахунку рівня економічної безпеки, однак ті показники, які використовуються, є суто фінансовими та не враховують діяльність підприємства в повному обсязі за всіма напрямками у внутрішньому та зовнішньому середовищах.

У своєму дослідженні [7] О.В. Россошанська пропонує використовувати динамічний критерій оцінки економічної безпеки підприємства. Відповідно до запропонованої методики, забезпечується можливість дослідження коефіцієнта економічної безпеки підприємства в динаміці, однак ця методика передбачає застосування при розрахунках усього чотирьох показників, що значно звужує управлінські можливості підприємства.

Популярним серед науковців є індикаторний підхід. Так, Д. Ковальов та Г. Сухорукова [3] пропонують встановлювати рівень економічної безпеки підприємства за результатами порівняння фактичних показників діяльності суб'єкта господарювання з показниками-індикаторами.

З нашої точки зору, підходити до оцінки економічної безпеки підприємства варто з точки зору менеджменту, оскільки джерелом економічної безпеки будь-якого підприємства є його управлінська система. Чим ефективніше вона працюватиме, тим вищий рівень економічної безпеки зможе забезпечити підприємству. Водночас, оскільки на будь-якому підприємстві управлінська система базується на керівному персоналі, то можемо зробити висновок, що головним джерелом економічної безпеки будь-якого підприємства є його персонал, тобто люди. Виходячи з цього, саме людський фактор є головним для забезпечення стабільного функціонування будь-якого підприємства в економічному середовищі, а, отже, для забезпечення економічної безпеки підприємству необхідно здійснювати вплив саме на персонал. При цьому, що характерно, недостатньо буде лише економічного чи фінансового впливу. Потрібно, щоб персонал був прямим чином зацікавлений у добробуті та стабільній діяльності свого підприємства, а тому вплив на працівників повинен бути, у першу чергу, соціально-спрямованим.

Виходячи з наведеного, можемо стверджувати, що оцінка рівня економічної безпеки підприємства повинна будуватися з урахуванням показника соціальної спрямованості менеджменту, або, іншими словами, показника корпоративної соціальної відповідальності. Взаємозв'язок корпоративної соціальної відповідальності та економічної безпеки підприємства можемо представити у вигляді моделі (рисунок).

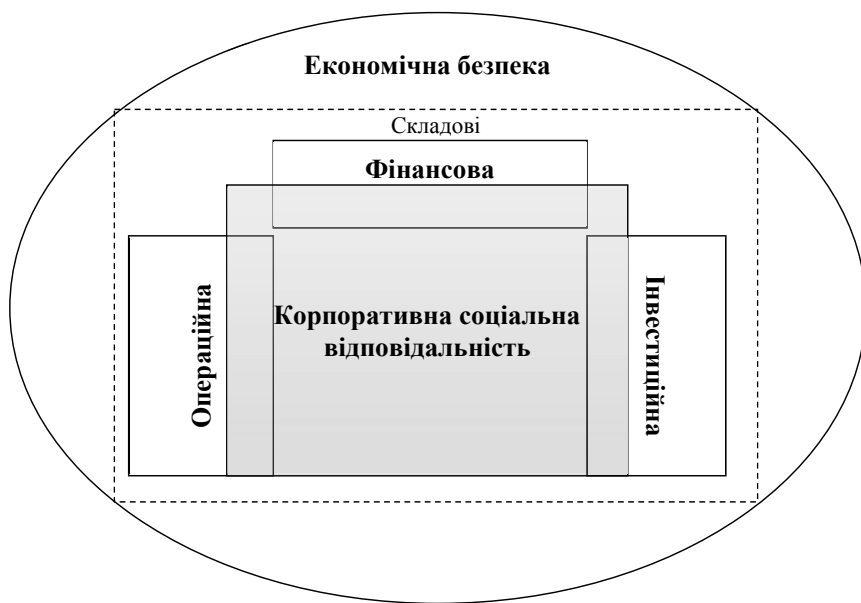


Рис. Схема взаємозв'язку економічної безпеки та корпоративної соціальної відповідальності підприємства

Джерело: сформовано автором на основі власних досліджень

Рівень економічної безпеки підприємства залежить від низки показників, на кожен із яких окремі фактори можуть впливати по-різному. Саме тому, з нашої точки зору, необхідно визначати економічну безпеку за основними складовими економічної безпеки підприємства: фінансовою, інвестиційною та операційною. Поєднання фінансової, інвестиційної та операційної (виробничої) складових формує економічну безпеку підприємства. Саме вказані складові є тими базовими елементами, ефективне управління якими дає змогу побудувати ефективну модель формування та підтримання необхідного рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Кожна з визначених складових базується на розрахункові низки показників, що можуть диференціюватися залежно від особливостей господарювання чи специфіки галузі діяльності того чи іншого підприємства.

Можливим є виділення й інших складових у системі забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання, однак, на нашу думку, саме визначені три складові найбільшою мірою охоплюють поняття економічної безпеки та, при цьому, дають змогу найбільш повно оцінити рівень економічної безпеки того чи іншого підприємства.

Оскільки вагомим фактором забезпечення економічної безпеки підприємства, як було обґрунтовано, є корпоративна соціальна відповідальність, то в методиці оцінки економічної безпеки доцільно враховувати й цю складову. Показник корпоративної соціальної відповідальності також є комплексним, що обумовлює необхідність виділення його окремих складових. Зокрема, можливим є виділення кадрової, фінансової, інноваційно-інвестиційної складових, складової відносин із зацікавленими сторонами, а також низки інших. Однак, при цьому варто виходити з особливостей діяльності в певній галузі, специфіки господарювання того чи іншого підприємства для можливості забезпечення проведення адекватної оцінки і, як наслідок, прийняття ефективних управлінських рішень у систе-

мі формування та забезпечення необхідного рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Слід відмітити, що фактично кожен із показників оцінки складових корпоративної соціальної відповідальності підприємства може бути використаний і для визначення рівня його економічної безпеки. Тобто, існує досить тісний зв'язок між цими поняттями. Поняття економічної безпеки підприємства є значно ширшим і не може визначатися лише показниками КСВ.

Отже, показник корпоративної соціальної відповідальності є однією зі складових економічної безпеки підприємства.

Висновки

Проведене дослідження дало змогу встановити наявність тісного взаємозв'язку між рівнем упровадження соціально відповідального менеджменту на підприємстві та станом його економічної безпеки, а, отже, і необхідність побудови методики оцінювання економічної безпеки на основі показників КСВ підприємства.

Сучасне динамічне середовище функціонування суб'єктів господарювання вимагає застосування нових підходів до забезпечення їхньої економічної безпеки і, в тому числі, до оцінювання її рівня. У цьому контексті важливого значення набуває базування методики оцінювання економічної безпеки підприємства на застосуванні показників корпоративної соціальної відповідальності.

У подальшому доцільно здійснити вибір конкретних показників для оцінки рівня економічної безпеки підприємства та сформулювати методику здійснення такої оцінки.

Література

1. Зеркалов Д. В. Безпека комерційної діяльності: у 2 кн. Кн. 2: Захист. Довідник / Д. В. Зеркалов. – К. : Основа, 2006. – 800 с.
2. Ільяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки, 2003. – № 3 (21). – С. 12-19.
3. Ковальов Д. Економічна безпека підприємства / Д. Ковальов, Т. Сухорукова // Економіка України. – 1998. – С. 48-52.
4. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : [монография] / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.
5. Лагутіна З. В. Нові моделі забезпечення економічної безпеки державного інвестування будівельних проектів / З. В. Лагутіна // Збірник наукових праць «Формування ринкових відносин в Україні». – 2011. – № 1 (116). – С. 137-140.
6. Лойко В. В. Оперативна оцінка рівня економічної безпеки за допомогою експертної системи / В. В. Лойко // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. пр. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013 – № 1 (45). – С. 22-26.
7. Россошанская О. В. Динамический критерий оценки экономической безопасности инновационных проектно-ориентированных предприятий / О. В. Россошанская // Креативная экономика. – 2013. – № 5 (77). – С. 77-86.
8. Хома І. Б. Механізм структурно-функціональної діагностики рівня економічної безпеки підприємства / І. Б. Хома // Вчені записки Університету «КРОК». – 2011. – Вип. 27. Т. 1. – С. 104-108.

Менеджмент і маркетинг

УДК 65.012.8:658.7

В.Г. Алькема

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри управлінських технологій,
Університет економіки та права «КРОК»*

Логістична діяльність організацій та її системна декомпозиція

У статті розглянуто сутність логістичної діяльності організацій. Висвітлено питання процесно-функціональної структуризації цієї діяльності. Здійснено системну декомпозицію складових логістичної діяльності.

Ключові слова: логістична діяльність, принципи логістичної діяльності, логістичні операції та процеси, фазові складові, функціональні складові, критерії ефективності.

В.Г. Алькема

*доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой управленческих технологий,
Университет экономики та права «КРОК»*

Логистическая деятельность организаций и ее системная декомпозиция

В статье рассматривается сущность логистической деятельности организаций. Освещены вопросы процессно-функциональной структуризации этой деятельности. Осуществлена системная декомпозиция составляющих логистической деятельности.

Ключевые слова: логистическая деятельность, принципы логистической деятельности, логистические операции и процессы, фазовые составляющие, функциональные составляющие, критерии эффективности.

V.H. Alkema

*Doctor of Economics, Professor
Head of Managerial Techniques Department,
“KROK” University*

Organizations logistic activity and its systemic decomposition

In the article the essence of organizations logistic activity was considered. The questions of process and functional structuring of this activity were described. The systematic decomposition of logistic components was made.

Key words: logistic activity, the principles of logistic activity, logistic operations and processes, phase components, functional components, performance criteria.

Постановка проблеми

Логістика в сучасних наукових джерелах розглядається як наука управління матеріальними і супутніми потоками, сфера менеджменту та вид діяльності суб'єктів господарювання. Для з'ясування ролі і місця логістичної діяльності (ЛД) як категорії діяльності сучасних суб'єктів господарювання слід дослідити альтернативні визначення цього терміну. Під визначенням будемо розуміти форму відображення світу за допомогою мовних засобів узагальнення предметів та явищ у найпростіших абстракціях, за допомогою яких систематизуються й узагальнюються факти.

ЛД у цьому дослідженні розглядається як поняття, що відображає в інтегрально-комплексному вигляді суб'єктно-об'єктні зв'язки та інші відношення її компонентів. Наявні зв'язки й відношення формуються для досягнення цілей ЛД в умовах мінливого зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню різних аспектів ЛД присвячено праці таких вітчизняних і зарубіжних учених: Дональда Дж. Бауерсокса [1], Дейвіда Дж. Клосса [1], Н. Конішевої [2], М. Кристофера [3], Ч. Сковронка [4], З. Саріуш-Вольського [4], В. Сергєєва [5], Л. Б. Міротіна [6], І. Ташбаєва [6], Ю. Неруша [7], Ю. Пономарьової [8], А. Семененка [9], Джеймса С. Джонсона [10], Дональда Ф. Вуда [10], Деніеля Л. Вордлоу [10], Поля Р. Мерфі-мол. [10], О. Сумця [11-12], Джеймса Р. Стока [13], Дугласа М. Ламберта [13], О. Тридіда [15], Д. Уотерса [16] та інших.

Аналіз зарубіжних і вітчизняних джерел свідчить, що частина вчених не відділяє ЛД від логістики і не дає визначення цьому поняттю. Так Д. Уотерс вважає, що ЛД – це процес планування та реалізації потоків і запасів сировини, незавершеного виробництва, готової продукції та потоку супутньої інформації від місця виготовлення продукції до місця її споживання з метою забезпечення відповідності продукції вимогам замовника [16, с. 29]. Американські науковці Джеймс С. Джонсон, Дональд Ф. Вуд, Деніель Л. Вордлоу та Поль Р. Мерфі-мол. розглядають ЛД як важливу функцію бізнесу, відповідальну за координацію фізичного розподілу і менеджменту матеріалів для економії витрат і підвищення рівня обслуговування [10, с. 29]. Професори Мічиганського університету Дональд Дж. Бауерсокс і Дейвід Дж. Клосс вважають, що ЛД – це діяльність з «управління товарно-матеріальними потоками від джерел сировини і матеріалів до пункту розподілу готового продукту» [1, с. 29]. На думку Дональда Дж. Бауерсокса, щоб ЛД принесла максимальний стратегічний зиск, усі її функції повинні бути інтегровані з її споживачами та постачальниками [1, с. 55]. Американські вчені Джеймс Р. Сток та Дуглас М. Ламберт вважають, що будь-яка діяльність, що здійснюється в процесі переміщення продукції від місця її виготовлення до місця споживання, є логістичною [13, с. 18]. Виходячи з того, що ЛД є складною і передбачає широкий асортимент логістичних продуктів, М. Кристофер відносить до неї набір сфер діяльності організації від управління закупівлями сировини до постачання готових виробів споживачу [3, с. 23]. Польські вчені Чеслав Сковронек і Здислав Саріуш-Вольський розглядають ЛД як сукупність процесів фізичного переміщення матеріальних цінностей (сировини, матеріалів, напівфабрикатів, готових виробів) на підприємстві і між підприємствами, а також просування інформаційних потоків, що відображають матеріальні процеси і використовуються для управління цими процесами [4, с. 18]. Російський на-

уковець В. Сергеев розглядає ЛД як комплекс логістичних функцій та операцій, спрямованих на виникнення, перетворення і поглинання матеріальних потоків у певному економічному об'єкті [5, с. 45]. З позиції управлінських функцій розглядають ЛД Л. Міротін та І. Ташбаєв. Під логістичною вони розуміють діяльність із планування, виконання і контролю фізичного переміщення матеріалів, готової продукції та пов'язаної з ними інформації від місця їх виробництва до місця споживання з метою задоволення потреб споживачів і отримання прибутку [6, с. 10]. ЛД розглядається Ю. Нерушом як сфера господарської діяльності, що пов'язана з фізичним забезпеченням, фізичним розподілом тощо [7, с. 11]. Він виділяє два основні види ЛД, а саме: фізичне забезпечення та фізичний розподіл. Фізичне забезпечення – це вид ЛД із забезпечення руху сировини і матеріалів від постачальника або джерела сировини до виробника; фізичний розподіл – це діяльність із доставки продукції від продавця до споживача [7, с. 12].

Сучасну ЛД Ю. Пономарьова розглядає як практичну діяльність з управління матеріальними і пов'язаними з ними інформаційними потоками. Вона зазначає, що об'єктом такої діяльності є не продукт, а процес у формі потоку [8, с. 9]. Колектив вітчизняних науковців під керівництвом О. Тридіда визначає ЛД як єдиний технологічний процес усієї виробничо-транспортної системи на основі інтеграції виробництва, транспортування та споживання [15, с. 135-138].

З точки зору О. Сумця під ЛД слід розуміти один із основних видів господарської діяльності, що пов'язаний із плануванням, організацією, управлінням та контролем матеріальних і супутніх їм потоків у процесі їх переміщення від місця виробництва до місця споживання шляхом послідовного та взаємоузгодженого в часі й просторі виконання логістичних активностей, а саме постачання або закупівлі, транспортування, приймання, складування, контролю запасів, комплектації замовлень, вантажопереробки, упакування, розподілу готової продукції, переробки, повернення продукції, що була піддана реклаमाції [11-12].

Отже, аналіз джерел щодо сутності поняття ЛД свідчить, що ця діяльність є частиною господарської діяльності організації. Залежно від профілю організації вона може бути операційною, функціональною чи сукупністю бізнес-процесів. ЛД пов'язана з формуванням вхідних логістичних потоків ресурсів, трансформацією їх у потоки готових продуктів та доведенням вихідних логістичних потоків до споживача. Під ЛД науковці розуміють сукупність видів господарської діяльності, що пов'язані з управлінням матеріальних та супутніх їм потоків у процесі їх переміщення від джерела сировини до місця виробництва та місця споживання шляхом неперервного та скоординованого у просторі взаємоузгодженого в часі виконання логістичних процесів та операцій.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Однією з найбільш складних проблем є структуризація та систематизація логістичної діяльності, що пов'язано з низкою особливостей цієї діяльності. По-перше, така діяльність не обмежується рамками одного підприємства і на практиці утворює ланцюг суб'єктів, задіяних в просуванні матеріальних і супутніх потоків. По-друге, при здійсненні цієї діяльності, крім суто логістичних, реалізуються маркетингова, кадрова, інформаційна та фінансова функції. По-третє, оцінка результативності цієї діяльності залежить не лише від суто функціональних, а також від просторових і часових ресурсів та їх системного поєднання. По-четверте, ЛД здійснюється із залученням значної кількості контрагентів в умовах невизначеності та ризику. По-п'яте ЛД надто диференційована за видами, кожен із яких можна розглядати автономно.

Питання визначення сутності ЛД розглядається лише в поодиноких наукових

працях. Тому дослідженню сутності цієї категорії та її функціонально-фазової структуризації, системної декомпозиції присвячено цю роботу.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження питання сутності поняття «логістична діяльність» та формування моделі її функціонально-фазової структуризації, системної декомпозиції на рівні організації.

Виклад основного матеріалу дослідження

На підприємстві ЛД здійснюється через централізовану чи децентралізовану форми управління підприємством [13, с. 299-306] на стадіях постачання, виробництва та збуту. Особливе місце, на думку західних учених, у ЛД належить матеріальному забезпеченню господарської діяльності (ГД), його плануванню, пошуку оптимальних джерел якісних ресурсів та їх закупівлі з мінімальними витратами. ЛД на підприємстві спрямовується на раціональну організацію, підтримку ритмічної роботи та оптимізацію ГД підприємства в цілому, забезпечуючи йому такі конкурентні переваги: лідерство з мінімуму витрат; гарантування своєчасного виконання всіх замовлень і своєчасної доставки готової продукції. ЛД спрямовується не лише на оптимальну організацію внутрішніх потоків, а й на зовнішнє середовище з метою скорочення витрат у ланцюгах постачання, виробництва та збуту. Це потребує комплексного аналізу для розроблення заходів зі скорочення логістичних витрат і кращого задоволення вимог споживачів.

Важливою ланкою ЛД на підприємстві є сфера збуту. Її місце визначається зв'язками зі сферами постачання, виробництва та обслуговування споживачів. Логістика сфери збуту спрямована на ефективну організацію структури каналів збуту, збутових центрів; ефективну організацію транспортування готової продукції, тари та відходів; раціональну організацію та використання складів, сховищ, терміналів; страхування ризиків. Між виробниками та споживачами завжди є певна кількість посередників, співпрацю з якими необхідно оптимізувати.

На думку А. Ткачової, під ЛД підприємства слід розуміти напрям ГД, що полягає в управлінні матеріальними і супровідними інформаційними, фінансовими та сервісними потоками підприємства шляхом послідовного та взаємоузгодженого виконання логістичних операцій на основі принципів системності, комплексності, інтегрованості всіх ланок логістичного ланцюга «постачання - виробництво - збут» з метою досягнення довгострокового успіху в бізнесі за рахунок максимального задоволення вимог споживачів, мінімізації витрат, узгодження інтересів усіх учасників товароруху, в умовах ризиків, мінливості та невизначеності зовнішнього середовища [14, с. 3]. Аналіз цього визначення свідчить, що ЛД А. Ткачовою розглядається як інтегроване управління потоками на всіх фазах їхнього функціонування. Аналізуючи ЛД промислових підприємств, Н. Конішева і Н. Трушкіна вважають, що це особливий вид ГД, реалізація якої потребує здійснення послідовних процесів діяльності в єдиному комплексі, що дає змогу мінімізувати витрати і збитки підприємства за рахунок оптимізації логістичного «ланцюга» та зменшення впливу зовнішніх ризиків [2, с. 59].

Важливим аспектом є визначення ефективності логістичної діяльності. Ефективність логістичної діяльності, на думку Л. Міротіна та І. Ташбаєва, – це показник (або система показників), який характеризує рівень якості функціонування підприємства за певного рівня загальних логістичних витрат [6]. З точки зору споживача, який є кінцевою ланкою логістичного ланцюга, ефективність ЛД визначається рівнем якості обслуговування його замовлення. Під ефективністю розуміють також ступінь повноти і якості вирішення завдання, поставле-

ного перед підприємством, виконання ним свого призначення [5]. Ефективність ЛД, на думку В. Сергєєва, визначається відповідністю встановленим цілям, а не співвідношенням результатів і витрат [5, с. 305]. Для оцінки ефективності ЛД на виробничих підприємствах пропонується розраховувати інтегральний показник, що охоплює всі функціональні підсистеми логістики: постачання, виробництво, збут, запаси, транспортування, складування. Таким чином, цей показник дає змогу всебічно оцінити ефективність ЛД та своєчасно визначити напрями її підвищення [13]. До інтегрального показника ефективності ЛД пропонуємо включити такі часткові показники: надійності постачальницької, виробничої та збутової діяльності; показники ефективності використання матеріальних запасів і продуктивності капіталу; показники ефективності складської діяльності та продуктивності енергоносіїв; показник загальної ефективності логістичної діяльності. Дослідниками Н. Коніщевою і Н. Трушкіною обґрунтовано показники ЛД підприємств і систематизовано їх за такими групами [2]: показники, що відображають рівень обслуговування споживачів; показники, що відображають прибутковість підприємства; показники, що характеризують витрати на здійснення ЛД.

Отже, аналіз наведених вище підходів до розуміння ЛД, яка насамперед розглядається на рівні СГ, свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення терміна «логістична діяльність». Про це свідчать його альтернативні дефініції: логістична функція, логістика підприємства, види ЛД, логістичний процес тощо. Існують різні точки зору науковців щодо видів логістичної діяльності. Наявна значна диференціація в розумінні інших складових ЛД. Відсутнє також єдине розуміння щодо об'єктів ЛД, класифікації її суб'єктів, складових тощо.

На нашу думку, ЛД – це сукупність інтегрованих фазових та функціональних логістичних процесів і операцій, спрямованих на трансформацію матеріальних і супутніх потоків з метою досягнення довгострокового успіху за рахунок максимального задоволення вимог споживачів, мінімізації витрат, узгодження інтересів усіх учасників товароруху в умовах ефективного захисту від загроз мінливого та нестабільного середовища. У процесі дослідження нами здійснено процесно-функціональну структуризацію логістичної діяльності суб'єкта господарювання (рис. 1).

Нами також розроблено системну декомпозицію елементів ЛД (рис. 2), яка висвітлює її основні компоненти: мету, завдання, суб'єкти і об'єкти, складові, методи дослідження, управлінські та забезпечувальні аспекти, принципи організації та критерії ефективності. Розгляд логістики з позиції діяльнісного підходу у вітчизняній науці не отримав достатнього поширення. Це призвело до відсутності в нормативно-правовій базі відповідного визначення ЛД як сутності самої діяльності на національному рівні. В Україні ЛД фактично існує, але практично не відображається у формах статистичної звітності. Ця обставина не дає змоги оцінити ефект від ЛД і визначити її вплив на національну економіку. В існуючих формах бухгалтерського обліку логістичні витрати та їх розмір не обліковуються. У національному класифікаторі видів економічної діяльності ДК009:2005 ЛД розпорошена і представлена у вигляді окремих функцій та операцій за різними секціями, підсекціями та групами економічної діяльності. За наявної структури класифікатора не існує можливості внесення ЛД до його змісту, враховуючи її міжгалузевий і синтетичний характер.

Ми вважаємо, що метою ЛД для конкретного суб'єкта логістичної діяльності (СЛД) є формування комплексної корисності логістичного продукту або логістичної послуги відповідно до запитів споживачів за умови забезпечення необхідного рівня її економічної безпеки. Виходячи з цієї мети, основними завдання-

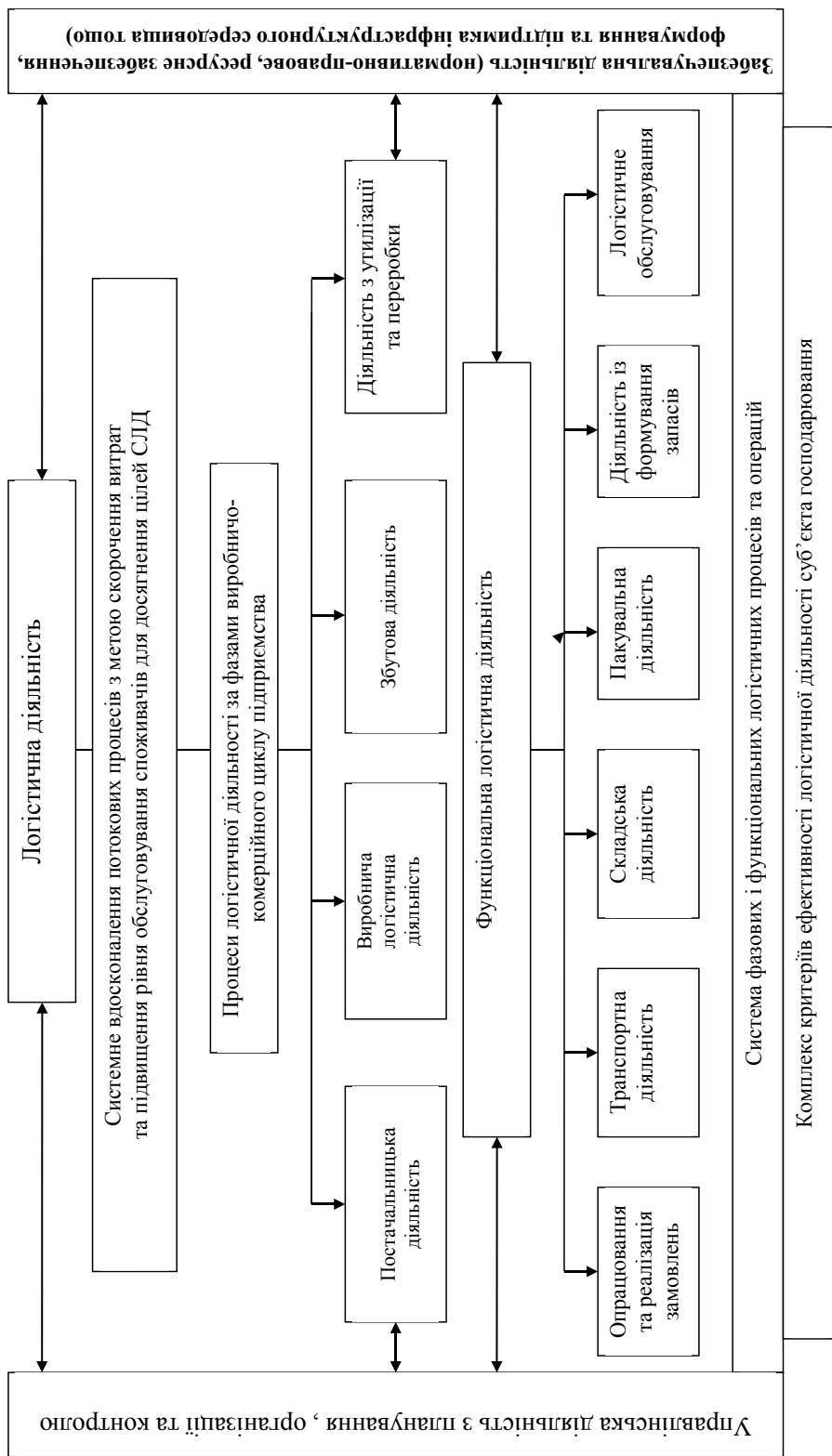


Рис. 1. Процесно-функціональна структуризація логістичної діяльності суб'єкта господарювання
Джерело: власна розробка

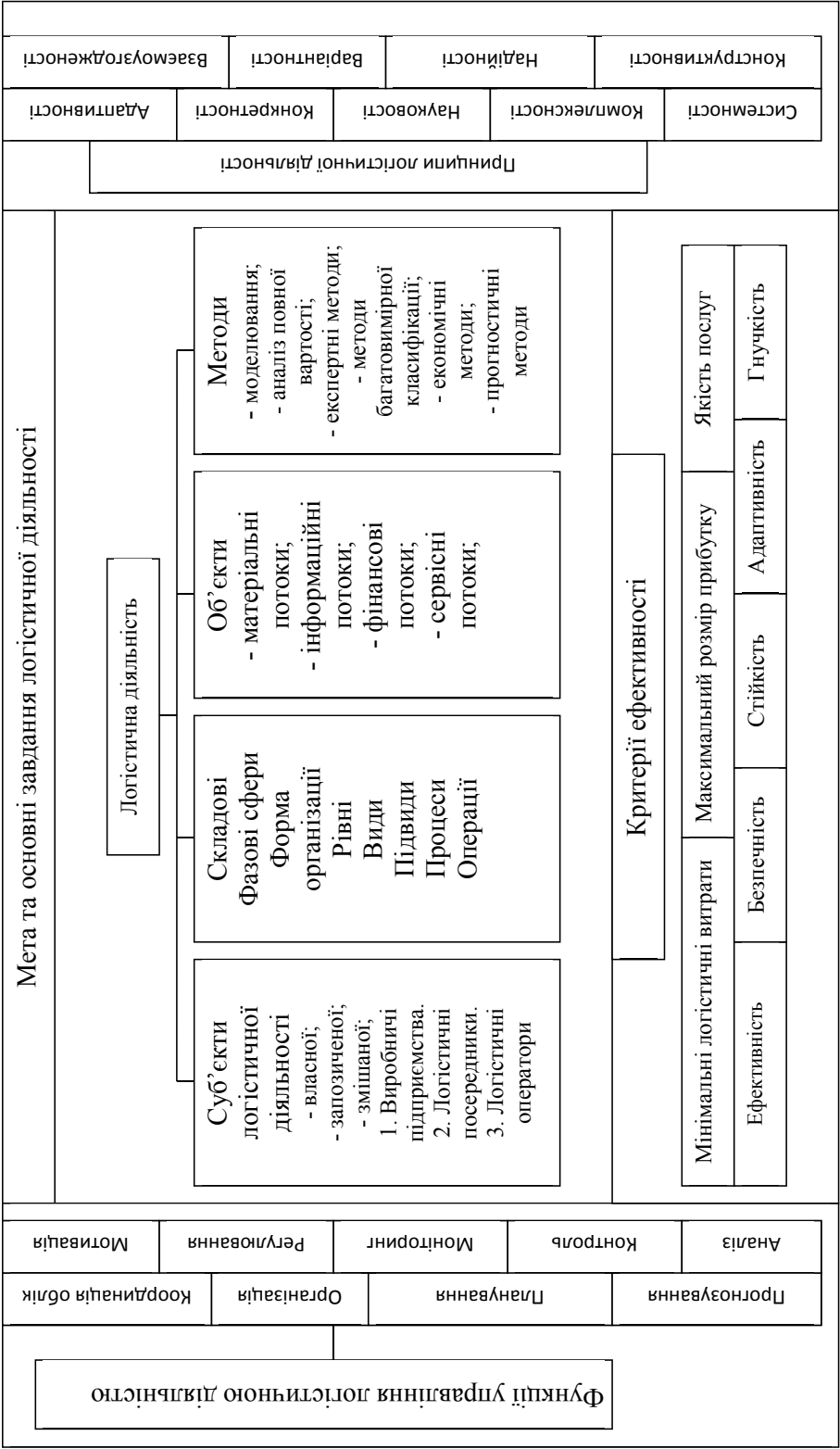


Рис. 2. Системна декомпозиція складових логістичної діяльності

Джерело: скомпоновано на підставі [1; 3-4; 6; 10-14; 12-14; 16]

ми логістичної діяльності є: досягнення з найменшими витратами максимальної пристосованості СЛД до мінливої ринкової ситуації, підвищення власної частки та одержання конкурентних переваг, тобто забезпечення необхідного рівня економічної безпеки та рівня конкурентоспроможності; формування відповідного логістичного потенціалу для забезпечення необхідного рівня ЕБСЛД.

Нерозвиненість логістичного ринку України пояснюється, по-перше, наявністю частки підприємств, зорієнтованих на використання власної ЛД, а також неформованістю ринку логістичних посередників і незначною часткою комплексних логістичних операторів, які відіграють ключову роль у формуванні національних ланцюгів постачання продукції.

Висновки

Таким чином, ЛД є комплексом функціональних, управлінських і забезпечувальних процесів та операцій, спрямованих на трансформацію матеріальних і супутніх логістичних потоків, що є джерелом ресурсів для значного числа суб'єктів у каналах та ланцюгах постачання. Ураховуючи інтеграційний характер ЛД, нами ідентифіковано її сутність, здійснено процесно-функціональну структурування та системну декомпозицію.

Література

1. Бауэрсокс Д. Логистика: интегрированная цепь поставок / Д. Бауэрсокс, Д. Клосс; пер. с англ. – М. : Олимп – Бизнес, 2001. – 640 с.
2. Коніщева Н. В. Трушкіна // Економіка промисловості. – 2005. – № 1. – С. 114-123.
3. Кристофер М. Логистика и управление цепочками поставок / М. Кристофер; под общ. ред. В. С. Лукинского. – СПб. : Питер, 2004. – 316 с. : ил. – (Серия «Теория и практика менеджмента»).
4. Логистика на предприятии: [учеб.-метод. пособие] / Ч. Сковронек, З. Сариуш-Вольский. – Финансы и статистика, 2004. – 400 с.
5. Логистика: [учебник] / В. В. Дыбская, Е. И. Зайцев, В. И. Сергеев, А. Н. Стерлигова ; под ред. В. И. Сергеева. – Эксмо, 2011. – 944 с.
6. Миротин Л.Б. Логистика для предпринимателя: основные понятия, положения и процедуры: [уч. пособие] / Л. Б. Миротин, И. Е. Ташбаев. – М. : ИНФРА – М., 2002. – 252 с.
7. Неруш Ю. М. Логистика: [учебник] / Ю. М. Неруш. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ТК Велби, Проспект, 2007. – 520 с.
8. Пономарьова Ю. В. Логістика: [навч. посіб.] / Ю. В. Пономарьова. – [2-е вид., перероб. та доп.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
9. Семененко А. И. Логистика: Основы теории: [учебник для вузов] / А. И. Семененко, В. И. Сергеев. – СПб. : Союз, 2003. – 544 с.
10. Современная логистика / [Джонсон Джеймс Вуд, Ф. Дональд, Дэниел Вордлоу, Л. Мерфи-мл., Р. Поль]. – [7-е издание]. – Издательский дом «Вильямс», 2002. – 624 с.
11. Сумець О. М. Змістовий аналіз дефініції «логістична діяльність» / О. М. Сумець // Сталый розвиток економіки. – № 4 (21). – 2013. – С. 290-296.
12. Сумець О. М. Візитна картка логістичної діяльності суб'єктів господарювання / О. М. Сумець // Проблеми подготовки профессиональных кадров по логистике в условиях глобальной конкурентной среды: Сборник докладов XI Международной научно-практической конференции. Отв. ред. М. Ю. Григорак, Л. В. Савченко (25-26 октября 2013 г.). – К. : Логос, 2013. – С. 495-498.
13. Сток Дж. Р. Стратегическое управление логистикой / Дж. Р. Сток, Д.М. Ламберт; пер. с 4-го англ. изд. – М. : ИНФРА-М, 2005. – XXXII. – 797 с.
14. Ткачева А. В. Теоретична сутність логістичної діяльності підприємства / А. В. Ткачева // Економіка підприємства та управління виробництвом. – 2011. – С. 98-99. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/e112_58/u112tkac.pdf
15. Тридід О. М. Логістика. [навчальний посібник] / О. М. Тридід, К. М. Таньков, Ю. О. Леонова. – К. : Видавничий дім «Персонал», 2008. – 176 с.
16. Уотерс Д. Логистика. Управление цепью поставок / Д. Уотерс ; [пер. с англ.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 503 с.

УДК: 330.341.1:629.73:061.5

І.І. Каліна

*кандидат економічних наук, доцент
кафедри менеджменту та маркетингу,
Університет економіки та права «КРОК»*

І.М. Перебийніс

*магістр,
кафедра управління інноваційною діяльністю,
Університет економіки та права «КРОК»*

Моделі підвищення комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпаній

У статті досліджено основні аспекти комерціалізації інноваційної діяльності та проаналізовано основні моделі підвищення комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпаній.

Ключові слова: комерціалізація, інноваційна діяльність, модель, авіакомпанії.

И.И. Калина

*кандидат экономических наук, доцент,
кафедра менеджмента и маркетинга,
Университет экономики и права «КРОК»*

И.Н. Перебийнис

*магистр,
кафедра управления инновационной деятельностью,
Университет экономики и права «КРОК»*

Модели повышения коммерциализации инновационной деятельности авиакомпаний

В статье исследованы основные аспекты коммерциализации инновационной деятельности и проанализированы основные модели повышения коммерциализации инновационной деятельности авиакомпаний.

Ключевые слова: коммерциализация, инновационная деятельность, модель, авиакомпании.

I.I. Kalina

*PhD in Economics, Associate Professor
of Management and Marketing Department
«KROK» University*

I.M. Perebyinis

*Master Degree holder
Innovation Activity Management Department
«KROK» University*

Models of airlines innovation activity commercialization increasing

The article investigates the main aspects of the commercialization of innovation activity and analyzes the basic models of the increasing of commercialization of innovation activity of airlines.

Keywords: commercialization, innovation activity, model, airlines.

Постановка проблеми

В умовах жорсткої конкуренції та лібералізації ринку авіаційних перевезень проблема підвищення ефективності комерціалізації інноваційної діяльності роботи авіакомпаній набуває особливого значення та актуальності. Діяльність цивільної авіації України на сучасному етапі характеризується пріоритетним розвитком міжнародних сполучень і відновленням низки внутрішніх маршрутів, експлуатація яких є не досить ефективною. Велика кількість внутрішніх перевезень виконується літаками радянського виробництва з високим рівнем зносу, низькою паливною ефективністю та відсутністю можливостей забезпечення достатнього рівня сервісного обслуговування. Розвиткові внутрішнього ринку перешкоджає дефіцит фінансових ресурсів, необхідний, перш за все, для оновлення парку повітряних суден. Також, міжнародні повітряні сполучення України забезпечуються польотами іноземних перевізників, які відрізняються якісним сервісом і високою частотою польотів.

Інтернаціоналізація, лібералізація та глобалізація світового ринку авіаційних перевезень, інтеграція України до ЄС вимагає здійснення заходів з підвищення економічної ефективності діяльності авіакомпаній України на міжнародному ринку повітряних перевезень.

Тому питання щодо удосконалення, розроблення та впровадження системної моделі комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпаній є важливим з позиції сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз основних джерел і публікацій показав, що дослідженню проблем комерціалізації інноваційної діяльності присвячено роботи таких зарубіжних і вітчизняних науковців, як О.І. Амоша [1], В.П. Антонюк [1], С.Ю. Бут [2], О.Б. Бутнік-Сіверський [3], Ю.Б. Гамота [4], А.І. Землякін [1], А.В. Лихолетов [5], Я. С. Матковська [6], А.І. Мокій [7], С.О. Переверзева [8], О.В. Станіславик [9], Ю. Суїні [10]. У своїх дослідженнях вони розглядають сутність комерціалізації: методи, способи і специфіку її проведення. Однак питання підвищення комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпанії залишаються недостатньо дослідженими.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Насамперед потребує науково-методичного обґрунтування формування та використання системної моделі комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпаній, яке впливає на прийняття маркетингових інноваційних рішень. Невирішеність, недосконалість висвітлення в наукових публікаціях цього питання стали визначальними при виборі та обґрунтуванні теми, мети статті.

Формулювання цілей статті

Метою статті є обґрунтування моделей підвищення комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпаній у розвитку маркетингових відносин на авіаційному ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Процеси економічної лібералізації та глобалізації спричинили корінні зміни в умовах комерціалізації інноваційної діяльності повітряного транспорту. Приватизація й комерціалізація авіакомпаній, аеропортів, авіаремонтних підприємств і постачальників аеронавігаційного обслуговування є частиною більш широкої тенденції, пов'язаної з глобалізацією та лібералізацією в усіх економічних секторах у міру зниження рівня або припинення участі держави у володінні й керуванні багатьма державними підприємствами.

При комерціалізації авіакомпаній велика увага приділяється вибору найбільш ефективних моделей господарювання авіакомпаній для забезпечення рентабельності в конкретній ринковій ситуації [9, с. 232-236].

У статті подано опис основних моделей підвищення комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпаній та запропоновано одну з них для впровадження в діяльність авіакомпанією «Міжнародні авіалінії України».

1. Повна мережна модель підвищення комерційної діяльності авіакомпанії. У міру лібералізації доступу до ринку на національному й міжнародному рівнях авіакомпанії при виробленні стратегії та плануванні виходять від традиційної концепції маршрутів між пунктами до структури мережних ринків. Не тільки великі авіакомпанії з повними асортиментами послуг, а й багато національних компаній у країнах, що розвиваються, переглянули свої структури маршрутів у бік збільшення розмірів і дальності повітряних ліній, створюючи, зокрема, мережі вузлових і допоміжних аеропортів, які дають їм змогу домагатися економії за рахунок використання ефекту масштабу й ефекту диверсифікованості. Застосування мереж вузлових і допоміжних аеропортів дає можливість авіакомпанії збільшити частоту перевезень (що залучає бізнесменів, які приносять більший прибуток) порівняно з традиційними перевезеннями між пунктами, а також обслуговувати невеликі міста, які не в змозі забезпечити достатній попит на регулярні безпосадкові перевезення.

Для створення мережі маршрутів із вузловими й допоміжними аеропортами не обов'язково, щоб авіакомпанії самостійно виконували всі перевезення за всіма маршрутами; цього можна домогтися, тісно співпрацюючи з іншими авіакомпаніями в рамках угод про спільне використання кодів і блокування місць практично без додаткових витрат. Водночас використання мережі маршрутів із вузловими й допоміжними аеропортами не має виняткового характеру. Нерідко після досягнення рівня попиту, що забезпечує рентабельність, вводяться перевезення між пунктами (на початковому етапі відносно невеликими повітряними суднами) при збереженні постійно коректованого балансу з перевезеннями в мережі вузлових і допоміжних аеропортів.

Завдяки ефекту масштабу й ефекту диверсифікованості авіакомпанії з широкою мережею маршрутів мають низку конкурентних переваг перед невеликими авіакомпаніями. Ці переваги, що дають змогу значною мірою компенсувати порівняно високі витрати, обумовлені розміром мережі й привабливістю для клієнтів, можливостями збуту, продажів і поширення, а також програмами заохочення лояльності клієнтів. Такі компанії також створюють складні структури тарифів і використовують сучасні системи керування прибутком з метою домогтися максимального виторгу від окремих рейсів.

Така модель підвищення комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпаній є вигідною для великих авіакомпаній і таких, що є членами стратегічних авіаційних альянсів (компанія «Lufthansa» пропонує своїм клієнтам якість і інноваційні технології, безпеку і надійність, а разом з альянсом «Star Alliance» – найкращу маршрутну мережу).

2. Низьковитратна модель підвищення комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпанії.

Останніми роками «дешеві» перевізники (наприклад, Wizzair, Pegasus Airline, Air Arabia, Ryanair і Easy Jet) успішно конкурують із великими авіакомпаніями, що використовують повні мережні моделі. Характерними рисами моделі господарювання, застосовуваної «дешевими» перевізниками, є мережа маршрутів, головним чином, коротко магістральних і середньомагістральних, висока частота польотів, прості за структурою низькі тарифи, єдиний клас обслуговування з ви-

сокою щільністю крісел без резервування місць, зменшений асортимент послуг під час польоту, гнучке маневрування персоналом і мінімальні накладні витрати, інтенсивне використання каналів електронної торгівлі для збуту й розподілу (включаючи бронювання в Інтернеті й електронній видачі квитків). Для підтримки низьковитратних показників такі перевізники звичайно експлуатують повітряні судна одного типу з більш високим щоденним коефіцієнтом використання повітряних суден. Вони також застосовуються менш завантаженими другорядними аеропортами, що дає змогу поліпшити показники оборотності, підвищити точність дотримання розкладу й скоротити витрати на аеропортове обслуговування.

Завдяки низьким експлуатаційним витратам «дешеві» перевізники можуть надавати всі крісла пасажирам, що подорожують за низькими тарифами. Ця формула не нова, її взяли на озброєння багато хто з новачків на ринку Сполучених Штатів Америки після внутрішнього дерегулювання.

Хоча лише кілька таких новачків початкового періоду продовжують функціонувати, «дешевим» перевізникам вдається на стабільній основі забезпечувати значний вигрash у цінах і швидкий ріст не тільки на національному рівні (наприклад, Southwest Airlines і Jet Blue Airways у Сполучених Штатах Америки, Virgin Atlantic Airways в Австралії), а й у регіональному масштабі (наприклад, Райнер і Ізіджет у Європі). Причому деякі з них пропонують істотні пільги, залучаючи пасажирів із числа бізнесменів. Крім того, на ринок «дешевих» перевезень, головним чином у середньоземноморському регіоні, виходять колишні туроператори й чартерні перевізники, які збільшують пропозиції за категоріями «тільки крісло», що відбивають більш гнучкі підходи, необхідні клієнтами, і дають змогу не допускати відтоку останніх до нового «дешевого» перевізника.

Модель підвищення комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпаній за рахунок зменшення витрат не є оптимальною для українських перевізників, оскільки авіаційний парк вітчизняних авіакомпаній є досить застарілий, тому авіакомпанії не в змозі відкрити велику кількість рейсів з високою частотою перевезень.

3. Альтернативна модель підвищення комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпанії. В умовах зростаючого цінового тиску й неможливості продовжувати стягнення більш високих тарифів з пасажирів із числа бізнесменів великі авіакомпанії змушені змінювати пріоритети й переорієнтовувати свою діяльність у бік підвищення ефективності, розробляючи альтернативні моделі, покликані сприяти поверненню пасажирів (у першу чергу з числа бізнесменів).

Одним із заходів, застосованих великими авіакомпаніями, є створення самостійних організацій або філій для виконання перевезень на маршрутах малої довжини, на яких існує конкуренція з боку «дешевих» перевізників або можливі загрози з боку нових учасників. Використовуючи таку низьковитратну стратегію «авіакомпанії всередині авіакомпанії», великі авіаперевізники намагаються сполучити ключові елементи підходу «дешевих» перевізників із репутацією і якістю їх власної торговельної марки.

На сьогодні такі гранди, як American, United і Delta, знижують свої тарифи й скорочують витрати, намагаючись скоротити конкурентний розрив, яким користуються дрібні перевізники. Delta і United навіть створюють дочірні «низькотарифні» авіакомпанії – Song і Ted, надаючи величезного значення «розкручуванню» нових брендів.

Авіакомпанія Song одягає своїх стюардес у форму від відомого будинку високої моди, установлює в спинках крісел цифрові телевізори, які приймають програми супутникового телебачення, а в майбутньому дадуть змогу пасажирам грати один з одним в інтерактивні відеоігри.

Хоча на початковому етапі успіх таких компаній мав обмежений характер (наприклад, компанії Gol і Buzz, створені British Airways і KLM, були продані конкурентам, а Continental Light, Shuttle, створений United, і приналежний U-ES Airways перевізник Metrojet були закриті), формула «авіакомпанія всередині авіакомпанії», цілком імовірно, приймається міжнародними перевізниками, у тому числі на лініях великої довжини та маршрутах, орієнтованих на відпочинок; як приклад можна розглянути компанію Austrian Airlines, орієнтовану на низькі тарифи філію авіакомпанії Quontas, що обслуговує деякі азіатські ринки.

Ця альтернативна модель підвищення комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпаній не може бути використана українськими авіаперевізниками у зв'язку з невеликими розмірами авіакомпаній і відсутністю великого модернізованого парку повітряних суден.

4. Системна модель підвищення комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпаній. Комерціалізація інноваційної діяльності на повітряному транспорті – це комплекс заходів, спрямованих на виявлення й перетворення купівельної спроможності споживача та реальний попит на авіаперевезення, а також доведення транспортної послуги до споживача на інноваційному рівні.

Кінцева мета комерціалізації інноваційної діяльності – підвищення прибутковості виконаних перевезень за рахунок введення інноваційних заходів. Фінансовий успіх авіакомпаній значною мірою залежить від ефективності використання повітряних суден і ступеня відповідності провізній ємності.

Організація комерціалізації інноваційної діяльності вітчизняних авіакомпаній, як складної взаємозалежної від багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів системи, повинні бути засновані на використанні моделі системного підходу, основним положенням якої є та обставина, що система розглядається як єдине ціле з урахуванням взаємозв'язку її складних елементів.

Загальновідомо, що системний підхід означає принцип виділення елементів системи без порушення їхньої цілісності й полягає в розробленні взаємозалежної системи експлуатаційно-економічних показників і критеріїв, що комплексно характеризують комерціалізацію інноваційної діяльності авіакомпаній. В основі системної моделі лежить прагнення вивчити складну проблему, складний процес як щось цілісне й організоване, у всій його повноті й у всьому різноманітті зовнішніх і внутрішніх зв'язків з урахуванням інновацій.

Складність використання системної моделі підвищення комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпаній впливає із двох обставин. По-перше, обмеженість формалізованого опису багатьох напрямів комерційної діяльності. По-друге, досліджувана система перебуває в динамічному стані під постійним впливом на неї зовнішніх і внутрішніх факторів на ринку інновацій.

Системна модель є найкращою для підвищення економічної ефективності комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпаній, оскільки ця модель передбачає розроблення постановки завдання, структуризацію системи, вибір критеріїв, побудову елементів моделі, дослідження моделі й вироблення рішень і рекомендацій на інноваційному рівні.

Принципи системного підходу покладені в основу моделі, що відбиває початкову й кінцеву мету авіакомпанії, вихідні та вихідні параметри системи в категоріях стану, поведінки, рівноваги, стійкості й розвитку новацій.

У результаті проведених досліджень пропонується системна модель підвищення комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпаній на сучасному етапі інноваційного розвитку, подана на рисунку.

Організація дослідження комерційної роботи вітчизняних авіакомпаній як

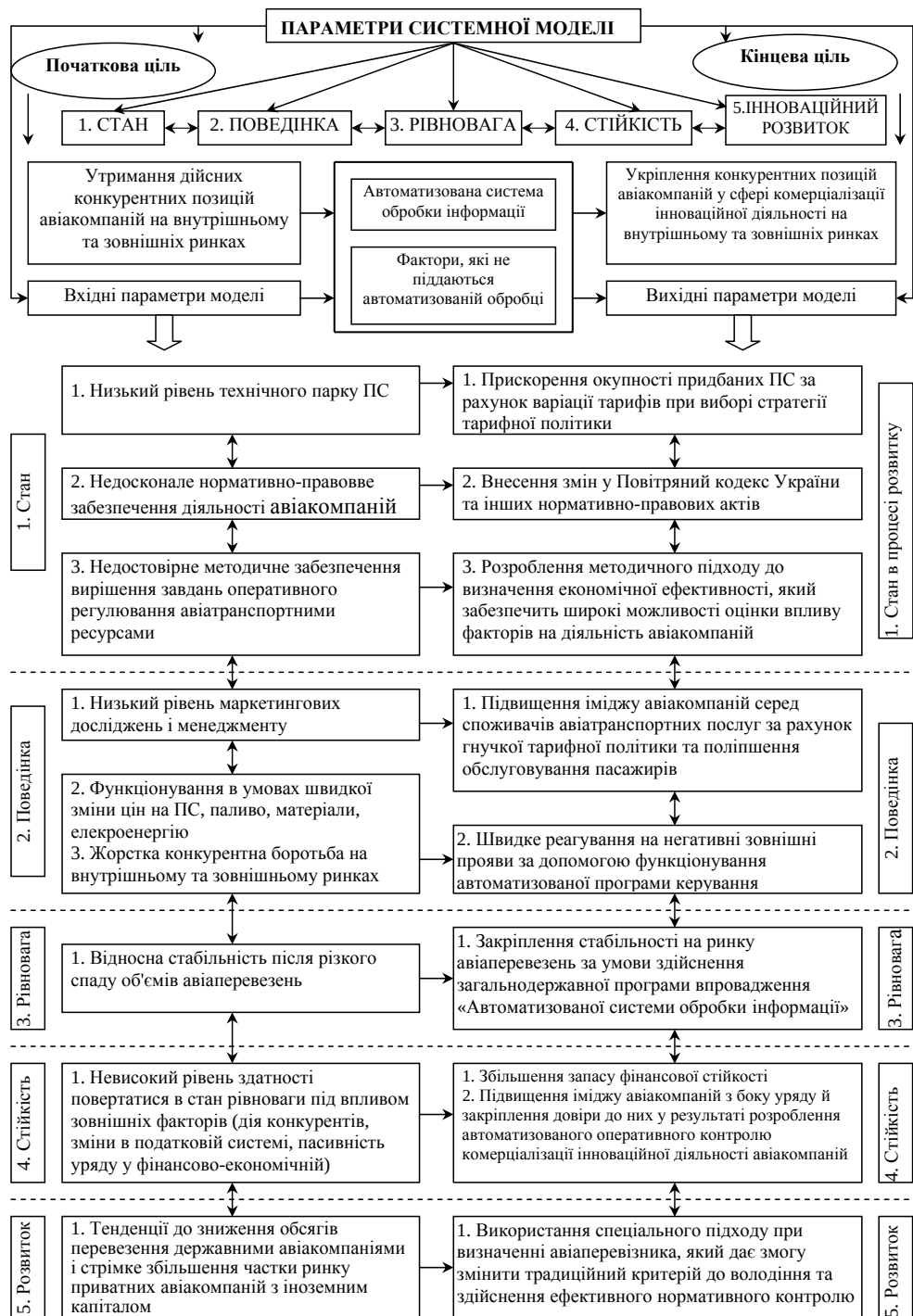


Рис. Системна модель підвищення комерційної діяльності авіакомпанії

Джерело: удосконалено авторами на основі [8]

системи повинна починатися з визначення й чіткого формулювання кінцевих цілей. Кінцевою метою авіакомпанії в умовах ринкових економічних відносин є максимізація прибутку. Головні перешкоди цьому – витрати виробництва й недостатній рівень попиту. Чим вищими є витрати, тим менше при заданому рівні тарифів значення прибутку, тим меншим є бажання керівництва авіакомпанії вводити в експлуатацію нові потужності, підвищувати рівень якості обслуговування пасажирів і вантажної клієнтури. При зменшенні витрат і рівня тарифів керівництво авіакомпаній реагує на ситуацію готовністю надати пасажирам додаткові послуги. У ринкових умовах питання про прибутковість авіакомпанії – питання її виживання на ринку авіаційних перевезень.

Авіакомпанії, що мають прибуток, можуть збільшувати свій капітал, обновляти парк повітряних суден (ПС), стійко розвиватися. Авіакомпанії, що зазнають збитків, як правило, поповнюють ряди збанкрутілих підприємств. Нові економічні умови й посилення конкурентної боротьби між національними та закордонними авіакомпаніями потребують перегляду комерціалізації інноваційної діяльності в напрямі активного залучення пасажирів, вивчення й задоволення запитів пасажирів, переходу на нові принципи керування.

У запропоновану модель підвищення комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпаній органічно вписуються основні критерії, що характеризують економічну ефективність діяльності авіакомпаній, відповідно до рекомендацій ICAO.

Для переходу комерційної роботи авіакомпаній на новий, більш високий якісний рівень рекомендується:

- посилити кадровий потенціал цього напрямку роботи, створити або модернізувати підрозділ маркетингу авіакомпанії;
- цілеспрямовано провести роботу з відновлення та модернізації парку ПС – ключове питання підтримки конкурентоспроможності, використати для цієї мети всі можливі засоби: лізинг, спільна експлуатація, оренда ПС;
- провести гнучку тарифну політику, що враховує сезонний характер попиту й різні категорії пасажирів;
- провести роботу із входження авіакомпаній у глобальні розподільні мережі з реорганізації й розвитку мережі продажів;
- створити власні представництва авіакомпаній в країнах, у яких є стійкий попит на перевезення в Україну;
- внести нові елементи в зміст рекламно-інформаційної роботи, що забезпечить підвищення іміджу авіакомпаній і продажі перевезень тощо.

Висновки

Отже, запропонована системна модель та оновлення авіаційного парку повітряних суден авіакомпаній за рахунок лізингу або кредитування дасть змогу підвищити економічну ефективність комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпаній у період лібералізації та глобалізації світового ринку повітряних перевезень.

Література

1. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення: моногр. / О. І. Амоша, В. П. Антонюк, А. І. Землянкін та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром.-сті. – Донецьк, 2007. – 328 с.
2. Бут С. Ю. Механізм комерціалізації результатів інноваційної діяльності / С. Ю. Бут, І. О. Совершенна // Іновац. економіка: Всеукр. наук.-виробн. журн. – 2009. – № 2. – С. 20-23.
3. Бутнік-Сіверський О. Б. Інноватика та інтелектуальна економіка (теоретико-методичний аспект) / О. Б. Бутнік-Сіверський // Теорія і практика інтелект. власності. – 2007. – № 6. – С. 68-81. – 2008. – № 1. – С. 63-77.

4. Гамота Ю. Б. Шлях від фундаментальних досліджень до інновацій [Електронний ресурс] / Ю. Б. Гамота. – Режим доступу: http://www.crdp.org/events/events_show.htm?doc_id=305977

5. Лихолетов А. В. Стратегии, модели и формы коммерциализации объектов интеллектуальной собственности / А. В. Лихолетов, В. В. Лихолетов, М. А. Пестунов // Вестник Челябинского государственного университета. Экономика. – 2009. – Вып. 20. – № 9 (147). – С. 19-27.

6. Матковская Я. Особенности информационных потоков и задачи маркетинговых коммуникаций при коммерциализации инновационных технологий / Я. Матковская // Ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. – 2009. – № 1. – С. 76-82.

7. Мокій А. І. Комерціалізація технологій та об'єктів патентного права : навчальний посібник / А. І. Мокій, І. Г. Бабець, Ю. В. Полякова. – Львів : Видавництво ЛКА, 2010. – 416 с. ISBN 978-966-1537-79-7.

8. Переверзева С. О. Механізм регулювання комерційної діяльності авіакомпаній України. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата наук: 08.07.04 – економіка транспорту і зв'язку / Національний авіаційний університет. – К., 2004. – 17 с.

9. Станіславик О. В. Комерціалізація результатів інноваційної діяльності / О. В. Станіславик, К. В. Ковтуненко // Одеський політехнічний університет, Одеса, 2011. – № 2. – С. 301 – 306.

10. Суїні Ю. Управління і комерціалізація інтелектуальної власності в університетах та дослідницьких центрах / Ю. Суїні // Інтелект. власність. – 2006. – № 4. – С. 20-31.

УДК 658.114.4

І.Л. Петрова

*доктор економічних наук, професор,
кафедра менеджменту та маркетингу,
Університет економіки та права «КРОК»*

В.В. Бухаров

*студент,
Університет економіки та права «КРОК»*

Ефективність застосування аутсорсингу та аутстафінгу для великих підприємств

У статті досліджено проблему ефективного управління непрофільними функціями великих підприємств в Україні із застосуванням аутстафінгу та аутсорсингу.

Ключові слова: аутстафінг, аутсорсинг, великі підприємства, непрофільні функції.

І.Л. Петрова

*доктор экономических наук, профессор,
кафедра менеджмента и маркетинга,
Университет экономики и права «КРОК»*

В.В. Бухаров

*студент,
Университет экономики и права «КРОК»*

Эффективность применения аутсорсинга и аутстаффинга для больших предприятий

В статье исследована проблема эффективного управления непрофильными функциями предприятий в Украине с использованием аутстаффинга и аутсорсинга.

Ключевый слова: аутстафінг, аутсорсинг, большие предприятия, непрофильные функции.

I.L. Petrova
Doctor of Economics, Professor
«KROK» University,
Management and Marketing Department

V.V. Bukharov
«KROK» University
Student Group IAM-13m

The effectiveness of outsourcing and outstaffing for big enterprises

The paper studies the problem of the effective non-core functions management of the enterprises in Ukraine with the usage of outstaffing and outsourcing.

Keywords: outstaffing, outsourcing, big enterprises, non-core functions

Постановка проблеми

Для розвитку великих українських підприємств необхідно вдосконалювати управління як основними (профільними) бізнес-процесами компанії, так і допоміжними (непрофільними, другорядними). Від якості управління допоміжними (непрофільними) функціями значною мірою залежить ефективність діяльності підприємств, організацій, забезпечення їх конкурентної переваги, розвиток бізнесу в цілому.

В умовах пошуку варіантів розвитку великого бізнесу зростає увага до аутсорсингу, який стає не тільки методом підвищення ефективності виробництва, а й невід'ємною частиною антикризового управління. Аутсорсинг є важливою складовою процесу реструктуризації бізнесу (компанії, підприємства), а також ефективним засобом адаптації великих організацій зі складними багаторівневими технологічними процесами до постійних змін зовнішнього середовища. Розвинена ринкова інфраструктура може забезпечувати підтримку діяльності підприємства на основі стратегії аутсорсингу та створювати умови для ефективної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема ефективного управління непрофільними функціями великих підприємств із застосуванням аутстафінгу або аутсорсингу розглянута такими науковцями: Д.В. Черемисин [9], О.М. Анохін [3], О.Ю. Гусєва, Б.А. Анікін [2], Е. Аксьонов [1], І.Г. Альтшулер [1], О. Зозульов [6], О. Микало [6], О.В. Дідух [4], А.А. Пилипенко [7].

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження проблеми ефективного управління непрофільними функціями великих підприємств в Україні з використанням аутсорсингу та аутстафінгу.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасному інформаційному суспільстві основною проблемою великих підприємств є оптимізація бізнес-процесів через уникнення дублюючих функцій, упорядкування величезного штату допоміжних співробітників, які не беруть участі у виробництві продукції. На утримання останніх йде величезна кількість

грошових і матеріальних ресурсів, через що компаніям складно зосередитися на основному виді діяльності, проводити періодичні модернізації виробничих процесів. Найскладнішим питанням для компанії є визначення реального обсягу коштів на основне виробництво та допоміжні види діяльності.

За законом В. Парето, «20% зусиль дають 80% результату, а інші 80% зусиль – лише 20% результату», що й підтверджується практикою. В основній діяльності підприємства (основні напрями бізнесу) часто зайнято менше трудових ресурсів, ніж у допоміжних видах.

Для оптимізації бізнесу необхідно:

- ліквідувати дублювання функцій відділів;
- провести чіткий облік витрат на допоміжні функції, щоб виявити не-ефективність використання ресурсів;
- оптимізувати управлінські бізнес-процеси.

До допоміжної діяльності на великих підприємствах у більшості галузей можна віднести: юриспруденцію, інформаційні технології, бухгалтерію, забезпечення безпеки на об'єктах (до якої входять фахівці з економічної безпеки, екологічної безпеки, інформаційної, безпосередньо охорона об'єктів), прибирання підприємств, автотранспорт тощо. Без цих допоміжних відділів сьогодні не обходиться жодне з великих підприємств. Для удосконалення управління їхньою діяльністю корисним є аутсорсинг.

Аутсорсинг (від англ. Outsourcing – зовнішнє джерело) – передача функцій внутрішнього підрозділу підприємства зовнішньому виконавцеві (наприклад, прибирання приміщень, охорона тощо). У такому разі ці функції буде виконувати стороння організація, яка спеціалізується на цьому виді діяльності (її називають аутсорсером). Такі дії дають змогу підприємству відмовитися від непрофільних функцій, не характерних для його основної діяльності, проте необхідних для нормальної роботи. У результаті підприємство може зосередитися на виконанні своїх основних функцій і виконувати їх більш ефективно. Між таким підприємством і аутсорсером укладається договір на надання послуг (виконання робіт) [2].

Сутність аутсорсингу полягає в передачі внутрішніх функцій в організацію постачальника послуг (сторонній фірмі, компанії), що спеціалізується в певній сфері діяльності, на тривалий період за обумовленою ціною. Аутсорсинг є однією з сучасних моделей підприємництва, яка забезпечує додаткові конкурентні переваги. Головне джерело цих переваг – використання ресурсів та компетенцій (матеріальних і нематеріальних) інших підприємств для досягнення успіху на ринку. Додаткові переваги полягають у тому, що не потрібні тривалий період часу і капітальні витрати на запуск і становлення бізнес-процесу. При використанні аутсорсингу є можливість оперативного перекидання ресурсів (фінансів) між перспективними напрямками. Відтак, можна маневрувати при обмеженості ресурсів.

Основними відмінними рисами аутсорсингу є такі:

- відповідність потреб замовника і спеціалізації аутсорсера: аутсорсер повинен бути найкращим виконавцем необхідних замовникові функцій на ринку;
- відносини між замовником і аутсорсером обмежені обсягами виконуваної функції.

Основним критерієм плідності взаємного співробітництва стає вдосконалення одного бізнес-процесу (або обмеженої групи бізнес-процесів), тоді як розвиток взаємовигідного співробітництва полягає у взаємній передачі накопиченого досвіду та вдосконаленні всіх супутніх напрямів розвитку.

Аутсорсинг має як позитивні сторони, так і недоліки. Він привабливий тим, що дає змогу:

- ефективно використовувати нові технології;
- поліпшити керованість виробничих процесів;
- знизити вартість реалізації бізнес-процесів, скоротити витрати і контролювати їх;
- вивільнити внутрішні ресурси;
- підвищити якість одержуваних продуктів або послуг;
- сфокусуватися на основному виді діяльності.

Разом з тим, аутсорсинг має певні недоліки:

- неможливість залучення до матеріальної відповідальності позаштатних співробітників;
- збільшення в обох сторін витрат часу на різні узгодження і підписання документів;
- необхідність розголошення виконавцю конфіденційної інформації, у тому числі комерційної таємниці, загроза витоку важливої інформації;
- небезпека отримання неякісних послуг, а також імовірність зіткнутися з шахрайством;
- передача деяких значущих функцій;
- загроза відриву вищого менеджменту від безпосереднього впливу на бізнес-процеси;
- фінансова нестабільність аутсорсера, або придбання його іншою компанією;
- можливість здорожчання аутсорсингу більше, ніж передбачалося.

У розрахунку витрат по процесам слід враховувати виключно ті їх складові, які можна знизити в ході аутсорсингу, тобто витрати на:

- персонал;
- виробничі площі;
- зберігання запасів;
- засоби виробництва;
- допоміжні засоби виробництва;
- управління.

Далі необхідно порівняти витрати на придбання результатів виконання визначених функцій аутсорсером і витрати на власне виробництво [2].

Якщо співвідношення

$$\frac{\text{Витрати на власне виробництво}}{\text{Витрати на придбання}} > 1 \quad (1)$$

то в цьому разі слід віддати перевагу придбанням послуг аутсорсера.

Якщо співвідношення

$$\frac{\text{Витрати на власне виробництво}}{\text{Витрати на придбання}} < 1 \quad (2)$$

то реалізація бізнес-процесу власними силами прийнятніша, оскільки передача його зовнішній організації не принесе вигод у вигляді скорочення витрат.

За вищевказаною формулі (1-2) авторами було проведено розрахунок на підприємстві ПАТ «Київенерго». Виявилось, що необхідно переводити людей, зайнятих прибиранням приміщень, на аутсорсинг. Так, вказане підприємство перед скороченням усіх співробітників, які брали участь у прибиранні приміщень і цехів на підприємстві, провела тендер на заключення договору з аутсорсером, який надає клінінгові послуги, після чого частина співробітників-прибиральників пе-

рейшли до аутсорсера. Було скорочено приблизно 40 осіб із середньою зарплатнею 2000 грн., що дало змогу скоротити річні витрати на заробітну плату приблизно на 960000 тис. гривень.

Альтернативою аутсорсингу є аутстафінг. Останнім часом виникає плутанина між вказаними поняттями.

Аутстафінг (англ. Out – «поза» + англ. Staff – «штат») – виведення співробітника за штат компанії-замовника та оформлення його в штат компанії-підрядника, при цьому співробітник продовжує працювати на тому ж місці та виконувати ті ж самі обов'язки, але обов'язки роботодавця щодо нього виконує компанія-підрядник [2].

В Україні свої перші кроки аутстафінг зробив на початку 2000-х. Низка великих тютюнових компаній, прагнучи оптимізувати управлінський процес і домогтися ефективнішого підходу в роботі з персоналом, починає використовувати цей механізм. На сьогодні більшість великих металургійних компаній України, зокрема Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча, успішно працюють із застосуванням аутстафінгу, оформляючи таким чином тисячі співробітників.

Аутстафінг персоналу має низку переваг, серед яких можна виділити основні:

- зниження навантаження на кадрові служби компанії;
- зменшення ризиків, порівняно з аутсорсингом;
- збільшення кількості співробітників без зміни системи оподаткування;
- підвищення інвестиційної привабливості компанії.

Навіщо ж виводити персонал за штат підприємства? Цілі можуть бути різними, перерахуємо найпоширеніші:

- замовник аутстафінгу уникає ризиків штрафів по персоналу, а також необхідності спілкування з різного роду контролюючими органами, оскільки ці працівники не є його найманими працівниками;
- підприємство відмовляється від необхідності витрачати час на процедури оформлення персоналу, значно полегшується процес прийому та звільнення;
- бухгалтерія замовника позбавляється від великих витрат часу за звітами;
- відпадає необхідність у веденні табельного обліку робочого часу й низки іншої кадрової документації;
- оптимізація штатного розкладу та уникання можливих трудових спорів;
- оптимізація витратної частини фонду оплати праці, збереження оборотних коштів.

Із вищесказаного випливає, що укладення договорів аутсорсингу й аутстафінгу є доцільним. Вони регулюються Законом України «Про зайнятість населення» в редакції від 6 вересня 2014 р. статтями 36-39 [5].

Операції з аутстафінгу та аутсорсингу дуже схожі між собою: частина працівників виводиться за штат підприємства, одне підприємство надає іншому послуги за цивільно-правовим договором. У них є свої переваги, але й достатньо суттєві недоліки. Крім вищеперерахованих недоліків, хотілося б виділити ще кілька:

- унікальність деяких функцій потребує додаткового навчання специфічним процесам;
- складність моніторингу контролю задоволеності споживанням ресурсів;
- брак досвіду роботи на великому підприємстві та знання основних його потреб;

- наявність ризику витоку інформації з боку аутсорсера або аутстаффера.

Найоптимальнішим рішенням для великих підприємств з оптимізації допоміжних функцій є створення дочірнього підприємства з виведенням допоміжного персоналу певного напрямку та укладення з ним договору. Таким чином, велике підприємство отримує позитивні сторони як аутсорсингу, так і аутстафінга, а також досягає таких переваг:

- виведення частини персоналу, задіяного у допоміжних функціях;
- передача частини активів, які відносяться до допоміжного персоналу.

Наприклад, якщо виводиться ІТ-напрямок, то передбачається передача офісної техніки (принтери, сканери, комп'ютери) новому дочірньому підприємству та укладається угода оренди техніки на основному підприємстві. Це дає змогу стежити за зносом техніки і своєчасно оновлювати її без додаткових витрат з боку підприємства;

- персонал новоствореного підприємства залишається на своїх же робочих місцях в основному підприємстві та продовжує виконувати ту ж саму роботу, без втрат якості створюваних послуг;
- ризик втрати конфіденційної інформації залишається на тому ж рівні, що і був до виводу співробітників, задіяних у допоміжних роботах;
- контроль витрат дочірнього підприємства, а не просто персоналу, задіяного в наданні послуг;
- контроль бізнес-процесів і функцій дочірнього підприємства, що дає змогу проводити оптимізацію як допоміжних, так і основних видів діяльності.
- дочірнє підприємство може надавати послуги як аутсорсер іншим середнім і малим підприємствам.

Розглянемо приклад компанії ПАТ «Київенерго», яка вивела декілька допоміжних підрозділів зі свого складу до обслуговуючого дочірнього підприємства. Спочатку було проведено внутрішній аудит, який виявив приблизний обсяг витрат, пов'язаних з ІТ-діяльністю. Дирекція інформаційних технологій ПАТ «Київенерго» структуровано поділялася на ІТ-підтримку (технічна підтримка, підтримка програмного забезпечення) та підтримку зв'язку (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння витрат на ІТ

Розділ бюджету	ІТ-підтримка, %	Зв'язок, %	ІТ (загалом), %
Витрати на ІТ із доходу компанії	2,29	1,54	3,83

Структура витрат, пов'язаних з ІТ-діяльністю, така:

- 77% коштів направлено на персонал;
- 15% – на оплату послуг зовнішнім провайдерам;
- 8% – на інноваційні проекти.

Структура персоналу повинна такий вигляд (табл. 2):

Таблиця 2

Структура обслуговуючого ІТ персоналу в штаті компанії

Розділ бюджету	ІТ-підтримка, %	Зв'язок, %	ІТ (загалом), %
Частка обслуговуючого ІТ персоналу в штаті компанії	0,63	0,95	1,58

Джерело: розраховано одним із авторів на основі [8].

Залежність від третьої сторони, зовнішніх представників ІТ-послуг показано на рисунку.

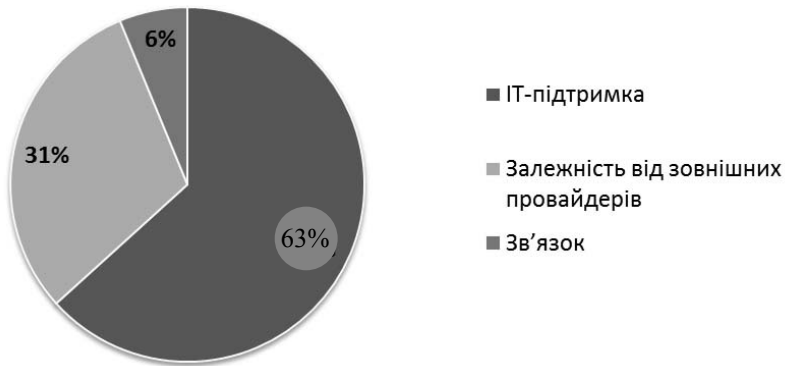


Рис. Залежність від представників ІТ-послуг

На основі проведеного аналізу було прийнято рішення поступово перевести представників ІТ-напрямку до дочірнього підприємства (приблизно 90 осіб із середньою заробітною платою 4500 грн.) Це дало змогу зекономити на заробітній платі приблизно 6,5 млн. грн. на рік. Також було виведено активи на суму близько 0,4 млн. гривень. Дочірньому підприємству були передані всі нематеріальні активи, зокрема ліцензії на програмне забезпечення, більш ніж на 1 млн. гривень. До цього підприємство щороку додатково витрачало понад 1млн. грн. на обслуговування більшої частини офісної техніки, зараз ці функції перейшли до дочірнього підприємства. Самі ж співробітники залишилися на своїх робочих місцях у компанії. Також скоротилися витрати на навчання персоналу, де на ІТ-напрямок припадало понад 100 т. гривень. Отже, розглянуте управлінське рішення виявилось достатньо ефективним.

Висновок

Основною метою аутсорсингу та аутстафінгу є зниження витрат компанії за рахунок виводу непрофільних напрямів діяльності. Кожен із них має свої позитивні та негативні сторони. Перед тим як приймати рішення щодо переходу до роботи з аутсорсингом, потрібно провести аналіз, який зможе показати його доцільність. Для великих підприємств для ефективної роботи другорядних, внутрішніх обслуговуючих функцій краще використовувати аутсорсинг, аутстафінг або створювати обслуговуюче дочірнє підприємство.

На сьогодні подібний підхід уже реалізують великі підприємства, такі як ПАТ «Приват Банк», ТОВ ДТЕК, ПАТ «Київенерго». Яскравим прикладом успішності цього підходу є підприємство ТОВ ДТЕК «Сервіс», фахівці якого обслуговують усі дочірні підприємства, перебуваючи при цьому в різних містах, на різних підприємствах.

Література

1. Альтшулер И. Г. Аутсорсинг: 10 заповедей и 21 инструмент / И. Г. Альтшулер, Е. Аксенов – СПб. : Питер, 2009 – 464 с.
2. Аникин Б. А. Аутсорсинг и аутстафтинг. Высокие технологии менеджмента / Б. А. Аникин, И. Л. Рудая. – Инфра-М, 2009. – 320 с.
3. Анохин А. М. Аутсорсинг как фактор эффективного развития предприятия: дис. ... к.э.н. : 08.00.05 / А. М. Анохин. – М., 2010. – 160 с.
4. Дідух О. В. Аналіз ефективності використання аутсорсингу у господарській діяльності підприємств / О. В. Дідух // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення

і проблеми розвитку : спеціальний випуск Інституту підприємництва та перспективних технологій. – 2012. – № 739. – С. 82-87.

5. Закон України «Про зайнятість населення» від 6 вересня 2014 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17/page>

6. Зозульов О. Аутсорсинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах глобалізації / О. Зозульов, О. Микало // Економіка України. – 2009. – № 8 (573). – С. 16-24.

7. Пилипенко А. А. Організація обліково-аналітичного забезпечення стратегічного розвитку підприємства / Наукове видання. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2007. – 276 с.

8. Річна інформація емітента цінних паперів за 2012 рік, ПАТ «Київенерго» [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://kyivenergo.com/images/shareholders/2013/god_otchet_ke_2012.doc

9. Черемисин Д. В. Аутсорсинг как элемент современного хозяйственного механизма: теоретический аспект: дис. ... к.э.н. : 08.00.01, 08.00.14 / Д. В. Черемисин. – М., 2005. – 158 с.

УДК 658.15:330.14

К.Г. Рябикіна
*асистент кафедри економіки
та стратегії підприємств,
Криворізький національний університет*

Оптимізація управління оборотним капіталом гірничо-збагачувальних комбінатів Кривбасу

У статті здійснено ретроспективний аналіз ефективності управління процесами формування та використання оборотного капіталу гірничо-збагачувальних комбінатів Кривбасу. Ідентифіковано ключові проблеми управління та визначено перспективні напрями їх розв'язання.

Ключові слова: оборотний капітал, виробничі оборотні фонди, фонди обігу, дебіторська заборгованість, гірничо-збагачувальні комбінати.

Е.Г. Рябыкина
*ассистент кафедры экономики
и стратегии предприятий,
Криворожский национальный университет*

Оптимизация управления оборотным капиталом горно-обогатительных комбинатов Кривбасса

В статье проведен ретроспективный анализ эффективности управления процессами формирования и использования оборотного капитала горно-обогатительных комбинатов Кривбасса. Идентифицированы ключевые проблемы управления, определены перспективные направления их решения.

Ключевые слова: оборотный капитал, производственные оборотные фонды, фонды обращения, дебиторская задолженность, горно-обогатительные комбинаты.

К.Н. Riabykina
*Teaching Assistant of Enterprises Economics
and Strategy Department,
SHEI «Kryvyi Rih National University»*

Optimization of Working Capital Management of Kryvbas Mining and Concentrating Combines

In the article the retrospective analysis of efficiency of management processes of working capital formation and usage at Kryvbas mining and concentrating combines was carried out. Key problems of the management were identified and prospective ways of their solutions were determined as well.

Keywords: working capital, production revolving funds, circulation funds, receivables, mining and concentrating combines.

Постановка проблеми

У промисловому секторі економіки функціонує основна маса підприємств, управління діяльністю яких охоплює широкий спектр питань організаційного, економічного та фінансового характеру. Якість вирішення багатьох питань значною мірою визначається станом оборотного капіталу. Його наявність, достатність, міра завантаження в обороті, забезпеченість джерелами фінансування зумовлюють рівень ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємств. Рациональна й ефективна система управління оборотним капіталом є чинником поліпшення фінансового та організаційного стану промислових підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Економічна сутність і значення оборотного капіталу, ефективність його формування та використання висвітлені у працях провідних українських економістів, таких як І.А. Бланк [1], А.Д. Василік [2], К.В. Измайлова [3], А.М. Поддєрьогін [4], Р.А. Слав'юк [5] та інші. Різним аспектам управління оборотним капіталом присвячені праці таких зарубіжних учених-економістів, як Е.Р. Брігхем [6], І.В. Зелгавіліс [7], В.В. Ковальов [8], Б. Коллас [9], Е.С. Стоянова [10] та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Серед величезної кількості праць, що належать до різних наукових шкіл, нині все більше з'являється таких, у яких ідеться про втілення нової парадигми економічного змісту оборотного капіталу, і цей зміст виходить за межі традиційного розуміння класичною науковою думкою його участі в економічних процесах. Ця нова парадигма відзначається тяжінням до системного підходу, до аналізу оборотного капіталу підприємств як цілісного економічного поняття, його властивостей і принципів із визначенням основних характеристик. Узагальнення опублікованих праць і практики господарської діяльності показало, що достатнього висвітлення не дістали принципово важливі питання, пов'язані з формуванням ефективної політики управління оборотним капіталом промислових підприємств особливо в галузевому аспекті.

Формулювання цілей статті

Метою статті є обґрунтування напрямів підвищення результативності діяльності гірничо-збагачувальних підприємств за рахунок діагностики резервів оптимізації управління оборотним капіталом.

Виклад основного матеріалу дослідження

Управління оборотним капіталом є невід’ємною складовою системи управління підприємством. У його рамках вирішуються питання, пов’язані з визначенням величини й оптимальної структури оборотних активів, джерел їх формування, організацією поточного та перспективного управління оборотним капіталом тощо. Структурно-вартісні параметри оборотного капіталу гірничо-збагачувальних комбінатів (ГЗК) Кривбасу систематизовано у таблиці 1.

Таблиця 1

**Структурно-вартісні параметри оборотного капіталу
ГЗК Кривбасу за 2008-2012 рр.**

Показник	Рік				
	2008	2009	2010	2011	2012
Обсяг оборотного капіталу, млн. грн.					
ПАТ «Інгулецький ГЗК»	6732,6	5661,5	7226,0	11822,4	12263,9
ВАТ «Південний ГЗК»	4469,9	4482,2	6284,5	10206,7	12228,2
ПАТ «Північний ГЗК»	7002,8	9229,6	12146,4	10007,6	9068,1
ПАТ «Центральний ГЗК»	3435,2	3286,0	3855,1	5053,9	3058,0
у т.ч. вартість виробничих оборотних фондів, млн. грн.					
ПАТ «Інгулецький ГЗК»	229,4	200,7	229,5	312,8	192,4
ВАТ «Південний ГЗК»	304,2	394,1	276,5	338,4	320,4
ПАТ «Північний ГЗК»	440,0	372,1	356,3	367,0	343,7
ПАТ «Центральний ГЗК»	176,4	163,9	178,8	209,2	191,0
у т.ч. вартість фондів обігу, млн. грн.					
ПАТ «Інгулецький ГЗК»	6503,2	5460,7	6996,5	11509,6	12071,5
ВАТ «Південний ГЗК»	4165,8	4088,1	6008,0	9868,3	11907,8
ПАТ «Північний ГЗК»	6562,8	8857,5	11790,1	9640,6	8724,4
ПАТ «Центральний ГЗК»	3258,8	3122,1	3676,3	4844,7	2867,0
Частка виробничих оборотних фондів у структурі оборотного капіталу, %					
ПАТ «Інгулецький ГЗК»	3,4	3,5	3,2	2,6	1,6
ВАТ «Південний ГЗК»	6,8	8,8	4,4	3,3	2,6
ПАТ «Північний ГЗК»	6,3	4,0	2,9	3,7	3,8
ПАТ «Центральний ГЗК»	5,1	5,0	4,6	4,1	6,2
Частка фондів обігу у структурі оборотного капіталу, %					
ПАТ «Інгулецький ГЗК»	96,6	96,5	96,8	97,4	98,4
ВАТ «Південний ГЗК»	93,2	91,2	95,6	96,7	97,4
ПАТ «Північний ГЗК»	93,7	96,0	97,1	96,3	96,2
ПАТ «Центральний ГЗК»	94,9	95,0	95,4	95,9	93,8

Джерело: розраховано автором на основі [11; 12; 13; 14]

Статистичні дані свідчать про нарощування обсягу оборотного капіталу та диспропорційність його структури. Так, частка виробничих оборотних фондів має критично низькі значення та тенденцію до зниження. Висока частка фондів обігу пов’язана, у першу чергу, зі зростанням дебіторської заборгованості, акумулювання капіталу в якій позначається на ефективності використання оборотного капіталу. Коефіцієнт оборотності виробничих оборотних фондів коливався на ГЗК у 2008 р. на рівні 20 обертів/рік. Перевищення темпів зростання обсягів

реалізації залізорудної продукції над темпами зростання вартості виробничих оборотних фондів призвело до нарощування цього показника до 30 обортів у 2012 році. Натомість, коефіцієнт оборотності фондів обігу коливається протягом досліджуваного періоду на рівні 1.

Ефективність формування обсягу капіталу з огляду на темпи змін обсягу точних зобов'язань доцільно оцінювати за показниками ліквідності (табл. 2).

Таблиця 2

Показники ліквідності ГЗК за 2008-2012 рр.

Показник	Рік				
	2008	2009	2010	2011	2012
Коефіцієнт поточної ліквідності					
ПАТ «Інгулецький ГЗК»	2,19	2,16	1,60	2,13	1,62
ВАТ «Південний ГЗК»	4,63	2,30	2,61	3,30	23,29
ПАТ «Північний ГЗК»	3,44	2,08	3,69	3,83	1,24
ПАТ «Центральний ГЗК»	5,26	1,28	1,53	2,11	0,84
Коефіцієнт критичної ліквідності					
ПАТ «Інгулецький ГЗК»	0,42	1,43	0,77	1,68	1,59
ВАТ «Південний ГЗК»	1,90	1,33	1,56	3,30	22,68
ПАТ «Північний ГЗК»	1,55	1,13	1,55	3,83	1,19
ПАТ «Центральний ГЗК»	3,80	0,80	1,17	2,11	0,78

Джерело: розраховано автором на основі [11; 12; 13; 14]

Для будь-якого підприємства достатній рівень ліквідності – це основа стабільної виробничо-господарської діяльності, оскільки її втрата може супроводжуватися не лише додатковими витратами, а й періодичними зупинками виробничого процесу. Однак занадто високі значення ліквідності вимагають оптимізації обсягу оборотного капіталу. Розраховані показники свідчать, що коефіцієнт поточної ліквідності в цілому відповідає нормативним значенням протягом досліджуваного періоду внаслідок перевищення темпів зростання оборотного капіталу над темпами зростання поточних зобов'язань. Невиправдано високе значення коефіцієнта поточної ліквідності характерне для ВАТ «Південний ГЗК», що зумовлено високою часткою оборотного капіталу та переважно власними джерелами його формування.

Значення коефіцієнта критичної ліквідності свідчить, що висока частка фондів обігу не відповідає зміні поточних зобов'язань підприємств. Показник перевищує нормативні значення на ГЗК у 2-30 разів, що дає змогу зробити висновок про нераціональне акумулювання коштів у фінансових ресурсах (дебіторській заборгованості, поточних фінансових інвестиціях, коштах). Стрімке зростання обсягів і частки дебіторської заборгованості у структурі оборотного капіталу ГЗК вимагає удосконалення контролю за її рівнем. Узагальнення даних періодичних видань і досвіду функціонування провідних компаній дало змогу скласти узагальнюючу таблицю різних способів впливу на повернення дебіторської заборгованості (табл. 3).

Окрім вищезазначених методів впливу нами розроблено пропозиції. По-перше, при наданні залізорудної продукції (ЗРП) у кредит слід враховувати:

- термін надання кредиту (розроблення типових договорів, що передбачають граничний термін сплати);

Таблиця 3

**Ступінь методів впливу на скорочення рівня
дебіторської заборгованості підприємства**

Методи впливу	Коефіцієнт корисної дії, %	
	Добросовісний дебітор	Недобросовісний дебітор
1. Усні нагадування (залежно від інтенсивності)	10-20	0,1-2
2. Письмові нагадування (залежно від інтенсивності)	15-30	01,-2
3. Подання заяви до суду (сам факт)	20-40	5-15
4. Виконання рішення суду	30-50	10-20
5. Застосування штрафних санкцій, матеріальної відповідальності	40-60	2-10
6. Застава (залежно від ліквідності)	80-90	70-80
7. Побоювання втрати іміджу	30-40	01,-5
8. Призупинення поставчань	10-30	5-20
9. Залучення офіційних і контролюючих органів	50-70	20-40

Джерело: сформовано автором на основі [15; 16; 17]

- критерії кредитоспроможності, за якими ГЗК визначають здатність клієнтів своєчасно виконати фінансові зобов'язання та можливі варіанти оплати, які звідси випливають;

- систему створення резервів за сумнівними боргами;
- систему збору платежів – процедури взаємодії з покупцями в разі порушення умов оплати;
- систему знижок за короткий період оплати ЗРП.

Водночас, для ефективної системи взаємовідносин із покупцями ГЗК необхідно забезпечити високоякісне формування портфеля споживачів, яким можна надавати кредит, визначати оптимальні умови кредитування, чітку процедуру пред'явлення претензій і рефінансування боргу. Однак будь-яка ефективна система добору споживачів на практиці не убезпечує від різноманітних накладок, у результаті яких, зокрема, виникає прострочена дебіторська заборгованість. Тому доцільним є використання різних видів фінансових операцій, що забезпечують прискорену трансформацію дебіторської заборгованості у грошові активи. Для цього у практиці діяльності ГЗК доцільно:

- розширити систему авансових платежів;
- упроваджувати знижки в разі дострокової оплати, що прискорюватиме швидкість обороту оборотного капіталу;
- використовувати вексельну форму розрахунків зі споживачами продукції, що сприятиме зростанню гарантії погашення дебіторської заборгованості, активізує вкладення оборотного капіталу в поточні фінансові інвестиції;
- практикувати використання факторингу і форфейтингу як форм рефінансування дебіторської заборгованості, що прискорить її трансформацію у грошові активи.

Результати проведеного аналізу доводять об'єктивну необхідність удосконалення управління формуванням оборотного капіталу ГЗК у контексті оптимізації поточних активів, необхідних для забезпечення довготривалої виробничої діяльності та нарощування фінансово-економічних результатів, а також джерел покриття цих активів і співвідношень між ними.

На рис. 1 схематично зображено зміну ризику ліквідності підприємства для різних рівнів обсягу оборотного капіталу. Видно, що зі збільшенням обсягу обо-

ротного капіталу підприємства ризик втрати ліквідності зменшується. У реальних умовах господарювання цей взаємозв'язок є набагато складнішим, оскільки не всі поточні активи однаково позитивно впливають на рівень ліквідності підприємства. З огляду на представлену залежність, управління оборотним капіталом підприємства, спрямоване на зведення до мінімуму ризику втрати ліквідності, полягає у зростанні обсягу оборотного капіталу більшими темпами, ніж поточних зобов'язань.

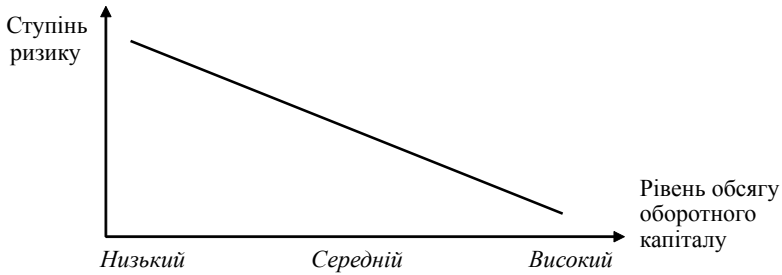


Рис. 1. Залежність між ризиком ліквідності та рівнем оборотного капіталу підприємства
Джерело: адаптовано автором за [18, с. 271]

Однак варто наголосити, що зовсім інший характер має залежність між оборотним капіталом і прибутковістю підприємства (рис. 2).

Дефіцит оборотного капіталу не забезпечує належним чином виробничу діяльність, що, відповідно, негативно позначається на прибутковості підприємства. За деякого оптимального рівня оборотного капіталу прибуток стає максимальним. Однак подальше нарощування обсягу оборотного капіталу призводить до того, що на балансі підприємства з'являються тимчасово вільні, періодично незадіяні у виробничому процесі поточні активи, а також надмірні фінансові витрати, пов'язані з їх утриманням, що сприяє зниженню прибутковості.

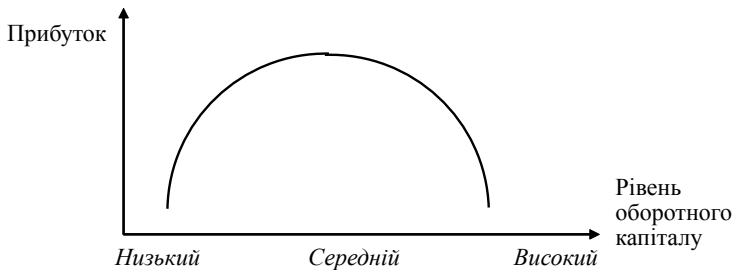


Рис. 2. Взаємозв'язок прибутку та рівня оборотного капіталу підприємства
Джерело: адаптовано автором за [18, с. 272]

Таким чином, політика управління оборотним капіталом підприємства полягає в забезпеченні компромісу між ризиком втрати ліквідності та ефективністю діяльності. Пошук такого компромісу, на нашу думку, зводиться до вирішення двох дуже важливих завдань на рівні підприємства:

- забезпечення достатнього рівня платоспроможності;
- забезпечення прийнятного обсягу, структури та рентабельності оборотного капіталу.

Кожне управлінське рішення, пов'язане з визначенням обсягів коштів, товарно-матеріальних запасів і дебіторської заборгованості, слід розглядати як із позиції рентабельності кожного виду активів, так і з позиції оптимальної структури оборотного капіталу підприємства загалом. Оптимальна величина власно-

го оборотного капіталу підприємства, що ідентифікується в науковій літературі також як фінансово-експлуатаційні потреби, або робочий капітал, визначається такими чинниками:

- тривалість операційного (або виробничо-реалізаційного) циклу: що швидше сировина і матеріали перетворюються у готову продукцію, то меншою є імобілізація коштів у запасах;
- темпи росту виробництва: оскільки фінансово-експлуатаційні потреби впливають безпосередньо з величини обороту (або обсягів реалізованої продукції), то й величина їх змінюється паралельно до динаміки обороту;
- величина доданої вартості: що менша додана вартість, то більшою мірою «кредит» постачальників може компенсувати дебіторську заборгованість.

Висновки

Дослідженнями встановлено, що основними проблемними аспектами в управлінні оборотним капіталом вітчизняних гірничо-збагачувальних підприємств є диспропорційність його структури, яка визначається високою часткою фондів обігу. З огляду на це, пріоритетного значення набуває удосконалення управління дебіторською заборгованістю. Саме вивільнення акумульованого у дебіторській заборгованості оборотного капіталу дасть змогу оптимізувати структуру активів підприємства за рахунок спрямування вивільнених коштів у оновлення основних засобів. У свою чергу, оновлення основних засобів створить передумови для нарощування обсягів виробництва та реалізації залізорудної продукції, що позитивно позначиться на ефективності їх використання.

Література

1. Бланк И. А. Управление формированием капитала / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2002. – 512 с.
2. Василик А. Д. Теория финансов: учебн. / А. Д. Василик. – М. : Ниос, 2003. – 416 с.
3. Измайлова К. В. Финансовый анализ: навч. посіб. / М. В. Володькіна. – К. : ЦНЛ, 2004. – 194 с.
4. Поддєрьогін А. М. Финансы підприємств: підруч. / А. М. Поддєрьогін. – К. : КНЕУ, 2002. – 571 с.
5. Слав'юк Р. А. Финансы підприємств: навч. посіб. / Р. А. Слав'юк. – Луцьк : Вежа, 2001. – 204 с.
6. Брігхем Є. Ф. Основы финансового менеджмента: пер. з англ. / Є. Ф. Брігхем. – К. : КНЕУ, 2000. – 322 с.
7. Зелгавилс И. В. Финансы предприятий / И. В. Зелгавилс. – М. : ВИТРЭМ, 2002. – 322 с.
8. Ковалев В. В. Финансы предприятий / В. В. Ковалев. – М. : ВИТРЭМ, 2002. – 352 с.
9. Коллас Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: учеб. пособ. / Б. Коллас : пер. с франц. под. ред. Я.В. Соколова. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 576 с.
10. Стоянова Е. С. Финансовый менеджмент: теория и практика: учебн. / под ред. Е. С. Стояновой. – М. : Перспектива, 2010. – 656 с.
11. Річна фінансова звітність ПАТ «Інгuleцький гірничо-збагачувальний комбінат // Сайт «Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/6189/99/templ>
12. Річна фінансова звітність ВАТ «Південний гірничо-збагачувальний комбінат // Сайт «Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/13694/99/templ>
13. Річна фінансова звітність ПАТ «Північний гірничо-збагачувальний комбінат // Сайт «Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/9625/99/templ>
14. Річна фінансова звітність ПАТ «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат // Сайт «Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/9625/99/templ>

15. *Нашкерська М. М.* Управління дебіторською заборгованістю у структурі оборотного капіталу підприємства / М. М. Нашкерська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2674/1/24.pdf>

16. *Червінська О. С.* Управління дебіторською заборгованістю на підприємстві / О. С. Червінська, О. І. Демків, С. В. Вацко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.10. – С. 260-265.

17. *Василюк М. М.* Механізм управління дебіторською заборгованістю в сучасних умовах господарювання // М. М. Василюк / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vpu/Ekon/2009_7/56.pdf

18. *Ковалев В. В.* Финансовый анализ: управление капиталом, выбор инвестиций, анализ отчетности / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика. – 1996. – 432 с.

УДК 371.214.114

В.І. Терехов

*доктор економічних наук, професор
кафедри управління фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Б.М. Одягайло

*доктор економічних наук, професор
кафедри менеджменту зовнішньоекономічної
діяльності та логістики,
Університет економіки та права «КРОК»*

Мотиваційні та дидактичні особливості читання електронних лекцій з проблем інтелектуальної власності (капіталу)

У статті розкрито дидактичні особливості читання електронної лекції з проблем інтелектуальної власності (капіталу), висвітлено їхню психосоціальну природу.

Ключові слова: електронна лекція, дидактичні особливості, архетипи, колективні форми мислення, рутини, мотиваційний континіум, спонукання, необхідність, потяг, рольова взаємодія людей, інтелектуальний капітал (власність).

В.И. Терехов

*доктор экономических наук, профессор
кафедры управления финансово-экономической безопасностью,
Университет экономики и права «КРОК»*

Б.М. Одягайло

*доктор экономических наук, профессор
кафедры менеджмента внешнеэкономической
деятельности и логистики,
Университет экономики и права «КРОК»*

Мотивационные и дидактические особенности чтения электронных лекций по проблемам интеллектуальной собственности (капитала)

В статье раскрыты дидактические особенности чтения электронной лекции по проблеме интеллектуальной собственности (капитала), освещена их психосоциальная природа.

Ключевые слова: электронная лекция, дидактические особенности, архетипы, коллективные формы мышления, рутины, мотивационный континуум, принуждение, необходимость, влечение, ролевое взаимодействие людей, интеллектуальный капитал (собственность).

V.I. Terekhov

PhD in Economics, Professor

Financial and Economic Security Management Department

“KROK” University

B.M. Odiahailo

PhD in Economics, Professor,

Foreign Economic Activity Management and Logistics Department

“KROK” University

Motivational and didactic features of teaching of electronic lectures on the problems of intellectual property (capital)

In the article the didactic features of teaching of electronic lecture on the problems of intellectual property (capital) and their psycho-social nature is lighted up.

Keywords: electronic lecture, didactic features, arkhetipi, collective forms of thinking, routine, motivational continuum, motivation, necessity, appeal, role human interaction, intellectual capital (property).

Постановка проблеми

У наш час широкого застосування комп'ютерних технологій педагогічною наукою навколо поняття «лекція» ведеться дискусія. Частина вчених вважає, що лекція є методом навчальної роботи. Інші схильні ототожнювати це поняття з формою навчальної роботи у ВНЗ. Має місце також думка, що лекція — це вид або форма організації навчальної діяльності, яка проводиться в рамках традиційних форм навчання. З погляду методів навчання у вищій школі лекція належить до словесних методів.

Сучасні інформаційні технології з використанням комп'ютерних систем повинні повністю витіснити діяльність викладача як лектора. Однак слід зазначити, що саме з появою інформаційних технологій в освіті виникає такий освітній ресурс, як електронна лекція. Тоді постає проблема з мотиваційних і дидактичних особливостей її подачі. Ці міркування не мають аксіоматичного характеру і є лише предметом дискусії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Останнім часом інтенсивно досліджувалося питання створення освітніх електронних програмно-педагогічних засобів навчання: інтерактивних і мультимедійних електронних підручників, посібників, дидактичних допоміжних матеріалів тощо. Вирішенню цієї проблеми присвячені дослідження таких учених: В.Г. Асєєв [1], Р. Бернс [3], Б.М. Одягайло [4], З. Фрейд [7], К.Г. Юнг [8] та інші. Однак вони більше уваги приділяли технологічним і психологічним особливостям проведення електронної лекції.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Аналіз наукового доробку вказаних вище науковців свідчить про відсутність універсальної технології розроблення необхідних освітніх матеріалів, стандартів і методів урахування психологічних особливостей аудиторії.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження проблеми мотиваційних і дидактичних особливостей читання електронних лекцій з проблем інтелектуальної власності (капіталу).

Виклад основного матеріалу дослідження

Під електронною лекцією прийнято розуміти набір навчальних матеріалів у електронному вигляді, що включає текст лекції, демонстраційні матеріали, додаткові відомості з теми лекції тощо та додаткові методи викладення матеріалу (звук, анімація, графіка), оформлені у вигляді окремих файлів. У зв'язку з розвитком науки різко зростають обсяги навчальної інформації, що повинні дійти до слухача під час лекції.

Електронні лекції мають свої технологічні особливості, що відрізняють їх від традиційних: чітко структурований зміст; блочна схема побудови матеріалу; розвинена гіпертекстова структура; використання додаткових способів викладу матеріалу (звук, анімація, графіка тощо). Академік С.У. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» подає таке означення лекції: «Лекція – систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу, предмета, методів науки [6]. Якщо ґрунтуватися на такому визначенні лекції та узагальнити технологічні етапи побудови електронного лекційного заняття з будь-якої дисципліни, у тому числі з проблем інтелектуальної власності, то, на наш погляд, вони повинні мати таку послідовність:

1. Первинна презентація матеріалу лекції в описовій формі.
2. Первинна презентація лекційного матеріалу в графічній, табличній і схематичній формах, пояснення ілюстрацій.
3. Посилання на глосарій.
4. Упорядкування лекційного матеріалу з використанням класифікаційних схем основних понять і категорій теми.
5. Аналіз тексту та ілюстративних матеріалів лекції.
6. Завдання для перевірки первинного засвоєння аудіо-візуальної презентації лекції.
7. Перевірка первинного засвоєння аудіо-візуальної презентації лекції.

Однак мають місце й дидактичні особливості електронної лекції як такої та залежно від співвідношення об'єкта і предмета дослідження, а також – від специфіки методів дослідження та викладання (табл. 1).

Упровадження окремих фрагментів електронного підручника при читанні лекції, проектування на екран наочних, а іноді й рухомих зображень активізує увагу студентів, підвищує мотивацію навчання. Проблема полягає в тому, щоб студент на лекції побачив різноманітність шляхів і можливостей вирішення мети, щоб у нього з'явилося бажання рухатися далі, виникла органічна єдність чогось пізнаного розумом із чимось таким, що увійшло у волю і совість підсвідомо, можливо, з ідеалом.

Таблиця 1

**Дидактичні принципи навчання та їх реалізація
під час лекції з використанням і без використання електронних засобів**

Принципи навчання та їх реалізація під час лекції	Без використання електронних засобів навчання	Із використанням електронних засобів навчання
1	2	3
Принцип цілісного уявлення про явище У плані лекції повинні бути відображені основні етапи процесу пізнання та вказані засоби їх реалізації в навчальному процесі		
Першим кроком у процесі пізнання будь-якого явища є його спостереження в реальних або експериментальних умовах	1. Лектор при знайомстві студентів з явищем, що вивчається, демонструє його фрагменти на картинках або проводить експеримент. При цьому, втрачається цілісність у сприйнятті явища і не виникає цілісного образу цього явища	1. Викладач має можливість продемонструвати на лекції відеофрагмент, який демонструє явище, що вивчається, із синхронним його коментуванням
Другим кроком у вивченні явища є його первинне моделювання, тобто систематизація істотного в ньому	2. Викладач вимушено підміняє моделювання динамічного процесу моделюванням його миттєвого зліпка. При цьому втрачається динамічність у сприйнятті явища	2. Викладач має можливість продемонструвати анімаційні моделі, які розкривають суть явища, що вивчається, і які зберігають його динамічність
Третім кроком є опис побудованої моделі з допомогою адекватної наукової термінології, вводяться нові терміни і даються необхідні визначення	3. Викладач може сподіватися тільки на підручник і добру волю студента, який захоче озвучити сформульоване визначення	3. Викладач може організувати для кожного студента процес вербалізації нового поняття з паралельним самоконтролем, що істотно покращує процес його запам'ятовування
Четвертий крок – фіксація термінів у знаковій формі	4. Вони використовують запис нових символів, терміна. При цьому втрачається відповідність між знаком і процесом, знак стає самостійним об'єктом, замінником вербальної форми визначення. Тому студенти звикають маніпулювати знаками відповідно до процесу, з яким ці знаки пов'язані	4. Електронна допомога дає змогу не тільки провести зіставлення між терміном і знаком, а й здійснити потрібне зіставлення модель – термін – знак, що усуває вказаний вище розрив і сприяє формуванню системи вивчення нового явища
Принцип діяльності – у процесі планування лекції викладач повинен підготувати кожному студенту завдання, що враховують як актуальний рівень його здібностей, так і його природні завдатки до набуття нових знань, умінь і навиків	Викладачі готують різнорівневий роздатковий матеріал. На його розроблення витрачається багато часу, наявна допомога далеко не завжди дає достатню кількість різноманітних завдань	Значне прискорення підготовки індивідуальних завдань. Викладач, використовуючи електронну допомогу, протягом короткого проміжку часу може отримати багато різних варіантів

1	2	3
Принцип мінімаксу – викладач повинен організувати лекцію так, щоб кожен студент мав можливість освоїти навчальний зміст на найвищому рівні й освоїти мінімальний рівень, що вимагає державний стандарт	Планування індивідуальної діяльності студентів є для викладачів процесом надзвичайно копітким, потребує багато часу	Використання навчально-методичних комплексів дисциплін може істотно спростити процес планування індивідуальної роботи студента
Принцип варіативності – викладач повинен запропонувати студентам достатньо великий масив тестових завдань, із яких вони повинні вибрати ті, що відповідають певним вимогам	Цей принцип важко реалізувати, оскільки необхідний дуже великий набір тестових завдань і багато часу для їхнього тиражування	З'являється можливість скласти систему тестових завдань для кожного студента, урахувавши його індивідуальні особливості, збільшити обсяг завдань, скоротити час їх відбору й тиражування
Принцип творчості вимагає від викладача включення в план лекції завдань, для виконання яких студентів потрібно буде виробити свій метод	Викладач і студент використовують у роботі обмежені ресурси друкарських видань, реалізуючи творчі завдання на паперових носіях	Викладач пропонує студентам додаткову зорову і слухову інформацію з мультимедійних носіїв або з Інтернету
Принцип психологічної комфортності – викладач повинен передбачити всі потенційно дискомфортні ситуації та виключити їх появу на лекції. Це призводить до формування антимотивації навчальної діяльності, підриву психічного та фізичного здоров'я	З метою активізації роботи всієї студентської аудиторії викладач вимушений опитувати «слабких» студентів. Відповідь таких студентів призводить до дискомфортної ситуації для цих студентів і для студентської групи в цілому	Використовуючи версію електронної допомоги, контролює роботу студента, у тому числі й «слабкого», може внести корективи й оцінити діяльність студента. Останній працює в темпі, відповідному його природним задаткам, не боїться відстати від інших. Він виходить зі змагання, у якому йому завжди відведена роль аутсайдера

Джерело: розробка авторів

Таким є, наприклад, феномен інтелектуального капіталу. Запропонуємо один із варіантів його вивчення.

Розділ 1. Формування концепції інтелектуального капіталу

Тема 1. Об'єктивні передумови інтелектуальної діяльності та її соціалізації.

Тема 2. Інтелектуальна діяльність, інтелектуальна власність та інтелектуальний капітал.

Тема 3. Механізми функціонування та зростання інтелектуального капіталу.

Розділ 2. Інтелектуальний капітал як основа формування нового міжнародного інституційного середовища

Тема 4. Інтелектуальний капітал – економічна основа інформаційного суспільства.

Тема 5. Інтелектуальна власність та її міжнародне інституційне середовище.

Тема 6. Міжнародні економічні відносини у сфері захисту та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

Розділ 3. Формування інтелектуального капіталу в Україні

Тема 7. Інтелектуальна складова конкурентоспроможності національної економіки.

Тема 8. Інтелектуальний капітал інноваційного розвитку вітчизняних підприємств.

Просте людське буття вимагає встановлення рівноваги між організмом людини та природним середовищем. Це здійснюється при допомозі елементарних прообразів (архетипів) або універсальній (протоінституцій), які мають психічну природу.

Психічне існування – це єдина категорія існування, про яке ми маємо безпосереднє знання. Ніщо неможливо пізнати, якщо воно спочатку не з'явиться як психічний образ або архетип чи типовий мотив, який колись пройшов через свідомість і витіснений у підсвідомість. Архетипи – моделі підсвідомої поведінки, вони мають колективну природу (притаманні всім без винятку) [8, с. 71].

За аналогією з психічними підсвідомими праформами, або по-іншому архетипами, що утворюють систему колективних настанов і реакцій поведінки людей, на нашу думку, існують також прообрази економічної поведінки, які створюють закономірну структуру – архітектоніку (рис. 1).

Раніше ми звертали увагу на наявність у економіці основоположних структурних елементів або елементарних економічних прообразів (протоінституцій), які з системної точки зору можна класифікувати як базову архітектоніку (сукупність сталих економічних архетипів, у тому числі й архетипів власності) [4, с. 3-10]. Згідно з К.Г. Юнгом, функції архетипів недиференційовані. Вони для всієї маси діяльних суб'єктів є стереотипами і мають безальтернативний характер [8, с. 143-144]. Їх сукупність створює програму універсальної економічної поведінки, доведеної до автоматизму, а тому витісненої у підсвідомість. Прагнення людської психіки до усунення збуджуючих факторів [9], а отже, мінімізації енергетичних витрат, саме і є чинником вивільнення людського розуму від раціонального обдумування й аналізу типової життєвої ситуації, яка вже зафіксована у підсвідомому шляхом неодноразових повторів і нагромадження історико-генетичного досвіду її вирішення.

Узагалі архетипи – це колективні уявлення, які К.Г. Юнг називає «колективною душею», а З. Фрейд – «масовою душею» [7, с. 427-428]. Обидва терміни підкреслюють знеособлену природу цих архетипних образів і вказують на її ідентичність для всіх людей без виключення. У принципі це є первинним джерелом соціального життя в цілому, а також будь-якого виду його, у тому числі й економічного.

Піднятий на поверхню підсвідомий процес відкриває зміст, який різко контрастує з генеральною місією свідомого мислення і почуттів. Тоді відбувається компенсація. Генерування підсвідомих компенсацій є спонтанним процесом, а їх свідоме сприйняття являє собою метод розуміння й індивідуального мислення [8, с. 517]. Цей процес потребує великого напруження та енергетичних затрат, а отже, є найтяжчим як із життєвої позиції, так і з позиції усвідомлення (інтелектуального опанування). Необхідною є соціальна ідентифікація інтелектуальних надбань. Із таким змістовим багажем лектор значно простіше розв'язує дилему підсвідомого та свідомого.

По-перше, це відчуття індивідом своєї могутності з причини причетності до численної спільноти. По-друге, це оновлення життя для індивіда, яке для одного означає багатий урожай знань, для другого – підсилення життєвих почуттів, а для третього – ключ для перетворення всього свого життя [8, с. 129].

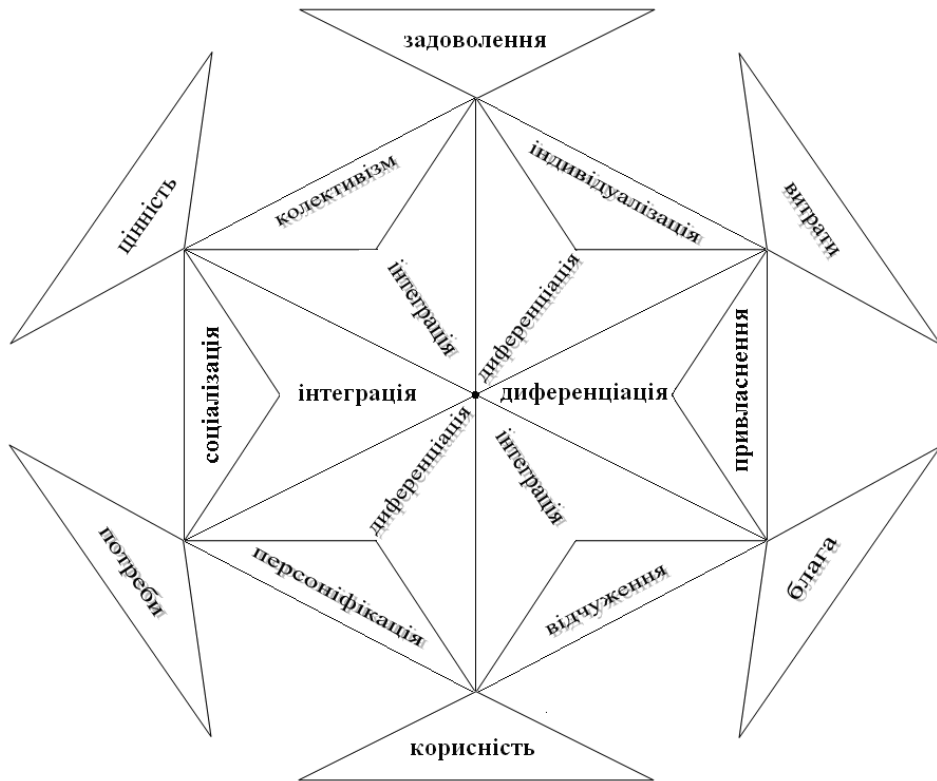


Рис. 1. Інституційно-економічна архітектура сталих економічних архетипів
Джерело: розробка авторів

«Масова душа» також має свої характерні риси. Такими є імпульсивність, мінливість, збудженість, легковірність, некритичність, консервативність, нетерпимість. Вона гіперболічна в почуттях, вимагає влади ілюзій над собою. Якщо ці ознаки можна характеризувати як негативні то, є, звичайно, і умовно позитивні: самовідданість, безкорисність і відданість ідеалу.

Ще одна характеристика заслуговує на особливу увагу. Це динамізм дій, який впливає з несприйняття масою відстрочки задоволення бажання. Це щодо життя масового індивіду. Однак ізольована людина має інші якості. Це попервах, інтелект, самосвідомість, своя робоча продуктивність і робоче місце (здатність виробляти).

Якщо підбити підсумок співвідношення маси й індивіда, то напевне слід констатувати, що практичне завдання тут полягає в наданні масі тих якостей, які були дані індивідові й приглушені у нього при включенні в масу.

Отже, система підсвідомих прообразів (архетипів) програмує та мотивує майбутню діяльність в умовах типової реальності. Причому, для всієї маси діяльних суб'єктів архетипи є стандартними. Проникаючи в людську свідомість і несвідомо спрямовуючи її, вони дають можливість вирішувати типові проблеми або, точніше, розв'язувати типові ситуації шляхом застосування універсальних засобів і прийомів.

Свідомість сприймає оточуюче середовище через мову, символи чи знаки, які мають певне значення. Перехід же від однієї структури свідомості до іншої можливий завдяки розвиткові значень слів або символів. По-іншому це називається узагальненням. Рівень розвитку узагальнень представляє собою змістовну

структуру свідомості, яка визначає її системну структуру, взаємозв'язок і місце кожної з функцій. Людина може усвідомлювати та діяти тільки на основі певних узагальнень.

Еволюціоністи керуються не оптимізаційними розрахунками, а рутинами. Вони стійкі та при зміні оточуючого середовища практично не змінюються, і стійкість ця обумовлена таким. По-перше, рутини є своєрідними активами фірм (організацій), на придбання яких були здійснені безповоротні витрати і заміна яких потребує ще більше витрат. По-друге, заміна рутини може викликати погіршення або ліквідацію відносин як усередині фірми (організації), так і з її партнерами. По-третє, рутини стійкі завдяки їх підсвідомому хоча й соціалізованому походженню. Звідси випливає висновок про відсутність внутрішньої природи оптимізації результатів. Цього можливо досягти завдяки втручанню спільноти.

Чим більшу роль відіграють узагальнення, тим більше доводиться індивідуі спілкуватися з іншими індивідами й узгоджувати свої інтереси. При цьому слід зауважити, що важливою особливістю мотивацій є їхня двомодальна, «позитивно-негативна», емоційна будова (див. рис.2.).

Мотиви спричиняються перш за все спонуканням, яке викликане невдоволенням або приналежністю, потім намірами, що спричиняються стражданнями чи потягом. І перше, і друге – є індивідуальні властивості. У подальшому індивід здійснює вибір соціально визначених об'єктів, методів і способів задоволення, і лише потім формується архетип насичення. Кінцевий результат цього процесу – трійста опозиція, увінчана задоволенням. У свою чергу, бажання і задоволення становлять бінарну опозицію, нерівноважний стан якої і породжує потребу. Саме ця нерівновага є передумовою динамічного потенціалу міцного мотиваційного спонукання.

Узагалі спонукання характеризується бінарною опозицією «необхідність - потяг», якщо «потяг» більш відноситься до емоційної природної або психічної діяльності людини, то необхідність є суспільно значимою [5, с. 351-378].

Ось тут, на наш погляд, і розпочинається формування відмінностей однотипних у принципі, оскільки вони базуються на універсальній архітектоніці підсистем (економічної, культурної, політичної, інституціональної, соціальної

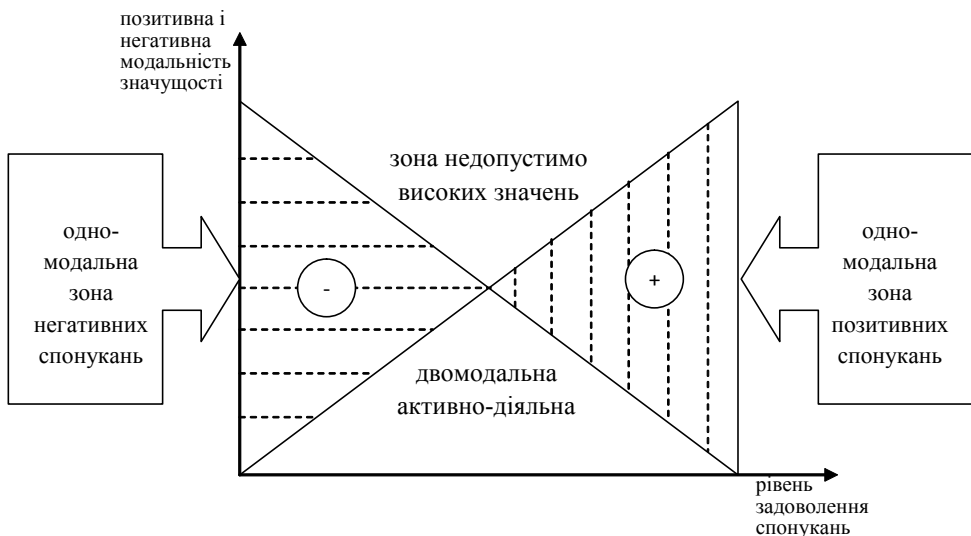


Рис. 2. Двомодальна структура значущості мотивацій

Джерело: удосконалено авторами на підставі [1, с. 113]

тощо). З урахуванням цієї обставини й повинні формуватися дидактичні особливості лекції, а надто – лекції з питань інтелектуального капіталу чи власності.

Якщо вказані архетипи та їхні характеристики вибудувати за двома модальностями, то стануть зрозумілими можливі напрями впливу на психоемоційну архітектуру та психокультурні характеристики (рис. 3).



Рис. 3. Двома модальностями структура спонукань

Джерело: розроблено авторами

У тенденції повинності (необхідності) результативний момент є емоційно принагідним (позитивним), однак процес діяльності має негативну модальність. У викладанні цей момент є найкритичнішим: студент не бажає брати на себе тягар пізнання.

Якщо за відносності позитивності процесуального моменту (діяльності) дискретна мотиваційна установка (результат діяльності) має чітко виражений негативний характер, то виникає момент необхідності. Коли переживання очікуваного негативного усвідомлюється, то позитивне редукується в негативне. Потяг у сприятливих обставинах редукується в необхідність у несприятливих умовах. Переплюсування емоцій можливе лише через збільшення зусиль вольового напруження. З позицій дидактики необхідно застосувати відповідні засоби. Вони не можуть бути тактичними, це повинні бути стратегічні пріоритети – суспільні ідеали.

Як видно з рис. 3, потяг більше пов'язаний із повсякденними емоціями, що належать до звичайних буденних видів діяльності та спонукань. Отже, вони більшою мірою належить до факторів, що впливають на функціональні, або економічні залежності. Ті ж з них, що належать до діапазону негативних емоцій, трансформуються, як ми бачили, у фактори спричинення стану повинності. Тоді сфера факторів потягу звужується, однак їхня принагідність збільшується (за законом граничної корисності). Отже, напевне зростає і потяг до результативних мотивів (вигоди тощо).

Кожен із механізмів спонукання призводить до особливостей у суспільстві,

у тому числі й у навчанні. Актуально-дієвий викликає домінування індивідуального, яке актуалізує мобілізаційну готовність, емоційний порив і цілеспрямованість. Потенційно-ціннісний викликає домінують загального. Тут панують пасивні переживання, спричинені невизначеністю, наявністю загроз, дефіцитом енергетичного потенціалу. Виникає ситуація, що іменується шоком.

Таким чином, людина з певними індивідуально-психічними властивостями (адаптивність – неадаптивність, стриманість – імпульсивність, організованість – неорганізованість, а, можливо, раціональність – нераціональність [3, с. 10]) діє в межах мікросоціальної динаміки. Тут здійснюється рольова взаємодія людей, яка формує загальні суспільні стереотипи. А потім діє зворотний механізм: стандарти, як результат попереднього розвитку, приковують увагу всієї сукупності індивідів і виступають уже у вигляді обмежень або інституцій. Ці макросоціальні фактори уособлюють спільноту в цілому. Індивід стає елементом системи. Отже, відбувається діалектика цілісності й атомізму.

Висновки

Таким чином, ідеали формує спільнота, а викладач повинен їх актуалізувати, виразно та небанально донести до студентів. В електронній лекції з проблем інтелектуальної власності для цього є більше можливостей, ніж у інших курсах, адже, як ми бачили, континуум мотивів привласнення є внутрішньо притаманний людині та пов'язаний із потягом, однак його треба активізувати за допомогою мультимедійних засобів. З іншого боку, пізнання будь-якого процесу, як і соціалізація інтелектуальних надбань, навіть виходячи з не досить складного варіанта вивчення проблем інтелектуального капіталу, запропонованого вище, є непростотою проблемою. Непростим є і донесення змісту цього процесу на лекції.

Література

1. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирование личности / В. Г. Асеев. – М. : Мысль, 1976. – 157 с.
2. Бахтин М. М. Проблемы творчества Достоевского / М. М. Бахтин. – 5-е изд. – К. : NEXT, 1994. – 509 с.
3. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс / Пер. с англ. под ред. В. Я. Пилиповского. – М. : Прогресс, 1986. – 422 с.
4. Одягайло Б. М. Механізм інституціоналізації національної та інтернаціональної економіки / Б. М. Одягайло // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ: Збірник наукових праць. – 2007. – № 4 (12). – с. 3-10.
5. Рубинштейн С. Л. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн / Методологические и теоретические проблемы психологии. – М. : Политиздат, 1969. – с. 509.
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
7. Фрейд З. Психологические этюды / З. Фрейд / Сост. Д. И. Донского, В. Ф. Круглянско-го ; Послесл. В. Т. Кондратенко ; Худ. обл. В. М. Драко. – Минск : ООО «Попурри», 1997. – 668 с., С. 427-428.
8. Юнг К. Г. Сознание и бессознательное : Сборник / К. Г. Юнг / Пер. с англ. – СПб. : Университетская книга, 1997. – 544 с.
9. Guilford, J.P. General Psychology. – №4, 1946. – 222 p.
10. Guilford, J.P., 1946, General Psychology 5thEd University of Nebraska, New York, D. Van Nostrand Company p. 19.

Рецензія

на монографію

**«Теоретико-методологічні засади логістичної діяльності
підприємств агропродовольчого комплексу»**

**за авторством СУМЦЯ ОЛЕКСАНДРА МИХАЙЛОВИЧА,
кандидата технічних наук, доцента, докторанта
Харківського національного технічного університету
сільського господарства імені Петра Василенка**

Монографія, що рецензується, присвячена проблемі формування теоретико-методологічних засад організації та здійснення логістичної діяльності на підприємствах агропродовольчого комплексу. Праця містить значний обсяг інформації стосовно використання логістичного підходу в діяльності підприємств різної галузевої належності. Поданий матеріал охоплює широке коло питань, що висвітлюють значимість і доцільність організації логістичної діяльності на підприємствах галузі. При цьому автор дотримується власної концептуальної точки зору на формування методологічної платформи логістичної діяльності сучасних виробничих і, зокрема, переробних підприємств галузі.

Монографія складається з п'яти розділів, у першому із них подано результати дослідження розвитку логістики як інструменту логістичної діяльності суб'єктів господарювання; визначено агрологістику в якості теоретичного базису логістичної діяльності підприємств агропродовольчого комплексу; показано, що логістична діяльність є одним із напрямів господарської діяльності сучасних підприємств. На основі детального аналізу значної кількості наукової та методичної літератури автор вказує на існування проблеми оцінки логістичної діяльності, яка потребує найскорішого вирішення.

Відповідно до класичної схеми подання матеріалу в монографіях, що відображають результати дисертаційних досліджень, у другому розділі О.М. Сумець висвітлює особливості формування методології логістичної діяльності на підприємствах галузі. Згідно з концептуальним підходом автора найбільш істотними й обов'язковими компонентами для організації та здійснення логістичної діяльності на виробничих підприємствах є наявність логістичної системи, для якої повинні бути створені відповідні підсистеми логістичного менеджменту та реєстрації, аналізу й контролю логістичних витрат.

Основним результатом третього розділу монографії є розроблена автором систематизація факторів впливу на логістичну діяльність підприємств олійно-жирової галузі. Істотним результатом також є запропонований підхід у визначенні для підприємств пріоритетних напрямів здійснення логістичної діяльності. Оригінальним є авторський підхід до аналізу витрат на здійснення логістичної діяльності на підприємствах олійно-жирової галузі. Виходячи з авторської концепції, можна стверджувати, що визначення логістичних витрат на здійснення підприємством логістичної діяльності та подальшої її оцінки в аспекті результативності й ефективності, на наш погляд, є найскладнішим. Крім того, ця проблема нині найменш досліджена, що підкреслює її особливу актуальність. А тому позитивної оцінки заслуговують викладені в четвертому розділі монографії теоретичні й практичні основи методичного забезпечення оцінки логістичної діяльності підприємств олійно-жирової галузі. Наукову новизну, безумовно, ма-

ють запропоновані автором методики оцінки результативності й ефективності логістичної діяльності та визначення логістичних витрат на її здійснення.

Як відомо, підприємства олійно-жирової галузі на сьогодні потребують від фахівців і вчених відпрацювання дієвих шляхів та інструментів підвищення економічної ефективності логістичної діяльності. У цьому контексті п'ятий розділ монографії конкретизує основні шляхи забезпечення ефективної логістичної діяльності олійно-жирових підприємств. Особливо цінним, на нашу думку, є запропоноване автором методичне забезпечення управління рівнем ефективного використання активів логістичної системи підприємства, яка продукує логістичну діяльність.

Слід зазначити, що загальною позитивною рисою монографії, що рецензується, є її фундаментальність, заснована на власній концепції автора стосовно організації логістичної діяльності на підприємствах агропродовольчого комплексу. На нашу думку, в теоретичному і практичному аспектах цінними є сформульовані автором теоретико-методичні засади оцінки логістичної діяльності виробничих підприємств.

Разом із тим, розглядаючи монографію з практичної точки зору, вважаємо за доцільне зауважити, що в аналітичній її частині (розділ 3) недостатньо висвітлено результати аналізу стану логістичної діяльності підприємств означеної галузі. Однак розуміємо, що зробити це досить важко, оскільки інформація на підприємствах захищається як комерційна таємниця. Імовірно, саме ця обставина й позначилася на змістовій частині аналітичного розділу монографії.

У висновку слід підкреслити, що, попри висловлене вище зауваження, монографія заслуговує на позитивну оцінку. Логіка і стиль викладу матеріалу, його структурування і систематизація надають книзі наукового характеру і водночас практичності у використанні. Тому монографія, на наш погляд, буде корисною широкому колу науковців і практиків, що переймаються проблемами організації й упровадження логістичної діяльності на виробничих підприємствах різної галузевої належності.

Рецензент:

радник дирекції Національного наукового
центру «Інститут аграрної економіки»,
доктор економічних наук, професор,
академік НААН України

П.Т. Саблук

ЗМІСТ

Вступне слово.....	3
--------------------	---

Розділ 1 Економічна теорія

<i>Авксентьєв М.Ю.</i> Довгострокове прогнозування потреб у спеціалістах із вищою освітою.....	4
<i>Борисенко З.М.</i> Європейські вимоги щодо покращення процедури припинення змов підприємців в Україні.....	11
<i>Гарін Б.Б.</i> Перерозподільна функція держави в Україні	18
<i>Денисенко М.П., Бреус С.В.</i> Економічна безпека держави та деструктивний вплив на неї тіньової економіки.....	25
<i>Ковтонюк К.В.</i> Формування нової моделі економічного розвитку в Україні	32
<i>Манжура О.В.</i> Класифікація і склад кооперативів в інституціональних координатах України	38
<i>Нікішин Є.В.</i> Формування стратегії продовольчого забезпечення регіону як фактора економічної безпеки України	45
<i>Терованесов М.Р.</i> Оцінка результативності вищої освіти.....	53

Розділ 2 Фінанси

<i>Курилiна О.В.</i> Створення підрозділів фінансової розвідки як потреба в умовах боротьби з економічним сепаратизмом	60
<i>Кузьмінський В.З., Плетенецька С.М., Голюк В.Я.</i> Проблеми та перспективи розвитку фондового ринку України.....	68
<i>Пархоменко О.П., Закревська О.Ю.</i> Бухгалтерський і податковий облік основних засобів та його гармонізація.....	77
<i>Ройко І.М.</i> Оцінка впливу параметрів біржового ринку акцій на динаміку індексу Української біржі.....	83
<i>Ромашко О.М.</i> Аспекти процесу переходу на складання фінансової звітності за міжнародними стандартами	91
<i>Сова О.Ю.</i> Напрями вдосконалення механізму управління фінансовою безпекою підприємств	97
<i>Співак І.В.</i> Монетарна економіка як форма модифікації глобальної економіки	104
<i>Сугак Т.О.</i> Теоретико-методичні аспекти організації бухгалтерського обліку в системі інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства	111

Розділ 3 Економіка підприємства

<i>Андрієнко В.М.</i> Сучасні підходи до формування системи економічної безпеки вітчизняних будівельних підприємств.....	119
<i>Лічман Т.В.</i> Окремі аспекти захисту комерційної таємниці вітчизняних підприємств в умовах євроінтеграції.....	126
<i>Пекна Г.Б.</i> Підвищення конкурентоспроможності українських підприємств у галузі АПК при ефективному використанні прямих іноземних інвестицій.....	135
<i>Сирота В.С.</i> Оцінювання рівня економічної безпеки підприємства через призму показників корпоративної соціальної відповідальності: інноваційний підхід.....	142

Розділ 4 Менеджмент і маркетинг

<i>Алькема В.Г.</i> Логістична діяльність організацій та її системна декомпозиція	148
<i>Каліна І.І., Перебийніс І.М.</i> Моделі підвищення комерціалізації інноваційної діяльності авіакомпаній	156
<i>Петрова І.Л., Бухаров В.В.</i> Ефективність застосування аутсорсингу та аутстафінгу для великих підприємств.....	163
<i>Рябикіна К.Г.</i> Оптимізація управління оборотним капіталом гірничо-збагачувальних комбінатів Кривбасу	170
<i>Терехов В.І., Одягайло Б.М.</i> Мотиваційні та дидактичні особливості читання електронних лекцій з проблем інтелектуальної власності (капіталу).....	177

Рецензії

Рецензія на монографію «Теоретико-методологічні засади логістичної діяльності підприємств агропродовольчого комплексу» за авторством Сумця Олександра Михайловича, кандидата технічних наук, доцента, докторанта кафедри транспортних технологій і логістики Харківського національного технічного університету імені Петра Василенка	187
---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Вступительное слово	3
---------------------------	---

Раздел 1 Экономическая теория

<i>Авксентьев М.Ю.</i> Долгосрочное прогнозирование потребности в специалистах с высшим образованием	4
<i>Борисенко З.Н.</i> Европейские требования по улучшению процедуры прекращения сговоров предпринимателей в Украине	11
<i>Гарин Б.Б.</i> Перераспределительная функция государства в Украине	18
<i>Денисенко М.П., Бреус С.В.</i> Экономическая безопасность государства и деструктивное влияние на нее теневой экономики	25
<i>Ковтонюк К.В.</i> Формирование новой модели экономического развития в Украине	32
<i>Манжура А.В.</i> Классификация и состав кооперативов в институциональных координатах Украины	38
<i>Никишин Е.В.</i> Формирование стратегии продовольственного обеспечения региона как фактора экономической безопасности Украины	45
<i>Терованесов М.Р.</i> Оценка результативности высшего образования	53

Раздел 2 Финансы

<i>Курилина О.В.</i> Создание подразделений финансовой разведки как потребность в условиях борьбы с экономическим сепаратизмом	60
<i>Кузьминский В.З., Плетенецкая С.М., Голук В.Я.</i> Проблемы и перспективы развития фондового рынка Украины	68
<i>Пархоменко О.П., Закревская Е.Ю.</i> Бухгалтерский и налоговый учет основных средств и его гармонизация	77
<i>Ройко И.М.</i> Оценка влияния параметров биржевого рынка акций на динамику индекса Украинской биржи	83
<i>Ромашко О.Н.</i> Аспекты процесса перехода на составление финансовой отчетности по международным стандартам	91
<i>Сова Е.Ю.</i> Направления совершенствования механизма управления финансовой безопасностью предприятий	97
<i>Стивак И.В.</i> Монетарная экономика как форма модификации глобальной экономики	104
<i>Сугак Т.А.</i> Теоретико-методические аспекты организации бухгалтерского учета в системе информационно-аналитического обеспечения экономической безопасности предприятия	111

Раздел 3 Экономика предприятия

<i>Андриенко В.М.</i> Современные подходы к формированию системы экономической безопасности отечественных строительных предприятий	119
<i>Личман Т.В.</i> Отдельные аспекты защиты коммерческой тайны отечественных предприятий в условиях евроинтеграции	126
<i>Пекна Г.Б.</i> Повышение конкурентоспособности украинских предприятий в области АПК при эффективном использовании прямых иностранных инвестиций	135
<i>Сирота В.С.</i> Оценивание уровня экономической безопасности предприятия посредством показателей корпоративной социальной ответственности: инновационный подход	142

Раздел 4 Менеджмент и маркетинг

<i>Алькема В.Г.</i> Логистическая деятельность организаций и ее системная декомпозиция	148
<i>Калина И.И., Перебийнис И.Н.</i> Модели повышения коммерциализации инновационной деятельности авиакомпаний	156
<i>Петрова И.Л., Бухаров В.В.</i> Эффективность применения аутсорсинга и аутстаффинга для больших предприятий	163
<i>Рябыкина Е.Г.</i> Оптимизация управления оборотным капиталом горно-обогатительных комбинатов Кривбасса	170
<i>Терехов В.И., Одягайло Б.М.</i> Мотивационные и дидактические особенности чтения электронных лекций по проблемам интеллектуальной собственности (капитала)	177

Рецензии

Рецензия на монографию «Теоретико-методологические принципы логистической деятельности предприятий агропромышленного комплекса» автора Сумца Александра Михайловича, кандидата технических наук, доцента, докторанта кафедры транспортных технологий и логистики Харьковского национального технического университета имени Петра Василенко	187
---	-----

CONTENTS

Introduction.....	3
-------------------	---

Chapter 1 *Economics*

<i>Avksientiev M.Y.</i> Long-term forecasting of needs of labor forces with higher education.....	4
<i>Borysenko Z.</i> European Requirements on Improvement of Procedure of Concerted Actions Suspension in Ukraine.....	11
<i>Harin B.B.</i> The redistributive function of the state in Ukraine.....	18
<i>Denysenko M.P., Breus S.V.</i> The state economic security and the destructive influence of the shadow economy on it	25
<i>Kovtoniuk K.</i> Formation of New Model of Economic Development of Ukraine	32
<i>Manzhura O.</i> Classification and Structure of Cooperatives in Institutional Coordinates Ukraine.....	38
<i>Nikishin E.</i> Formation of strategy of food provision of the region as economic security factor of Ukraine.....	45
<i>Terovanesov M.R.</i> Higher education effectiveness evaluation	53

Chapter 2 *Finances*

<i>Kurylina O.V.</i> Creation of departments of financial intelligence as the necessity in the conditions of fight against economic separatism.....	60
<i>Kuz'minskij V., Pleteneska S., Goluk V.</i> The problems and prospects of fund market of Ukraine development.....	68
<i>Parkhomenko O., Zakrevska O.</i> Accounting and tax registration of fixed assets and its harmonization	77
<i>Roiko I.M.</i> The evaluation of the stock market parameters impact on the Ukrainian Exchange index dynamics	83
<i>Romashko O.M.</i> Aspects of the transition process for the preparation of financial reporting according to the international standards	91
<i>Sova O.Y.</i> The ways of improvement of the enterprises financial security management mechanism	97
<i>Spivak I.V.</i> Monetary economics as a form of the global economy modification.....	104
<i>Suhak T.A.</i> Theoretical and methodological aspects of the accounting organization in the system of the information and analytical provision of the enterprise economic security.....	111

Chapter 3 *Business Economics*

<i>Andrienko V.</i> Modern Approaches to Formation of Economic Security of the National Construction Enterprises	119
<i>Lichman T.V.</i> Some aspects of national enterprises commercial secrets protection in the European integration	126
<i>Pekna H.</i> Improving of Ukrainian enterprises competitiveness in the agroindustrial complex by efficient use of foreign direct investment.....	135
<i>Syrota V.S.</i> Evaluation of the enterprises' economic security level through the indicators of corporate social responsibility: innovative approach.....	142

Chapter 4 Management and Marketing

<i>Alkema V.H.</i> Organizations logistic activity and its systemic decomposition	148
<i>Kalina I., Perebuynic I.M.</i> Models of increasing commercialization of innovative airlines.....	156
<i>Petrova I.L., Bukharov V.V.</i> The effectiveness of outsourcing and outstaffing for big enterprises.....	163
<i>Riabykina K.H.</i> Optimization of Working Capital Management of Kryvbas Mining and Concentrating Combines.....	170
<i>Terekhov V.I., Odiahailo B.M.</i> Motivational and didactic features of teaching of electronic lectures on the problems of intellectual property (capital).....	177

Рецензії

Referee report on a monograph «Theoretical and Methodological Principles of Logistic Activity of Agroindustrial Complex Enterprises», of the author Oleksandr M. Sumets, PhD in Engineering Sciences, Associate Professor, Doctoral Student of Department of Transport Technologies and Logistic of Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture.....	187
---	-----

Збірник наукових праць

Вчені записки Університету «КРОК»

Міжнародне фахове видання

Випуск тридцять сьомий

Відповідальний секретар *Г.М. Пазєєва*
Літературне редагування *Г.О. Яворська*
Комп'ютерна верстка *В.І. Гришаков*

Підписано до друку 15.01.2015 р. Формат 60х84/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 22,78. Обл.-вид. арк. 12,88. Наклад 500 прим.
Зам. 63

Університет економіки та права «КРОК»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 613 від 25.09.2001 р.

Надруковано департаментом поліграфії
Університет економіки та права «КРОК»
місто Київ, вулиця Лагерна, 30-32
тел.: (044) 455-69-80
e-mail: polygrafia.krok@gmail.com